

Tomori Pál Főiskola

TUDOMÁNYOS MOZAIK 12. kötet

2016

ISSN 2063-1227

ISBN 978-963-89679-9-2

Kiadó: Tomori Pál Főiskola

Felelős vezető: Dr. Meszlényi Rózsa

Tomori Pál Főiskola

TUDOMÁNYOS MOZAIK

12. kötet

**Határtalan értékek
a valós és a virtuális világban**

Kalocsa, 2016

Lektorálta:

Miklósné Dr. Zakar Andrea

Rédei Csaba

Szerkesztőbizottság:

Dr. Fata Ildikó

Kissné Dr. Budai Rita

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	9
--------------	---

I. MŰVÉSZETTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

KISSNÉ Dr. BUDAI Rita

Jákob harca az angyallal – egy bibliai téma új jelentései a festészetben.....	10
---	----

Dr. NAGYMIHÁLYI Géza

Valóság és álom. A magyar szecesszió ismeretlen emlékei.....	23
--	----

REICHERT Eszter

Mednyánszky László portréi a fotográfia megjelenésének tükrében.....	30
--	----

SZALAY Gyöngy

Modernitás és hagyomány Ilona Keserü Ilona színdallamaiban.....	38
---	----

SZEMÁN Krisztina

Szent Cecília történetének képzőművészeti interpretációja a modern és posztmodern korban	49
---	----

II. GAZDASÁGPOLITIKAI TANULMÁNYOK

Dr. HEGEDŰS Mihály

Korrupció és csalás a pénzügyi szektorban.....	60
--	----

HOLMÁR Krisztina – Dr. KŐVÁGÓ Györgyi

Startup vállalkozások a pénzügy világában.....	74
--	----

Dr. KOVÁCS Levente

A „Money Week” szerepe és jelentősége	87
---	----

Iuliana Ioana MERCE – Ioana Anda MILIN – Andreea Mihaela RĂDAC

Satchinez Swamps area – ecotouristic oute.....	101
--	-----

Ioana Anda MILIN – Andreea Mihaela RĂDAC – Iuliana Ioana MERCE – Luminița PÎRVILESCU The motivation analysis for choosing organic products for Timisoara buyers	109
--	-----

TÓTH József

Az európai bankrendszer kockázatainak csökkentése a szabályozás eszközével	117
---	-----

III. POLITIKATÖRTÉNETI ÉS -TUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

Dr. FALUS Orsolya – KIRÁLY Lajos – Dr. KOBOLKA István –
SASVÁRI Gábor

A Zrínyi-hagyaték	128
-------------------------	-----

FENYŐ Márk

Migrációs válság 2015 – válság a válság után.....	138
---	-----

Dr. FRENYÓ Zoltán

Fichte eszményi állama.....	148
-----------------------------	-----

GONDA Bence

The Turkish general elections of 2015: A step towards proportional representation?.....	165
--	-----

Dr. PÁL Monika Éva

Az Egyesült Királyság és az integráció kérdése	173
--	-----

Dr. UJJ András

Magyar katonai szervezetek és irányítás az oszmán megszállás idején – avagy: Tantárgy volt-e a stratégiai menedzsment	188
--	-----

IV. ABSTRACTS

Abstracts in English.....	199
---------------------------	-----

ELŐSZÓ

Nagy örömmre szolgál immár tizenkettedik alkalommal az érdeklődő olvasó elé tárni hagyományos, minden évben megtartott tudományos konferenciánk szerkesztett anyagát. Konferenciánk ismét a Magyar Tudományos Akadémia által kezdeményezett Magyar Tudomány Ünnepeinek égisze alatt hívja össze az oktatókat és kutatókat. Örülünk, hogy konferenciánk néhány éve nemzetközivé válhatott a külföldi kollégák megtisztelő jelenléte okán, akik partnerintézményünkből látogatnak el hozzánk.

Egy ilyen ünnepi együttlét mindig jó alkalom egy intézmény számára, hogy lemérhesse tudományos munkájának eredményeit, vonzerejét.

A konferencia szerkesztett anyagát tartalmazó konferenciakötet mindenki számára elérhetővé teszi az előadások értékeit és újdonságait, interdiszciplináris jellege pedig lehetőséget ad a tudományterületek találkozására.

Minden érdeklődő számára ebben az évben is jó szívvel ajánlom színvonalas kiadványunkat.

Dr. Meszlényi Rózsa

főiskolai tanár

rektor

Kalocsa, 2015. november 24.

I. MŰVÉSZETTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

JÁKOB HARCA AZ ANGYALLAL

Egy bibliai téma új jelentései a festészetben

Kissné dr. Budai Rita

főiskolai docens, Tomori Pál Főiskola

A romantika korától gyakori volt, hogy a művészek új, személyes értelmezést adtak egy-egy hagyományos bibliai témának. Jákob és az angyal küzdelmének ábrázolása különösen kedvelt képtémává vált a 19. század végi festészetben. Mivel a szimbolista festők a művészi alkotást szakrális tevékenységnek, önmagukat pedig kiválasztottnak tekintették, ez az ószövetségi epizód saját belső küzdelmeik, az alkotás során megélt tusakodásuk kifejezőjévé vált. Különösen is vonzó volt számukra a történet misztikus jellege, az emberi és isteni szféra titokzatos találkozása. *Eugène Delacroix, Gustave Moreau, Paul Gauguin, Maurice Denis* és *Marc Chagall* festményei e témáról mind önvallomások, melyek tükrözik lelki alkatukat és alkotói habitusukat. A 20. századi magyar festészet és grafika néhány példáján keresztül (*Ámos Imre, Kondor Béla, Szalay Lajos*) érzékelhetjük, hogy a jelenet szimbolikus tartalma sokáig ihlető forrás maradt a művészek számára.

A bibliai történet

A jelenet a Biblia legelső könyvében olvasható (1Mózes 32:24-31), és Jákob életének egy igen hányattatott időszakában játszódik. Jákob épp menekülés közben volt, családját és minden holmiját átvitte a Jabbók gázlón a víz túlsópartjára, ő pedig egyedül maradt. Ekkor történt meg az a titokzatos esemény, amit általában „Jákob tusakodásának” neveznek.

„Jákob pedig egyedül maradt, és tusakodott vele egy férfiú, egész a hajnal feljöveteléig. Aki, mikor látta, hogy nem vehet rajta erőt, megérintette a csípője forgócsontját, és Jákob csípőjének a forgócsontja kiment a helyéből a vele való tusakodás közben. És mondta: Bocsáss el engem, mert feljött a hajnal. Jákob ezt felelte: Nem bocsátlak el, míg meg nem áldasz engem. Ekkor azt mondta neki: Mi a neved? Ő így felelt: Jákob. Erre azt mondta: Nem Jákobnak hívnak ezután, hanem Izráelnek, mert küzdöttél Istennel és emberekkel, és győztél. És kérte Jákob: Mondd meg, kérlek, a nevedet! Ő pedig azt felelte: Ugyan miért kérded a nevedet? És ott megáldotta

őt. Jákob pedig azt a helyet Penúélnak nevezte, ezt mondván: láttam Isten színéről színre és megszabadult a lelkem. És a nap már fölkelt, amint elment Penúél mellett. Ő pedig sántított a csípőjére.”¹

Anélkül, hogy a bibliai szövegmagyarázatba és teológiai értelmezésébe részletesen belemennénk, érdemes mégis egy-két elemet kiemelni. A legfontosabb annak tisztázása, hogy kivel verekedett Jákob. Az eredeti szövegben férfiú áll, de a zsidó hagyomány és az egyházatyák kezdettől fogva angyalnak értelmezik² a szöveg további része miatt („láttam Istent színéről színre”). Maga a *Penúél* szó héberül azt jelenti, hogy „Isten látható alakban”, és a „megszabadult a lelkem” arra utal, hogy bár látta Istent, mégsem halt meg, hanem megmenekült.³

Jákob, aki teljesen egyedül volt a sötét éjszakában, nem tudta, kivel küzd, az idegen nem fedte fel a nevét, de Jákob érezte, hogy természetfeletti lényel van dolga, és talán azt is, hogy nem igazi ellenség. A küzdelem kiváltó oka rejtve marad, célja viszont a végén kiderül: Jákob áldást akar nyerni. Az angyal áldásán kívül új nevet is adott Jákobnak: ekkor lett Izrael („küzdöttél Istennel és emberekkel és győztél”), ami a kiválasztottságát erősítette meg és új identitást adott. Bár Jákob győzött, a küzdelemben maradandó sérülést szerzett.

Misztikus, irracionális eseményről van szó, és mivel Isten jelenik meg benne titokzatos módon, már a kora keresztény ábrázolásokon feltűnik a jelenet, például a Bresciai ereklyetartón (4. század vége, elefántcsont, Brescia), és a bizánci stílusú mozaikokon is viszontlátjuk (Monreale, Santa Maria Nuova katedrális, mozaik, 13. sz. 1. negyede). Középkori relief-ábrázolások is megörökítik (pl. Vézelay, a Mária Magdolna templom oszlopfője, 1140 előtt), és a templomok falain is gyakran jelenítik meg ezt az ószövetségi eseményt (Kijev, Szófia-katedrális, Szent Mihály kápolna, freskó, 11. század).

A későbbi korokból előzményképpen egyetlen példát idéznénk fel, amely kimagasló csúcspontja az európai festőművészetnek: Rembrandt *Jákob és az angyal*-ábrázolását, amelyben már megjelenik az a szubjektív, a hagyományos ikonográfiától eltérő, de egyben típus-teremtő látásmód, ami majd a modern festészetet fogja jellemezni. A mű 1659 körül készült.⁴ Az életművön belül viszonylag késői Rembrandt-festményről van tehát szó, melynek leginkább megragadó eleme a velünk szemben álló angyal arckifejezése, melyben keveredik a felsőbbtség, az isteni uralkodás, az együttérzés és a gyengédség.

¹ Biblia. Fordította: Károli Gáspár. Újjonnan revideált kiadás a Protestáns Média Alapítvány szakbizottsága által. Budapest: Veritas Kiadó 2011.

² Dogniez – Harl (szerk.) (2003: 12)

³ i.m.

⁴ *Jákob harca az angyallal*, 1659 körül, olaj, vászon, 137x116 cm, Berlin: Gemäldegalerie.

E tanulmány keretében nincs mód arra, hogy az angyali lények szerepéről, ikonográfiájáról külön is szó essék. Az angyal a zsidó-keresztény vallásban Isten küldöttként jelenik meg az emberi szférában, és összekötő szerepet játszik az isteni világ és az emberi sorsok között. Mivel Isten parancsát képviseli és hajtja végre, szerepe szerint olykor bizonyos keménységet mutat: léteznek büntetést végrehajtó, pusztító angyalok is a bibliai történetekben. Fontos, hogy az angyal egy láthatatlan világ képviselőjeként, hírnökeként jelenik meg az ember életében.

Romantika és szimbolizmus

A 19. század eleji romantikát és a század végi szimbolizmust számos közös tulajdonság jellemzi. A romantika korában alapvetően megváltozott a művész énképe, az alkotáshoz és a közönséghez való viszonya. A művészi alkotást szinte szakrális tevékenységnek tekintették, mivel az valami istenit, transzcendenst ragad meg. Novalis költészete, Schopenhauer filozófiája, Carlyle és Victor Hugo írásai ennek megfelelően mind azt nyilatkoztatják ki, hogy a művész pap, próféta, útmutató.

Ez a felfogás a szimbolizmus idején is számtalanszor megfogalmazódott újra meg újra. Itt csupán egyetlen frappáns mondatot idézünk Mednyánszky Lászlótól, ami nagyon jól összefoglalja ezt a gondolatot: *„... a legjobbak tudatosan vagy tudattalanul a hidat keresik, mely a látható dolgokat a láthatatlan, belső szellemi maggal köti össze.”*⁵

Amikor bibliai vagy vallási témákhoz nyúltak, azokat személyesen átértelmezték, ikonográfiájukat átformálták. Ennek látványos példája a *Jákob tusakodása*-téma.

Eugène Delacroix (1789-1863): Jákob harca az angyallal⁶

Delacroix 1863-ban halt meg, ez tehát az egyik utolsó műve, bizonyos értelemben művészi testamentumának is szokták tekinteni. Huysmans, a kor

⁵ Kállai (1943: 62)

⁶ Párizs, St Sulpice templom, *Szent angyalok kápolnája*, bef.: 1861, olaj és viasz falra, 751x485 cm

legérzékenyebb művészeti kritikusa, kora vallásos festészetéből egyedül Delacroix e művét tartja nagyszerűnek, a többit elviselhetetlenül formálisnak és kenetteljesnek.⁷

A festő a megbízást 1847-ben kapta, és úgy tűnik, a témaválasztásban volt némi szabadsága, mivel naplójából kiderül, hogy ez a jelenet már korábban is foglalkoztatta. A küzdelem (harc, vadászat stb) mindig is kedvelt témája volt, főleg a szenvedélyes mozgás miatt. A küzdés a lét általános szimbólumának tekinthető. Delacroix a küzdelem kimerítő, felőrlő nehézségét hangsúlyozza a képen: Jákob brutális, szinte bestiális, vehemens, robosztus, az angyal viszont nyugodt, megingathatatlan, és ujjának egyetlen mozdulatával kifecamítja Jákob csípőjét. Nem tudhatjuk biztosan, hogy Delacroix az élet nehézségeire utal-e a képpel vagy a belső küzdelmekre, esetleg az alkotás közben érzett vívódásra. Írásai között mindenesetre volt a falkép alkotásának idejéből (1861. január 1. – valószínűleg a kép befejezésének ideje) egy különös részlet, amit akár összefüggésbe hozhatunk a festménnyel:

„Igaz, hogy a festészet ezerféleképpen zaklat és gyötör, mint a követelőző szerető. Négy hónapja hajnalban kelek és türelmetlenül futok munkámhoz, mintha imádott kedvesemhez sietnék. Ami messziről könnyűnek tűnt, közletről szörnyű és szüntelen nehézségekbe ütközik, mégis, minek tulajdonítható, ez az állandó küzdelem nemhogy lesújtana, inkább felemel. Nem csüggeszt el, hanem vigasztal, és betölti azokat az óráimat is, amikor nem dolgozom! Boldog kárpótlás ez mindazért, amit a fiatal évek elvittek magukkal; méltó felhasználása az öregségnek, amely mindenfelől jelentkezik már, de még elég erőt meghagyott, hogy legyőzze a testi és lelki fájdalmakat!”⁸

Ezt a művet *Marcel Brion* a következőképpen elemzi: „a *Jákob harca az angyallal* kitűnően jelképezi a művészlétet általánosságban, hisz az az ellenálló anyag és a megtestesülésnek ellenszegülő szellem ellen küzd. (...) [ez a jelenet] összefoglalja a művészek személyes életének értelmét.”⁹

Maurice Barrès pedig így fogalmaz: „Az igazi nagyság az, ha az angyalt győzzük le, és megismerjük a titkát. Az angyal ki akarja nekünk tárni a láthatatlan világ kapuját, (...) de nem nyitja ki harc nélkül.”¹⁰

A korabeli nézők nem voltak fogékonyak erre a szimbolikus jelentésre, ezt inkább a későbbi szimbolista festők látták meg benne. A kortárs kritika dicsérte a táj valóságosságát, biblikusságát, orientalizmusát, történelmi hitelességét.

⁷ Huysmans (1975: 39)

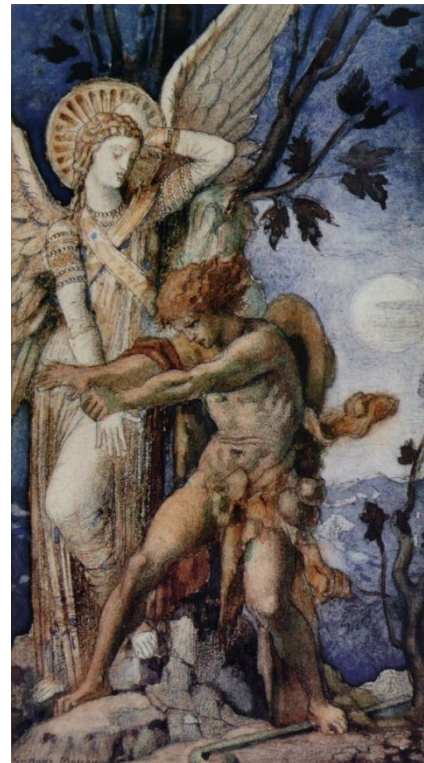
⁸ Kampis (1963: 272)

⁹ Brion (1967: 82) – (saját fordítás)

¹⁰ Barrès (1926: 95-116) – (saját fordítás)

1. kép: Eugene Delacroix: Jákob harca az angyallal. Párizs, Saint Sulpice, 1861

2. kép: Gustave Moreau: Jákob harca az angyallal, 1885-1890

Gustave Moreau (1826-1898): Jákob és az angyal¹¹

Moreau, aki a francia akadémia tanára volt, ugyanakkor egy különleges, egyedi látásmódú, titokzatos témákat kedvelő művész, tulajdonképpen Delacroix festményére reagálva festette meg a maga verzióit. Ő már egy következő generáció tagja volt, aki más felfogással közeledett a témához, habár ő is ugyanúgy szimbólumként fogja fel a bibliai küzdelmet. Erről ő maga beszél:

„Amit csodálatraméltóan megjelenít [a bibliai történet], és amit Delacroix közönséges módon mutatott be, vagy egyáltalán meg sem értette, az az, hogy ez a küzdelem olyan harc, amely a fizikai erő, és a felsőbbrendű lelkierő harcát jelképezi, és hogy ebben a küzdelemben Jákob nem látta az ellenfelét, és a keresésében merült ki az ereje.”¹²

¹¹ 1885-1890 között, akvarell, Párizs, Musée Gustave Moreau, ennek nagy méretű előzménye: 1874-78, olaj, vászon, 254x145 cm, Harvard Art Museum

¹² Mathieu (1991: 99.) – (saját fordítás.) A dokumentum a párizsi Gustave Moreau Múzeum Archívumában van.

Moreau többször is utal erre a témára, és Jákobot vesztesnek látja: sebesülten távozik, és nem tudja meg a titkot.

Több változatot is készített erre a témára. A kortárs kritika érzékelte, hogy Moreau műve a test és lélek küzdelméről szól, és hogy erősen eltávolodik a hagyományos ikonográfiától. Az angyal mozdulatlan, bizáncias, titokzatos, félelmetes, kissé megvető az arckifejezése, tekintete a semmibe réved, Jákob pedig vad, ideges erőfeszítéseket tesz, nem látja az angyalt, úgy tapogatózik.

Moreau kedvelte az olyan mitológiai témákat, ahol az ember valami emberfeletttel találkozik, és vonzódott a szellemi és szimbolikus küzdelem-jelenetekhez. A Jákob-jelenetet (akár a mitológiai jeleneteket) teljesen átértelmezi, személyes interpretációt nyújt. Látványosan eltúlozza az angyal és az ember karakterkülönbségeit, emblematikussá teszi a képet.

Különösen is érdekes, hogy hasonló kompozícióban jeleníti meg művész és inspiráló műzsája alakját, és ezt is több változatban festi meg.¹³

Azt is meg kell itt jegyeznünk, hogy ennek a Moreau-kompozíciónak van még egy jelentésszintje, ami kifejezetten az aktuálpolitikai helyzethez kötődött, mégpedig az 1870-71-es porosz-francia háborúhoz. Eszerint az angyal Franciaországot jelképezné, aki megállítja Jákobot az anyagiasság felé való őrült rohanásában, amint erről maga a festő vall. A képet trilógiaként mutatta be az 1878-as szalonon, egy Mózes- és egy Dávid-jelenettel együtt, és mindegyiknek tulajdonított politikai jelentést is.¹⁴

Paul Gauguin (1848-1903): Látomás mise után, avagy Jákob harca az angyallal¹⁵

Gauguin egyik legismertebb képéről van szó, mely bretagne-i korszakából való, amikor Pont-Aven-ben élt. A képet a festészeti szimbolizmus kezdeteként tartjuk számon, mivel forradalmian új a kompozíciós módszere, és erős kifejezőerővel alakítja ki a formákat és a színeket. Azonban ritkán esik szó arról, hogy tulajdonképpen ez is egy biblikus témájú kép, amely a *Jákob tusakodása* jelenetét dolgozza fel. Érdekesség, hogy ez Gauguin egyetlen olyan képe, amit a művész kifejezetten templomba szánt: felajánlotta a Pont-Aveni és az

---

¹³ *A hangok (Hésziodosz és műzsája)*, 1880 körül, akvarell és gouache, 22x12 cm, Madrid: Thyssen-Bornemisza Múzeum.

¹⁴ Mathieu: (szerk.) (1984: 125). A múzeumi katalóguscédula szövege is megerősíti ezt a jelentésszintet: <http://www.harvardartmuseums.org/art/230113> (Megtekintés ideje: 2015. november 18.)

¹⁵ 1888. olaj, vászon, 72,2 x 91 cm, Edinburgh, Scottish National Gallery.

Nizoni plébániáknak, de nem fogadták el, amin ő egyébként, mint egyik leveléből megtudjuk, nem volt meglepve.¹⁶

A kép előterében a breton asszonyok naiv, archaikus vallásossága (Gauguin szavaival: babonás egyszerűsége) jelenik meg, a háttérben pedig a prédikáció utáni látomásuk: Jákob harca az angyallal. Szándékos kontrasztot találunk a természetű asszonyok és az aránytalan, nem valóságű látomás között, amint ezt Gauguin egy levelében meg is erősíti.¹⁷

Bretagne-ban még akkoriban is szokásban voltak a misztériumjátékok, és ezek között volt egy „*Jákob élete*” című is, elképzelhető, hogy ilyet Gauguin is látott a helyi búcsún.¹⁸ A „küzdelem” szót gyakran használja ekkortájt a leveleiben, panaszképpen is, de a művészi alkotására is, mint pozitív dolgot: „*tele vagyok küzdésvágygal*”, ami valójában az alkotásvágyat jelenti nála. Az alkotás számára küzdelem, amiben meg akarja haladni mindazt, amit előtte csinált, hogy egyre erőteljesebb kifejezőerőt érjen el. Ziva Amishai-Maisels egyenesen úgy értelmezi a képet, hogy Jákob maga Gauguin, aki a saját művészete angyalával küzd, hogy új művészetet hozzon létre, és addig nem ereszti, amíg áldást (azaz művészeti eredményt) nem kap.¹⁹ A küzdők alakjai kínai metszetek előképeire vezethetők vissza, ezzel képzeletbeli és elvont jellegük hangsúlyozódik (pl. *Hokusai: Manga Album, 1817-es kiadás, Nr 6., 52-53.o.*), az erőteljes, kontrasztos színvilág azonban mégis megőrzi a küzdelem drámai jellegét.

Érdekes megfigyelni Gauguin műveit, melyeket ebben az időszakban festett. Ezek többségében megjelenik olyasféle utalás, ami a művészt kiválasztottnak, beavatottnak mutatja be, amint erre néhány tanulmány is rámutat.²⁰

---

¹⁶ Gauguin levele Schuffeneckernek, 1888. október 8. In: Merlhès (1984: 248)

¹⁷ Gauguin levele Van Gogh-hoz Pont-Aven-ből, 1888. szeptember 25. és 27. között. In: Merlhès (1984: 230)

¹⁸ Erre Ziva Amishai-Maisels hívta fel a figyelmet doktori disszertációjában (1969), amit később publikált. Vö: Amishai-Maisels (1985).

¹⁹ Amishai-Maisels (1985: 24.)

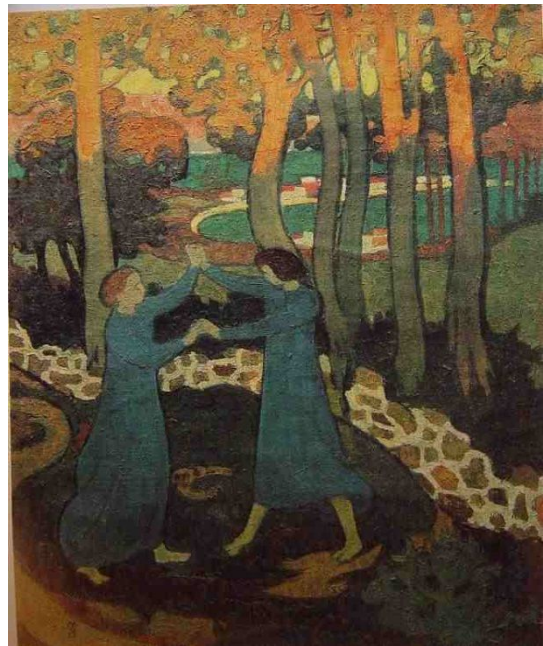
²⁰ Jirat-Wasiutyński (1987: 22-28.), Powers (2002: 89-106.)

3. kép: Paul Gauguin: Látomás mise után, 1888

4. kép: Maurice Denis: Jákob harca az angyallal, 1893

Maurice Denis (1870-1943): Jákob harca az angyallal²¹

Maurice Denis, a Nabis művészcsoporthoz tartozó egyik tagja, a korai francia szimbolista festészet egyik jelentős képviselője, stíláról szempontból mindenképp Gauguin követőjének számít. A *Jákob tusakodása*-témát mégis egészen másképp mutatja be, ami jelzi a lelki alkatuk közötti markáns különbséget. Denis képén nincs dráma, nincs sötétség, jóformán nincs küzdelem, inkább mintha páros táncot látnánk. A kompozícióból árad a harmónia, a szépség, a kiegyensúlyozottság. Mintha esztétikailag fogta volna fel a küzdelmet, és a hit/alkotás számára nem kínos létért való küzdelem volna, hanem olyan találkozás a transzcendens szférával, amiben örömet leli. Jákob és az angyal közt nincs feszültség vagy ellenséges érzés.

Maurice Denis a vallásos témájú festészet mellett kötelezte el magát már egészen fiatalon, és úgy érezte, hogy a szimbolizmus, mint festészeti korszak, nagyon is kedvez a keresztény témáknak, hiszen nem csupán a külsőt, hanem a spirituális tapasztalatot is közvetíteni próbálja.²² A legfontosabb számára az esztétikai tökéletesség:

„A neotradicionalizmus [tulajdonképpen a gauguin-i szimbolizmus] nem töltheti az időt tudalékos és lázasan kapkodó pszichológizálással, legendákat idéző irodalmias érzéssel, nem töltheti az

²¹ 1893, 48x36 cm, Lausanne, Paul Josefowitz gyűjteménye

²² Revault d'Allonnes (1983: 53-54.)

időt olyan dolgokkal, amelyek nem valók az érzelmek világába. A neotradicionalizmus végleges szintézisekhez jut el. A műalkotás szépségében – minden, de minden benne van.”²³

Egész életművét és életét „bölc és örömteli virtuozitás” jellemzi.²⁴

Odilon Redon (1840-1916): Jákob harca az angyallal²⁵

Odilon Redon Jákob történetével kapcsolatos művei mindazok hatása alatt álltak, akikről eddig szó volt e tanulmányban: *Delacroix* festészetét behatóan tanulmányozta, ismerte *Gustave Moreau* egyik vázlatát és látta *Gauguin* és *Maurice Denis* képeit is. Épp az utóbbi hatására mutatta be ő is úgy az angyalt és Jákobot, mint akik átölelik egymást. Az ő esetében is kései alkotásokról van szó, melyeket hatvan éves kora után festett. Egész életműve egy nagyon befelé élő művészé volt, aki sokkal inkább figyel belső világának rezdüléseire, mint a külvilág látványaira. Őt is megihletti a kereszténység, ha nem is válik olyan elkötelezetté, mint Maurice Denis. A művészi alkotást egyfajta öncélúságban fogja fel, amint ezt egy 1909-es jegyzete tanúsítja: „A művészet semmit nem vesz át a filozófiától, egyetlen forrása csupán a lélek, melyet körülvesz a világ. Lényege ismeretlen, akár az életé, célja pedig maga a művészet.”²⁶ Titokzatos, színes foltokból összetevődő, irreális az erdei helyszín, ahol a jelenet játszódik, és amennyiben Redont a lélek festőjének tarthatjuk, az angyallal való küzdelem az ő esetében is valamiféle belső viaskodásra utalhat.

5. kép: Odilon Redon: Jákob harca az angyallal, 1905

²⁴ Chassé (1960: 77.) – (saját fordítás)

²⁵ Több verzióban is feldolgozta ezt a témát, pl. 1905 körül, olaj, fa, 47x41 cm, New York, Matthew H. Futter gyűjteménye, illetve 1909 előtt, olaj, vászon, 143x62 cm, New York, Brooklyn Múzeum

²⁶ Redon (1922: 108.) – (saját fordítás)

6 kép: Marc Chagall: üvegablak a Metz-i katedrálisban, 1959

Marc Chagall (1887-1985): Jákob és az angyal²⁷

A Metz-i Szent István katedrális szentélykörüljárójának két ablaknyílását Marc Chagall ószövetségi epizódokkal díszítette. Stílusa, mint más művein is, álomszerű, lebegő, és mindent a különlegesen erős tűzű színek fognak össze. Az ólomüveg technika különösen is kedvezett ennek a színvilágnak, nem véletlen, hogy később is szívesen tett eleget ilyen felkéréseknek (*Jeruzsálemi Egyetem, 1962, Zürich, Fraumünster katedrális, 1967, Reims, katedrális, 1974, Mainz, Szent István templom, 1978, és több templom az Egyesült Királyságban*). Több mint hetven éves volt ekkor, ez a második ilyen megbízása volt.

A *Jákob tusakodása*-témának van olajkép-változata is (*Nizza, Musée Chagall*). Zsidó származása miatt különösen is vonzották az ószövetségi témák, és azokat a személyes átélésen túl a zsidó nép sorsára vonatkoztatva is értelmezhetette. Az Istennel való tusakodás olyan szál, ami Izrael népének ókori és modern történetén is végigfut. Ennek ellenére Chagall művén sem acsarkodó küzdelem jelenik meg, sokkal inkább táncolókként ölelkezik össze Jákob és az angyal, utóbbi némileg Rembrandt festményére is emlékeztethet minket.

Néhány magyar példa a 20. századból

A magyar festészetben is találunk olyan művészeket, akik különösen is vonzódtak az angyal figurájához, és azon keresztül az emberi és az isteni világ találkozását jelenítették meg. E festők műveire jellemző, hogy angyalaik között egynéhány olykor szomorú, tehetetlen, kimerült vagy akár ingerült, büntetésre kész.

Elsőként *Ámos Imre* (1907-1944) festészetét idézném fel, aki zsidó származása miatt is sok bibliai szimbólumot jelenít meg festészetében. Művészetét gyakran állítják párhuzamba *Marc Chagall* festészetével,²⁸ akit személyesen is ismert. Számos angyallal találkozhatunk a festményein, és minél sötétebb, nyomasztóbb időket élt meg, annál erőtlenebbek, kétségbeesettebbek lettek az angyalai, legmeggrázóbb talán

---

²⁷ Metz, Saint-Étienne katedrális, ólomüveg ablak a szentélykörüljáró északi oldalán, kartonok: 1959, kivitelező: Simon-Marq műhely, Reims.

²⁸ A Magyar Nemzeti Galéria közös kiállításon emlékezett meg a két művészről: Chagall – Háború és béke között. Ámos Imre, a „magyar Chagall” – a háború örvényében 1937-1994. 2013. szeptember 13.-2014. január 5. http://www.mng.hu/sajtoszoba/chagall_press (Megtekintés ideje: 2015. november 22.)

a *Síró angyal* (1941). (Szentendre, Ferenczy Múzeum). Az 1939-es önarcképén²⁹ a kép bal felén látható angyalhoz csalé létra vezet, ami teljesen bizonytalannak tünteti fel, hogy az ember egyáltalán eljuthat-e az angyal közelébe. Képein többféle jelentése is lehet az angyalnak, a védelmezőn és az ihletőn túl akár halálhozó is lehet. Angyalfigurái közül kiemelném a „*Jákob harca az angyallal*” című tusfestményt,³⁰ mely egyszerű, kifejező vonalakkal meséli el a találkozást. Különös, ahogy az angyal Jákob fölé magasodik, mivel ez itt nem felsőbbiséget sugall, inkább bizonytalanságot, mintha Jákob emelné fel és egyensúlyozna ügyetlenül a mennyei lényel.

Szalay Lajos (1909-1995) a 20. századi magyar grafika egyik legjelentősebb képviselője. Egyik legnagyobb hatású műve az Amerikai Egyesült Államokban készített *Genезis*-sorozata (1960-as évek, megjelent: New York, Madison Avenue Church Press, 1966, 124 rajz, Magyarországon 1973-ban adták ki).³¹ Épp a 60-as években, életének újabb fordulata és sok megpróbáltatás után válik az angyal alakja, mint a jó szimbóluma, művészete egyik központi figurájává. Ezen a képen az angyal szigorúnak, keménynek, az ember mezítelen alakja pedig kiszolgáltatottnak, szenvedőnek látszik. Nagyon sok személyes keserűség érződik Jákob alakjában.

Végül *Kondor Béla* (1931-1972) művészetére kell még kitérnem, amelyben különösen is fontos szerepet játszik az angyal (*Ítélező*, 1968, *Hárfázó angyal*, 1963, *Őrangyal*, 1957 stb.). Szimbólumteremtő művészetében gyakran találkozunk repülő lényekkel és alkalmatosságokkal (rovarok, repülőgépek stb.), de mind közül – talán épp emberformája miatt – az angyal a legfontosabb, aki verseiben és írásaiban is sokszor feltűnik (saját képeivel megjelent verseskötete az „*Angyal a város felett*” címet kapta³²). Az ő angyalai is szomorúak, tehetetlenek, sőt néha agresszívek. A *Párharc* című festmény³³ angyala kifejezetten kegyetlennek tűnik, fejszével támad Jákobra, és a jelenet sokkal inkább emlékeztet az első gyilkossági jelenetre Káinnal és Ábellel, mint Isten küldöttének és Isten kiválasztottjának misztikus küzdelmére. Kondor gyakran ábrázolta a jó és a rossz küzdelmét, mitológiai vagy vallási köntösbe öltöztetve.³⁴

²⁹ Önarckép angyallal, 1939. tempera, pasztell, papír, 316x238 mm. Pécs: Janus Pannonius Múzeum.

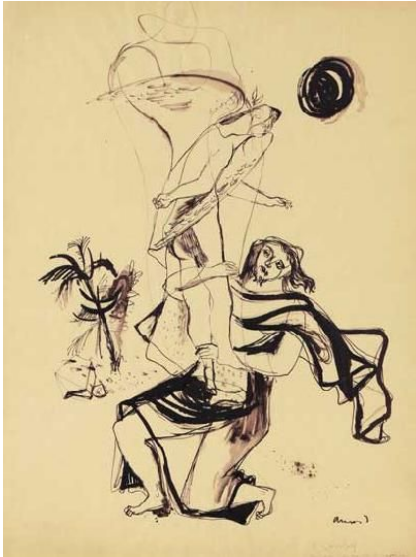
³⁰ tus, papír, 59x54 cm, jelezve: Ámos I. Ószövetség, Jákob harca az angyallal, magángyűjtemény (Virág Judit Galéria, 5. aukció, 9. tétel) <http://amosimre.blogspot.hu/2014/12/jakob-harca-az-angyallal.html> (Megtekintés ideje: 2015. november 22.)

³¹ Beck (2006: 53-55.)

³² Kondor (1987)

³³ 1967, Győr, Xántus János Múzeum Patkó Imre Gyűjteménye

³⁴ Almási (1998)

7. kép: Ámos Imre: Jákob harca az angyallal, tusrajz

8. kép: Szalay Lajos: Genesis. Jákob harca az angyallal, 1960-as évek

Láthatjuk tehát, hogy számos művész találta meg a bibliai történetnek azt a jelentésszintjét, amely az emberi lét legbelső kérdéseire, feszültségeire, lelki tapasztalatahoz vezet. A közös vonások mellett minden festő valami teljesen személyes értelmezést is felmutatott *Jákob és az angyal* küzdelmének feldolgozásában.

Irodalom

- Almási Tibor (1998): *Egy ember, egy gyűjtemény*. Győr: Xántus János Múzeum. http://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_GYMS_Sk_1998_egy_ember/?pg=48&layout=s (Megtekintés ideje: 2015. november 22.)
- Amishai-Maisels, Ziva (1985): *Gauguin's Religious Themes*. New York.
- Barrès, Maurice (1926): *Le Mystère en pleine lumière*. Párizs.
- Beck András (2006): Genesis. Szalay Lajos bibliarajzai. In *Érintések: In memoriam Szalay Lajos*. Tóth Piroska (szerkesztő). Miskolc: Miskolci Galéria. (A Miskolci Galéria Könyvei, 5.)
- Brion, Marcel (1967): *Peinture romantique*. Párizs.
- Chassé, Charles (1960): *Les Nabis et leurs temps*. Párizs-Lausanne, 77. <https://archive.org/details/lesnabisetleurte00chasuoft> (Megtekintés ideje: 2015. november 20.)
- Denis, Maurice (1983): A neotradicionalizmus meghatározása. In: Revault d'Allonnes, Olivier (szerk.) (1983: 34.)
- Dogniez, Cécile, Harl, Marguerite (szerk.) (2003): *Le Pentateuque*. La Bible d'Alexandrie. Párizs: Gallimard.
- Huysmans, Joris-Karl (1975): Le Salon de 1879/III. In: *L'art moderne/Certains*. Előszó: Hubert Juin. Paris.
- Jirat-Wasiutyński, Vojtěch (1987): Paul Gauguin's „Self-Portrait with Halo and Snake”: The Artist as Initiate and Magus. In: *Art Journal, Vol. 46, No. 1, Mysticism and Occultism in Modern Art* (Spring, 1987)
- Kállai Ernő (1943): *Mednyánszky művészete*. Budapest: Singer és Wolfner Kiadója.

- Kampis Antal (szerk.) (1963): *E. Delacroix naplója (Szemelvények)*. Budapest: Képzőművészeti Alap.
- Kondor Béla (1987): *Angyal a város felett*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, Szerk.: Győri János.
- Mathieu, Pierre-Louis (szerk.) (1984): *Gustave Moreau, L'assembleur de rêves*. Fontfroide: Bibliothèque artistique et littéraire.
- Mathieu, Pierre-Louis (1991): *Tout l'oeuvre peint de Gustave Moreau*. Párizs.
- Merlhès, Victor (1984): *Correspondance de Paul Gauguin. Documents, témoignages*. Párizs, I. kötet (1873-1888), No. 165., No. 168.
- Powers, Edward, D. (2002): *From Eternity to Here: Paul Gauguin and the Word Made Flesh*. In: *Oxford Art Journal*, Vol. 25, No. 2 (2002).
- Redon, Odilon (1922): *A soi-même*, Párizs.
https://fr.wikisource.org/wiki/Page:Redon_-_soi-m%C3%A0me,_1922.djvu/116
(Megtekintés ideje: 2015. november 20.)
- Revault d'Allonnes, Olivier (szerk.) (1983): *A szimbolizmustól a klasszicizmusig. Maurice Denis elméleti írásai*. Ford.: Balabán Péter. Budapest: Corvina, 53-54.

Valóság és álom – A magyar szecesszió ismeretlen emlékei

Dr. Nagymihályi Géza

görög katolikus lelkész, művészettörténész, professzor emeritus

A szecesszió eredete: A 19. század végén és a 20. század elején egy szellemi és művészeti megújulás történt Nyugat- és Közép-Európában. Szembefordultak a hagyományos, akadémikus, hivatalos és önmagát ismétlő művészeti formákkal. Változatos, nemzeti karakterű művészeti iskolák jöttek létre, amelyek a vallásos gondolkodás, a természethez való visszatérés, a kézművesség talaján, összművészetben gondolkodtak.

Magyarországon Lechner Ödön vezetésével keresték a speciális „magyaros” stílust, hatalmas életművet hozva létre, de a magyar vidéken is jelentős alkotások születtek. Nevezetesen a Gödöllői Művésztelep tevékenysége (1901-1920).

Ismeretlen emlékek a feldolgozottság ellenére mindig előkerülnek, ezúttal a Magyar Görög Katolikus Egyház néhány feldolgozatlan emlékét mutatjuk be: A debreceni görög katolikus templom épületét és a templombelsőt; a miskolci görög katolikus templomot és az ikonosztáziont; a budapesti Rózsák terei görög katolikus templom szentély freskóját, illetve a nyíregyházi püspöki székházat.

A szecesszió eredete

A 19. század második felétől, a 20. század 30-as éveikig virágzott művészeti mozgalom elnevezése (lat.: *secessio*: kivonulás). A különböző európai országokban, más-más elnevezéssel, nemzeti sajátosságokat felmutatva, részben az ipari civilizáció elleni fellépésnek is tekinthetjük. (Franciaországban „*Art Nouveau*”, Angliában „*Modern Style*”, Ausztriában: „*Secession*”, Magyarországon: „*Szecesszió*”). Másrészt, a szigorúan vett akadémizmus, a historizáló eklektika mesterkélttségével szembeni felszabadulást hirdette. Formavilága és mondanivalója mélyen gyökerezett a szimbolizmusban, a természeti formákhoz való visszatérésben. Visszatért egy sajátos vallásos spiritualizmushoz és a kézművességhez, és átölelte a művészeti ágak egészét, az építészettől az ékszereken, bútorokon, könyvkötészetten át a vas- és üvegművességig. Nevezetesen voltak szövőműhelyeik és grafikai tevékenységük, plakátjaik. Nemcsak a stílus és a formavilág volt új, hanem a szellemi tartalom is.

Álomszerű alakjai, hullámzó, elillanó formái, a madarak, szitakötők, vízinövények emberi alakokkal egybenövő áradása átjárta a tárgyi világ egészét. Így létrejött a nagy művészettörténeti korszakok „*Gesamtkunstwerk*”, azaz összművészeti tevékenysége. A szórványos és egymástól elszigetelt törekvések egységes bemutatkozása a párizsi világkiállításon történt 1900-ban.

Formailag két ágazatát tanulmányozhatjuk: a **geometrikust** és a **floreálist**. A geometrikus formavilág az építészetben a geometrikus formák halmozását jelenti, az ornamentikában pedig ezek sorozatos ismétlődését. A florealis pedig a hullámzó, kacskaringós, nyugtalan formavilágot. Az utóbbi emblemikus példája Antoni Gaudi munkássága, a *Sagrada Familia* templom és a *Güell park* Barcelonában.

A magyar szecesszió

A magyar szecesszió kimagasló művelője, Lechner Ödön (ld. Lechner 1906: 1-18.) tudatosan kereste az érveket a sajátos, magyar szecesszió létjogosultsága mellett:

„A magyar nemzeti stílus igenis megvan a magyar népnél; mégpedig határozottan, felismerhetően (...) Nekünk ezt a magyar népstílust meg kell tanulnunk, mint valamely nyelvet (...) hogy belevigyük e formák szellemét a mai kor nagyobb, fejlettebb, sőt monumentális építő feladataiba. És innét, a többi művészetbe.”

A magyar formanyelvet ebben az írásában a szecesszióval azonosítja, és társaival együtt komoly kutatásokat végez a népművészet alkalmazási lehetőségeit illetően.

A magyar szecesszió nemzetközileg is kiemelkedő alkotásai, főleg a fővárosban, széles körben ismertek. (Pl.: Iparművészeti Múzeum, Földtani Intézet, Postatakarék Pénztár: *Lechner Ödön 1896, 1899, 1901* – Vakok Intézete: *Baumgarten Sándor 1904* – Zeneakadémia: *Korb Flóris 1907*.). A felsorolt, és még bőven idézhető híres alkotások szakirodalmi feldolgozása többszörösen megtörtént. Ezekon kívül a kiépülő Budapesten számtalan lakóház, középület és villa mutatja fel a szecesszió különböző építészeti formáit. De vidéken is számtalan szerény, de figyelemreméltó szecessziós emlék kerül a figyelmes szemlélő elé, lakóházak kapuzataiban, erkély- és lépcsőház-korlátokban, nyílászárók megformálásában, épület-plasztikákban, udvari üveglakokban.

A gödöllői művésztelep (1901 – 1920)

A pécsi Zsolnai kerámia mellett a magyar művészet megújulásának jellegzetes és jelentős képződménye volt a Gödöllői Művésztelep. A városból való „kivonulás” európai jelenségéhez hasonlóan az angol preraffaelita mozgalom hatása, valamint a közös életfilozófia, és a szecessziós ösztönművészet megteremtése utáni vágy, a tolsztojánus gondolatvilág, és a szintén angol „Arts and Crafts” művészet és mesterség ideájának követése hozta egy platformra a Gödöllőn letelepedőket. A természettel való szoros kapcsolat kialakítására és gyakorlati életmódra törekedtek; művészetelméletükben és a gyakorlati kivitelezésben a régi korok egységes világnézetére vágytak. A művészet és mesterség szétvált fogalmának újraegyesítésén fáradoztak.¹ Fontos szerepet kaptak a magyar mitológiai témák, Kőrösfői-Kriesch a székely falvak népművészetéért éppúgy lelkesedett, mint a mezőkövesdi motívumokért. Eszméiket táblaképeken, szobrokon, kárpitokon, üvegfestményeken, mozaikokon, bőrmunkákon, bútorokon is megfogalmazták. A Gödöllői Művésztelep szecessziós alkotásai nemcsak menekülés vagy elvont szépségesség hajszolása volt, hanem tudatos művészeti reform. 1901-ben kezdődő tevékenységük főszereplői *Kőrösfői-Kriesch Aladár* és *Nagy Sándor* voltak. Csatlakozott hozzájuk *Moiret Ödön*, *Medgyaszay István*, *Thoroczkai-Wigand Ede* is.

A művésztelep hatása annak időbeli megszűnése után is erőteljes maradt, és hatása a harmincas-negyvenes évek több alkotásában is kimutatható. Néhány évtized elutasító, kritikus, sőt, az „ízléstelenség” példajaként emlegetett szecesszió „újralfedezése” a múlt század nyolcvanas éveiben következett be, amikor összefoglaló kiállítások és a mérlegelő-visszatekintő szakirodalom méltó helyére emelte az európai és magyar szecesszió törekvéseit és műalkotásait.

---

¹ Ld. Gellér (szerk.) (2003: 5-17).

A Görög katolikus Egyház szecessziós emlékei²

X. (Szent) Pius Pápa 1912-ben alapította a magyar nyelvű görög katolikus egyházmegyét, annak területét kihalálva a korábbi ruszin és román nyelvű egyházmegyékből. Ezt követően kezdődött az egyházmegyék megszervezése, építkezések és szakrális műalkotások létrehozása. Kétségtelen, hogy a keresztény Kelet lényegét alkotó bizánci hagyomány nem sok fogódzót kínált egy átfutó, lényegében a Nyugat szellemiségében gyökeredző művészeti és világképi áramlattal kapcsolatban. Ennek ellenére, az évszázados nyugati hatások érvényesülése jeleként, néhány figyelemre méltó és eddig nem méltányolt műalkotás született.

A debreceni görög katolikus templom (1907-1910)

A komplex, nagyszabású templomépület tervezője *ifj. Bobula János* (1871-1922). A templom keresztkupolás, pendentifeken nyugvó oktagon vállvonalú kupolás templomtérrel rendelkezik.³ Több kiadványban tévesen neobizánci stílusúnak minősítik. A főhomlokzat keleti oldalán, hatalmas ortogonális torony magasodik. A kupola és a torony építészeti tagozatai, különösen a torony-sisak, és a kupola ablaksora, a nyílászárók és álpillérek, maga az arányrendszer átgondolt szecessziós törekvésekről tanúskodnak.

Belső berendezésének látványos eleme, az oltár fölötti, bizánci kosaras oszlopfejezeteken nyugvó szecessziós tabernákulum. A szentély teljes hátsó falát hatalmas freskó borítja: Az égi szférában szentek és angyalok társaságában a Szentháromság, míg az alsó képmezőben a debreceni vértanúk és zarándokok láthatók.

A templomhajóban több szecessziós ihletettséű falkép is látható. Az Angyali üdvözlés és a kupola pendentifjein a magyaros szecessziós virágornamentikák fölött

---

² Az egyház elnevezésében a „görög” a bizánci rítust jelenti, a „katolikus” pedig az „unitus” jelleget, vagyis hogy jogilag a Római Katolikus Egyházzal egységben működik. Az uniót 1646-ban kötötték Ungváron. Lényege: a görög katolikusok megtarthatják ősi hagyományaikat és liturgiájukat, jogi rendszerüket, de elismerik a római pápa jogi fennhatóságát. Jelenleg a magyar görög katolikus egyház a népszámlálási adatok szerint a negyedik legnagyobb felekezet. Egy metropolita kormányzása alatt három egyházmegyével rendelkezik.

³ Más néven *cssegelyes kupola*. A gömbháromszög formázott elemek a pillérekre vezetnek le a kupola merőleges és oldalirányú nyomását. A templom 2015 óta az újonnan alapított Görög Katolikus Metropólia székesegyháza.

trónoló négy evangélista. A szecessziós, magyaros ornamentika kvalitásos példája a jobb oldali mellékkápolna fölötti falrészén látható. Párhuzamai megtalálhatóak a budapesti postatakarék pénztár tetőpártázatán, *Róth Miksa* üvegmozaikjain a Zeneakadémia lépcsőházában és sok más korabeli alkotáson. A kupola freskóit *Lohr Ferenc* készítette 1910-ben.

A miskolci görög katolikus templom (1910-1912)

A város egyik legnagyobb terén álló templom uralja a környezetet. A középtornyos — két melléktoronnyal rendelkező — homlokzatú templomépület tömegalakítása egymásra halmozott elemekből a geometrikus szecesszió jegyében épült. A templombelső térszerkezete a hagyományos, longitudinális tengelyre felfűzött térsor, kétszakaszos, függőkupolás megoldással.

Az arcus triumphalison, szecessziós megoldással, magyar szentek csoportja látható (*Petrasovszky Emmanuel* alkotása, 1952). Középen dicsfényben az Istenszülő a Gyermekkel trónon ül. Kétoldalt angyalok hódolnak, mögöttük Árpád-házi szentek sora, könyörgő gesztusokkal, fél évszázaddal később idézve fel a millennium eszmevilágát.

A templom egyedülálló szecessziós érdekessége az ikonosztázion, melynek — ismereteink szerint —, nincsen előképe vagy párhuzamai. Kialakítása a templom első parochusa, *Schirilla Szólon* vázлата alapján készült.

A királyi (középső) ajtó fölött, hatkaréjos nyíláson keresztül, teljes terjedelmében látható a baldachinos oltár. Ez a megoldás a kor hagyományokat felejtő szellemében készült: a szentélynyílást teljes terjedelmében elfedő ikonosztáziont ki kell nyitni, hogy látható legyen a szertartás hagyományok szerint eltakarandó része. A tört vonalas záródású képtáblák közötti felületeket a magyar szecesszió által használt magyaros, népies virágmotívumok sokasága tölti ki. Az oltár fölötti hatalmas baldachin kupoláját és pártázatát ellepik az eredeti színvilággal festett virágmotívumok.

A miskolci görög katolikus templom példa arra, hogy az egymástól markánsan különböző korszakok és stílusok egymásra hatása milyen egyedi alkotásokat eredményez. Ennek a ténynek alátámasztására mutatjuk be a hagyományos ikonosztázion egy példáját, a tokaji görög katolikus templomból (18-20

század). A II. Vatikáni zsinat utáni görög katolikus megújulás példája a hajdúböszörményi ikonosztázion (*Maklárý Zsolt* műve 2004-ből).

Görög Katolikus templom: Budapest, Rózsák tere (1875-1880)

Eredetileg római katolikus templomnak épült. A Szent Erzsébet templom megépítése után kapta meg a görög katolikus egyház. A szentély, a jelképes ikonosztázióval *Roskovics Ignác* műve 1907-ből.

A szentély negyedgömb kupoláján színvonalas szecessziós kompozíció látható. A középső vertikális sorban a Szentháromság.⁴ Az Atyaisten háromszögletű glóriával keretezett arcát geometrikus ornamentika választja el a képmező többi részétől: ez az égi szféra. Az őt körülvevő hullámvonalak a végtelenséget jelképezik. A kiterjesztett szárnyú galamb a Szentlélek, ő az eget és földet elválasztó sávban látható. Alatta az ünnepélyes ruházatú, áldást osztó, trónon ülő Krisztus, akinek két oldalán három Árpád-házi szent, illetve három keleti egyházatya áll (*Takács István* 1933.)

A templom oldalfalain további (késő)szecessziós alkotások láthatók: Jobboldalt Veszprém-völgyi apácák hímezik Szent István koronázási palástját. (*Petrasovszky Emmanuel* 1933). baloldalt Szent Mihály arkangyal és további magyar szentek láthatók.

Püspöki rezidencia: Nyíregyháza

A bizánci szertartású keresztények már 1662-ben második fatemplomukat építették fel. A jelenlegi, kéttornyos homlokzatú, klasszicista templomot 1897-ben szentelték fel. Miklósy István püspök 1914-ben költözött a rezidenciába.⁵

---

⁴ A Szentháromság személyek szerinti ábrázolását, — a bőségesen előforduló alkotások ellenére — számos egyetemes, és regionális zsinat tiltja. Vö: Bunge (1994), illetve Uszpenskij (2003).

⁵ X. Pius pápa 1912-ben alapította meg a magyar nyelvű Görög Katolikus Egyházmegyét. Az első püspök székhelye Debrecen lett. 1914. február 21-én a debreceni rezidencián csomagban küldött pokolgép robbant, amely három halálos áldozatot követelt. Ezt követően tette át székhelyét az új

A rezidencia eredetileg az egyházközség által 1908-ban épített „bérpalota” volt. Az átalakított épületbe költözött a püspök, ott kapott helyet a parochus lakása és irodája is. Ebben az épületben működött a Görög Katolikus Hittudományi Főiskola is 1950 és 2001 között.

A görög katolikus templom szomszédságában álló saroképület a szecesszió jegyeit viseli. A megemelt, háromszögű tetőablakkal megtört tetőszerkezet a tömeghatást szándékozik növelni. A sarokerkély kialakítása szecessziós jelleget mutat. A főhomlokzat erkélyes, csúcsos kialakítása, függőleges falsíkjai és főbejárati formája átgondolt harmóniát mutat. A nyugati homlokzat bejárata típusos szecessziós megoldás. A kapuzatot függőleges falsíkok zárják le, két oldalt egy „magyaros” leány és fiú stukkó alakja látható. Ezek nem valóságos személyek, hanem egy speciális, korabeli elképzelés szerint ornamentikának számít. Az épület homlokzatának mindkét oldalát stukkóból készített jellegzetes életfa és egyéb minták díszítik.

Irodalom

- Bunge, G. (1994): *A Szentháromság ikon*. Nyíregyháza: Örökségünk Kiadó.
- Cirici, A. (1988): A szecesszió. In: *Századvég és századelő*. Budapest: Corvina Kiadó, 65-109.
- Gellér Katalin (szerk.) (2003): *A gödöllői művésztelep 1901-1920*. Gödöllő.
- Gerle János, Lugosi Lugo László (szerk.) (1999): *A szecesszió Budapesten*. Budapest: Nem Magyar Könyvklub Rt.
- Lechner Ödön (1906): *A magyar formanyelv nem volt, hanem lesz*. In: *Művészet*, 1906. 1-18..
- Miller Judith (2004): *Szecesszió*. Budapest: Helikon.
- Nagymihályi Géza (2006): *A Pantokrátor magyar földön*. Budapest: Kairosz Kiadó.
- Pók Lajos (szerk.) (1977): *A szecesszió*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Terdik Szilveszter, Véghseő Tamás (szerk.) (2012): *Görögkatolikusok Magyarországon*. Nyíregyháza: Szent Atanáz Kiadó.
- Uzspenskij, L. A. (2003): *Az ikon teológiája*. Budapest: Kairosz Kiadó.

---

püspökség Nyíregyházára. 2015-ben Ferenc pápa megalapította a Magyarországi Görög Katolikus Metropóliát, amelynek székhelye újra Debrecen lett.

Mednyánszky portréi a fotográfia megjelenésének tükrében

Reichert Eszter

MA-hallgató, PPKE BTK, Hungary

Tanulmányom Mednyánszky László portréfestészetét veszi közelebbről szemügyre a fotográfia vonatkozásában. Érdekesnek tartottam azt a tényt, hogy míg a realizmus és a naturalizmus nagyjai a francia területeken sorra elhagyják a portrék készítését – mivel nincs rá széles körű igény, hiszen ezt a területet szinte teljes mértékben megöröklí a fotográfia –, addig Mednyánszky sorra festi portréit, amivel élete végéig nem hagy fel. A szakirodalomban és Mednyánszky naplóiban is találunk érdekes információkat ez ügyben. A téma bővelkedik forrásokban, ráadásul ezeknek nagy része még mindig feldolgozatlan vagy lappang. A másik érdekes kérdés, hogy vajon hogy viszonyult Mednyánszky a fotográfiához, felhasználta-e eszközként, mint ahogy számos kortársánál látjuk? Ugyanis Delacroix már 1842-ben használta a dagerrotípiát, Gustav Courbet Nadar fényképei alapján alkotott, és sok fényképész kifejezetten festők számára készített fényképeket.

1. kép: Mednyánszky László: Öreg és fiatal csavargó. 1900-as évek eleje; olaj, vászon; 60,5x76 cm; BTM ltsz: KM 76.10

A fényképezés felszabadította a festészetet a valóság-hű ábrázolás követelménye alól, így a naturalizmus és a realizmus után eljuthatott az impresszionizmusig, átörökítve a portréfestészetet és a történelmi festészetet a fotográfia számára. Világossá vált a festészet tapasztalataiból, hogy a fényképezés

alkalmasabb a valóság pontos leképezésére, képmásának megalkotására. Később a hosszú kölcsönhatás után a festészet és a fotográfia útja szétválik, és különböző célokat állítanak maguk elé, melyeket különböző eszközökkel valósítanak meg.

Mednyánszky László festészete ebben az időszakban kezdett kibontakozni, amikor a franciaországi művészeti élet pezsgésnek indult és számos forradalmi megújuláshoz vezetett. 1872-ben felvették a Münchener Akadémiára, ahol az akadémikus festészet fogásait sajátíthatta el. Két év után úgy döntött, hogy nem folytatja müncheni tanulmányait. Ezután következnek a Párizsban töltött évei, 1874-ben kezdett el tanulni a párizsi Akadémián. Az 1875. évi Salon kiállításán minden valószínűséggel részt vett, itt találkozhatott a művészet színe-javával. Mednyánszky rengeteg kiállítást látogatott, bárhol is járt a világban, ezekről, illetve benyomásairól is készített naplójegyzeteket. Barbizonban is járt, és mindent magába szívott, amit látott, viszont egyik stílust sem tekintette magáénak, mindenből kiemelte a saját festészete számára hasznos elemeket. Az ezekben az években belé rögződött akadémiai tudás, a száraz elemző módszer az, amit nagyon nehezen tud levetkőzni, ezt bizonyítják sokkal később készült naplóbejegyzései, melyekben arról panaszkodik, hogy nagyon nehezen tud elszakadni az itt belé rögződött analitikus ábrázolási modusoktól, realista zsánerfelfogástól.¹ Azt mondhatjuk tehát, hogy előképeit és művészetének alapjait a barbizoniak és az akadémikusok jelentik. 1879-ben örömmel hagyja ott Párizst, ami nyüzsgő tempójával és élénk művészeti vitáival rengeteg művészt vonzott a városba. Mednyánszky azonban a belső életére kívánt koncentrálni, így felkerekedik és tovább folytatja vándorló életét. Később visszatért Párizsba, és lelkesen készült első egyéni kiállítására, mely 1897. április 20-án nyitotta meg kapuit a közönség előtt a Georges Petit belvárosi galériában. Nagy sikert arató kiállítás volt ez, melyen – Malonyai Dezső visszaemlékezése szerint – a közel 60 bemutatott képéből 15-20 maradt eladatlan. A képein szereplő alakok Párizs külvárosaiból valók, de szerepelnek tájképei is a tárlaton. A sajtóvisszhang pozitív, méltányolja Mednyánszky bátorságát a szokatlan témaválasztás miatt, és felfedezik a portrék és tájképek közötti rokonságot is: mindkét műfajban a hangulat megörökítésére törekedett Mednyánszky, és tájképeiben is olyan sokszínű skálát sikerült prezentálnia a Tatra vidékét bemutató tájábrázolásaival, mint a portrékkal.² Mednyánszkynek ez az első és egyben utolsó kiállítása csavargókat bemutató képeivel, ezek után nem igazán mer előállni velük, ennek ellenére nem hagy fel festésükkel. Magánélete, vándorlásai, közvetlensége az emberek iránt mind magyarázattal szolgálhatnak erre. Témaválasztásának egyik oka lehet, hogy különös

---

¹ Brestyánszky (1960: 29-32)

² Markója (2008: 201-203)

rajongással vonzódott a katasztrófákhoz. Ezt bizonyítja húga, Czóbel Istvánné Mednyánszky Margit visszaemlékezése, melyben leírja, hogy testvére, amint tudomást szerzett az Etna kitöréséről, nyomban útnak is indult, hogy saját szemével láthassa. Más természeti katasztrófák helyszíneit is felkereste, például az Ipoly-menti áradásokat.³ Mindezek arra engednek következtetni, hogy a festő nemcsak a természeti katasztrófák szerelmese volt, hanem az emberi katasztrófák iránt is ugyanolyan érdeklődést mutatott: a szegénység, a nyomor, a szenvedés, a fizikai fájdalom, az erőszak és az emberi természet sötét oldalának sok árnyalata megjelenik festményein.

A másik fontos tényező Mednyánszky életvitele és a személyes meggyőződése lehet. Hitében keveredik a buddhizmus és a teozófia, de a nietzscheánus filozófia és a az akkortájt népszerű tolsztoji elvek sem állnak távol tőle.⁴ Mindezek mintegy küldetéstudatot adtak számára, melyben lemondott az állandó élet és műhely kényelméről, és élete során a világ számtalan pontján rendezkedett be hosszabb-rövidebb időre. Ősei között is volt erre példa, hasonlóan nyughatatlan személyiség volt nagyapja is, Szirmai Boldizsár.⁵ Mednyánszky vándorlásai során nyílt szívű volt, rengeteg emberrel szóba állt, csavargóinak pénzt adott, és nagyon sok esetben a megfestett képeit elajándékozta pártfogoltjainak.⁶ Ez is oka annak, hogy Mednyánszky festményeinek jelentős része lappang.

A 2003-as Mednyánszky-émlékiállítás kapcsán kiadott katalógusban ebben a témában megjelent Zora Ondrejecková *Mednyánszky és a fénykép* című tanulmánya. Ebben a szerző három csoportra osztja a forrásokat: családjáról, illetve családja vonatkozásában készült fényképekre, topográfiai és tájfotókra, illetve Mednyánszky saját fényképeire, előképeire. Mindhárom csoport lehetőséget ad arra, hogy Mednyánszky előképként, ihletének forrásaként használja őket.

A technika rohamos fejlődése a fotográfia területén is megmutatta hatásait, a fejlődésnek köszönhetően az eszközök és a kivitelezés is olcsóbbá váltak. A 19. század első felében a tájképfotózás egyre szélesebb körökben terjedt el. Ez a kor valamennyi művésze számára kihívást jelentett, viszont nemcsak kihívást, hanem eszközt is. Számos olyan művészt ismerünk, akik használták a fotográfiát festészetük tökéletesítése céljából.

---

³ Markója (2008: 53-54)

⁴ uo. 18-22.

⁵ uo. 95-97.

⁶ uo. 133-137.

Mednyánszky sem kivétel ez alól. Életművében számos példa található arra, hogy inspirálta képeit a fotográfia, melyet aztán saját maga is használni kezdett, 1911-ben saját fényképezőgépe lett.⁷ Az eddig feldolgozott forrásokban szerepel 50 fénykép, ami feltehetőleg Mednyánszky nevéhez köthető. Ezeket a fotókat Mednyánszky húga, Miri őrizte Nagyőrön, és számos esetben kapcsolatba hozhatóak Mednyánszky festményeivel. Mednyánszky első topográfiai felvételei valószínűleg az 1870-es években készültek és a Genfi-tó környékén tett utazásokat örökítik meg. A legtöbb fotó az 1873-1880 közötti időszakból származik, és a festő olaszországi utazásait dokumentálja. Jól érzékelhető a Mednyánszky által használt fényképeken az is, hogyan próbálja megragadni a tájak, és karakterek hangulatát, valamint az is, hogy festményein mi az a plusz, amit hozzáad, hogy növelje az elérni kívánt hatást és tökéletességet. A fiumei utazása során készített fényképet az ehhez tartozó festményével összehasonlítva nyomon követhető, hogy milyen változtatásokkal élt a festő. A part menti sziklákat összezsugorította, hogy a tenger is láthatóvá váljék, illetve egy dominánsabb kaput alakított ki, mely továbbvisz az úton a leegyszerűsített világítótorony felé.

2. kép: Fiumei tengerpart. Mednyánszky László felvétele(?), 1914 (SNG Archiv, Strážky, 20 E 19e)

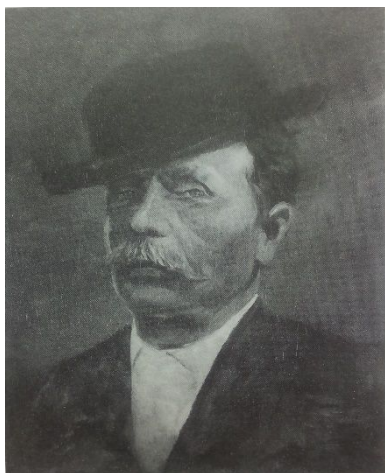

3. kép: Mednyánszky László: Fiumei tengerpart; tus, akvarell; 1914 (MNG 1927-1322, 5. füzet)

Családja és barátai köréből is vannak fényképekre visszavezethető előképek. Sógora, Czóbel István kérésére megfestette szülei, Czóbel Imre és Czóbel Imréné Vay Evelin portróját. A fénykép 1865 körül készült Ludwig Angerer udvari fényképész műtermében. Czóbel Istvánról 1888 körül készített festményt Mednyánszky, valószínűleg Czóbel szüleinek portréja is ez idő tájt keletkezhetett.

Egyik legközelebbi barátjáról, Justh Zsigmondról is maradtak fenn fényképek. Az egyik ilyen közvetlen előképe a Mednyánszky által készített festménynek.

⁷ Markója (2008: 172)

4. kép: Mednyánszky László: Idősebb bajuszos férfi; 1890-1900 között; olaj, vászon; SNG ltsz: 0 6736

5. kép: Támaszkodó parasztember, 1890-1914 között (SNG Archiv, Strážky, ltsz. 20 GE 37)

Fényképeinek van egy másik csoportja, mely Nagyőrön és környékén készült. Csavargó, illetve munkásemberekről készített festményeinek előképei ezek. A Nagyőr környékbeli falusi emberekről több fotót is őriz a gyűjtemény, melyek Mednyánszky nevéhez köthetőek, a fényképek hátoldalán a művész jegyzetei olvashatók. Ilyen az 5. képen látható parasztember fotója Nagyőr környékéről, és felette (4. kép) Mednyánszky festménye, mely alapján egyértelmű a

közvetlen kapcsolat a két alkotás között. A művész a fotón látható hangulat megragadására törekszik, mely sikerül is neki, a két alkotás között leginkább a képkivágás jelent különbséget.⁸

Ezekből a forrásokból is érzékelhető, hogy Mednyánszky nem utasította el a fotográfiát, sőt használta is, mint segédeszközt festményei elkészítéséhez. Ezt bizonyítja az egyik naplóbejegyzése is, amit 1895. január végén vetett papírra. Ebben kifejti, hogyan használható a portréfestészetben uralkodó analitikus látásmódjának levetkőzésére a fényképezés. A szintetikus látás elősegítésére a tejüveg használatáról ír, mely nem engedi a szemnek, hogy elmerüljön a részletekben. A színes üveglencsék használata is segítheti ezt a folyamatot és az alakok egyéniesítésében,

illetve a hangulat megragadásában is segíti az alkotót.⁹

Mednyánszky tehát nem vetette meg a fotográfiát, azonban annak céljait másban látta. A festészethez való viszonyában a fotográfiáé az alárendelt szerep, mert az csak segédeszközként szolgál a festő számára. A realizmus kapcsán írja 1916. december 9-i naplóbejegyzésében: „A realizmus nagyban örömet okozott. Ez azonban mindig nagyon tökéletlen marad, és kellemetlenül közeledik a fényképhez, tehát áttétel, összegzés. A tisztán festői kép sem felel meg az ideálnak. A tisztán elbeszélő sem. Lelki tartalom kell a tettben, a hangulatban, a kifejezésben.”¹⁰

⁸ Ondrejceková 2003: 213-226.

⁹ Brestyánszky 1960: 29-32.

¹⁰ uo. 132.

Portréképeinek sötét hátteres modusáról gondolkodva ezt írja Mednyánszky: „Magukba mélyedt embereket, akik az erkölcs, a felebaráti szeretet és az önmegtagadás parancsai szerint élnek, sötét háttéren kéne ábrázolni. Sötét, meleg háttérben, sejtelmes, komor hangulatban. Mert épp abban a sejtelmes sötét hangulatban rejlik az önmegtagadás és az önmegtagadás öröme a fejek szelíd nyugalmában nyilvánul.”¹¹ Ezek jellemzik Mednyánszky azon portréit, melyeket rabbi-galériának is szokás nevezni, és erősen Rembrandtra emlékeztetnek minket megvilágításukban. Életművében számos csavargókról készített portré is fellelhető ugyanebben a modusban, így szemünk előtt egyszerre jelenik meg az emberi érzelmek és tulajdonságok összetettsége és ellentmondásai. Mednyánszky ezzel megújítja a portréfestészetet.

6. kép: Mednyánszky László: Shylock. 1900 k.; olaj, vászon; 130x82 cm; MNG ltsz.: 1944

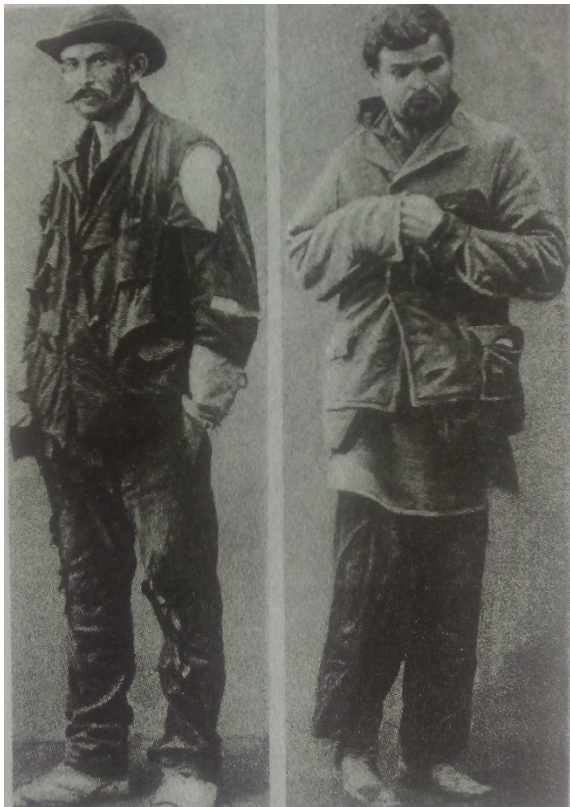

7. kép: Mednyánszky László: Verekedés után. 1896 k.; olaj, vászon; 85x65 cm; MNG ltsz.: 56.118

1911. december 6-án ezt írja naplójában: „Ama bizonyos általános idegenkedést a fotografikus realizmustól, amelynek nyoma mindenütt érezhető, én is osztom. Azon sokszor érdekesen egyéni törekvés, a formák és a színek egyszerűsítése által egyéni stílust keresni, én is szükségesnek érzem. Az emberi alak az különösen, ahol külön álláspontom van, úgy hiszem. Amit a festett alak érez, legyen egyéni, ne csak általános. A festett alak legyen egy bizonyos egyén, nem

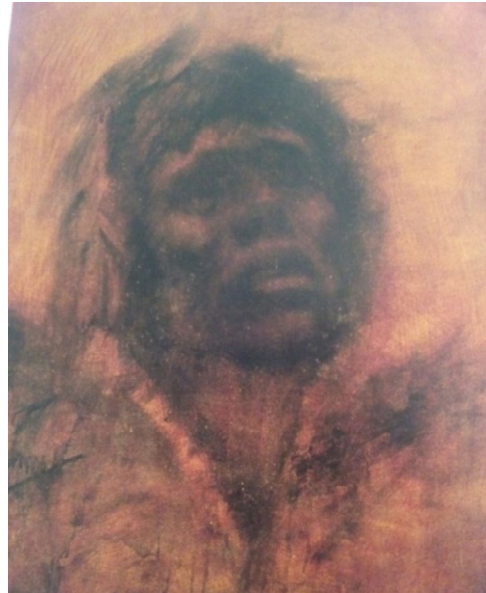
¹¹ Brestyánszky 1960: 41.

csupán egy általános típus. Az élet intenzitása az individualizmust megköveteli, ez ad életmeleget.”¹² Felsejlik ebben a bejegyzésben is, hogy a fotográfia célja

9. kép: Razzia-képek: A javíthatatlan és az alkohol áldozata. Vasárnapi újság; 1911; 46. szám; 926.

Mednyánszky szemében nem más, mint a valóságot hűen leképező eszköz,

10. kép: Mednyánszky László: Csavargófej-tanulmány (Sebesült). 1911-1913 között; olaj, vászon; 59x45 cm, MNG ltsz.: 56.119

melyre a realizmus és naturalizmus mindig is törekedett, és amit sohasem érhetett el. Az egyéniesítés csúcspontját szerintem a csavargóképei jelentik, mert ezekben a téma, a forma és a hangulat is egyedi.

A Vasárnapi Újságban megjelent Razzia-képek egyike *A javíthatatlan és az alkohol áldozata*.¹³ Mint láthatjuk, a fotók nem mentesek az előítéletektől, sőt csak ez olvasható le róluk. Mednyánszky azáltal, hogy beemeli őket festészetébe, árnyalja a róluk alkotott képet és a saját magunkról alkotottat is. Tekintete mindenben áthatolt és mélyebb rétegek után kutatott, elhagyva a jelenségvilág felszínességét.

És hogy milyen hatással volt festészetére a fotográfia? Véleményem szerint ugyanolyan felszabadító hatással, mint kortársaira. Mednyánszky portréival és művészetével egy olyan különleges világot, hangulatot ajándékozott nekünk, melynek tekintetében egy egészen új világ tárulkozik ki.

¹² uo. 102.

¹³ Markója (2008: 131)

Források

- Brestyánszky Ilona (szerk.) (1960): *Mednyánszky naplója. Szemelvények*. Budapest: Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata.
- Markója Csilla (2008): *Egy másik Mednyánszky*. Budapest: Meridián.
- Ondrejceková, Zora (2003): Mednyánszky László és a fénykép. In: Markója Csilla (szerk.): *Mednyánszky László (1852-1919)*. Budapest: Kossuth Kiadó.

Modernitás és hagyomány Ilona Keserü Ilona színdallamaiban¹

Ábrázolás és nonfiguratív absztrakt váltakozó használata
Színtanulmányok, színkutatás, a végtelen színdallam felfedezése
Vizuális zene és színváltó modus a diadalmas „*cangiantismo*”-ban

Szalay Gyöngy

Művészettörténet BA alumna, Tomori Pál Főiskola, Hungary

Keserü Ilona képeinek alkotóelemeit úgy kapcsolja össze, hogy azok körülhatárolható teret hasítanak maguknak az univerzumból, az ürességből. Ha azt akarjuk vizsgálni, hogy a művész valamiféle „ősmozgató” bátorságával és elszánt eredetiségével hogyan kelti életre a közömbös anyagot, akkor művei képi valóságának vizuális összefüggéseit kell feltárnunk.

Korai munkáin az ábrázoló dominancia és a nonfiguratív absztrakt tárgynélkülisége váltakozva jellemző. Festészeti felfedezése a Möbius térforma és a végtelen színsor összekapcsolása. A tárgykörben született kompozícióival rámutat a variánsok egyéni feldolgozásának kimeríthetetlen lehetőségére.

A 2000-es években a reneszánsz színváltó hagyomány újrafelfedezése, a bőr- és szivárványszínek, az utóképek, a zene és a szín kapcsolatának tanulmányozása újszerű szintézishez vezet a festészetének szuverén világát.

1. Színek, formák, vonalak, festészeti és zenei impulzusok

1. kép: Keserü Ilona

Keserü Ilona gazdag életművét a modernség és a festészeti hagyományok beépítése egyaránt jellemzi. Az elmélyült **színkutatásokat** folytató nagy kolorista korai munkáiban az ábrázolás és a tárgynélküliség még váltakozva bukkan fel. Látásmódjától De Chirico homogén képsíkainak díszletszerű kezelése sem idegen, éles **vonalai** azonban organikusan hullámszerűen, örvénylenek, hurkolódnak. Festészete semmiképpen sem dekoratív, térértelmezési formanyelve inkább a minimalizmushoz köti (Tandori rámutat erre), nem célja eszmék közvetítése. A **zene** a festészet ikertestvére, emlékezzünk Kandinszkij szín-hang analógiáira vagy Klee zenei ihletettségű munkásságára. Keserü Ilona továbblép, szerves egységben

¹ Keserü Ilona (sz.: 1933) képzőművésznő nevét ebben a formában használja művésznévként: Ilona Keserü Ilona.

gondolja el a feladatot, szintetizáló képességének nagyszerű eredménye a *cangiante* színezési módus felfedezése, melynek korszerű egyéni interpretálásával „zeneművet” visz vászonra.

Itthon a festészet kiszínesedése lassan indul meg a szigorú 50-es évek után. A kezdetektől mesterének vallott Martyn Ferenc avantgard festői világa és a főiskolai konzervativizmus összeegyeztetése csak küszködés számára. Vált a freskófestő szakra és Szőnyi-tanítvány lesz. A 1963-as római ösztöndíj élménygyűjtés, tanulás, raktározás periódusa a „szakmai talpra álláshoz” (Keserü) segíti. Topor Tünde így fogalmaz: „Boldogan felejtette el a főiskolai képzést és a magyar kiállítótermekben akkoriban látható műveket bevonó 'barnás szószt'.” (Topor: 2004: 38.). Expresszivitás, lendületes formák, intenzív színek, gesztusfestészet az irány. A könyvillusztrátori és a díszlettervezői munkák (Nemzeti, Katona, Opera, Csiky Gergely színház) művészi tapasztalatait bővítik. Aknai Katalin felhívja a figyelmet arra, hogy az Ottlik körül kialakult „iskolának” (bridzspartik) meghatározó szellemi miliójét Tandori, mint a Keserü-életműre gyakorolt hatást kihangsúlyozza. A 60-as évek változatos zenei impulzusai sem elhanyagolhatók (opera, rock, klasszikus zene) vagy Vasarely geometrikus-folklorisztikus illuzionizmusa, Gyarmathy vagy a lengyel Jarema munkái, később Korniss szerepe, akivel a festői problémákat beszél meg és persze Vidovszky László zeneszerző, a férj és munkatárs. A pályakezdő években társaival együtt (Major János, Nádler István, Vajda Júlia) sokfelé figyel, nem idegen tőle a *harde edge*, a szürrealizmus, érzésem szerint a pop art kevésbé igazolható művészetében.

2. kép: Rom (1964)

3. kép: Martyn Ferenc,
Friedrich Ferenc: Vitorlás (1941
gipsz, 1996)

4. kép: Maria Jarema:
Filters (1957)

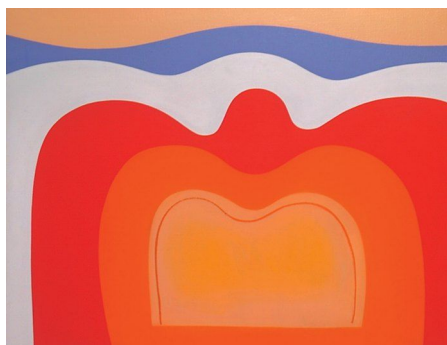
Kassák, Martyn, Kmetty azon kevesek közé tartoznak, akik észreveszik és támogatják a fiatal művész nonfiguratív igazodását, eredeti megoldásait, ahogy maga fogalmazza meg később, ekkor kezd „önerejű képeket” festeni (1964-67).

Pernecky Géza Keserü Ilona személyiségét és művészetét megrajzoló „görög tragédiájában” felállít egy triót: Zrínyi Ilona és Jászai Mari mellé állítja Keserü Ilonát. „Néha úgy adagolja a gesztusait, mint egy fejedelmi ház úrnője”, máskor a kardforgatók mozdulataival pontosan a célba talál, ugyanakkor „teste melegéből” ad, amikor „úgy formálja, teszi plasztikusabbá a műveket, ahogy az asszonyok dagasztják a kenyeret” (Pernecky 2009: 2). A rokon, Jászai Mari fétisként őrzött mángorlójának mágikus ereje lehet. Éppen a beérkezés évében, 1969-ben az Iparterv kiállítás után kerül hozzá. Sírkő motívumai ezután számtalan formában tűnnek fel e (nyomdaprésként működtetett) szerzeményen készült monotípiákon.

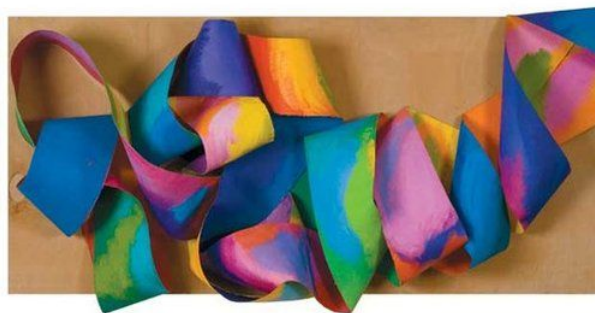
2. Ősi temetők szívkövei

A balatoni hullámok igéző folytonossága a teljesség megtapasztalása annak, akinek feltárják természetüket. A szív formában megnyugvó hullámvonalak a Balaton-felvidéki sírköveken ugyancsak ezt a tapasztalatot kínálják fel Keserü festészetének. Felhasználja, átfogalmazza és rögzíti sajátos látásmódjával és nyugodt ritmusban ismétli a gyermekkori tájban felfedezett motívumot, a megtalált örök pillanatot, amihez gyakran visszatér és hoz líraiságot a 60-as évek új avantgardjába, bár ő nem lírikus festő. Látványelemeket ragad meg, a forma még domináns. A koncentrikus szívkő motívumok színmezői hullámvonalba oldódva sárgában, fehérben, homokszínből, pasztelles árnyalatban, elmélázó ritmusban távoznak a távolba. Máshol rózsaszínből, narancsból jelennek meg e festői periódusának megfelelően, ami szignója is egyben. A színek itt már betöltik a teret és viszonyuk elmozdulást jelez a valóság megragadásának hagyományos, ábrázoló módjától, de nem szakad el tőle teljesen.

5. kép: Sírkövek 4, 1968

6. kép: Möbius-gubanc (színváltó), 2005

Keserü nem kutatja a transzcendenciát, anyagformáló, aki nem látja fenyegetőnek az univerzumot. Szakadatlanul munkálkodik. Hajlít, gubancol, összekuszál, papírcsíkot sorol, spirálba teker, de bármit is csinál: reliefjeit domborítja a síkra, színakkordjait kelti életre, vagy térplasztikát szerkeszt, az „ősanyagmozgató” (Tandori) fürkésző bátorságával és elszánt eredetiségével teszi. Értelmezésemben az antikvitás könyvelvét beszéli, ahol a matéria a meghatározó a spengleri anyag-szellem viszonylatában és a nonverbalitás köti össze a zenét a vizuális műfajokkal, teszi azonosná vele. „Élőlényei” (Keserü) átölelik, betöltik a teret, *nem kell a képzelőerőt segítségül hívni, anyagelvű szemlélettel hozza létre önelvű művét, ahogy az antik zenész és szobrász. Ez a perfekt, folyékonyan pergő asszonyi nyelv azonban képes elkerülni a hűvös távolságtartást, holott gyakran ugyanazzal az energikus, férfias gesztussal ereszt a semmibe a fényt, vagy a fény emlékét, ahogy ezt későbbi munkái még inkább igazolják.*

3. Színkísérlet, felfedezés, találmány

A színkutatásai a 60-es évek végén szervesen kapcsolódnak addigi tevékenységéhez és vezetnek el a 2000-es években a *cangiante* színváltás tanulmányozásához, „modernizálásához”. A 70-es években készült *Alakuló tér* oldalmetszete szabályos szinuszos vonal, nem hasonlít az addigi esetleges domborításokhoz. A felület különböző pontjaira festett különböző színű hatszögek ütközése elkerülhetetlen. Munka közben saját kezén fedezi fel az „összefőzött” bőrszínt, amiről Goethe is beszél. Felismeri, hogy „a szivárvány összes és bármely színárnyalata harmonizál a Földön élő emberek összes és bármely bőrszín árnyalatával” (Az 1800 utáni gyűjtemény kabinet-kiállításai IX - Katalógus, 2014:39.). Izgatja, hogy ez közös emberi sajátság és nem a véletlen műve, hanem az evolúció

eredményeként alakult így. Grüner György fizikust tanulmányozza: „hisz a bőr így tudja kiszűrni az összes fényhullámot kb. egyenlő mértékben” (uo.) Végtelenül sokfélék ezek a földszínek uralta tört színek, amibe beleszövődik a szivárvány színeiből valamennyi, csak szemünk nem tudja szétválasztani. Alapmotivációja lesz a szivárvány- vagy spektrumszínek felbontása. (pl.: Színoszlop, Színforgó, Szín-tükör.). A 80-as években a lehunytt szemünkben megmaradó utókép vizsgálatába kezd, melynek feketéjében olyan igézően zizegnek a természetellenesen világító neonszínek, hogy kétséges, tárgyiasíthatók-e (pl.: *Utókép I*). A szín-Möbius szín-tér kapcsolatának megalkotása 1987-ben, valójában találmány (végtelen színsor-szalag) és a plasztika irányába tágítja művészetét (pl.: *Velázquez sírja*, *Kis-titán Szín-Möbius*). Ma sem vált meg kísérleteitől, dolgozik, tanít. (Mesterének tudhatja a művészt többek között az új generációból Barabás Zsófi, Losonczy István, Nagy Otília, Hegyi Csaba.)

7. kép: Alakuló tér,
1972

8. kép: Színoszlop,
1974

9. kép: Utókép 1 (Nap),
1982

4. Cangiante-út a Sixtus kápolnától a Vaszary-villáig

A modernitás jelen van a kezdetektől és utat tör művészetében, de mi kell ahhoz, hogy az évtizedes színkutatásokba ilyen erővel kerüljön be a középkor elfeledett hagyományos színezése, hogy aztán 21. századi reneszánszukat éljék művein? A tudományos világ érdeklődésétől övezetten *Michelangelo* méltán leghíresebb művét, a *Sixtus-kápolna mennyezetfreskóinak* (1508-12) megtisztítását az évszázados szennyeződésektől 2000-ben fejezték be a restaurátorok. James Beck művészettörténész szerint túltisztították az alakok plaszticitásának rovására és eltüntettek vetett árnyékokat. (Ellentmond ennek *Doni tondó* élénk, tiszta színvilága,

és életrajzi adataiból tudjuk, hogy a mester hozzájutott keleti színjátszó kelmékhez, ezekből nyert szintapasztalatait felhasználhatta.) Tény az, hogy főként a lunettákon a drapériákban előtűntek azok a világító színek, amelyeket még Firenzében az 1300-1400 években kísérleteztek ki és használtak a festők szétsugározva a reneszánsz Itáliában. A *cangiante* perzsa eredetű szó, röviden színváltást, egyfajta árnyékolástechnikát jelent, de itt modellálási eszköz is volt.

2001-ben Keserü Ilonának hosszasan lesz módja tanulmányozni a freskókat. A látvány hatása, alapos kutatásai, továbbá a cinquecento mester e tárgykörből megismert feljegyzései színkutatásait történetiségbe ágyazottan, újabb tartományba vezetik. A toszkán festési-színezési hagyományok beépítése modern korunk már-már túlszínezett festészeti világába akkor kecsegtet eredménnyel, ha eredeti rétegeket tud felszínre hozni, egyébként érdektelen azok felelevenítése. Egy tudományos felismerés vagy találmány apropója kevés. Azonban ha a megkezdett kutatásba, – mint esetünkben Keserü színkutatásaiba – beletalál valamely tudományos szenzáció, az igazi szerencse, de felelősség is. Keserü Ilona a felfedezés körültekintő és alapos tanulmányozása után megtalálta azt a mesteri megoldást, amivel elkerülte a leselkedő *cangiante*-csapdát, nevezetesen: 1) az öncélú virtuozitást, illetve 2) a középkori szimbolikus tartalmak indokolatlan újjáélesztését. Kétségtelenül tudatosan törekedett erre.

A *cangiante* színezési szisztémát elsősorban drapériákon, kelméken kísérletezték ki a toszkán festői műhelyekben. Nem az adott szín árnyalataival árnyékoltak, hanem a redők mélyének megfestésekor átváltottak valamilyen elütő, sötétebb színre, „például úgy, hogy egy sárga szövet árnyékban levő redői zöldbe vagy kékbe váltanak át” (Az 1800 utáni gyűjtemény kabinet-kiállításai IX - Katalógus, 2014: 46.). Összehasonlításként a középkori technikákkal megjegyzem, hogy a mélykék, később arany háttér teszi a bizánci mozaikot tündöklővé, a freskókon, ikonokon a ruharedők vonalkáztak.

Cennini új technikai javaslati és festői receptje (Libro dell'Arte, 1390 körül) gyorsan elterjednek, melyeket leegyszerűsítve így foglalhatunk össze: nemes pigment anyag, erős színérték, tiszta keveretlen szín, aranyozott háttéralap, a fekete mellőzése, angyalok ruházatán használt.

Alberti perspektivikus ábrázoláshoz és realiztikusabb színkezeléshez való vonzódásának köszönhető javaslati (Della Pittura, 1435) megfosztják a transzcendens ragyogástól az itáliai festészetet: sötét, fekete árnyékok, a szín világosabb árnyalataival és a fehérrel modellálás.

Michelangelo ecsetjéről elsöprő intenzitással ragyog fel a *cangiante*. A manierizmus művészi virtuozitásában még jelen van, majd eltűnik. Római tanulmányútja során Keserü sem vonhatja ki magát elementáris hatása alól. Érleli a megtapasztalt hagyományt és keresi a reflektálás korszerű módszerét. Még tíz évet kell várni, hogy megfesse a *Cangiante hangok*-at. Életmű kiállítása 2014-ben Balatonfüreden (Vaszary Villa) *Az Idő színtere – Cangiante* címet kapta. A festmények, objektok, papírmunkák, lenvászon domborítások mellett kiállították a Sixtus-freskók kutatásának eredményeként megszületett 2009-es *Hangok*-at, mely a 2011-ben elkészült *Cangiante hangok* előzménye. Már ezen a nagyon hasonlóan építkező képen is szembeötlő a középrész-dominancia, ahogyan a 2011-es képen is. Tudjuk, hogy gyakran két oldalról indítva hozta létre a „találkozást”. Az ütköztetésekéből kialakult dallamsor harmóniája a zene és a festészet egységes nyelvén a lét teljességének sajátos művészi felfogásáról árulkodik: „a cangiante számos módon ölthet formát: megjelenik expresszív színörvényekben ugyanúgy, mint egymás mellé helyezett sávok szembesítésében, a 'hangtestek' színpárjaiban vagy a Möbius-szalagok végtelen színsoraiban.” (Az 1800 utáni gyűjtemény kabinetkiállításai IX - Katalógus, 2014: 56.). A zenei hangok, melyeknek „nincs előre megágyazott hangterük”, (Keserü) közös nevezőt alkotnak a „nem fehér közeg”-ből, az otthontalan semmiből felszakadó fényes hangok és színek dallamaival, mely „most a maximális intenzitásra törő cangiante (színváltó) pigment alkalmazásokkal képeimen egyfajta kiteljesedést ér el” (Ilona Keserü: 2009).

10. kép: Jacopo del Sellaio, *Eszter Ahasvérus előtt*, 1485 körül

11. kép: *Cangiante hangok*, 2011

A *Cangiante hangok*-at, a Szépművészeti Múzeum Régi Képtárának remekműve, az *Eszter Ahasvérus előtt* című, a firenzei mester Jacopo del Sellaio 1485 körül készült festménye mellett állították ki 2014 őszén. Kovács Anna Zsófiát a

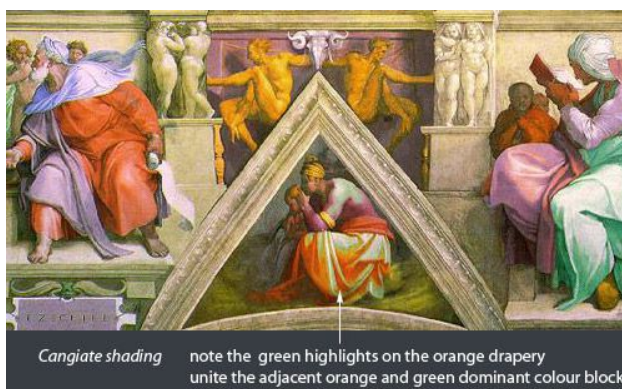
leheletfinom színkezelés Botticellire emlékezteti. A ruharedőkben sötétpirossal, zölddel, barnával illuzionisztikus hatást ér el a mester. Keserü Ilona kutatásainak eredménye kézzelfoghatóvá válik a képre adott modern, energikus festői „válaszában”. A kiállítás rámutatott Keserü pointillista tájékozódására (vö. *Térség per digitum* 2009), valamint az impresszionista fénykezelés párhuzamaira is Pissarro- és Monet-képek bemutatásával. A színpárokban fellelhető visszafogottabb, késő quattrocento színváltó színkezelés és a harsányabb, („michelangelói”) többszólamú 21. századi tündöklőbb *cangiante* eredményezi előbbiben a transzcendencia és a szimbolika, utóbbiban a végtelen és időn kívüli élményt az irizáló játékban.

5. Ósi kőoszlopok *cangiante* hangokból

Kifogyhatatlan színekészletének tiszta hangjaival építi a *Cangiante hangok* vertikálisan felfelé törő, oszlopszerű zónáinak együttesét. A felzengő színdallam monumentális, akár a Stonehenge kőoszlopai a ráköszönő fényben. Az „előállított” fény feloldja a plaszticitást a zenei dinamizmus javára, talán ezt billenti vissza a művész a képközép applikációjával. A sávokon a szürkéből kivilágító lazacszín és az éles kék közötti szélesebb fehér és a rózsaszín melletti vékonyabb fehér csúcspénnyként jelenik meg mint Michelangelo alakjain. Mellette a barnásszürke olívába megy át, lefelé „vonalzóval” húzott piros csík. E mezők között bevilágít a lila, a vörös, a narancs és végül a rózsaszín. Kifelé balra és jobbra párokba vagy hármas csoportokba rendeződnek a rövidülő színfoltok. A bal szélén a piros, a lila, a kékszöld hármasára a jobb szélén a ciklámen, a rózsaszín, a sárga hármasa felel. Feltehetően az említett sajátos struktív módszerével (felváltva dolgozhatott a két oldalon) érte el a kívánt összhangot.

Sírköveinek koncentrikus színmezői még úgy illeszkedtek egymáshoz, akár a kora középkori templomok gondosan összecsiszolt kövei, itt nem ezt a módszert alkalmazza. Az alapvetően csillogó olajfestéket vékonyan viszi fel, festőkéssel vagy valami más eszközzel dolgozik, mindenestre tőle tudjuk, hogy manapság egyáltalán nem használ ecsetet, sőt ujjával is fest. A keveretlen, tiszta színpárokkal komponált műveken nem érhető tetten logikus sorrendiség. Gyaníthatóan gyorsan, egyszerre tesz fel egy-egy színt. A hordozó anyag nyersvászon színe ugyanaz a „színtelen szín”, mint a középkori ikonfestők üres arany háttére, ami nem provokál, mint az alapozott fehér vászon, inkább kötőanyagként viselkedik. Nem kell különösebb színelméleti jártasság az eltávolító zöldek, kékek, a közelünkbe férkőző sárgák,

narancsok, vörösek vagy a „könnyű kezű” rózsás szín és az „energikus billentéssel megszólaltatott” barnáslila percepciójához. Moholy Nagy László és Nicolas Schöffer fényenergia vizsgálatába beiktatja az elektromosságot, a mozgást. Kepes György is folytat kísérleteket. Keserű egyetlen nyersanyaga és egyben segédeszköze a szín, amelyből fényt „csinál” zenei struktúráinak megszólaltatásához. Szuverén kromatikus hang-szín fűzését annyiban tekinthetjük hasonlóknak, amennyiben az abszolút telítettség felé törő színein eluralkodik a fény és a pontos hangsúlyokkal, vagyis a színes fénynyalábok ütköztetésével a semleges vásznon kivételes fény-szín-dallamot hoz létre. A „némaságot” felváltja kiszabaduló színek harsogó sugárzása, a színezlopok arányai egyedi ritmussal veszik birtokba a teret.

12. kép: Michelangelo, Sixtusi kápolna freskó (részlet), 1508-12

13. kép: El Greco, Ötödik pecsét feltörése (részlet), 1608-14

A vizuális zenét Gyenes Zsolt olyan műnemként határozza meg, „melyben a zenei struktúrák alkotják a vizuális kifejezés alapját, lényegét” (Gyenes 2014: 4.) és ezért képes a különböző művészeti médiumokat közös nevezőre hozni annak ellenére, hogy míg a színek a színek harmonikus felsorolása, a hangsorban az egymásmellettség disszonanciához vezet. A hangok elkülönülnek, a színek összerosódnak. Sokféle (hang-szín) megfeleltetés született a színekutatások során, a következő ábra az elmúlt 300 évből mutatja be a legfontosabbakat.

Three Centuries of Color Scales

		C	C#	D	D#	E	F	F#	G	G#	A	A
Isaac Newton	1704	Red	Orange	Yellow	Green	Blue	Purple	Red	Orange	Yellow	Green	Blue
Louis Bertrand Castel	1734	Blue	Green	Yellow	Orange	Red	Purple	Blue	Green	Yellow	Orange	Red
George Field	1816	Blue	Green	Yellow	Orange	Red	Purple	Blue	Green	Yellow	Orange	Red
D.D. Jameson	1844	Red	Orange	Yellow	Green	Blue	Purple	Red	Orange	Yellow	Green	Blue
Theodor Seemann	1881	Red	Orange	Yellow	Green	Blue	Purple	Red	Orange	Yellow	Green	Blue
A. Wallace Rimington	1893	Red	Orange	Yellow	Green	Blue	Purple	Red	Orange	Yellow	Green	Blue
Bainbridge Bishop	1893	Red	Orange	Yellow	Green	Blue	Purple	Red	Orange	Yellow	Green	Blue
H. von Helmholtz	1910	Red	Orange	Yellow	Green	Blue	Purple	Red	Orange	Yellow	Green	Blue
Alexander Scriabin	1911	Red	Orange	Yellow	Green	Blue	Purple	Red	Orange	Yellow	Green	Blue
Adrian Bernard Klein	1930	Red	Orange	Yellow	Green	Blue	Purple	Red	Orange	Yellow	Green	Blue
August Aepli	1940	Red	Orange	Yellow	Green	Blue	Purple	Red	Orange	Yellow	Green	Blue
I. J. Belmont	1944	Red	Orange	Yellow	Green	Blue	Purple	Red	Orange	Yellow	Green	Blue
Steve Zieverink	2004	Red	Orange	Yellow	Green	Blue	Purple	Red	Orange	Yellow	Green	Blue

© 2004, Fred Collopy—Rhythm

**14. kép: Gaspar David Friedrich:
Hegyvidéki táj erdős völgykatlannal, 1825
után**

Az egységes ősi tudás van jelen túl minden szimbolikus rendszeren a hang és a szín festett analógiáiban. Gyenes is meglátja Keserü munkájában a sajátos szintetizáló törekvést.

6. Megjegyzések a „Keserü-gyönyör” esztétikájához

A népművészet formakincsétől sem távoli szövött felületei, a tekergőző fonalcérna-kígyó gubancainak alá-fölé sikló organikus formái a szín és a forma ősiségének megnyilvánulásai új esztétikát keresnek. Speciális színkezelési szisztémájának köszönhetően fülünk és szemünk eggyé válva lesz részese a megfogalmazhatatlan gyönyörnek, ami úgy pattan ki *cangiante*-jából, mint a tavaszi rügyfakadás elementáris színorgiája az egyhangú barnásszürke égre. Kiküszöböli az időt, az örök és a jelen látszólagos kibékíthetlenségét teszi semmissé a megfestett zene, létezés átjáró dinamikus erejével. Vibráló dallam jelenik meg a „kijelzőn”. A harsogó *Cangiante hangok*-ban meglelt „személyes szín-preferenciáiban” (Keserü) bizonyosságot találunk a lét végtelen örvényének mindent betöltő melódiájára. Van még valami, ami ugyanaz másként Gaspar David Friedrich finom vonalainak komolyságával a semlegességből előhívott imagináriussá lényegülő tájrajzain, a hazai táj kiszáradt göcsörtös fáiban, és Keserü tengeri füveinek, valószerűtlen színlabirintusainak, „rőfös boltjából” a végtelenbe röppentett önmagába visszatérő szalagjainak, otthont követelő, teret belakó „sűrűsödő hangtestjeinek” (Keserü) egyetemességében. A belevetettségek érzésében a saját emberi világunkra eszmélés lehetősége, ahova beszűrődik a szférák zenéje, feltűnik a szivárvány. Modernség – hagyomány, mély gondolatiság – festői bravúr, következetesség – felfedezés, őstön

– innovatív szellem együtt létezéséből jön létre az a tiszta, fölösleges adalékanyagot mellőző sűrítmény, ami Keserü Ilona képzőművészeti birodalma. 20. sz-i festőnek vallja magát, de bármilyen formát választ, az időtlen, „elanyagtalánított” örök anyag 21. századi variánsait alkotja meg mindenkori érvényességgel.

Irodalom

- Az 1800 utáni gyűjtemény kabinet-kiállításai IX - Katalógus. (2014). Ilona Keserü Ilona. Szépművészeti Múzeum.
- Balogh Robert (2000. április-július között). *Kép az emberben* (Keserü Ilona interjú). http://www.terasz.hu/main.php?id=egyeb&page=cikk&cikk_id=2094. Letöltve: 2015. november 3.
- Gyenes Zsolt (2012. október 19): *Szín-, forma és hanganalógiák a digitális vizuális zenében*. <http://kepiras.com/2012/10/gyenes-zsolt-szin-forma-es-hang-analogiak-a-digitalis-vizualis-zeneben/>. Letöltve: 2014. november 2.
- Gyenes Zsolt (2014): *Az Üveggyöngyjátékos és Doktor Faustus*. vizualzene.hu/gyenes_mann_hesse.pdf. Letöltve: 2015. október 18.
- Heidegger, M. (1988): *A műalkotás eredete*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Ilona Keserü Ilona (2009. január 1): *Hangok*. Szentgyörgyhegy. Kézirat.
- Nádas Péter (2004. március 19.). *Semleges látás Keserü Ilona festészetében*. <http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/megcsapottak/keseru.html>. Letöltve: 2015. október 25.
- Perneczky Géza (2009): *Csata és szivárvány*. <http://mta.hu/fileadmin/2009/03/perneczky.pdf>. Letöltve: 2015. október 26.
- Ragyogó képek — megnyílt Keserü Ilona kiállítása*. (2014). http://www.balatonfured.hu/index.php?option=com_k2&view=item&id=2405:asz%C3%ADnek-diadala-keser%C3%BC-ilona-ki%C3%A1ll%C3%ADt%C3%A1sa&Itemid=1. Letöltve: 2015. november 3.
- Spengler, O. (2011). *A nyugat alkonya I / A világtörténelem morfológiájának körvonalai* (1. kötet). (D. Juhász, & A. Cseltei, ford.) Budapest: Noran Libro.
- Tandori Dezső (1982): *Keserü*. Budapest: Képzőművészeti Kiadó.
- Topor Tünde. (2004): *Életrajz a művésszel folytatott 2001-es beszélgetés alapján*. http://artmagazin.hu/artmagazin_hirek/keseru_ilona_98.html?pageid=119

Szent Cecília történetének képzőművészeti interpretációja a modern és posztmodern korban

Szemán Krisztina

Művészettörténet BA alumna, Tomori Pál Főiskola, Hungary

Szent Cecília kedvelt alakja volt az európai képzőművészetnek a modern korig, legismertebb ábrázolása, Stefano Maderno fekvő szobra egyenesen a barokk szobrászat kezdetét jelöli ki. A kor haladtával egyre kevesebb példát találunk ábrázolására, a bibliai alakok és a szentek térvesztése Szent Cecília alakját is elhalványítja. Mégis, a modern korban két jelentős művész is úgy érezte, hogy vászonra kívánkozik a szent alakja: Salvador Dalí és Max Ernst a szürrealizmus stílusában örökítette meg az ismert nőalakot. A posztmodern korban Imre Mariann és az amerikai Kehinde Wiley is a Maderno-szobor által megihletve készítette el saját interpretációját. Mennyire érhető tetten a szent csodaszámba menő története az egyes alkotásokon, megjelenik-e a valódi világ és a halál utáni sors a művekben, lehet-e hagyományos képzőművészeti eszközökkel érzékeltetni a történet virtuális részét? Ernst és Wiley a kánon szerinti ábrázolásmódhoz nyúlt vissza: Ernst a zene védőszentjét ábrázolta sajátos módján, Wiley pedig a Maderno-szobor posztmodern parafrázisát készítette el. Dalí a valóság és a virtuális világ, az álom közötti létben egyensúlyozva ábrázolja a szentet, míg Imre Mariann pontosan azt a pillanatot ragadja meg, amikor a földi testből szemnek nem látható lélek lesz.

Szent Cecília története

Bevezetésként hadd idézzem fel röviden tárgyalandó műveink főszereplőjének, Szent Cecíliának az életét. A 250 körül Rómában élő Cecíliát „az irodalmi szövegek fiatal leányként mutatják be (...), akiben a nemesi származás, a testi szépség és az erények ékessége szokatlan harmóniában találkozott. Hitének jeleként állandóan a szívében viselte az Evangéliumot, és arannyal átszőtt ruhája alatt durva szőrből készült ciliciumot hordott.”¹ A keresztényüldözések ideje alatt bátran kiállt hite mellett, férjét, Valerianust és sógorát, Tiburtiust is megtérítette az új hit

---

¹ vö.: Diós.

számára, és még tárgyalása során is számos római polgár lett kereszténnyé szavai hallatán. „A gyenge szűz a per folyamán olyan bátorságot tanúsított, és olyan meggyőződéssel védte a hitét, hogy a hallgatóságból százan megtértek Krisztushoz, akiket Urbán pápa mind megkeresztelt (...). Amikor a hóhér karddal akarta megölni, három csapással sem tudta lefejezni Cecíliát. Három kardcsapással megsebesítve hagyta ott áldozatát, aki barátai karjai közt halt meg. Még utolsó perceiben is megnyert lelkeket a hitnek.”² Ha alkatilag törekeny nő is volt Cecília, személyisége, kisugárzása igen erős lehetett, ha ekkora hatással volt a körülötte élőkre, és még halála perceiben is mások üdvözülésére gondolt. Rövid időn belül már nagy népszerűségnek örvendett a keresztények körében, a szent zene és a zenészek védőszentje lett, mert a legenda szerint esküvőjén mennyei zenét hallott, esetleg ő maga játszott az orgonán³ – ez ábrázolásbeli szempontból fontos motívum lesz.

De Cecília története itt nem ért véget, ugyanis 1599-ben a neki szentelt templom renoválásának alkalmából felnyitották koporsóját, amelyben testét ép állapotban találták meg⁴ Ez az esemény pedig ikonográfiai újításra készítette a leghíresebb Szent Cecília-ábrázolás művészt.

Szent Cecília ábrázolása a reneszánsztól a modern korig

Raffaellótól a preraffaelita Waterhouse-ig számos jelentős festő örökítette meg Szent Cecília alakját. Ha végigtekintünk a festményeken, láthatjuk, hogy az évszázadok során a fiatal nőalak állandó attribútumává vált valamilyen hangszer, néha kísérőként mellészegődik egy-két angyal, tekintetét a legtöbbször felfelé fordítja. A hangszer pontos mibenlétében eléggé rugalmas az ikonográfia, a legendában szereplő orgona/zongora mellett (pl.: *Orazio Gentileschi*, *Rubens*, *Tiepolo*, *Poussin*, *Burne-Jones*) megjelenik a hegedű (*Reni*), esetleg a hárfa (*Reynolds*). Az is változó, hogy Szent Cecília játszik-e a hangszeren vagy csak a kezében tartja, esetleg a lábánál sorakoznak az eszközök (*Raffaello*). Waterhouse festményén rendhagyó módon az angyalok hegedülnek, Cecília csak hallgatja a mennyei zenét. A szent

---

² uo.

³ sz.n.: *Szent Cecília*. <http://www.katolikus.hu/szentek/1122.html>. Letöltés időpontja: 2015. november 21, 12:30.

⁴ vö.: Diós.

történetéből legtöbbször csak az angyal marad meg társul a festményeken, a férfiszereplők ritkán jelennek meg a képeken (két példa: *Orsi* és *Orazio Gentileschi*).

Az 1599-es esemény, az épségben maradt test megtalálása a szobrászatban hozott fordulópontra. Stefano Maderno egy évvel a szarkofág felnyitása után készítette el művét. Ha ő maga nem is volt jelen az eseményen, szemtanúk hiteles elbeszélésén alapulhatott a munkája. Ez arra inspirálta, hogy szakítson a szentek addig megszokott ábrázolásmódjával: „korábban a szenteket rendszerint fülkébe állítva ábrázolták, kezükben attribútumaikkal, amint fogadják a hódolatot. Maderno „eseményt”, kis „történetet” mutat be, s ez szobrának meggyőző erejét jelentősen megnöveli.”⁵ Felületes szemlélő hihetné, hogy a lány csak alszik, közelebbről szemügyre véve a szobrot lesz nyilvánvaló a három kardcsapás nyoma a nyakon, amely diszkréten utal a halálra. Maderno nem egy szentet ábrázol: a testre koncentrálnak, hús-vér embert formál, a halálra és még inkább a csodára helyezi a hangsúlyt, a földi valóságot, az ép földi maradványt mutatja be.

A huszadik században a bibliai események, alakok és a szentek ábrázolása háttérbe kerül, a modern festészetből kiszorulnak az egyházi témák. Egy-két művész, személyes indíttatásból vagy a családi háttér okán foglalkozik vallási alakokkal, így Szent Cecília ábrázolására is találhatunk pár példát. Az alábbiakban a legfontosabbak kerülnek tárgyalásra – nem elkészítésük időrendjében, hanem műfajuk szerint: három festményről és egy szoborról lesz szó a következőkben.

Max Ernst: Szent Cecília (Láthatatlan zongora), 1923 (1. sz. képmelléklet)

Max Ernst művészi pályafutásának egyik legizgalmasabb szakaszában készítette el *Szent Cecília* című festményét. Az 1920-as évek elején a dadaizmus lassan átadta helyét a szürrealizmusnak, Ernst pedig felfedezte és alkalmazni kezdte a frottázs, azaz a dörzsölés technikáját.⁶ A technika finomításához a kezdetekben barátja és lakótársa, a költő Paul Éluard képeslapjait is felhasználja, ezek között volt egy Szent Cecíliát ábrázoló képcske is.⁷ A festmény másik előképe a szakirodalom szerint Carlo Dulci Szent Cecíliája, főleg annak kéztartása – ezt a képet Ernst az apja által

---

⁵ Kelényi (1985: 81)

⁶ Román (1978: 100)

⁷ Spies (1983: 47)

festett másolatban láthatta.⁸ Ilyen előképek nyomán nem csodálkozhatunk, hogy Ernst a már tárgyalt ikonográfiának megfelelő pozitúrában és cselekvéssorozatban festi meg a szentet: amint éppen zongorán játszik.

Ám az ábrázolás módjában semmi hagyományos nincsen, éppen ellenkezőleg, már a szürrealizmus jegyei fedezhetőek fel a képen. A szent egy, a mozgási lehetőségét nagyban lecsökkentő, fura falszerkezettel van körülvéve, csak egy részen át láthatjuk profilból az arcát, de leginkább díszes hajfonatát. A zongora előtte láthatatlan, a nőalak kézmozdulata és a fal egy része utal csak a zongora alakjára. Az Ernstre olyannyira jellemző madármotívum itt is megjelenik. A gépi elemek, csavarozott lemezek többször feltűnnek Ernst ezen festői szakaszában, „a mechanizált, de esetleg gépszerűen kívülről determinált ember – többnyire asszony – gondolata mélyen gyökeredzik az ernsti világban.”⁹

Szürrealista képek esetén az interpretációk és magyarázatok tárháza szinte végtelen, a fal utalhat az épségben maradt testet körülvevő és megbénító koporsóra, a hang nélküli láthatatlan zongora a csak a szent által hallott zenére, a háttérrel adó kihalt tájban és a kép által sugalmazott mechanizmusban a modern világ fenyegető létét láthatjuk meg. De az is lehet, hogy Ernstet egy XVII. századi metszet ihlette meg, amely egy lovasszobor kiöntési technikáját örökölte meg, és amellyel feltűnő a hasonlóság a fal ábrázolását illetően¹⁰, vagyis lehet, hogy az ernsti fal inkább öntőforma. De *Chirico* képeinek hatása is tagadhatatlan a szabad mozgásra képtelen, kitámasztott, mechanikus alak ábrázolásában. A befalazott szent kifejezheti a mozgáshoz és a ridegséghez, az élethez és a halálhoz köthető szürrealista állásfoglalást.¹¹ Megállapíthatjuk, hogy Ernst olyannyira megszabadítja a szentet a szokásos attribútumaitól, hogy csak a cím alapján tudjuk megállapítani kilétét. Talán nem is fontos az alak kiléte, a belső hang, a belső zene fontosságát ezen hozzáadott tudás nélkül is kifejezi a kép. Ha elfogadjuk, hogy a mások számára nem hallható néma zene és az erre való fókuszálás a festmény lényegi tartalma, akkor érthető, hogy Ernst miért választott egy számára ismert alakot, a zene szentjét – ismerte a szent történetét, hiszen vallásos családban nőtt fel – ennek közvetítésére.

---

⁸ http://www.staatsgalerie.de/malereiundplastik_e/bis1980_rundg.php?id=7. Letöltés időpontja: 2015. november 16., 14:58

⁹ Román (1978: 76)

¹⁰ Spies – Rewald (2005: 46)

¹¹ Uo.

Salvador Dalí: Szent Cecília mennybemenetele, 1955 (2. sz. képmelléklet)

32 évvel később egy másik szürrealista művészt is megihletett Szent Cecília alakja: ezúttal Salvador Dalí festi meg. Dalít ebben az időben a vallás és a misztika nagyban foglalkoztatja,¹² számtalanszor megfesti Szűz Máriát és Jézus Krisztust, intenzíven érdeklődik a mennybemenetel témája iránt. Elmondása szerint „Szűz Mária az angyalok ereje révén ment föl a mennybe. És Dalí ennek a titkát szeretné kideríteni. (...) úgy képzelem, hogy a protonok és neutronok angyali elemek.”¹³ Több, ebben az időben készült művön érhetjük tetten ugyanezt az „atomrobbanást”: ilyen például a *Búzaszemekkel bombázott fej Cadaqués felett* (1954), a *Raffaello Madonnája fénysebességgel* (1954) vagy kicsit korábbról *A szférák Galateája* (1952).

A másik nagy téma, ami Dalít ebben a korszakában gondolkodóba ejtette, a szűzi tisztaság gondolata volt, számára „ez a szellemi élet legfontosabb feltétele”¹⁴ volt. A szüzesség vizuális megfeleltetése Dalínál az orrszarvú szarva volt: az egy évvel korábban készült *Fiatal szűz, akit meggyaláz saját szüzessége* még nyíltan erotikus funkcióval látja el a tülköt: segítségével kifejezhette vágyait, de közben tiszteletben tarthatta a szüzességet is.¹⁵

Így már érthető a *Szent Cecília mennybemenetele* című kép is: Dalí eltér a szokványos ikonográfiai megjelenítéstől, hiszen őelőtte Szent Cecíliát nem volt szokás mennybemenetel közben ábrázolni, de a művészt a szokásoknál jobban érdekelte a folyamat és Szent Cecília alakjában a két téma: a szüzesség és a mennybemenetel is szerencsésen találkozott, szinte Szűz Mária alteregójaként. A szűz alakjában meggyőződését festette meg: a test a mennybemenetel során angyali neutronokra és protonokra hullik, ezt láthatjuk a festményen. Az orrszarvú szarvak alkotta előtér pedig áthatolhatatlan réteggént őrködik a szüzesség felett.

Kehinde Wiley: Szent Cecília, a szűz mártír, 2008 (3. sz. képmelléklet)

Wiley 2008-as *Down* című sorozatának egyik darabja ez a festmény, amely Stefano Maderno szobrának parafrázisa. A sorozat kilenc képet tartalmaz, mindegyiken fekvő vagy halott alak látható, ez a közös motívum, amely egyben a

---

¹² Roumeuguére (2006: 292)

¹³ Froissart (2006: 99)

¹⁴ uo.

¹⁵ Néret (1994: 85-86.)

címadó gondolat is. A képeken afro-amerikai férfiak láthatóak, legtöbbször modern utcai viseletben állnak modellt a klasszikus pózokban. Több mű is vallásos tartalmú: Mantegna *A halott Krisztus siratása* (1480), Falguiere *Tarzícius, keresztény mártír* (1868) című szobra és Sanmartino *Letakart Krisztusa* (1753) is az ihletet adó alkotások között van, de emellett szerepelnek mitológiai és történelmi személyek is a megörökített alakok között.

A Wiley-képek alapjául szolgáló klasszikus művek modelljei fehér férfiak és nők, vagyis Wiley egyfajta társadalomkritikával él, amikor a parafrázisaihoz kizárólag fekete férfiakat használ, így beemelve őket a művészetbe, ahonnan eddig száműzve voltak (ez különösen izgalmas gondolatmenetre ad okot a *Gettysburgi emlékmű* című kép esetében, hiszen ez a csata az amerikai polgárháború fordulópontja volt, amely végül a fekete rabszolgák felszabadításához vezetett.) A Szent Cecília parafrázis utalhat arra, hogy korunkban az afro-amerikai férfiak éppolyan kiszolgáltatottak és tehetetlenek a hatalommal szemben, mint a római császárság korában egy keresztény nő, a hétköznapi ruhák pedig arra hívják fel a figyelmet, hogy mindenkiből lehet áldozat vagy mártír: lehet, hogy az utcán mellettünk elmenő ember mentheti meg a lelkünket.¹⁶

Imre Mariann: Szent Cecília, 1997-2000 (4. sz. képmelléklet)

Imre Mariann alkotása is a Maderno-szoborból indul ki, a fekvő testet megformázó művet értelmezi újra. Az installációnál egy zöld fonállal kihímzett, növényi motívumokkal díszített, lapos betontestből indulnak el felfelé a fehér cérnaszálak, amelyek a befogadó szemmagasságában össze vannak csomózva, hogy a felszálló lelket, egy „lebegő asztrálestet”¹⁷ jelenítsenek meg. A mű „lezárása” egy plexilap, amely mély mondanivalót ad a műnek átlátszóságával, azzal, hogy nem veszi fel a földön látható betontest formáját, ott is van, és nem is – tökéletes megjelenítése annak, amiről nem tudunk sokat: a lelkek végső (?) helyének.

A szemmagasságban elhelyezett csomótest az installáció legizgalmasabb és legeredetibb része. Ez a csomóhalmaz, amely kiképzésében igen ügyesen követi a betontest alakját, jelképezi a lelket. A kifeszített cérnaerdőt megtörve ott „lebeg” ég

¹⁶ Susan Yung: *Kehinde Wiley: Down*. <http://www.thirteen.org/sundayarts/blog/visual-art/kehinde-wiley-down/650/>. Letöltés időpontja: 2015. november 17.

¹⁷ Forián Szabó (2002)

és föld között, megfoghatatlanul – ráadásul kisebb légmozgásra a csomók mozogni kezdenek, még jobban kihangsúlyozva az installáció dinamikáját, azt az érzetet keltve, hogy a „lélek” éppen mozog.

A mű kiindulópontja a betontest, benne a „szűz kétdimenziós, felülnézeti képét láthatjuk”¹⁸ – a szent története szerint ez a test nem adta át magát az enyészetnek, de Imre Mariann értelmezésében a test újra a földdel vált egyenlővé, a növényzet már benőtte, visszavette, ami az övé volt. Ezért is érdekes a beton használata, hiszen úgy viselkedik, mint a föld, levelek és virágok szövik keresztül. Ez persze nem ritkaság: a nagyvárosokban lépten-nyomon láthatjuk, ahogy a betonból előkandikál egy-egy virág, növény, jelezve, hogy hiába próbálja az ember lebetonozni a fél világot, a természet előbb-utóbb vissza tudja venni a részét.

Imre Mariannt nem érdekli a csoda fizikai kivetülése, az épségben maradt test lapos, csak egy körvonal, amit már benőttek a növények. A befogadónak a testhez le kell térdelnie, hogy szemügyre vegye, ha ez egyáltalán eszébe jut (inkább a technikai bravúr miatt szemléli meg jobban a néző az alsó részt, nem mindennapi, hogy hímzett betont lássunk). Szemmagasságban a cérnalélek van, azon van a hangsúly, nem a csodán, hanem a lélek mozgásán.

Konklúzió

A fő mondanivaló megközelítésében Dalí és Imre Mariann mutat hasonlóságot, mindkét művészt a halál utáni misztikus és emberi szem által láthatatlan, mondhatni virtuális esemény: a mennybemenetel, illetve a lélek felemelkedése érdekli, történjen az pronotokra való széthullásként vagy csomókként való lebegés által. Mindkét alkotó saját kifejezésrendszert talált ennek közvetítésére, végképp elszakadva a kanonizált ábrázolásmódtól. Max Ernstet is a meg nem fogható, a láthatatlan érdekelte Szent Cecília történetéből, a belső hang, vagy a mennyei zene jelenik meg képén, míg a földi test lehetőségei korlátozva vannak egy fal, esetleg öntőforma által – ebben rokonságot mutat Imre Mariann betonból készített alakjával. De Ernst még felhasználja a hagyományos ábrázolásmódot, amikor a zene védőszentjeként mutatja be a nőt, újítása, hogy annak attribútuma, a

---

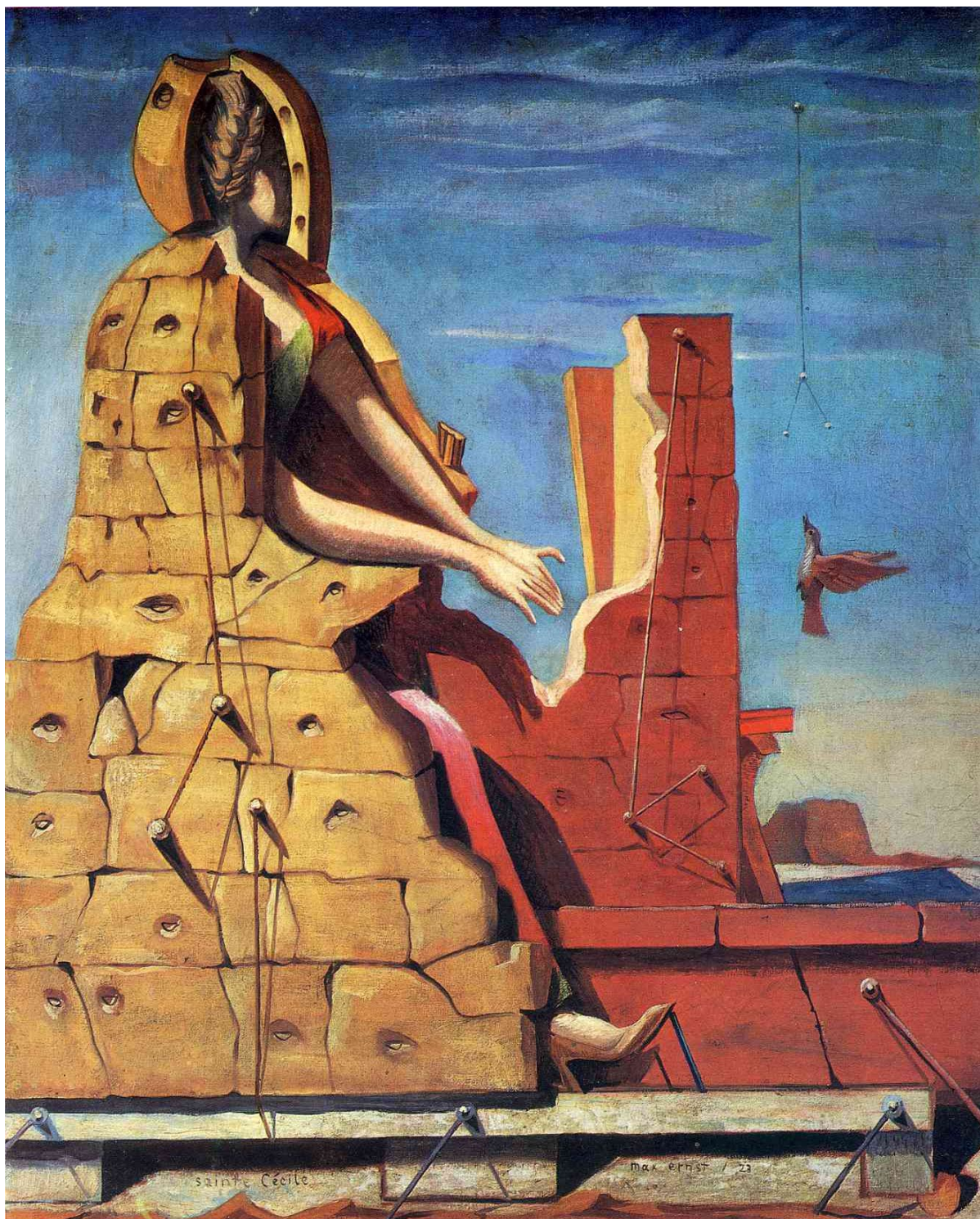
¹⁸ Ván (2009)

hangszer nem látszik. Wiley Maderno-szobor parafrázisának inkább társadalomkritikai éle emelhető ki, amikor a törekeny, fehérbőrű nő helyett egy fekete modell után készíti el a festményét: őt nem Szent Cecília története készíteti az alkotásra, hanem a kanonizált művészettörténet kritikája miatt nyúl vissza a barokk műhöz.

Irodalom

- Diós István: *A szentek élete*. A Szent István Társulatnál megjelent két kötet elektronikus változata. <http://www.katolikus.hu/szentek/szent228.html>. Letöltés időpontja: 2015. november. 16.
- Fórián Szabó Noémi: Az érzékelés kapuin innen és túl. Imre Mariann NÉGY című kiállítása. In: Balkon, 2002/12, online változat: http://www.balkon.hu/balkon02_12/06forian.html. Letöltés időpontja: 2015. november. 21.
- Froissart, B.(2006): Salvador Dalí és az angyali világ. In: *Salvador Dalí. Egy zseni naplója*. Budapest: Cartaphilus Könyvkiadó.
- Kelényi György (1985): *A barokk művészete*. Budapest: Corvina Kiadó.
- Néret, G. (1994): *Dalí*. Budapest: Taschen/Vincent Kiadó.
- Román József (1978): *Max Ernst*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Roumeuguére, P. (2006): A dali misztika a vallástörténet tükrében. In: *Salvador Dalí. Egy zseni naplója*. Budapest: Cartaphilus Könyvkiadó.
- Spies, W. (1983): *Max Ernst*. London: Thames and Hudson.
- Spies, W., Rewald, S. (szerk.) (2005): *Max Ernst: A Retrospective*. New York: Metropolitan Museum of Art. http://www.metmuseum.org/research/metpublications/Max_Ernst_A_Retrospective. Letöltés időpontja: 2015. november 16.
- Ván Hajnalka: Állomások – Imre Mariann művészete. In: *Bárka folyóirat*, 2009/3, online változat: <http://www.barkaonline.hu/kepzmvzeset/1010-imre-mariann-mveszeterl>. Letöltés időpontja: 2015. november. 21.

1. sz. képmelléklet: Max Ernst: Szent Cecília (Láthatatlan zongora), 1923

2. sz. képmelléklet: Salvador Dalí: Szent Cecília menybemenetele, 1955

3. sz. képmelléklet: Kehinde Wiley: Szent Cecília, a szűz mártír, 2008

4. sz. képmelléklet: Imre Mariann: Szent Cecília, 1997-2000

II. GAZDASÁGPOLITIKAI TANULMÁNYOK

Korrupció és csalás a pénzügyi szektorban

Dr. Hegedűs Mihály

főiskolai tanár, Tomori Pál Főiskola, Hungary

A társadalmi erőforrásokért folyó vetélkedés arra ösztönzi a gazdasági szereplőket, hogy a gazdasági előnyszerzés érdekében megszegjék az etikai alapokon nyugvó üzleti szabályokat.

A 2008-as gazdasági válság óta általánosságban és mérhetően növekszik a korrupció az állami megrendelések terén, az építőipari, az ingatlankereskedelmi, az olaj- és gázipari, a nehézipari és a bányászati ágazatokban. A gazdasági válság stagnáló gazdaságaiban kevesebb megrendelésen osztoznak a szereplők, a verseny erősödése következtében pedig fokozódik a korrupciós nyomás. A válságok a pénzügyi szektort sem hagyták érintetlenül. Az elmúlt évtizedekben a bankcsődök és brókerbotrányok miatt megrendült a bizalom a pénzügyi szektor iránt, sérült azon általánosan elfogadott közvélekedés, hogy a pénzügyi szektor szigorúan szabályozottsága miatt a korrupcióval nem érintett, nem fertőzött terület.

A 2014-2015-ös pénzügyi szektort érintő magyarországi események rámutattak arra, hogy a pénzügyi szervezetekben a cég törvényes működését biztosító belső eljárásrendek nem akadályozták meg a belső visszaéléseket, mert az elkövetésben közreműködők egy része az irányítók közül került ki.

Az általánosítások miatt a brókerbotrányban közvetlenül nem érintett pénzügyi és ellenőrző szervezetek integritását jelentős érdeksérelem érte; csak közös erőfeszítéssel, törvényi szigorításokkal, megfelelő kommunikációval sikerülhet a bizalmat ismét helyreállítani.

Kulcsszavak: bizalom, etika, korrupció

1. Bevezetés

Közép-Európa gazdasága nehezen találja a válságból kivezető utat. A rendszerváltás közvetett hatásaként a társadalomban bekövetkezett politikai és gazdasági átalakulás, a nemzetközi folyamatok gazdasági, pénzügyi válságának közvetett hatásai, a posztszocialista országok piacainak részleges átrendeződéséhez vezettek. Magyarország gazdasága az elmúlt negyedszázad alatt továbbra is sebezhetővé vált a szűkös erőforrások, azok rossz elosztása, az állam nagymértékű központi újraelosztó és szabályozó szerepvállalásának mértéke, valamint a nagymértékű normaváltozások miatt.

A rendszerváltást követő átalakulás folyamatában a korrupció egyre fokozódó jelenlétével, a kölcsönös szívettség alapuló rendszer negatív múltbeli örökségével továbbra is számolni kell. A korrupció a gazdasági válság egyik okozójává vált és jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy egyes országok nemzetközi versenyképessége, befektetői vonzereje a válságból történő kiútkeresések ellenére továbbra is stagnál.

A korrupció – bár nehezen mérhető, a nemzetközi statisztikai kutatások mégis arra törekednek, hogy a korrupció értékeit a rejtett gazdaság részeként a nemzeti számlákba beillesszék. A **Transparency International** által kiszámított Korrupció Érzékelési Index (*Corruption Perception Index – CPI*) alapján a felmérésben részt vevő országokat a korrupció kiterjedtsége alapján rangsorolni lehet. Magyarország a 2015-ös adatok szerint a közepesen korrump országok közé tartozik, a helyzet az elmúlt évekhez képest romlott, a korrupció jelenléte továbbra is hátráltatja hazánk fejlődését.

Magyarország a külföldi vesztegetés elleni egyezményét korlátozottan végrehajtó országok csoportjába tartozik és az utóbbi években nem tudott javított helyezését (Transparency International: 2015). Nem véletlen, hogy azokat az országokat érintette kevésbé a válság, vagy találták meg a növekedés útját, ahol korábban is a gazdasági stabilitás fő támpillére a gazdasági élet etikus működtetése volt (Visa: 2013).

Bereczkei – Tóth (2008) szerint a korrupció elemi formái részét képezik mindennapi életünknek. A korrupció olyan területeket is érint, amelyek korábban nem voltak fertőzöttek. A bankcsődök és brókerbotrányok a korrupció pénzügyi szektorban történő fokozódó jelenlétét mutatják, amelynek egyik oka lehet a

hitelfelvételek szigorítása, az egyes banki ügyintézők reáljövedelmének és megbecsülésének csökkenése.

1. Az elemzés módszertana

Kutatásom célja az volt, hogy összefüggést keressek a pénzügyi szektort érintő brókerbotrányok és a nem megfelelő hatékonysággal működő külső és belső ellenőrzések között.

A kutatásban a következő feltevésre kerestem a választ:

- K1:** A pénzügyi szektorban a csalások vizsgálata során kimutatható volt-e a korrupció jelenléte? Lehet-e a csalásoknak, a korrupciónak pozitív hatása?
- K2:** Felismerhetőek-e, megelőzhetőek-e a csalások, a korrupciós cselekmények vagy az arra tett kísérletek a pénzügyi szektorban?
- K3:** A közvélemény milyennek ítélte meg a bekövetkezett csalásokat a korrupció növekedése és a 2015. évi magyarországi brókerbotrányok tükrében?

Kutatásom alapját a korábbi nemzetközi és a 2015. évi magyarországi brókerbotrányról megjelent információk feldolgozása, a 2013-2015. években végzett banki, takarékszövetkezeti, befektetési vállalkozások elemzése, az MNB elemzések értékelése, valamint a 2015. március-október között lefolytatott kérdőíves interjúk képezték.

Az interjúkban 1 bank, 1 takarékszövetkezet, 4 befektetési alap, 1 befektetési vállalkozás alkalmazottai, 5 könyvvizsgáló, 8, a brókerbotrány által károsult magánszemély, 1 károsult cég, 2 fő compliance szakértő, valamint 48 fő főiskolai/egyetemi hallgató, továbbá 40 fő, szellemi munkát és 40 fő, fizikai munkát végző interjúalany vett részt.

Az interjúalanyok nyolc hónap alatt összesen 161 kérdőívet töltöttek ki, amelyeket EXCEL 2013 segítségével dolgoztam fel. A statisztikai értékelés egyváltozós analízissel és kétváltozós keresztábra-elemzéssel történt.

Jelen tanulmány – annak terjedelme és a teljes kutatás lezáratlansága miatt – csak arra vállalkozik, hogy a brókerbotrány és a pénz- és tőkepiacokkal szembeni bizalom összefüggéseit elemezze.

HIPOTÉZISEK

H1: A 2015. évi magyarországi brókerbotrány eseményei a pénz- és tőkepiacokban meglévő befektetői bizalmat a hazai viszonylatban nem rengették meg.

H2: A felügyeleti ellenőrzések gyengesége, a csalások és a korrupció növekedése között összefüggés fedezhető fel.

2. Nemzetközi áttekintés

2.1 A pénzügyi szektort érintő külföldi botrányok

Az egyes pénz- és tőkepiacokat érintő botrányok, illetve a 2008. évben bekövetkezett pénzügyi válság az állami szerepvállalás újragondolását és a felügyeleti intézkedések megerősítését követelte meg.

Biedermann (2012) a pénzügyi válságot elemezve rámutatott arra, hogy az amerikai pénzügyi piacok „hibás” működése, illetve a tömegessé váló innovatív pénzügyi termékek kevésbé átláthatóvá, azaz kockázatosabbá tették a piacot, a pénzügyi szabályozás rendszere sem tudott lépést tartani a piacok gyors fejlődésével, a piaci szereplők pedig a szabályok lazítása mellett érveltek.

Lentner (2015) értékelése szerint a pénzügyi válság megmutatta, hogy a piacot nem lehet magára hagyni, a gazdasági kérdéseket nem lehet széles értelemben vett következményei nélkül értelmezni.

A befektetések egyik alaptétele, hogy kockázatmentes befektetés a valóságban nem létezik, a piaci viszonyok között működő vállalatok csődjei a gazdaság működésének egyik velejárói.

A nemzetközi esetek feldolgozása, a tapasztalatok levonása elősegíti a hazai kontrollrendszer megerősítését célzó intézkedések kidolgozását.

Az alábbiakban ismertetett esetek párhuzamba állítása a 2015. évi hazai brókerbotrány eseményeivel a kontrollrendszerek működésében rejlő hiányosságok feltárását tűzte ki célul.

2.1.1 A Barings bank

A Barings Bankot – eredeti nevén 'John and Francis Baring Company' – Sir Francis Baring alapította 1762-ben, amelyet 1806-ban Baring Brothers & Co.-ra neveztek át.

A brit királyi bank 1995. február 26-án csődbe ment, mert Nick Leeson brit tőzsdeügynök alkuszként spekulációs határidős ügyleteivel a Szingapúri Nemzetközi Értéktőzsdén 850 millió font – mintegy 1,4 milliárd dollár – veszteséget okozott.

Az ING holland bank/biztosító társaság a csőd után 1£-ért megvette a cég minden forrását és tartozását, amely következményeként a Barings bankként a továbbiakban önállóan nem létezett. A Baring Befektetési Csoport ugyan leválasztásra került a Barings Banktól, azonban azt 2005 márciusában az ING eladta a MassMutualnak és a Northern Trustnak.

Nich Leeson alkalmazottként a bank belső szabályait és a jogszabályokat is megszegve (kijátszva) a bank tudta nélkül kötött határidős szerződéseket. Ezek a spekulációs tranzakciók elvileg arbitrázs-ügyletek voltak, azonban azoktól eltérően egyes ügyletekről csak vételi, másokra pedig csak eladási szerződéseket kötött. A tokiói tőzsde Nikkei-indexének emelkedésére játszva, a tőzsdeindex minden 1 százalékos változása 1 millió dolláros hasznot (vagy veszteséget) hozott számára.

Leeson titkos – 88888-as – számlát vezetett, amelyen a veszteséget felhalmozta, ugyanakkor a londoni központot folyamatosan még akkor is nyereségről tájékoztatta, amikor a számlái már negatív értéket mutattak.

A tőkeáttételes szerződés következtében a válság elkerülhetlenné vált, mert Leeson végül egy földrengés árfolyammozgató hatásait tévesen értékelte és mindent elbukott (Bhugalloo: 2008).

2.1.2 A Société Générale bank

J r me Kerviel-t 2005-ben nevezt k ki a Société Générale bank párizsi Delta One csapatába junior kereskedőnek. Munkája során programozott és kvantitatív kereskedéssel, befektetési alapokkal, swap ügyletekkel, valamint hagyományos és a származtatott értékpapírok közötti arbitrázs-lehetőségek kutatásával foglalkozott.

Kerviel 2006 végén – 2007 elején kezdett fiktív ügyletek kötésébe, a piaci  res st sikeresen kihasználva nyereséget tudott felmutatni, noha a hatáskörénél jóval nagyobb, 49,9 milliárd euró értékben bocsátkozott kereskedési ügyletekbe. A kezdeti jelentős nyereségének – 2 Mrd dollár – mérséklését szándékosan megkötött veszteséges kötésekkel leplezte. A 2008. januári tőzsdei zuhanással ugyanakkor 4,9 milliárd euró – 7,2 Mrd dollár –  sszeg  veszteséget okozott a Société Générale-nek.

Kerviel a belső ellen r z rendszer kijátszására egy mutálódó vírushoz hasonló módszert dolgozott ki, amivel több százezer kötést rejtett hamis fedezeti ügyletek mögé, valamennyi pozícióját k t-három napon belül zárta, majd  jakat kezdeményezett helyett k (Clark – Bennhold: 2010).

2.1.3 Bernard Lawrence Madoff

Bernard Madoff amerikai üzletember, kereskedő, befektetési tanácsadó – egy időben a NASDAQ tőzsde elnöke – befektető piaci árjegyzést, majd befektet skezel st végző céget üzemeltetett.  zleti sikerei magas konzisztens hozamokat tudtak felmutatni, ennek ellenére 2008 őszén a válságot követő p nik következtében történő pénzkivonás során nem tudott fizetni.

A nyomozás során az derült ki, hogy a kilencvenes évek közepe óta, más vélekedések szerint a hetvenes évek óta nem folytatott valódi kereskedést, hanem a befektetők által kivont pénzt az új befektetők által befizetett t k b l finans rozta, azaz lényegében gigantikus méretű piramisj t kot szervezett. A csalásnak több ezer áldozata volt, az összes k r több tízmilliárd dollárt tett ki.

A Madoff-féle alapból az elmaradt hozamokkal együtt közel 65 milliárd dollár hiányzott, m g a szakértők 18 milliárd dollárra becs lt k a befektetők tiszta veszteségét. Amennyiben az opportunity cost-ot és az időközben keletkezett

adófizetési kötelezettségeket nem vesszük figyelembe, a befektetők valós kára 18 milliárd dollár környékén mozog.

Madoff ugyan nem egy Hedge Fund-ot üzemeltetett, de végül is az úgynevezett feeder fund-okon keresztül az lényegében Hedge Fund-ként működött. A köztes módon beiktatott feeder fund-ok elrejtették azokat a részleteket, amelyek mögött a valóságban semmi nem volt (Zarrabi – Lundberg: 2012).

2.1.4 UBS Bank

Kweku Adoboli ghánai származású személy a UBS londoni irodájában kereskedőként (trader) dolgozott 2006 óta. 2006 előtt back office munkatárs volt, így a rendszer működésével tisztában volt. Adoboli felhatalmazását túllépve, a bank belső ellenőrzését is kijátszva, az ETF-termékek vétele és eladása során olyan pozíciókat vett fel a tőzsdén jegyzett indexkövető befektetési alapokon elsősorban az S&P-500, a DAX és más indexek nem várt mozgása miatt –, amelyek végül 2011-ben 2,3 milliárd dollár veszteséget okoztak a banknak.

A nyomozás adatai szerint Adoboli 2008 óta hamisította a könyveket, azaz a belső ellenőrök nem fedezték fel a közel 3 év alatt keletkezett veszteséget. A UBS 2010-ben újította fel kockázatkezelési infrastruktúráját, amely a tőkekövetelményeknek való megfelelésre koncentrált, ehhez képest viszont a kockázatkezelés megerősítése háttérbe szorult (Bray: 2015).

2.2. A pénzügyi szektort érintő hazai botrányok

A hazánkban működő univerzális bankrendszerben a banki befektetési szolgáltatási tevékenység a belső érdekellentétek miatt háttérbe szorult, ezért a botrányok jellemzően – a Postabank- és a Kulcsár-ügy kivételével – a befektetési szolgáltatók működési területén alakultak ki.

A magyar befektetési szolgáltatók másfél évtizedes működését elemezve úgy tűnik, hogy az elmúlt évtizedben meglévő szabályozások ellenére a

kontrollrendszerek gyenge működése lehetővé tette, hogy számos, a közvéleményt foglalkoztató negatív esemény következzen be a befektetési és tőkepiac területén.

	Benyújtott igények száma (db)	Elfogadott igények száma (db)	Elfogadott kártalanítási összeg (Ft)	Kifizetett kártalanítási összeg (Ft)
Allied Rt.	350	247	106 331 908	106 331 908
CB Bróker Rt.	4 333	3 476	537 528 466	537 528 466
Globex Bróker Rt.	764	480	274 588 202	274 588 202
Égszi-Börze Rt.	484	421	225 562 286	225 562 286
LaSalle Rt.	255	165	95 370 821	95 370 821
Pannon-Bróker Rt.	373	327	187 370 633	187 370 633
Dd-Nex Rt.	6	6	4 200 000	4 200 000
Pest-Buda Rt.	117	102	30 863 598	30 863 598
Diana Rt.	393	387	256 479 925	256 479 925
Wellington Rt.	550	516	217 188 294	217 188 294
London Bróker Rt.	3 734	3 391	2 243 619 786	2 243 619 786
Amethyst Rt.	125	111	65 352 035	65 352 035
Enigma Rt.	159	137	62 586 894	62 586 894
Fund De la Sale BA Zrt.	103	24	37 538 471	37 538 471
Összesen	11 746	9 790	4 344 581 319	4 344 581 319

1. táblázat: „Régi idők” brókerbotrányai, hazai esetek. Forrás: BEVA, MNB, Végh (2015)

„Bizalom helyett gyanakvás kell.” – fogalmazott az MNB alelnöke a 2015 tavaszán kirobbant brókerbotrány kapcsán, hozzátéve, hogy sokkal erősebb ellenőrzési típusú szemlélet szükséges a felügyelt szektorokkal szemben. Megemlítette azt is, hogy 2016 januárjától lehetőség lesz arra, hogy a nemzeti bank honlapján mindenki lekérdezhesse a befektetési szolgáltatónál vezetett ügyfélszámlájának egyenlegét (Windisch: 2015).

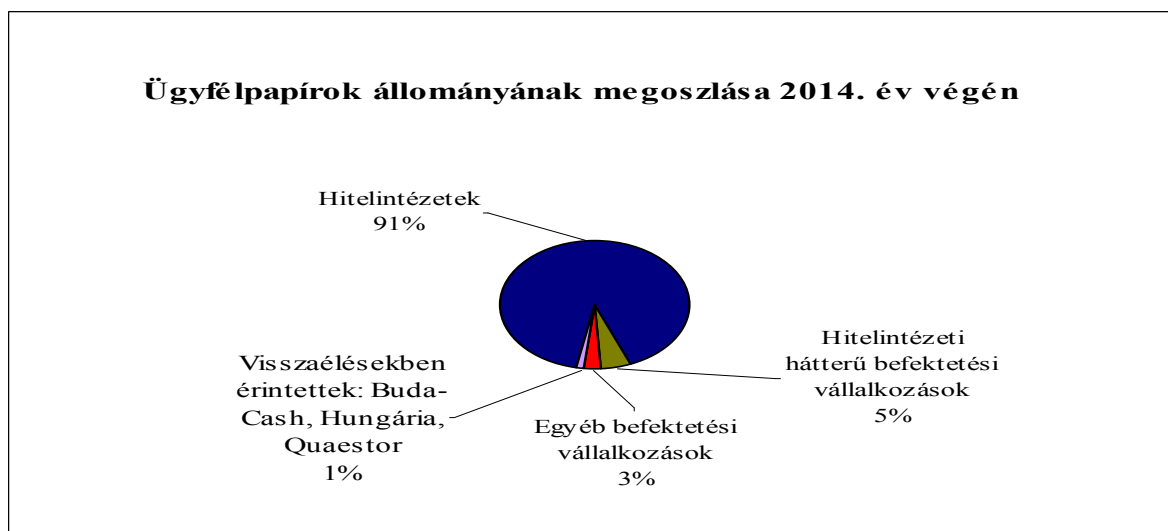
Az MNB 2015. január-március hónapokban indított vizsgálatait számos olyan visszaélési technikát tártak fel, amelyek az informatikai rendszereket érintették, és a menedzsment egy részének közreműködésével valósultak meg.

A visszaélések jellemzői:

- A brókercégek felső vezetésének érintettsége, az értékpapír- és számlavezetésre vonatkozó ágazati előírások tudatos és súlyos megsértése.
- Felügyeleti adatszolgáltatások tranzakciós rendszer és adatbázis szintű manipulálása.
- Másfél évtizedes visszaélés-sorozatok.
- Elkövetési magatartás: csalás vagy sikkasztás.
- Engedély nélküli tevékenység végzése a forrásszerzés során.
- A belső védelmi vonalak nem megfelelő működése; a könyvvizsgálat során sem tárták fel a visszaéléseket.

3. A kutatási eredmények

A jelen kutatás összegzése szerint a hazai és nemzetközi pénzügyi szektort érintő csalások a pénzügyi szektorra vonatkozóan nem általánosíthatóak, a korrupció jelenléte azonban árnyaltan az átláthatóság gyengeségei miatt nyomokban felfedezhető volt.

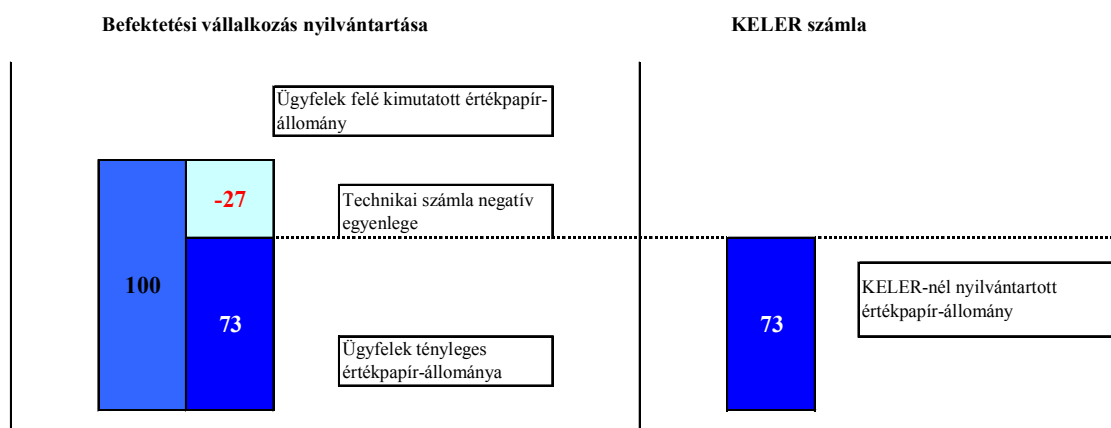
1. diagram: Az ügyfélpapírok alakulása 2014. év végén. Forrás: MNB, Végh (2015)

Az 1. diagram szerint a brókerbotrányban szereplő visszaélések az értékpapír-állomány 1%-át érintették, ezért az értékpapírpiacon – értékelve az eseményeket – a kezdeti visszaesést követően megnyugodott és további fejlődésnek indult. Az ügyfélállományok piaci értéke 2015. június 30-ra a 2014. decemberi értékhez képest 6,7%-kal növekedett, a befektetési vállalkozások által kezelt értékpapírok megoszlása a 2015. II. negyedévben a 2015. IV. negyedévi adatokhoz képest jelentős mértékben nem változott. A brókerbotrányban érintett Buda-Cash Zrt. felszámolása a DRB-bankcsoport felszámolását is előidézte, ami számos mikro- és kisvállalkozásnak (befektetőnek) okozott olyan helyrehozhatatlan károkat, ami vállalkozásuk folytatását a továbbiakban jelentős mértékben befolyásolta.

A kutatás arra a következtetésre jutott, hogy az államnak a befektetők érdekében egy állami alap létrehozásával be kellett volna avatkoznia, a bankokat állami segítséggel meg kellett volna mentenie, az „átmeneti segítséget” pedig közvetlenül a károkozótól kellett volna behajtania.

A brókerbotrányok legnagyobb vesztesei így az egyébként jelentős részben vétlen kisbefektetők, magánvállalkozások lettek, ez akkor is igaz, ha a Quaestor esetében a befektetők nem voltak elég szkeptikusak és hittek a magas hozamígéretnek. A hozamígéretben azonban ott voltak a felépített és kommunikált állami szerepvállalások, amely az állami-befektetői integritás fogalmát kérdőjelezték meg.

A csalások egyik általános jellemzője, hogy az elkövetők vagy a szabályozás, vagy az ellenőrzés gyengeségét használják ki. A bekövetkezett csalásokat elemezve egyértelmű, hogy a szorosabb szabályozás, szkeptikusabb ellenőrzés esetén a csalások felismerhetőek, megelőzhetőek lettek volna.

2. diagram: A csalások technikai megvalósítása. Forrás: MNB, Végh (2015)

A felügyeleti vizsgálatok előtt az brókerbotrányban részt vevő társaságok az adatállományt meghamisították. Az ügyfelek leválogatására külön funkcionalitással rendelkező szoftveres megoldást alkalmaztak. A 2. diagram szerinti technika alkalmazásával a 2013-as vizsgálathoz bekért ügyféladatokat megszürték, az ellenőrzések folyamán több mint 14 ezer ügyfelet tüntettek el a rendszerből. A rendszeres adatmegváltozásra jellemző adat, hogy az MNB-vizsgálat során az is kiderült, hogy az adatbázisból lekért adatok szerint az elmúlt években több mint 18.000 alkalommal történt olyan adatfelvitel, amikor a vonatkozás napja több mint 100 nappal korábbi volt a rögzítés napjánál (Végh: 2015).

A csalásokat az informatika fejlődése, annak nem megfelelő célra történő alkalmazása, a csalásokban a felsővezetők egy részének közreműködése, a Keler számlák nem megfelelő fokú ügyfelenkénti vezetésének elmaradása, a kontrollpontok, a belső és külső ellenőrzések hiányos működése együttesen eredményezte.

Az ellenőrzések gyengesége és a csalások között tehát összefüggések fedezhetőek fel, míg a korrupció részvétele, hatása nem volt felfedezhető.

A kormány által a törvényi rendelkezések által bevezetett szabályozók szigorításával a csalások pozitív hatása megvalósult, mert a befektetők körében növekedett a szkepticizmus, a nyilvántartások követhetővé, áttekinthetőbbé, ellenőrizhetőbbé váltak.

Az ellenőrzés területén bekövetkezett változások gátolják a hasonló esetek megismétlődését.

A közvélemény a brókerbotrányok felelőseit ugyan eltérő módon ítélte meg, de mindenki egyetértett abban, hogy mindenkinek a saját területén le kell vonni a következtetéseket.

Megnevezés	Százalékos érték (a leadott szavazatok arányában)
A csalásban érintett brókercégek:	35,00
Pénzügyi felügyelet:	31,00
Befektetők:	1,00
Mindenki:	33,00
Senki:	0,00
Összesen:	100,00

2. táblázat: A brókerbotrány felelősei a közvélemény szerint Forrás: Budapest Economic Forum, 2015.

10. 01.

Az új piacra lépési és bennmaradási szabályok, az átfogó vizsgálatok gyakoriságának növelése, a vizsgálatoknál alkalmazható eszköztár bővítése, az értékpapíroknak a központi értéktár egyéni alszámláján történő elkülönítése, a befektetési szolgáltatási tevékenységet végzők kontrollrendszerének erősítése, a biztonsági kockázatelemzés szabályainak megváltoztatása azoknak az eszközöknek egy része, amelyekkel a befektetői bizalmat az értékpapír-kereskedés folyamatában megerősítették.

A saját kutatásban megváltoztattam a válaszadók körét, illetve a 2. táblázatban szereplő „Felelősök megnevezése”-adatot tovább bontottam.

Megnevezés	Százalékos érték (az értékelt 161 db vélemény arányában)
A csalásban érintett brókercégek menedzsmentje:	38,51%
A csalásban érintett brókercégek belső kontrolljai (igazgató tanács, felügyelő bizottság, belső ellenőrzés):	11,80%
Kormány:	7,45%
Pénzügyi felügyelet:	20,50%
Könyvvizsgálók:	11,18%
Befektetők:	1,86%
Mindenki:	8,70%
Senki:	0,00%
Összesen:	100,00%

3. táblázat: A brókerbotrány felelősei saját kutatás alapján Forrás: saját számítás

A 3. táblázatban szereplő összegzés alapján a válaszadók közel azonosan értékelték a menedzsment felelősségét, azaz a brókerbotrányokért elsősorban a felsővezetőket tartották felelősnek. A külső ellenőrzésben részt vevő könyvvizsgálók és a belső ellenőrzést végzők felelőssége közel azonos mértékben került megállapításra, azaz az egyes válaszadók az ellenőrzés gyengeségét a csalás kialakulásában magasabbra értékelték, mint az elkövetőkéét.

A válaszadók szerint a kormány és a felügyelet felelőssége abban rejlik, hogy elmulasztott megteremteni egy megfelelően ellenőrzött, szigorú és átlátható környezetet.

Az e tanulmányban nem publikált további kérdések rámutatnak arra, hogy a válaszadók véleményét befolyásolta az, hogy az állam közvetlen befektetőként szerepet vállalt egyes csalásban részt vevő társaság működésében.

4. Következtetések, javaslatok

Az elmúlt időszakban a pénzügyi intézményrendszerben bekövetkezett negatív események arra is rámutattak, hogy a belső kontrollok nem működtek megfelelően, a működési környezet szabályozottsága ellenére, annak gyakorlati megvalósítása nem működött megfelelően sem a nemzetközi, sem a hazai környezetben, számos csalássorozat, illetve a számviteli információk meghamisítását az irányítással megbízottak hajtottak végre.

A pénz- és tőkepiacokon bekövetkezett nemzetközi eseményeket vizsgálva levonható az a következtetés, hogy az informatikával támogatott kontrollrendszerek ellenére a tökéletes ellenőrzési rendszer lényegében nem megvalósítható. Az egyes csalások vizsgálata arra mutat rá, hogy a belső ellenőrzési rendszer működésében meglévő hiányosságok elősegítették az események bekövetkezését, ezért követelmény az ellenőrző, kontrollrendszerek megerősítése.

A hatósági funkció erősítése mellett szükséges egy olyan kommunikációs stratégia kidolgozása, amely során az egyedi ügyekkel kapcsolatos tájékoztatásoknak meg kell jelenni a fogyasztók számára. A csalások megelőzése tekintetében elengedhetetlen a pénzügyi ismeretek oktatása, a figyelemfelhívások megtétele egy-egy negatív jelenség vonatkozásában.

A jegybanknak és a külső ellenőröknek bővítenie kell a piacmonitoring során vizsgált információk körét, növelni az eljárások számát és új informatikai ellenőrzési módszerek bevezetésével hatékonyabbá kell tennie a vizsgálati programokat.

A kutatás azt támasztja alá, hogy a csalás lehetőségét szükséges megszüntetni, erősíteni kell a megelőzés, az ellenőrzés, a bizalom szerepét. A vállalkozásoknak folyamatosan újra kell értékelniük a visszaélések kockázatát, partnereikkel történő kapcsolatát, saját szervezeti kultúráját.

Erősíteni kell a könyvvizsgálat szerepét, ugyanakkor a bekövetkezett csalások rámutatnak arra, hogy a továbbiakban a pénzügyi szektor ellenőrzését csak megfelelően felkészült, az informatikához értő, csalásvizsgálatra képes tapasztalatokkal rendelkező társaság végezheti.

5. Irodalom

- Bereczkei Tamás, Tóth Péter (2008): *A korrupció kialakulása és fennmaradása: evolúciós-etológiai szempontok*. http://mek.oszk.hu/07900/07999/pdf/bereczkei-toth_p.pdf
- Bhugaloo, S. (2008): *Commodities Trading: Nick Leeson, Internal Controls and the Collapse of Barings Bank*. http://www.tradefutures.co.uk/nick_leeson_barings_bank.pdf
- Biedermann Zsuzsanna (2012): *Az amerikai pénzügyi szabályozás története*. https://www.asz.hu/storage/files/files/penzugyiszemle/2012/337_354_biedermann.pdf
- Bray, Ch. (2015): *Kweku Adoboli, Ex-UBS Trader, Is Blocked From Financial Industry*. <http://www.nytimes.com/2015/10/17/business/dealbook/kweku-adoboliex-ubs-trader-is-blocked-from-financial-industry.html>
- Clark, N. – Bennhold, K. (2010): *A Société Générale Trader Remains a Mystery as His Criminal Trial Ends*. <http://www.nytimes.com/2010/06/26/business/global/26socgen.html?rref=collection%2Ftimestopic%2FKerviel%2C%20J%C3%A9r%C3%B4me>
- Lentner Csaba (2015): *Szemelvények a regnáló magyar közpénzügyi rendszerről – intézményi és nemzeti történeti háttérrel. Állam – Válság – Pénzügyek. A pénzügyi piac szabályozásának és felügyeletének aktuális kérdései. A Batthyány Lajos Szakkollégium Állam – Válság – Pénzügyek című konferenciájának tanulmánykötete. 11-53.*
- Transparency International (2015): *Exporting Corruption*. http://transparency.hu/uploads/docs/2015_ExportingCorruption_OECDProgressReport_EN.pdf
- Végh Richárd (2015): *A felügyeleti ellenőrzés új tapasztalatai a brókercégek csődjeinek tükrében. A Nyugat-Magyarországi Egyetemen (Sopron) 2015.10.01-én elhangzott előadás.*
- VISA (2013): *The Shadow Economy in Europe*. <https://www.atkearney.com/documents/10192/1743816/The+Shadow+Economy+in+Europe+2013.pdf>
- Windisch László (2015): *A brókerbotrányok tanulságai. Az 53. Közgazdász-vándorgyűlésen (Miskolc) 2015.09.05-én elhangzott előadás.*
- Zarrabi, S. – Lundberg, L. (2012): *The Madoff Fraud. MVE220 Financial Risk*. <http://www.math.chalmers.se/~rootzen/finrisk/The%20Madoff%20Fraud.pdf>

Startup vállalkozások a pénzügy világában

Holmár Krisztina – Dr. Kővágó Györgyi

főiskolai docens – főiskolai adjunktus, Tomori Pál Főiskola, Hungary

A *startup* szó az utóbbi évek egyik legjelentősebb kifejezésévé vált a gazdasági és vállalkozói életben. Hazánkban csak az elmúlt pár évben szivárgott be a magyar nyelvbe, bár az emberek többsége még mindig széttárja karját, ha pontosan meg kellene fogalmazni a szó jelentését. Az internet széleskörű elterjedése előtt tulajdonképpen nem is nagyon volt lehetőség hasonló vállalkozások létrehozására, de mára már megfelelő környezet és táptalaj alakult ki. A mobiltelefon mellett az információtechnológia, az internet fejlődése is új és innovatív fizetési megoldások kialakulását segítette elő, mely a pénzügyi területen működő startup cégek számát növelte.

Tanulmányunkban a startup jellemzőit vizsgáljuk a pénzügyi területen működő vállalkozások vonatkozásában. Azt kívánjuk elemezni, hogy valóban hatékonyabb, gazdaságosabb megoldást kínálnak-e az ügyfelek számára, mint a kereskedelmi bankok.

Kulcsszavak: startup, mobilos fizetési módok

A startup fogalma

Amerikában az első startup vállalkozások már az 1970-es években létrejöttek, míg Európában jóval később, körülbelül 15-20 éve jelentek meg. Ez a jelentős lemaradás érezteti hatását a hazai startup ökoszisztéma fejlettségén, valamint a befektetői és a vállalkozói attitűdön egyaránt. Míg Magyarországon csupán 6-7 éve ismert a startup fogalma szakmai körökben¹, addig az Egyesült Államokban már számos tanulmány született a témában. A startupnak sokféle definícióját lelhetjük fel. Ezek általában tömörek, specifikáltak, első olvasásra néha nehezen érthetőek. Ezek a fogalmak már egy sokkal komplexebb vállalkozói környezetből építkeznek, több a mögöttes tartalmuk, s az ilyen típusú vállalkozások előzetes, mélyebb ismeretét kívánják meg.

---

¹ Történetileg az első hazai esemény, amely a startup kifejezést használta a „Startup Underground” volt 2008 márciusában.

Steve Blank – vállalkozó, író és egyetemi tanár a Stanfordon – a *What's a startup? First principles* című 2010-es tanulmányában így fogalmazza meg a startupok lényegét: „A startup egy skálázható és hosszú távon fenntartható és ismételhető üzleti modellt kereső, ideiglenes szervezet” (Blank 2010). A startupokra általánosságban igaz, hogy egy olyan egyszerű ötletre épülnek, ami a későbbiekben nagyra nőheti ki magát. Az ötlet továbbgondolása és annak megvalósítása a vállalkozás hirtelen nagymértékű növekedését eredményezheti, ami az ügyfélkör jelentős bővülésével jár. A skálázhatóság azt jelenti, hogy a vállalkozás az indulástól fogva számol e növekedés lehetőségével, azt rugalmasan és dinamikusan tudja követni. Ehhez mérten alkotja meg és gondolja újra az üzleti modelljét, amely alkalmassá teszi arra, hogy a több millió ügyfél mellett ugyanúgy működőképes maradjon, mint a kezdeti pár száz mellett. Az ötletgazdák iterálnak, újragondolják a termék/szolgáltatás koncepcióját.

Ries (2011) definíciójában a startup egy olyan intézmény, amely azért lett létrehozva, hogy új termékeket/szolgáltatásokat hozzon létre rendkívül bizonytalan körülmények között. Leginkább a „human institution” aspektusát emeli ki. Eszerint a startup egy intézmény, mivel az intézményfejlesztés számos elemét tartalmazza: alkalmazottakat vesz fel, irányítja a munkájukat, nem utolsósorban vállalati kultúrát alakít ki.

A magyar szakirodalomban megtalálható definíciók közül az alábbi közelít leginkább a startup fogalmához: „A dinamikus, gyorsan növekedő és fokozottan sérülékeny vállalkozások a gazellák. A gazellavállalkozások többnyire kicsivel kezdik, de már a kezdet kezdetén nagyban gondolkodnak, azaz az alapító vállalkozók szeme előtt egy nagy vállalkozás képe lebeg. A növekedés mértéke a gazelláknál az iparági növekedés duplája. A gyors növekedés azonban fokozottan sérülékennyé is teszi a vállalkozásokat” (Vecsenyi: 2003). Az EVCA (*European Private Equity and Venture Capital Association*) következőképpen határozza meg a startup fogalmát: „cégek, amelyek megalakulás alatt állnak vagy már rövid ideje működnek, de kereskedelemben még nem forgalmazzák a terméküket.”²

A *Magyar Spin-off és Start-up Egyesület* így fogalmaz honlapján: „Start-up alatt olyan induló tudásintenzív vállalkozást értünk, amely kis tőke- és munkabefektetéssel is gyors növekedést produkál”. Emellett olyan típusú

---

² Az eredeti szöveg: „Companies that are in the process of being setup or may have been in business for a short time, but have not sold their product commercially.”

szolgáltatást képesek nyújtani vagy olyan progresszív új terméket képesek bevezetni a piacra, amivel fajlagosan gyorsan, nagy felfutást érhetnek el (Miskolczi: 2012).

Szintén Miskolczi szerint a startup fogalom nemzetközi értelemben nagyon széles üzleti spektrumot fed le. Az összekötő kapocs az összes startup definíció között az „entrepreneurship”, a komplex vállalkozói szellem. Jelentheti egyrészt a vállalkozói tevékenységet, másrészt ennek a vállalatépítő és vezető tevékenységnek a tudáskészletét, mesterfogásainak összességét, azaz magát ezt az igen komoly felkészültséget igénylő mesterséget.

Összegezve a fenti definíciókat elmondhatjuk, hogy azok rendkívül szerteágazóak, széles spektrumot fednek le, ezért nem lehet a startupnak egy egzakta definícióját megadni. Ha egy általános érvényű megfogalmazást kellene találni ezekre a vállalkozásokra, akkor az az alábbi lenne: *‘Think big, start small, scale fast’*; vagyis „Gondolkodj nagyban, kezd kicsiben, növekedj gyorsan”. Amit a meghatározások nem tartalmaznak, de a szakmai blogok és tanulmányok általában kiemelnek, az az, hogy azok az ötletek, amelyeken a startupok alapulnak, minden esetben egy-egy problémára adott válaszok. Az adott problémák pedig lényegesen behatárolják a vállalkozások növekedési lehetőségeit. Annál több esélye van a startupoknak nemzetközi szintésre lépni, minél globálisabb és minél több embert érint a probléma – megoldás párosuk.

Az előzőekben bemutatott definíciók alapján a következőkben összegezhetők **a startup általános jellemzői** (ld. még Kővágó 2015):

- kezdetben – és jelentős részben még ma is – az IT-szektorra volt jellemző ez a forma, de mára már számos más ipari, szolgáltatási szegmensben jellemző,
- dinamikus,
- tudásintenzív,
- magas növekedési potencia,
- innovatív,
- komplex vállalkozói szellem,
- ismételhető üzleti modell,
- skálázhatóság,
- újdonság,
- iteráció,
- problémamegoldás.

Innovatív fizetések – Mobiltelefonra épülő fizetési megoldások (M-fizetési megoldások)

Az elmúlt évtizedek gyors technológiai fejlődése a mindennapjainkra is jelentős hatást gyakorolt, de nem hagyta érintetlenül a pénzügyi szektort sem. Az innovatív fizetési megoldások közül – többek között – a bankkártyák innovatív megjelenési formái, az elektronikus pénz, az internetbanki megoldások és a mobilfizetések is a mindennapi élet részévé váltak.

Lemák Gábor, a FinTech Group vezetője a Mobil Weekend nevű rendezvényen beszélt arról, hogy a konzervatív pénzügyi világot is elérte az az átalakulás, amelyen már átesett a kereskedelem (*Amazon, eBay*), a hirdetési piac (*Google*), a videókölcsönzés (*Netflix*) és a távközlés (*Skype, Facebook, Viber*). „A 14-19 éves korosztály, amelynek létszáma 600-700 ezer fő Magyarországon, már csak mobilon intézné az ügyeit – minél gyorsabban és hatékonyabban –, a bankok világa pedig idegen tőlük. Felmérések szerint ők szívesebben vennének igénybe pénzügyi szolgáltatásokat olyan cégektől, mint a Google, a PayPal vagy az Apple, illetve erősen szimpatizálnak a startupokkal” – tette hozzá a szakértő.

A mobiltelefonok az ezredforduló vége óta széles körben elterjedtek, és akár egy kis számítógépként is felfoghatóak. A mobiltelefon jellemzőinek köszönhetően (kicsi, könnyen hordozható) a kis értékű fizetések területén jelentős innovációk eszköze lehet.

A köznyelvben a „mobilfizetés” minden olyan fizetési megoldást magában foglal, amelyben a mobilkészülék jelen van. A mobilos fizetéseket azonban szét kell választani **mobilos fizetési módokra** és **mobilos benyújtási csatornára**. Vagyis az innováció magát a fizetési módot teljes egészében érinti és megújítja (ez a mobilos fizetési mód), vagy a mobiltelefont csak kommunikációs eszközként (benyújtási csatornaként) használja a már létező (hagyományos) fizetési módok igénybevételéhez.

Az M-fizetési megoldások alapvetően három kategóriára bonthatók (Divéki et al.: 2010, Gál 2011):

- a) **Mobilbanki megoldások:** Ekkor a mobiltelefon, mint benyújtási csatorna szerepel egy hagyományos átutalás vagy beszedés lebonyolításának

elősegítéséhez, vagy a bankkal való kommunikációhoz. Ebben az esetben a mobiltelefon gyakorlatilag egy olyan eszköz, amely a bankszámlához való hozzáférést könnyíti meg. A mobilbanki megoldások esetében két elkülönülő technológiát használó altípus van: a WAP-os és az aktív SMS-es megoldás. A WAP egy internethez hasonló, de annál egy kissé egyszerűbb megoldás, míg az aktív SMS-hez a mobilszolgáltató közreműködése is szükséges.

- b) **Mobilon tárolt digitális bankkártya:** A chip-technológia ma már lehetővé teszi, hogy sokféle eszköz is adathordozóvá váljon. Ebben az esetben a mobiltelefon, mint benyújtási csatorna van jelen egy bankkártyás fizetés során. A mobilkészülék hordozza a kártyás alkalmazást, amelynek segítségével a mobilhálózaton keresztül vagy a kedvezményezett (kereskedő) jön létre a kommunikáció. A közelmúltban kezdtek el használni az érintés nélküli technológiát, amely többnyire „fizikai” áruházakban való vásárlásra, valamint a közlekedési szolgáltatások igénybevétele során használható fizetésre alkalmazható. Ekkor a vásárló egy speciális kártyával felszerelt mobiltelefonnal rendelkezik, amelyet a fizetés során az olvasó modulhoz közelít. A legtöbb érintés nélküli tranzakció nem igényel hitelesítést, de néhány esetben szükség van PIN-kód használatára. A fizetés összegével az ügyfél előre fizetett egyenlegét terhelik meg, ami az ügyfél mobilszámlájában jelenik meg, vagy közvetlenül a bankszámláját terhelik meg a vásárlás összegével.
- c) **Mobilos fizetési mód:** Ebben az esetben az innováció magát a teljes fizetési konstrukciót érinti, ezért a fizetés során érintett résztvevők együttműködését, megállapodását igényli. A konstrukcióban a mobilszolgáltató, mint pénzforgalmi szolgáltató vesz részt. Ez azt jelenti, hogy nem kell egy bankot sem bekapcsolni a fizetési megoldásba. A mobilszolgáltató maga is megszervezheti az elfogadást és az elszámolást közvetlenül a kereskedőkkel. Ezek a megoldások lehetőséget adnak arra, hogy a mobilszolgáltató ügyfelei termékeket és szolgáltatásokat vásároljanak (virág, mozijegy, digitális tartalmak, parkolójegy, buszjegy, csengőhang, stb.). A mobilos fizetési konstrukciókban az ügyfelek által megvásárolt termék, szolgáltatás ellenértékének kifizetése három módon történhet:
- az előre fizetett (*pre-paid*) konstrukció keretében a társaságok előre kifizettetnek ügyfeleikkel egy bizonyos összeget, amelyet a telefontársaság saját számláján tart, és amelynek erejéig vásárolhat az

ügyfél – ezzel az előzetesen feltöltött egyenleggel tulajdonképpen az ügyfél hitelezi a telefontársaságot;

- az utólag fizetett (*post-paid*) konstrukció esetében a telefonszámlába beépítve utólag fizeti ki az ügyfél vásárlásai ellenértékét – utólagos számlázás esetében a társaság hitelezi az ügyfelet;
- az ügyfél bankszámláját terhelik meg a mobilfizetés összegével.

A mobilfizetési konstrukciók csoportosíthatók aszerint, hogy a mobilszolgáltató a saját árúját, szolgáltatását adja tovább ügyfele részére (pl. csengőhang), vagy csupán közvetítőként jár el a tranzakció során (pl. parkolójegy fizetése a mobiltársaság részére).

A fentiekén túl célszerű megkülönböztetni a **mobilfizetés** és a **mobiltársaság** fogalmát. A mobilfizetésnek előfeltétele, hogy az ügyfél bankszámlával rendelkezzen, a fizetés ebben az esetben egy bankszámlaegyenleg terhére történik, míg a mobiltársasághoz nincs szükség bankszámlára. A vásárlás ellenértékét az ügyfél a telefonszámlában vagy előre fizetett egyenlege terhére egyenlíti ki. Az elfogadó kereskedővel végül a mobilszolgáltató számol el.

Mobilfizetési kísérletek és alkalmazások a világban és hazánkban

Ebben a részben – a teljesség igénye nélkül – a Divéki et al. (2010) által elkészített MNB-tanulmányban érintett mobilos alkalmazásokról nyújtunk átfogó képet.

Az első M-fizetési megoldások általában az e-banking kiterjesztései voltak, telefonos és e-banki szolgáltatásokat kínáltak mobiltelefonos SMS-szolgáltatások igénybevételével. Ezek lehetővé tették a számlaegyenleg nyomon követését és egyszerűbb bankszámlák közötti fizetési műveletek végrehajtását. Egyes esetekben ezekben a megoldásokban mobilfizetési számlákat is létrehoztak.

Az első mobilfizetési kísérlet a köztudatban a mobilos infrastruktúrában élenjáró finnországi Espoo-ban zajlott 1998-ban, amikor két italautomatánál lehetett SMS-sel fizetni. Az ötlet elterjedt és 1999-ben a Fülöp-szigeteken elindult az első kereskedelmi mobilfizetési rendszer a Globe és a Smart mobilszolgáltatóknál. Manapság a mobilfizetések a mobilbankolástól a mobilba épített hitelkártyáig és a mobilkereskedelemig egyre gyakrabban használt fizetési megoldások Ázsiában,

Afrikában és egyes európai piacokon is. Jelenleg számos M-fizetési kísérlet, illetve alkalmazás zajlik a különböző országokban, azonban még egyik sem ért el nemzetközi szintet.

Az első fizetési megoldások a kisebb összegű vásárlások mobilos lebonyolítására születtek. Ezek lényege az volt, hogy a megvásárolt szolgáltatás (pl. parkolójegy) ellenértéke a telefonszolgáltató következő havi számláján jelent meg.

A mobilfizetések megteremtése és egységesítése érdekében az Európai Unió által is támogatott SEMOPS (*secure mobile payment service*) projekt az egyik legjelentősebb kezdeményezés. A rendszert egy bankokat, pénzügyi szolgáltatókat, technológiai szállítókat és tanácsadó cégeket magában foglaló konzorcium dolgozta ki. A SEMOPS kezdeményezés alapvetően azt használja ki, hogy a modern mobiltelefonok gyakorlatilag már mikroszámítógépnek tekinthetők, nemcsak a SIM-kártyán, hanem önállóan is képesek programok futtatására és számos, a telefonáláshoz nem kapcsolódó funkciójuk van. Az innovatív fizetések szempontjából a legfontosabb extra funkció az, hogy ezen eszközök képesek a környezetükben található egyéb eszközökkel kommunikálni (pl. bluetooth, wifi).

A SIM-kártyától való függetlenség azért fontos, mert így a mobilszolgáltató „eredeti rendeltetésének” megfelelően kizárólag kommunikációs szolgáltatóként is igénybe vehető (hiszen a SIM-re csak ő képes szoftvert rakni). A közeli eszközökkel való kommunikáció lehetősége pedig azért fontos, mert így a kereskedő és a vásárló közötti kommunikáció egyszerűen és külön költség nélkül lebonyolítható.

Említsünk meg néhány további európai példát (kísérletet) M-fizetések alkalmazására – ismét sz MNB-tanulmányt használva forrásként:

- A Payez Mobile **francia** kezdeményezés, amelyet 2007 novemberében 6 bank és 4 mobilszolgáltató indított el Caen-ben és Strasbourgban a VISA Europe-pal és a Master Carddal közösen. A kísérlet az érintés nélküli NFC-technológián (NFC – *Near field communication*) alapult. Számos kereskedelmi egységet szereltek fel érintés nélküli olvasókkal.
- **Svájcban**, a Visa payWave kártya kísérlet indításával párhuzamosan egy mobiltelefonos projektet is elindítottak. Az NFC-technológia teszi lehetővé a fizetési művelet adatainak biztonságos cseréjét a mobiltelefon és egy speciális terminál között. Az ügyfélnek csak az olvasó terminálhoz kell érintenie (vagy pár centiméterre közelíteni) a mobiltelefonját, és ezzel a mozdulattal már ki is egyenlítette kis összegű vásárlásait. A biztonság érdekében bizonyos időszakonként kéri a mobiltelefon PIN-kódjának megadását a fizetés során.

- Az érintés nélküli mikrofizetési megoldások bevezetésében élenjáró **Egyesült Királyságban** egy 2007 novembere és 2008 nyara során lebonyolított NFC-tesztben 500 kiválasztottnak adtak NFC-képes mobiltelefont, illetve ehhez kapcsolódó alkalmazásokat, amellyel a londoni tömegközlekedésben fizethettek, illetve a Barclay által működtetett pay Wave elfogadóhelyeken tudtak fizetni kis értékű vásárlásokért. Az utazóknak az arra felkészített járatokon mindössze el kellett húzniuk az érzékelő előtt a telefonjukat és máris érvényes jegy birtokában voltak. A Visa payWave megoldását alkalmazó boltokban pedig kis összegű számláikat egyenlíthették ki egy mozdulattal. Az alkalmazás nem igényelt akkumulátorkapacitást és a fizetés kikapcsolt telefonnal is működött. A teszt óriási sikerrel zárult.
- **Németországban** főként a parkolójegyek kifizetése és a közlekedési szolgáltatások igénybevétele körében jött létre számos helyi kezdeményezés.
- **Ausztriában** a mobilon kezdeményezett készpénz nélküli műveletek egy ún. „paybox” nevű rendszeren keresztül bonyolódnak le (mobilszolgáltatók a tulajdonosai) vagy a nemzeti sztenderd mobilfizetési interface-en (*m-Commerce Interface Austria*), amelyet mobilszolgáltatók támogatnak.
- **Szlovéniában** a hazai mobilszolgáltató (*mobitel*) lehetőséget biztosít ügyfeleinek, hogy árukat és szolgáltatásokat fizessenek ki az interneten keresztül, áruautomatáknál és termináloknál a mobiltelefon használatával. Az áruk és szolgáltatások kifizetésére az ügyfelek mobilszámlájának vagy egy előre fizetett egyenleg terhére kerül sor.
- **Dániában** több mobilszolgáltató is különféle M-fizetési megoldásokat kínál az ügyfeleknek. Az ügyfél előzetesen regisztrálja a kártyáját, következésképpen a fizetést már csak engedélyezni szükséges. Az ügyfelek a mobiltelefonon keresztül termékeket vásárolhatnak, a vásárlásaik a következő havi telefonszámlájukat terhelik. Ha az ügyfél előre fizetett egyenlege terhére vásárol harmadik féltől, a telefontársaság kifizeti a vásárlás ellenértékét, csökkentve az ügyfél előre fizetett egyenlegét.

A fejlett országokhoz képest – ahol pl. a hangalapú és a rövid szöveges üzenetszolgáltatásokon túlmenően többnyire zeneszámok és játékok letöltésére használják a mobiltelefont – a fejlődő térségben az adatátviteli szolgáltatások, többek között a pénzáttalási szolgáltatások terjedtek el. Ezekben a térségekben alacsony a pénzügyi intézményekkel való ellátottság színvonala. A vezetékes telefonok eddig sem terjedtek el, a mobiltelefonok pedig az eddigi kommunikációs lehetőségek nehézsége miatt – a készülékek olcsóbbá válásával – gyorsan terjednek. A mobiltelefon elterjedése jelentős mértékben hozzájárul a gazdaságok fejlődéséhez.

Egy világbankos tanulmány szerint az alacsony jövedelmű országokban a mobiltelefonok számának 10%-os növekedésével az egy főre eső GDP 0,8%-kal növekszik (Zhen – Qiang 2009). Ugyanez a szám az internet esetében a fejlődő világban 1,12%. A fejlett országokban a mobiltelefonra vonatkozóan 0,6%-os az egy főre eső GDP-növekedés, míg az internetre vonatkozóan 0,77%.

Ázsiában és Afrikában több sikeres innovatív fizetési kezdeményezés is létezik az érintésmentes fizetésektől kezdve a mobiltelefonos fizetési megoldásokig, köszönhetően a rendelkezésre álló technológiai lehetőségeknek és a lakosság körében széles körben elterjedt mobiltelefon-használatnak. Életképes üzleti modellek azonban még nincsenek az egységes sztenderdek kidolgozása, valamint a banki és nem banki szolgáltatók együttműködése hiányában.

Magyarországon is még viszonylag erős az ellenállás a mobiltelefonos banki szolgáltatásokkal szemben. Akik viszont használják, azok elsősorban a kényelmes és biztonságos használatot, valamint a szolgáltatások egyszerű kezelését tartják kívánatosnak. Hazánkban a mobiltelefon segítségével bizonyos árukat és szolgáltatásokat vásárolhatunk a mobilszolgáltatón keresztül, vagy bankszámlákhoz férhetünk hozzá mobilbank segítségével, illetve SMS-ben kaphatunk üzenetet bankkártyás költségeinkről, bankszámlaegyenlegünkről, stb. A mobiltelefon segítségével kifizethető termékek és szolgáltatások köre az elmúlt években folyamatosan bővült, jelenleg Magyarországon a legjellemzőbbek:

- letölthető mobiltartalmak (zene, csengőhang, játék, háttérkép és más digitális tartalom),
- digitális tartalomhoz való hozzáférés (on-line újságok prémiumtartalma),
- utazáshoz kapcsolódó jegyvásárlás (busz, vonat),
- parkolójegy,
- autópálya-matrica,
- hírszolgáltatások,
- könyv, újság, mozijegy, virágküldés, automatából való vásárlás, stb.,
- adományvonal (jótékony célú gyűjtés).

Nézzünk néhány példát a hazai alkalmazásokra is:

- **Első Mobilfizetés Elszámoló (EME) Zrt.** tevékenysége: az EME által kialakított fizetési szolgáltatás parkolási díj, autópálya-matrica és újság-előfizetés mobiltelefon útján történő kifizetésére ad lehetőséget. Az EME az általa kínált termékeket az áru vagy szolgáltatás tényleges nyújtójától megvásárolja, majd sajátjaként értékesíti a vele szerződést kötő,

mobiltelefonnal rendelkező ügyfelei részére. A szerződést kötő ügyfelek egy meghatározott összeget előzetesen befizetnek az EME számlájára – a befizetett összegeket az EME ügyfelekre lebontva tartja nyilván és kezeli –, amelynek terhére parkolhatnak, autópálya-matricát vásárolhatnak vagy újságot fizethetnek elő a későbbiekben.

- **mS Systems „Picipénz” mikrofizetési megoldás mobillal:** parkolási díjfizetési megoldást működtet az mS Systems Kft. A parkolási társasággal a parkolási idő megvásárlására köt szerződést, majd ezt továbbértékesíti ugyancsak szerződött ügyfelei felé. Ez utóbbiak a Kft. részére előzetesen befizetett egyenlegük erejéig vehetik igénybe a szolgáltatást.
- **Mobiltelefonos jegyvásárlási lehetőség a Volánbusz járataira**
- **IziSHOP mobil fizetési szolgáltatása:** az iziSHOP egy olyan mobil fizetési szolgáltatás, amellyel mobiltelefonon a bankkártyánk kontójára vásárolhatunk az iziSHOP elfogadására szerződött kereskedőknél. Az ügyfél tehát egy bankkártyás fizetést bonyolít le mobiltelefonnal (ez esetben a mobil benyújtási csatorna). Fokozatosan bővül az elfogadói kör, például: vásárolhatunk autópálya-matricát, fizethetjük a parkolási díjat, egyes éttermek is elfogadják, de kedvenc magazinunkat is megvásárolhatjuk iziSHOP-fizetéssel.
- **Mobilfizetés bankszámla használatával:** a készülék mögött valódi bankszámla áll, amelyen keresztül a fizetések lebonyolíthatók. A felhasználók belépése a szolgáltatónál történik. A megrendelést és a szerződés aláírását követően az ügyfél kap egy új SIM-kártyát, mely kezeli a titkosítást, majd az egyedi alkalmazás telepítése után a rendszer működőképes. A felhasználó kap egy „mAzonosítót” és egy PIN-kódot („mKód”). A vásárlási tranzakció során, a termék kiválasztását követően meg kell adni az „mAzonosítót”, majd a tranzakció elindultával a felhasználónak meg kell erősítenie a fizetési szándékot (a telefon kijelzőjén megjelenik, hogy kinek, mennyit, miért és mikor fizet). Kiválasztható az is, hogy melyik szolgáltatásba bevont számláról teljesítsék a fizetést, és lehetőség van a fizetés elutasítására, elhalasztására vagy elfogadására egyaránt.

A tartalmilag valódi mobilfizetés (amikor a mobilszolgáltató nem ténylegesen saját áruját vagy szolgáltatását értékesíti) Magyarországon még nagyon kis elterjedtségű.

OTP Simple mobil alkalmazása

Az OTP 2013-ban alapította meg mobilalkalmazás-fejlesztéssel foglalkozó cégét, az OTP Mobil Kft-t, amely a Bankcsoport egyik legfiatalabb leányvállalatának számít. Az anyabanktól szervezetileg elkülönülten működik, így a fintech iparág (pénzügyi technológiai szektor) diktálta dinamizmushoz rugalmasan képes alkalmazkodni.

A startup-szerűen működő cég munkatársai a pénzügyi és mobilfejlesztési terület szakértői, akik a legfejlettebb technológiai lehetőségek innovatív felhasználásával keresik a megoldást a mindennapi élet apró problémáira, így főként a mobil-applikáció alapú vásárlás területén fejlesztenek ki újszerű megoldásokat. Azok a felhasználói igények vezérlik munkájukat – a legújabb technológiai megoldások mellett –, amelyekre egy alkalmazás választ tud adni.

A cég munkatársai hisznek abban, hogy az átlagos mobiltulajdonos egyre több mindenre használja készülékét, ezért helye van a piacon olyan alkalmazásoknak, melyek egyedülálló élményt nyújtanak a teljes vásárlási folyamat során, a termék megismerésétől annak kifizetéséig.

A **Simple-alkalmazás** olyan készpénz-helyettesítő keretrendszer, ami teljes körű megoldásokat kínál a mindennapok élethelyzeteire. Az alkalmazás ingyenes, bank- és mobilszolgáltató-független. A teljes vásárlási folyamat egyszerűbbé, biztonságosabbá, gyorsabbá és élményszerűbbé tétele mellett a megvásárolt termékekhez történő hozzájutást és azok felhasználását is segíti. Bárki számára elérhető, akinek iPhone vagy Android okostelefonja van. Mindössze annyi a teendőnk, hogy az okostelefonunkra letöltjük ezt az alkalmazást és regisztrálunk. Ezt követően belső egyenleggel vagy bármely bank bankkártyájával lehet vásárolni vagy egyenleget feltölteni. Sőt, akár az is használhatja, akinek egyáltalán nincs bankszámlája. Az ő egyenlegét egy másik felhasználó töltheti fel egyszerűen az e-mail címe segítségével.

Több száz italautomatából lehet üdítőt vásárolni, és egyre több étteremben rendelhetünk és fizethetünk a Simple-alkalmazás segítségével, egyelőre elsősorban Budapesten és Pécsen. Az étel- és jegyrendelés is a szolgáltatások között található.

Az OTP Mobil az innovatív elektronikus fizetési megoldások népszerűsítése és intenzív használatának ösztönzése mellett elkötelezett cég. Olyan

együttműködésekben kínál partnerséget szolgáltató vállalkozások számára, amelyek célja:

- a partner által nyújtott szolgáltatások színvonalának és értékének növelése a fogyasztók számára a digitális eszközök által,
- a költségmegtakarítás, költségracionalizálás,
- a promóciós tevékenységek hatékonyságának növelése.

Összegzés

A globális és hazai tendenciákat elemezve elmondható, hogy a világon sehol nem jellemző egyelőre az innovatívként jellemzett fizetési megoldások tömeges elterjedése. Mindennapjainkban még mindig a készpénz, valamint a hagyományos fizetési módok a meghatározóak, még a mobiltelefonhoz kötődő fizetési megoldások sem tudnak érdemi részt kiharítani a kis értékű fizetési piacokon, annak ellenére, hogy mobiltelefonja már majdnem minden embernek van a fejlett világban.

A mobil mint fizetési eszköz azonban nagy jövő előtt állhat, hiszen rendelkezik azon tulajdonságokkal – pl. személyhez kötöttség és azonosítás, valós idejű kommunikációs képesség, szoftverek futtatása –, amelyek előfeltételei a jövőbeni széles körű haszónatnak.

Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy a „mobilfizetések” egy részében a mobiltelefon csak benyújtási csatorna egy már létező fizetési módhoz úgy, hogy a mobilszolgáltató nem válik pénzforgalmi szolgáltatóvá, egyszerűen csak a kommunikációs infrastruktúrát adja. Azokban az esetekben pedig, amikor a mobilszolgáltató túllép e szerepén és magának a fizetési módnak a (pénzforgalmi) szolgáltatójává válik úgy, hogy a fizetés teljes lebonyolításában részt vesz, már egy jelentős elmozdulásnak lehetünk tanúi a tekintetben, hogy a fogyasztók ne bankokban tartsák a fizetésre szolgáló likvid vagyonuk egy részét, hanem azt a mobilszolgáltató rendelkezésére bocsássák. Köztudott azonban, hogy az univerzális bankok sokkal szélesebb és integráltabb szolgáltatást tudnak a fogyasztók vagy vállalatok számára nyújtani a likvid vagyon kezelése, befektetése vagy az azzal végzett tranzakciók – beleértve a pénzforgalmi tranzakciókat is – tekintetében, mint egy mobilszolgáltató. A mobilszolgáltatóknak ezért még vélhetően hosszú ideig az

lesz a dilemmájuk, hogy vajon a bankokkal együttműködve, vagy azokkal versenyezve és azokat kikerülve nyújtsák ilyen jellegű szolgáltatásaikat.

Irodalom

Blank, S. (2010): What's a startup? First principles.

<http://steveblank.com/2010/01/25/whats-a-startup-first-principles/>

Divéki Éva, Keszy-Harmath Zoltánné, Helmeczi István (2010): Innovatív fizetési megoldások. MNB-tanulmányok 85. <https://www.mnb.hu/letoltes/mt-85.pdf>

Gál Erzsébet (2011): Praktikus bankszakmai ismeretek. Budapest: SALDO Kiadó.

Hahner Petra (2015): Támadják a bankokat, ráadásul jók az esélyeik!
<http://www.uzletresz.hu/penzugy/20150921-penzugyi-startup-bankszektor-lemak-gabor.html>

Kővágó Györgyi (2015): Tudásintenzív üzleti szolgáltatások marketinginnovációs eszközeinek vizsgálata a mikro- és kisvállalkozási szektorban. Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar. Doktori kézirat.
<http://doktori.nyme.hu/532/1/disszertacio.Kovago.Gyorgyi.pdf>

Miskolczi Cs. (2012): Kutatás a hazai startup-okról. http://insiderblog.hu/hazai-palya/2012/08/14/startup-kutatas_1resz/

Ries, E. (2011): The Lean Startup: How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically Successful Businesses. New York: Crown Business.

Vecsenyi János (2003): Vállalkozás: az ötlettől az újrakezdésig. Budapest: Aula Kiadó.

Zhen, Christine, QIANG, Wei (2009): Broadband Infrastructure Investment in Stimulus Packages: Relevance for Developing Countries (Worldbank, 2009).

https://www.otpbank.hu/static/otpkklub/sw/file/KaveszUNETMagazin_2014_osz.pdf = Vásárlás mobillal? Már nem a jövő. Interjú Benyó Péterrel az OTP mobil ügyvezetőjével

www.otpmobil.hu

<https://www.otpbank.hu/otphungaroprojekt/hu/techshow>

A „Money Week” szerepe és jelentősége

Dr. Kovács Levente

főtitkár, Magyar Bankszövetség, Hungary

Rendszerint gazdasági válságok hívják fel a figyelmet a pénzügyi kultúra és ismeretek hiányára. Ez így volt az 1929/33-as túltermelési eredetű, és így van most, a 2008-as pénzügyi termékinnovációk következményeként kialakult gazdasági világválság után is. Hiánypótlásként most az iskolásoktól a döntéshozókig látjuk szükségesnek a pénzügyi ismeretek átfogó fejlesztését, hogy a banki folyamatok és termékek működését értsék meg a felhasználók. Remélt következményként pedig a hitelintézeti szektor szabályozása „a szükséges és elegendő” keretek között valósuljon meg, azaz a túlszabályozás után az „inga” minél hamarabb induljon vissza.

Az európai pénzügyi kultúra és ismeret növelésében aktív szerepet játszik a „bankok hangja”, az Európai Bankföderáció. A 2015-ös első páneurópai Pénz7-re (*Money Week-re*) készülve felmérte az európai fiatalok egyes pénzügyi ismeretének, valamint az európai országok pénzügyi kultúrájának felmérési eredményeit. Ezeket, valamint az első páneurópai Pénz7 rövid összefoglalását is felöleli a tanulmány.

Kulcsszavak: pénzügyi kultúra, pénzügyi oktatás, Money Week

JEL-kódok: A2, G28

A pénzügyi kultúra és a gazdasági válság

A gazdasági válság következményeként a közgazdasági tudományok, s azon belül is a pénzügyi kultúra kérdése, egészen pontosan annak hiánya, került a fókuszba. Ne feledkezzünk el róla, hogy: „A pénzügyi kultúra fogalma nem új keletű, már a századforduló elején is történtek kísérletek az Egyesült Államokban arra, hogy növeljék a lakosság pénzügyekkel kapcsolatos ismereteit – igaz, ennek a célja elsősorban a pénzügyi termékek piacának megteremtése és kiszélesítése volt. Egyszerűen megfogalmazva, el kellett magyarázni az embereknek, hogy melyik pénzügyi terméket (pl.: bankbetét, hitel stb.) mire és hogyan használhatják. A századforduló óta eltelt idő azonban nemcsak az egyes használati cikkek terén eredményezett jelentős mértékű innovációt, hanem a pénzügyi szektor által kínált

termékek tekintetében is. A különböző kutatások az 1980-as évekre teszik a pénzügyi termékek területén jelentkező nagyarányú innovációs hullám elindulását. Valószínűleg az addig használt pénzügyi termékek elérték a bennük rejlő lehetőségek határát, és követve a reálgazdaság folyamatait, ekkor jelentkezett akkora nyomás a pénzügyi szektorra, hogy megújítsák – az igényekhez igazítsák – a kínált pénzügyi termékeket és szolgáltatásokat. Ez a folyamat a gazdasági folyamatok felgyorsulásával és szofisztikázódásával párhuzamosan a mai napig is tart.” (Béres: 2013).

A 2008-ban kitört pénzügyi válság számos negatív hatást gyakorolt a nemzeti és a világgazdaságra, illetve azon keresztül a különböző társadalmakra. A pillanatok alatt világméretűvé duzzadt recesszió oka ezúttal elsődlegesen nem a reálgazdaság strukturális problémáira vezethető vissza, hanem a pénzügyi szektorban felgyorsult termékinnovációhoz kapcsolható (ezzel kapcsolatban ld: Felmérés a felsőoktatásban: 2013; Borszéki: 2010; Botos: 2012; Béres – Huzdik: 2012; Biedermann: 2012). Tehát a korszerű és naprakész pénzügyi ismeretek hiánya kulcsfontosságú szerepet játszott abban, hogy a gazdasági válság súlyosabb, a társadalmat szélesebb körben sújtó és időben jobban elhúzódó is lett.

A pénzügyi kultúra részei közé szokás sorolni, illetve megközelítési módnak tekinteni a következő elemeket:

- a pénzügyi tudást, a pénzügyi folyamatok megértését;
- a pénzügyi tudás alkalmazási képességét és a megszerzett tapasztalatokat;
- a pénzügyi összefüggések és definíciók ismeretét;
- a megalapozott pénzügyi döntések meghozatalának képességét,
- a legalapvetőbb pénzügyi fogalmak ismeretét,
- az egyszerű (alapvető) pénzügyi döntések meghozatalának képességét,
- a megalapozott és tudatos döntések meghozatalának képességét,
- valamint az egyszerű pénzügyi fogalmak ismeretét (Béres: 2013; Hung – Parker – Yoong: 2009).

A pénzügyi ismeretek részleges vagy általános hiánya a nehézségek, válsághelyzetek jelentkezése esetén társadalmi elégedetlenséget, a pénzügyi intézményekkel kapcsolatos bűnbakkeresést és azok morális megítélésének zuhanását hozhatja magával. Az elmúlt években szinte minden európai országban láttunk ilyenre példákat utcai megnyilvánulások, tüntetések és demonstrációk formájában.

A pénzügyi kultúra terjesztése

Európában az egyik legnagyobb (közel tízezer magyarországi diákot tartalmazó) célcsoportot elérő kutatás során a banki szolgáltatások, megtakarítások és befektetések, hitelezés, nyugdíj és biztosítás, munka világa, általános gazdasági (infláció, adózás, országhelyzet) ismereteket mérték fel. Az átlagteljesítmény 42,6% volt úgy, hogy a középiskolások fele a 40%-ot sem érte el. Az érettségi utáni képzésben résztvevők teljesítménye volt a legmagasabb, ami annak tudható be, hogy ezen képzések során többnyire megjelentek a gazdasági és pénzügyi ismeretek. (Középiskolások pénzügyi kultúrája: 2014). A felsőoktatási tanulók körében végzett kutatás szerint: „Az, hogy milyen tagozatos diák valaki, valamint, hogy milyen képzésben vesz részt, szintén meghatározó a pénzügyi kultúra szempontjából. (...) minél több időt tölt valaki az oktatásban, annál jobb eredményt ér el, illetve az is észrevehető, hogy a levelezős hallgatók a nappali tagozatos tanulókhoz képest jobban teljesítenek. Ez arra vezethető vissza, hogy a levelezős hallgatók általában munka mellett tanulnak, így folyamatos jövedelemmel rendelkeznek, ami aktivitásra ösztönözi őket a pénzügyek területén – másképpen megfogalmazva: eltérő az élethelyzetük.” (Felmérés a felsőoktatásban: 2013). Egy, a Miskolci Egyetemen végzett felmérés szerint a közgazdász hallgatók alig mutattak nagyobb pénzügyi tájékozottságot, mint a nem közgazdász (jogász) hallgatók, miközben a természetes érdeklődésük és a tájékozottsági nyitottságok alapján jól érzékelhető különbség lett volna várható (Kovács: 2015).

Az eredményeket értelmezve kijelenthetjük, hogy a pénzügyi ismeretek elsajátítása akkor maradandóbb, ha az elméleti oktatás igen jelentős hétköznapi gyakorlattal, saját tapasztalással egészül ki. A pénzügyi oktatás és kultúraképzésekben és a jövőbeli tantervekben a gyakorlati szerepekre és feladatokra érdemes hangsúlyt fektetni.

„A pénzügyi kultúra fejlettsége minden gazdasági szereplő együttes érdeke. Mikroszinten, a nagyobb pénzügyi kultúrával jellemezhető háztartások és vállalkozások, nagyobb valószínűséggel kerülnek el azokat a pénzügyi döntéseket, amelyek hátrányosak a számukra.(...) minél nagyobb egy társadalom pénzügyi kultúrája, annál nagyobbak a rendelkezésre álló megtakarítások az országban. (...) a lakosság pénzügyi kultúrája hozzájárul a pénzügyi rendszer stabilitásához is. A pénzügyi intézményeknek – részben az előzőekben foglaltak okán – alapvető érdeke a pénzügyi kultúra fejlesztése, hiszen az hozzájárul a magánszektor

megtakarításának növekedéséhez és azon keresztül a hitelképességének javulásához is. A hitelképes ügyfelek pedig alacsony kockázatú jövedelemforrást jelentenek a szektor számára. (...) Végül, de nem utolsósorban a pénzügyi kultúra fejlesztése az állam érdeke is, hiszen magasabb szintű pénzügyi kultúra esetén kevesebb hangsúlyt kell fektetni újraelosztási és stabilizációs célokra, ami jótékony hatással bír a gazdaság minden szereplőjére, az ország versenyképességére. (Felmérés a felsőoktatásban: 2013; The Case for FL: 2009; Czakó – Husz – Szántó: 2011; Klapper – Lusardi – Panos: 2012).

Az európai bankföderáció és a nemzeti bankszövetségek felismerték a pénzügyi kultúra terén tapasztalt általános lemaradást. Az európai „bankok hangja”, az Európai Bankföderáció (EBF) a néhány éves múlttal rendelkező holland tematikus pénzügyi hét mintájára annak páneurópai bevezetését célozta meg. Az első páneurópai *Money Week*-re készülve az EBF felmérte az országokénti pénzügyi kultúra és oktatás helyzetét, valamint a tervezett Money Week eseményeket. Az országokénti jelentések összefoglalása a <http://www.europeanmoneyweek.eu> oldalon olvasható, a tanulmányt Nagy Anita (MBSZ) készítette.

Ausztria: A pénzügyi edukációs projektekben az állami szereplők is nagy számban vettek részt, legsikeresebb programjuk a *Sparefroh TV show* volt. A csatorna fő célja, hogy bemutassa és érdekessé tegye a pénzügyi tudatosságot a fiatal korosztály számára. Ezek a Facebookon és a YouTube csatornákon is ingyenesen hozzáférhetők, a nézettség alapján hátról egy iskola beépítette a mindennapokba a pénzügyi tudatosságról való oktatást. A *Fit for Money* program pedig egyfajta „pénzügyi jogosítványt” biztosít a gyerekeknek, melynek fő célja bemutatni, hogyan lehet elkerülni az adósságok felhalmozását. Az Osztrák Bankszövetség pénzügyi oktatásban jártas jótékonyági szervezetekkel működött együtt, hogy minél több társadalmi réteget és korosztályt elérjen üzenetével.

Belgium: Az OECD Pénzügyi Műveltség felmérés rangsorának második helyét birtokló ország. 2013 januárjától aktív a www.wikifin.be pénzügyi oktatási honlap, melynek kiemelt célja, hogy segítsen a lakosságnak felelősségteljes pénzügyi döntéseket hozni, megbízható és könnyen értelmezhető információk alapján. Hasonló tematikájú honlapot a bankszövetség is készített *Me and my money* címmel. Nagy számban indítanak workshopokat, tréningeket és posztgraduális képzéseket mind tanárok, mind hétköznapi emberek számára, hogy beépítsék a lakosság mindennapjaiba a pénzügyi tudatosság fontosságát. A *Mobile School* a gyerekek számára teszi érthetővé és érdekessé a pénzügyi oktatást. A *Skyville online* multimédiás eszköz, amely a fiatal diákokat vezeti be a pénzügyek rejtelmeibe.

Bulgária: A bankszövetség a kormánnyal együttműködve készített olyan brosúrákat és kiadványokat, amelyek bemutatják a kulcsfontosságú pénzügyi szolgáltatásokat és azok termékeit. A Pénzügyi Felügyeleti Bizottság (Financial Supervisory Commission) az Oktatási Minisztériummal két angol nyelvű, közgazdasági középiskolában tartott órákat a 11. évfolyam számára Szófiában. A *Money Week* megszervezésében fontos szerepet játszott a *Junior Achievement*, amely a saját vállalkozás indításának feltételeit ismertette játékosan a gyerekekkel.

Ciprus: A Ciprusi Bankszövetség tagbankjai közül stratégiai partneréül és fő szponzorának a *Junior Achievement*-et választotta, mely a fiatal korosztálynak biztosít pénzügyi edukációs programokat és oktatási anyagot. 2015-ben másodszorra szervezték meg a *Company Program*-ot, melynek fő célja a fiatal korosztály bevezetése a vállalkozásindítás rejtelmeibe, megmutatja, hogyan is lesz az üzleti tervből és elképzelésekből valóság. 2015-ben 22 különböző intézményből 35 iskolai csoport vett részt a programban, és valósították meg saját vállalkozásukat a kezdeményezés segítségével.

Csehország: Az OECD Pénzügyi Műveltség rangsorának ötödik helyét megszerző ország kiemelt figyelmet fordít a pénzügyi oktatásra mind felnőtt, mind iskolás korban. Az *Initial Education Program* keretében 2013-tól kötelezővé tették az általános iskolák tananyagában a pénzügyi edukációt. A középiskolák végzős korosztályának lehetősége van részt venni a *Bankers Go to School* nevű programban, illetve azon fiatalok számára, akik szociális helyzetükből adódóan nem tudnak iskolába járni, létrehozták a *Financial Literacy Program for Children's home*-t, amely biztosítja számukra is a pénzügyi kultúra megismerését. Hasonló kezdeményezések a *Financial Literacy into Schools* és a *Financial World Today* nevű kezdeményezések, melyeknek fő támogatói a bankok.

Dánia: 2015 januárjától a 7-9. osztályos általános iskolás diákok számára a kötelező tananyag szerves részét képezik a pénzügyi tanulmányok. Érintik a költségvetés fogalmát, a megtakarítás fontosságát, illetve összehasonlítják a különböző típusú hiteleket is. A bankszövetség tagbankjai tananyagot biztosítanak általános és középiskolások, illetve egyetemisták részére is. A felkészítő anyag legfontosabb témái között szerepelnek a családi pénzügyek és a vállalkozásindítás pénzügyeinek bemutatása. A Facebookon elérhető kampánnyal, melynek címe *Broke – avoid petty debts* és egy letölthető költségvetés-tervező applikáció segítségével még inkább látványossá és élvezhetőbbé teszi a fiatal korosztály számára a pénzügyi tudatosság fontosságát.

Észtország: A 2012-es OECD kutatás harmadik helyét megszerző ország. Az Észt Pénzügyminisztérium 2013 és 2020 közötti programjában fontos szerepet kapott a pénzügyi tudatosság, így a minisztériumokkal, a bankszövetséggel és a NASDAQ-kal együttesen megannyi kezdeményezés indult az iskolások és felnőttek számára. A programok közül kiemelendő a *Money Wisdom Day*, amely napon a banki dolgozók látogattak el az általános és középiskolák majd egyharmadába. A *Moneyland* internetes pénzügyi játék segítségével a gyerekek is megtanulhatják a megtakarítás és a költségvetés fogalmát. Ebben az évben is megrendezésre került az Éves Tanári Konferencia, ahol a pedagógusokat készítik fel az Y-generáció pénzügyi tudatosságának elmélyítésére.

Finnország: Az Oktatási és Kulturális Minisztérium és a bankszövetség közös programokkal és oktatási segédlettel segítette a kisiskolásokat és a tanulni vágyókat. A *Zaldo Kampany* keretében 200 iskola kilencedik évfolyamának biztosítottak ingyenesen elérhető tananyagot, illetve a *Talousguru* verseny lebonyolításában, ahol a 16-19 éves korosztálynak készült játékos tananyag és vetélkedő. A tanárok és szülők felkészítése céljából egy ötnapos rendezvényt biztosítottak. Finnországot is aktívan támogatta a *Junior Achievement*, akik a szervezésben és a programok lebonyolításában vállaltak meghatározó szerepet.

Franciaország: Franciaország az OECD kutatásban való részvétellel a kilencedik helyezést elérő ország, a francia Nemzeti Oktatási Minisztériummal és a Bankszövetség 2006 óta együttműködve tesz erőfeszítéseket azért, hogy a pénzügyi edukációt elmélyítse. A *Les clés de la banque* program keretében létrehoztak egy weboldalt, körülbelül hatvan kiadványt, kvízzjátékokat, videókat és felkészítő anyagokat. A CRESES együttműködésével létrehoztak egy applikációt, amely az 5-8 éves korosztályt célozza meg, és aminek feladata a születésnap meglepetésbuli költségeinek megtervezése. A Money Week legfontosabb eleme a *J'invite un banquier dans ma classe*, ahol nagy számban látogattak el a bankárok a kisiskolásokhoz, hogy bemutassák, hogy mit is csinál egy pénzügyi szakember.

Görögország: Programjában a pénzügyi tudatosság fontosságát emelte ki, rávilágítva jelen gazdasági helyzetük nehézségeire. A *Junior Achievement*-tel közösen, a kisiskolásokat és fiatal diákokat elérve, megannyi programot szervezve hívták fel a figyelmet a pénzügyek ismeretének fontosságára. A *Banks in Action* program keretében a bankszektor dolgozói látogattak el középiskolákba.

Hollandia: 2010 óta rendezik meg évről évre a *Money Week*-et hazájukban, illetve 2006 óta a kormánnyal és a királyi családdal együttműködve működik a

Money Wise Platform, ahol 45 pénzügyi partner segít a pénzügyi kultúra megértésében, annak elmélyítésében. Hollandiában tehát nem csak Money Week létezik, nemzeti szinten is szentelnek egy hetet a pénzügyek megismertetésére a *Pension3 Day* megrendezésével. Ebben az évben is a bankok vezérigazgatói, önkéntesek, és maga Maxima királyné is nagykövete volt a rendezvénynek, iskolákba látogattak és applikációkat készítettek, hogy a gyerekek játékosan, okostelefonjukon tanulhassanak a pénzügyekről.

Horvátország: A 11. helyezést érte el az OECD által készített Pénzügyi Műveltség kutatáson, így az *European Money Week*-hez csatlakozva további intézkedést tettek a pénzügyi kultúra elmélyítésére. Az Oktatási Minisztérium 2014-ben mutatta be azt az interdiszciplináris tantervet, melyben fontos helyen szerepelt a pénzügyi kultúra megismertetése és oktatása, egyelőre beépítve a jelenlegi tanmenetbe, nem pedig önálló tantárgyként szerepeltetve. A Horváth Bankszövetség ingyenes workshopokat szervezett 2006 és 2012 között, ahol bemutatták a pénzügyek megfelelő kezelését és az alapvető pénzügyi szolgáltatásokat.

Írország: Az *European Money Week* kapcsán főként a tanárokat és a diákokat segítő tananyaggal, oktatási segédlettel, kvizekkel és játékos programokkal készültek, melyet saját honlapjukon tettek közzé. A bankszövetség tagbankjaiból önkéntesek vállalkoztak iskolák meglátogatására.

Lengyelország: A tantervekben 2001 óta szerepel az általános és középiskolában választható tananyagként, a felsőfokú iskolában kötelező tantárgyként a pénzügytan óra. Ennek megfelelően az OECD kutatás hatodik helyét szerezték meg. A jegybank hosszú távú programjában szerepelnek kampánysorozatok, weblapok és programok a tanárok és diákok számára. Minden második évben pedig a bankszövetség szervez rendezvényt *Map of Financial and Education* néven. A helyi rádió és televízió szintén hozzájárul a pénzügyi kultúra terjesztésének sikeréhez.

Lettország: A nyolcadik helyet szerezte meg az OECD kutatási rangsorban. A pénzügytan a tanmenet fontos részét képezi, és állami támogatással, illetve stakeholderek bevonásával ennek szerepe folyamatosan nő az oktatásban. A 2012 óta futó program, a *Finance Literacy Project* segítségével a diákok megismerik, hogyan lehet a mindennapi pénzügyi problémákat kezelni és megoldani.

Lichtenstein: 2011-től kezdődően a bankszövetség *Kinder-Cash* néven oktatási segédletet készített az általános iskolák részére. A 12-16 éves diákokhoz pedig a *Finanzkompetenz* nevű kezdeményezés segítségével hozzák közelebb a pénzügyi

kultúrát. A *Banking4You* kezdeményezéssel 2011 óta segítik a 14-18 éves diákokat a pénzügyi útvesztőkben való eligazodásban és a bankszektorban való elhelyezkedésben. A jegybank is hozzájárult az oktatási anyagok közzétételéhez, létrehozva az *Iconomix* weblapot, ahonnan középiskolák tölthetnek le hasznos tananyagokat.

Litvánia: Az OECD kutatás nyolcadik helyét birtokló ország a 2014-2020 közötti Nemzeti Fejlesztési Tervébe már hivatalosan is beépítette tananyagként a pénzügyek oktatását. A bankszövetség 2012 óta támogatja a pénzügyi kultúra elmélyítését a *Financial Literacy Program* segítségével. Ez a weblap a mindennapokból vett problémák megoldásával próbálja rávezetni a diákokat a helyes és megfontolt döntésekre.

Luxemburg: Az állami szereplők hozzájárulásával valósult meg 2015-ben a *Money Week*. A bankszövetség a közgazdaságtant oktató tanárok egyesületével közösen 2 előadásorozatot készített elő a 15-18 éves korosztály számára. Az egyik fő témája a tőzsde mindennapi működésének és annak használatának bemutatása volt. A Luxemburgi Pénzügyi Központ pedig előadásokkal mutatta be a pénzügyi kultúra megismerésének fontosságát. Létrehoztak egy weblapot angol, német és francia nyelven, mely a pénzügyek ismertetésére szolgál. További projektek a *Junior Achievement* bevonásával történtek, mint például a *FitforLife* program. Az *Impulse* program keretében pedig 10-12 éves diákok számára készítettek gyakorló füzeteket.

Magyarország: A Nemzetgazdasági Minisztérium, az Állami Számvevőszék és a Nemzeti Bank együttműködési szerződésben vállalt kötelezettséget a pénzügyi kultúra terjesztése céljából. A bankszövetség tagbankjai a honlapjukon található programok széles skálájával szintén felhívják a figyelmet a pénzügyek fontosságára. A *Pénziránytű Alapítvány* kiemelkedő példája a hazai együttműködésnek, oktatóprogramok és látványos versenyek szervezésével járul hozzá a pénzügyi tudás gyarapításához.

Málta: A középiskolás diákok számára a tananyag szerves részét képezi a pénzügyi oktatás. A *Job Exposure* program keretében a végzős diákok előadásokat hallgathatnak meg a pénzügyi szektor képviselőitől, majd a kiemelkedően teljesítő diákok közül páran egy hétig dolgozhatnak valamely pénzügyi intézményben. A *MyMoneyBox* internetes honlapon pedig hasznos információkat találhatnak az érdeklődők a pénzügyi tudatosságról, a feliratkozók havonta kapnak hírlevelet, és a szakértők aktívan szerepelnek a televízióban és a rádióban. A bankszövetség pedig

megannyi kézikönyvet és broszúrát publikált, ezzel is támogatva a pénzügyi kultúra beépülését.

Nagy-Britannia: 2013 óta a pénzügyi oktatás is kiemelt szerepet kapott a tananyag részeként, a matematika és az állampolgári ismeretek tantárgyakba beépítve. A *Money Andice Service* alapítvány segítségével ingyenes és független tanácsokat kaphatnak a bankok ügyfelei a pénzügyi nehézségek megoldására. A bankszövetség alapítványokkal és jótékonyági szervezetekkel együttműködve segít eligazodni a pénzügyek útvesztőiben. Nagy-Britannia nemcsak az európai, de a hazai szervezésű *Money Week*-et is évről évre megrendezi, oktatási anyagokat, ingyenes tanácsadást biztosítva a 4-18 éves diákok és szüleik számára. A *MyBank* kezdeményezéssel pedig a bankolás technikáját mutatják be, illetve segítenek a vállalkozásindítás tervezésében is.

Németország: 25 éves múlttal rendelkezik a pénzügyi műveltség oktatásának terén. Kiemelt programjaik közé sorolható a *Schul I Bank*, amely széles körben biztosít oktatási anyagot és kvízzjátékot, amelyek ingyenes elérhetőek és letölthetőek, illetve a *Geld im Unterricht*, ami pedig a tanárok részére biztosít felkészülési anyagot. Minden harmadik évben a bankszövetség vállalja a pénzügyi tudatossággal kapcsolatos felmérés elkészítését és elemzését.

Norvégia: A pénzügyek oktatása egyelőre nem különálló tantárgyként, de más tanórákba beépítve (matematika, szociológia) a mindennapi oktatás részét képezi. A bankszövetség a tavalyi évben 21.000 diákot ért el a *Money Week* keretében, ahol a bankok önkéntes dolgozói mutatták be a pénzügyi intézetek működését. Különböző kiadványokkal, oktatási segédlettel és hasznos tanácsokkal szolgálnak a legnagyobb tagbankok. A *Junior Achievement*-tel közösen az *Economics for success* program és a *Run Your Own Life* program részeként a 13-15 éves korosztálynak mutatták be saját honlapjuk segítségével, mi a különbség bevétel és kiadás között, illetve a megtakarítást.

Olaszország: Jelentős állami támogatásban részesült a program, a jegybank és más szereplők hozzáértésével sikerült nagy számban rendezvényeket lebonyolítani és oktatási anyagokat készíteni az általános és középiskolák számára. A bankszövetség tagjai közül páran kiemelkedően hozzájárultak ahhoz, hogy egy weblap összegyűjtse az összes hasznos tudnivalót, így a diákok és a tanárok is könnyen információt szerezhetnek a pénzügyi kultúra és tudatosság fontosságáról.

Portugália: 2013 márciusától az Oktatási Minisztérium jóváhagyta, hogy a pénzügyek oktatása a tantervben is szerepeljen, így a rákövetkező évben, 2014-től

már a tanárok továbbképzése kezdődött el Portugáliában. A bankszövetség programjainak fő témája a háztartások költségvetése, ezt a *Good Practices, Good Accounts* rendezvénysorozat keretében valósították meg. Weboldaluk segítségével pedig szélesebb körben tudták ismertetni a pénzügyi tudatosság fontosságát.

Románia: A pénzügyi kultúra terjesztése érdekében a jegybank nyílt napokat és programokat szervez az általános és középiskolák számára *Let's talk about money* néven. A bankszövetség iskolákkal, egyetemekkel, különböző szervezetekkel együttesen szervez rendezvényeket és műsorokat mind a felnőttek, mind a gyermekek számára, hogy felhívja a figyelmet a pénzügyi tudatosság fontosságára.

Spanyolország: A 2014/2015-ös tanévtől kezdődően már a tananyag szerves részét képezi a pénzügyi tanulmányok oktatása. A *Money Week* szervezésében a *Junior Achievement* szervezet nyújtott segítséget. Több mint 100 iskolát látogattak meg a banki önkéntesek és a bankok felső vezetői, ahol előadásokkal és különböző programokkal mutatták be a fiatal korosztálynak a bankok és a pénzügyek működését. A bankszövetség a pénzügyi oktatást már 10 évvel ezelőtt elindította különböző rendezvénysorozatok segítségével.

Svájc: A bankszövetség négy fő kulcsszó alapján építette fel a *Money Week* programjait. Elsősorban az Oktatásé volt a főszerep, a programok segítségével elősegítette a pénzügyek tanítását, az iskolai tantervben való szerepeltetést. A második elem az Átláthatóság, saját honlapjukon közzétett hasznos információkkal teszik lehetővé a pénzügyi kultúra elmélyítését. A harmadik kulcsszó az Érzékenység, hiszen hozzájárultak és segítettek a már meglévő pályázatok kiírásában és részvételében. A negyedik pedig a Networking, azáltal, hogy rendszeres kapcsolattartást biztosítottak a pénzügyi intézményekkel és szolgáltatókkal Svájcban és külföldön egyaránt.

Svédország: A kormány pénzügyi oktatással kapcsolatos nemzeti stratégiájának legfontosabb eleme a *Like your Finance* pénzügyi hálózat, melynek közel 60 hatóság tagja. Oktatási modulokat készítenek minden korosztály számára, és az elsődleges cél az oktatók oktatása (*Teach-the-teacher, train-the-trainer*). Előadásokat tartanak a háztartások pénzügyeiről, a számlák fizetéséről, a biztosításokról, adókról és megtakarításokról. A bankszövetség az iskolákba látogatva mutatta be a pénzügyek fontosságát, weblapja segítségével szélesítette a látogatók látókörét, munkafüzetekkel, magazinokkal és brosrúrákkal pedig elmélyítette tudásukat.

Szlovákia: A 2014/2015-es tanévtől kezdődően néhány tantárgyba beépítve szerepel a pénzügytan az általános és a középiskolás korosztály részére. A bankszövetség saját honlapját bővítette a *Money Week*-kel kapcsolatos felülettel, melynek részét képezi egy összefoglaló, egy *wiki-style* webes felület, amely közel 70 banki terméket és szolgáltatást mutat be, illetve ugyanez nyomtatott brosúraként is elérhető. Szintén a weblapon található egy rövid teszt, ami a honlapon található információk megértését méri fel. A *Junior Achievement*-tel közösen pedig a tavalyi évtől kezdve mutatják be a gyerekeknek különböző programok segítségével, hogyan lehet a pénzügyi problémákat elkerülni, a meglévőket megoldani.

Szlovénia: Az OECD kutatás kilencedik helyét megszerző ország. A nemzeti oktatási tananyagban 2009-től szerepel a háztartástan (home economics) kötelező tantárgyként. A bankszövetség az *All about the bank* projekt keretében létrehozott egy weblapot, illetve különböző kiadványokat is publikált a pénzügyi kultúra témájában. Az *LdV-Projekt* segítségével pedig bemutatták a diákoknak a kapcsolatot az iskolák és a munka világa között. A *Moje Finance* (My Finance) hírlevél szintén az iskolásoknak segít a pénzügyek megértésében.

Az EBF 2015. március 9-13. hetére – hagyományteremtő szándékkal – meghirdette az első páneurópai *Money Week*-et a pénzügyi ismeretek összehangolt bővítése érdekében. A pénzügyi kultúra és tudatosság nemzetközi hetéhez az első évben 24 európai ország csatlakozott. Ennek keretében Európa-szerte ünnepélyes nyitóeseményekkel és változatos programokkal fűszerezve mutatták be a kisiskolások és a középiskolás diákok számára a pénzügyi világ releváns működését. Így játékos oktatóprogramok és internetes kalandjátékok segítségével ismerhették meg a diákok, mit is jelent a megtakarítás, a költségvetés, miért fontos, hogy megfontoltan költsek el a zsebpénzüket.

A jövő nemzedéket időben fel kell készíteni a való világ nehézségeire, megmutatva nekik, hogyan kell a pénzügyeket megfelelő módon kezelni. A bankszövetségek többsége állami szereplők hozzájárulással vitte végbe az egyhetes rendezvénysorozatot. Ennek kapcsán jelentős szerepet vállaltak magukra a jegybankok, illetve az oktatási minisztériumok. Alapítványok és jótékonyági szervezetek részvétele nélkül nem lehetett volna ilyen sikeres a *Money Week*, hiszen a pénzügyi kultúrával foglalkozó nonprofit szervezetek megannyi csatornán érték el Európában a több mint 315.000 tanulót. A legkiemelkedőbb támogató a *Junior Achievement* volt. Ez a szervezet oktatási segédletekkel, szervezési feladatokkal és programok szervezésével segítette a bankszövetségeket. A bankok dolgozói és vezetői is ellátogattak az iskolásokhoz, hogy személyes találkozók keretében

mutassák meg a gyerekeknek, mennyire fontos feladat a pénzügyek megfontolt kezelése. Kiadványok, brosúrák és ingyenesen letölthető tananyagok segítették az oktatók és tanárok munkáját, hiszen az ő aktív részvételük nélkül nem jöhetett volna létre az esemény. Az országok többsége már most tananyagai között szerepelteti a pénzügytant, bár a legtöbb tantervben a matematika, állampolgári ismeretek és a szociológia órán ismerkednek meg a témával a gyerekek. Az események nemzeti kiértékelése alapján Európában sikeresen zárult az első *European Money Week*.

A magyar események európai összevetésben kiemelkedő sikert hoztak. A Magyar Bankszövetség az Emberi Erőforrások Minisztériummal és a Pénziránytű Alapítvánnyal (meghatározó alapítója a Magyar Nemzeti Bank) összefogva készítette elő, majd szervezte meg az eseményt.

A *Pénz7* oktatási témahét során az általános és középiskolás diákok osztályfőnöki órákon ismerkedhettek meg az életkoruknak és az érdeklődésüknek megfelelő, az őket is érintő hétköznapi pénzügyi témával, a családi költségvetés alapkérdéseivel. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma és az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet szakmai irányításával kidolgozott tananyagot pedagógusok fejlesztették, majd próbaórákon tesztelték, hogy gyakorlatorientáltan és érdekesen ismerkedhessenek meg a tanulók a pénzügyi ismeretek alapjaival. A programhoz 200 önkéntes pénzügyi szakember is csatlakozott, akik az óravezető tanárok „szárnysegédjeként” segítettek az iskolákban.

A 2015-ös magyar *Pénz7* főbb eredményei és elemei:

- 660 iskola, 90 ezer diák, 1000 tanár és 200 önkéntes pénzügyi szakember a hazai iskolai programban;
- egyedi fejlesztésű, lektorált, központi tudásanyag;
- 3 korosztály számára kidolgozott, kedvcsináló animációs rövidfilmek;
- iskolai pályázatok, Facebook-kalandjáték, kiegészítő programok.

Összefoglalás

A pénzügyi ismeretek és kultúra fejlesztése a gazdaság, a hitelintézetek és az állam közös érdeke, ezért közös szerepvállalásra van szükség: ez a páneurópai *Money Week* keretében meg is valósul. A társadalom pénzügyi ismereteinek területén olyan súlyos hiányosságok vannak, melyek a ciklikus gazdasági válságok idején

akadályozzák a helyreállítást és a konszolidációt. A gyakorlatorientált képzésnek a társadalom minden szintjére ki kell terjednie, a kisdíákoktól kezdve a döntéshozókig. Az Európai Bankföderáció (EBF) által szervezett Pénz7 az európai kontinens legjelentősebb pénzügyi kultúrát növelő rendezvénye. Ezen belül a magyarországi programok a legsikeresebbek közé tartoznak, hiszen az első páneurópai Pénz7 során a megszólított iskolások 1/3-a magyar volt.

Irodalom

- Béres Dániel (2013): *A pénzügyi kultúra – mi is ez valójában?*
<http://www.penzugyiszemle.hu/vitaforum/a-penzugyi-kultura-mi-is-ez-valojaban>
- Béres Dániel, Huzdik Katalin (2012): A pénzügyi kultúra megjelenése makrogazdasági szinten. *Pénzügyi Szemle* 57. évf. 3. szám, 322-336.
- Biedermann Zsuzsánna (2012): Az amerikai pénzügyi szabályozás története. *Pénzügyi Szemle* 57. évf. 3. szám, 337-354.
- Borszéki Éva (2010): *Nemzetközi pénzügyek (egyetemi jegyzet)*. Gödöllő: Szent István Egyetem.
- Botos Katalin és mtsai. (2012): Pénzügyi kultúra és kockázatvállalás a közép-alföldi háztartásokban. *Pénzügyi Szemle* 57. évf. 3. szám, 291-309.
- Czakó Ágnes, Husz Ildikó, Szántó Zoltán (2011): *Meddig nyújtózkodjunk? – A magyar háztartások és vállalkozások pénzügyi kultúrájának változása a válság időszakában*. Budapest: BCE Innovációs Központ Nonprofit Kft.
- EBF handbook for MEPs 2014-2019*. (2014) Brüsszel: European Banking Federation.
- Felmérés a felsőoktatásban tanuló fiatalok pénzügyi kultúrájáról*. Állami Számvevőszék Tanulmány, Dr. Németh Erzsébet, 2013.
- Hung, A. A., Parker, A. M., Yoong, J. K. (2009): *Defining and Measuring Financial Literacy*. hely nélk.: RAND.
- Klapper, L., Lusardi, A., Panos, G. A. (2012): *Financial Literacy and the Financial Crisis*. hely nélk.: Netspar.
- Kovács Levente (2014-2015): Hitelintézeti konszolidáció és adóskonszolidáció. *Magyar Pénzügyi Almanach 2014-2015*. Budapest: Tas-11 Kft.
- Kovács Levente (2015): A pénzügyi kultúra Európában, Magyarországon és a Miskolci Egyetemen. In: Veresné Dr. Somosi Mariann (szerk.): *„Mérleg és Kihívások” IX: Nemzetközi Tudományos Konferencia* (elektronikus konferenciakiadvány) – Miskolc: Miskolci Egyetem, 179-188. <http://gtk.unimiskolc.hu/files/8799/M%C3%89RLEG%20%C3%89S%20KIH%C3%8DV%C3%81SOK%20KONFERENCIA%20KIADV%C3%81NY%20Miskolc-Lillaf%C3%BCred%202015.10.15-16..pdf>

Középiskolások pénzügyi kultúrája felmérés eredményei (Összefoglaló). Készítette a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar – Econvenito Pénzügyi kultúra kutatócsoport, Dr. Kovács Péter, 2014.

The Case for Financial Literacy in Developing Countries – Promoting Access to Finance by Empowering Consumers, IRBD, OECD, DFID, CGAP, 2009. Washington: The WorldBank.

<http://www.europeanmoneyweek.eu/>

Satchinez Swamps area – ecotouristic route

Iuliana Ioana MERCE – Ioana Anda MILIN – Andreea Mihaela RĂDAC –

Luminița PÎRVULESCU

*University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine „Regele Mihai I al României”
of Banat, Timișoara, Faculty of Agricultural Management, Romania*

As the current trends on the worldwide market demand for tourism products have developed in nature through tourism, the natural tourism potential of Romania can become a competitive advantage as a tourist destination if it is valued through a sustainable development policy. In order to exploit the natural heritage through tourism, the rational need to develop sustainable forms of tourism, the most common of such, ecotourism, emerges. The issue is topical in the context of environmental protection and sustainable exploitation of natural resources. The area studied is part of a larger, more complex, and important issue of the protection of permanent swamps and areas of reeds, willows, meadows that are home to high biodiversity especially lacustrine as well as serving as a buffer zone for the Satchinez Swamps Natural Reserve.

Keywords: ecotourism, natural reserve, protecting the environment, sustainable development

Introduction

As ecotourism is growing and gaining popularity, there are various obstacles that will be surmounted. The issue of a specific definition is one of them. The difficulty comes from the fact that ecotourism can only be described by the activity performed, as happens with other forms of tourism (adventure tourism, spa tourism, business tourism, etc.). Ecotourism always incorporates various activities in nature (hiking, mountain climbing, observing life forms in their natural habitat, etc.), but may include cultural activities.

Ecotourism, as an important educational component, is a chance to learn respect for nature and local culture and a chance for some self-reflection inspired by the beauty of the surroundings.

Another characteristic of ecotourism is to obtain benefits for the local community. This means hiring staff locally sourcing with local products, local involvement in decision making and organizing tourism activities.

Ecotourism must meet tourists' expectations. Potential ecotourists have a high level of education and expectations, so the degree of satisfaction related to ecotourism product is essential.

Material and method

Association of Ecotourism in Romania considered necessary to develop an ecotourism certification system.

This certification system is a practical mechanism that apply the basic principles of ecotourism to ensure nature conservation and sustainable development of local communities through tourism.

Results and discussion

Ecotourism Certification System applies to three different categories:

- Ecotourism programs offered by tour operators or guides maximum 15 participants;
- Small guesthouses in rural and natural areas up to 25 rooms;
- Eco-destinations, one or more communities within natural areas.

The principles of ecotourism

1. Focus on natural areas: Ecotourism focuses on personal and direct experience in nature, takes place within nature and relies on its use or geomorphological characteristics, biological, physical and cultural development of its.

2. Interpretation of product Ecotourism: Ecotourism offers opportunities for experiences in nature that leads to a better understanding, appreciation and enjoyment of discovering and preserving local nature and traditional culture, both for visitors and for the local community. Ecotourism products attract those tourists

who wish to enter into interaction with the natural environment and, to varying degrees, want broaden the knowledge, understanding, appreciation and pleasure.

3. The principle of sustainability in terms of protecting the natural environment: Ecotourism activities and their planning must offer best practices for tourism and planning in terms of nature conservation and sustainable development. Tourism activity should be planned and implemented so as to reduce the impact on nature. Ecotourism product unfolds and is driven so as to preserve and highlight the natural and cultural environment in which it conducts through recognition and typical practices of sustainable tourism.

4. Contribution to nature conservation: Ecotourism contributes positively to the conservation of natural areas. Ecotourism involves participation in conservation of natural areas visited, offering constructive ways for good management and conservation of these natural areas (eg. providing financial assistance in actions to rehabilitate natural areas, collection of waste left by tourists or contribution to conservation organizations).

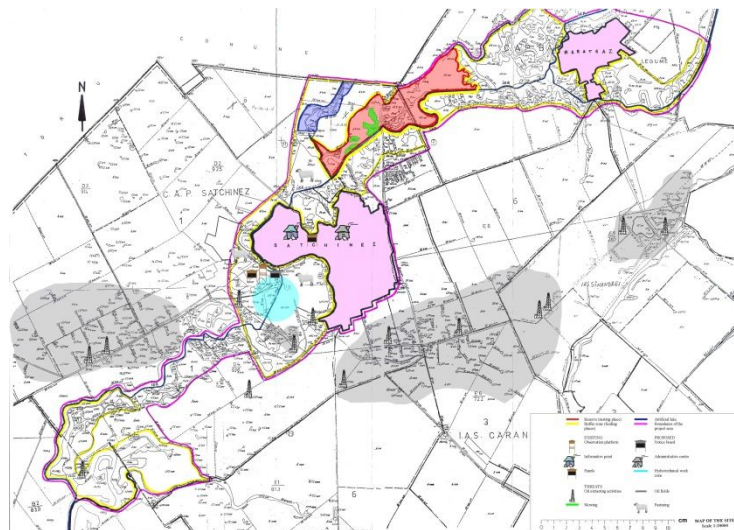
5. Constructive contribution to the development of local communities: Ecotourism provides input on the development of sustainable local communities. The local community is often an integrated part of ecotourism product. The benefits of ecotourism should return largely to local communities. Local benefits can come from using local guides, buying local goods and services and using local facilities. Ecotourism activities and their planning should ensure a reduction of the negative impact on the local community visited and on their lifestyle, while providing long-term constructive contributions to these communities. Consequently, ecotourism must emphasize the cultural component of the area visited and contribute to conservation of this component.

6. The degree of satisfaction of tourists: Ecotourism meets the expectations of tourists. In developing ecotourism products must bear in mind the fact that in general, potential tourists from this area have a high level of education and expectations. Thus, the degree of satisfaction related to ecotourism product is essential, experience offered meet or exceed to the expactations of tourists.

7. Right Marketing: It is followed to be realized the right marketing that leads to realistic expectations. Ecotourism Marketing offers customers complete information and responsibility that leads to the enhancement of the natural and cultural environment of the areas visited and the degree of satisfaction of tourists.

In terms of tourism resources and types of tourism, West Region is characterized by variety and heterogeneity determined primarily by the territorial distribution of the relief which makes possible a sharing of county region in two categories.

The natural resources of the county karst landforms consist of Poiana Rusca Mountains (Romanesti and Pietroasa caves) and thermal mineral water springs (Buziaş Călacea), natural reserves (ornithological reserve Satchinez) and rich hunting and fishing.

Figure 1: Map of Satchinez swamps

Satchinez swamp is located in the west of Romania, Timis county, about 25 km from the city of Timisoara, in the contact zone of three fields: Timis Plain, Ving Plain and Jimbolia Plain. The Swamps are forming a natural Ornithological reserve which covers 242 hectares in the border village Satchinez, Timis County. It was founded in 1942, at the proposal of ornithologist Dionisie Linția, including swamp ands downstream from Satchinez.

Figure 2: Satchinez swamp

Currently, the reserve has an area of 1194 hectares, and its structure is as follows:

- 122 hectares – actual reserve;
- 1,072 hectares – the buffer zone mosaic type, comprising:
  - Accumulation Satchinez;
  - Barateaz Puddle;
  - The Big Puddle and Animal Husbandry Puddle;
  - Verbuncu Puddle.

The main activity that can be carried in the area of swamps Satchinez is birdwatching. It is a form of tourism that addresses those passionate about photography and tracking behavior of feeding and, nesting and flying birds species.

Birdwatching can be practiced either in special facilities such as towers or bird observatories, either directly in characteristic habitats without special arrangements. This same type of tourism can be practiced in wetlands parks on both sides of the Danube, where there are two bird observatories equipped in this regard.

Birdwatching is therefore a combination of sports, relaxation and hiking in nature, everything grafted into support ecologist.

Specia	Nesting (per)	Hibernation (ind)	Migration (ind)	Criteria
Plegadis falcinellus	5 – 8			C6
Circus aeroginosus	10 – 15			C6

Falco vespertinus	10 – 16		200 – 400	C1
Crex crex	5 – 8			C1
Aythya nyroca	3 – 5			C1
Ardea purpurea	5 – 20			C6

Table 1: Bird species ROSPA0078 marks from Satchinez Swamps¹

Here live 131 species of migratory birds. Some are true protected monuments of nature. There are species that we can encounter here in ornithological reserve and also in most of the Danube Delta Biosphere Reserve.

Great egret

(*Egretta alba*)

Night Heron

(*Nycticorax nycticorax*)

We list some species night heron (*Nycticorax nycticorax*); Nordic ant that lives in the northern tundras; little egret (*Egretta garzetta*); great egret; cormorant (*Phalacrocorax carbo*); dwarf heron; Grey Heron (*Ardea cinerea*, *Ardea purpurea*); wild duck; bittern pond; Grebe dwarf and the great; Puddle hen Increase variegated; head- wagtail black; and so on.

¹ Source: Consiliul Județean Timis — Plan de amenajare a teritoriului județului Timis, Volume 3 Zone protejate, turism, 2013. – C1-species of global collective interest; C6 — important populations of endangered species at European Union level

Grey Heron
(*Phalacrocorax carbo*)

Cormorant
(*Ardea cinerea*)

Lush vegetation existing in the area of reserve itself is an excellent nesting and brooding camouflage. Open water meshes in the middle of ponds are surrounded by reed strips. Willows and wildflowers particularly wild roses complement the landscape.

In addition to the scientific importance, natural reserve Satchinez will acquire in time a stronger practical value. Conserve flora and fauna of the marsh biocenosis representative will enrich the offer palette that will develop tourism in the area.

More broadly, nature protection primarily aims to preserve unaltered natural ecosystems (ecofund) and genetic stock (Genetic Resources) globally and regionally, to ensure a balance between components of natural environment on the one hand and between them and human society, on the other hand.

The main factors responsible for the disappearance of many historic flora and fauna species can be considered:

- Excessive hunting;
- Alteration or destruction of habitats which entail the restricting or even extinction of species populating the area;
- Chemicalize mechanized agriculture;
- Physical pollution, chemical, biological that may affect the case, to a lesser or greater extent, plant and animal species, including their living environments.

Conclusion

Regardless of the mechanism by which the protected areas were created, once entered into their perimeter protection regime, decisions related to public use must take into account the degree of human intervention maximum allowed.

Specific measures that must be taken to improve the conservation status of species and enhancement of the area in terms of conservation protection and conservation:

- Prohibition of exploitation reed;
- Creation of clear boundaries between the agricultural land and natural habitat;
- Placement of billboards with information about the protected area and its species;
- Awareness of landowners in the area of the protected area and stimulating them to adopt organic farming;
- Arranging a camping areas, equipped with sanitary points and bins for household waste collection;
- Prohibition of collection of biological materials.

References

- Bran, F. – Simon, T. – Nistoreanu, P.(2000): *Ecoturism*. Bucuresti: Editura Economica.
- Gafta, D. & Mountford, J. O. (coord.) (2008): *Manual de interpretare a habitatelor Natura 2000 din Romania*. Cluj – Napoca: Editura Risoprint.
- Nistoreanu,P. (2003): *Ecoturism și turism rural*. București: Ed. ASE.
- ***Consiliul Județean Timis – *Plan de amenajare a teritoriului județului Timis, Volume 3. Zone protejate, turism, 2013.*
- *** www.eco-romania.ro/ro
- *** www.infonatura2000.cndd.ro

The motivation analysis for choosing organic products for Timisoara buyers

Ioana Anda MILIN – Andreea Mihaela RĂDAC – Iuliana Ioana MERCE

*University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine „Regele Mihai I al României”
of Banat, Timișoara, Faculty of Agricultural Management, Romania*

Biological agriculture (ecological, organic, bioorganic) is considered to be an available solution resolving the negative impact of agriculture on the environment and product quality. With respect to the international context, many favourable trends, sustained by FAO and WHO that have a special interest in ecological agriculture and the consumption of such products, can be seen. The processing and the distribution of organic food products are differentiated because some products are sold unprocessed (vegetables and fruits) and others are processed. Regarding the methodology of research, this study is based on field research, questionnaires given to consumers in Timisoara, between February to June 2015. What we want to highlight in this study is the motivation for choosing these products by consumers in our city.

Keywords: motivation, consumption, health, quality

Introduction

The paper enters into the scope of existing concerns both on national plan as well as worldwide because production, processing, distribution and consumption of organic products entering a growing measure into the attention of specialized agencies and in the sphere of fundamental and applicative research, being considered an area of utmost importance to ensure public health.

Material and method

The work is based on processing and interpreting an enlightening questionnaire applied in the field, at the gate of major retailers in Timisoara. The questionnaire included 14 questions about knowledge and identification of organic

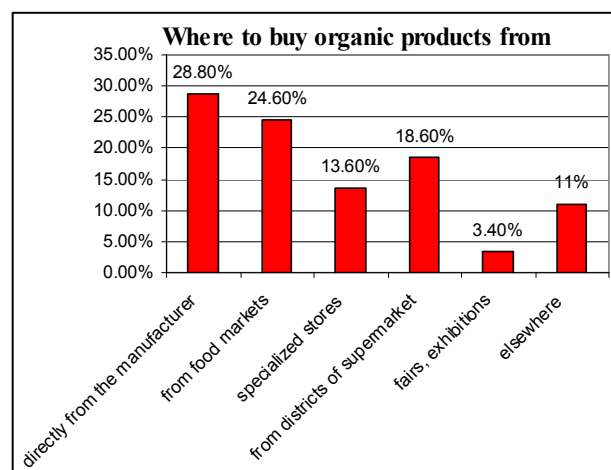
products consumption of these products, purchasing and buying motivation, relationships between the acquisition – income and purchase price.

The research was a pilot research, applied to 118 respondents and was conducted in terms of the contribution conceptual teaching staff and students. The research did not required high costs, on the contrary, involved minimal risk, based on team work and the exploitation of research results will be made by publication of several scientific papers by those involved in the study. In the paper we analyzed aspects of the quality motivation for choosing this type of product by the buyer.

Results and discussion

Processing and distribution of organic agricultural food products is differentiated because some products are sold unprocessed (vegetables and fruits), others are processed by the processors.

The first question to which we refer is linked to the place of purchase of organic products. Of the 34 people interviewed (28.8%) said that they buy these products direct from manufacturers. By being bought from the farmer household for some consumers means that are environmentally friendly, but require quality certificate in this regard. Only 18.6% of the districts they buy from the supermarket.

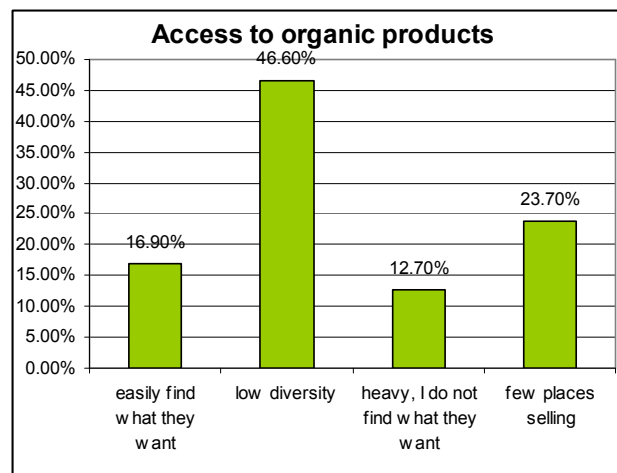

Regarding access to these products most of those that replied consider that diversity is low (55 people) 15 people found that access is slow and cannot find the products they want, while 28 people found that there are few places selling for these

products. Only 20 people felt that they easily find the products, they accounted for 16.9% of total.

Sale of 'bioecological' to consumers is carried out directly by farmers on the market or their holdings. Marketing channels for organic products are:

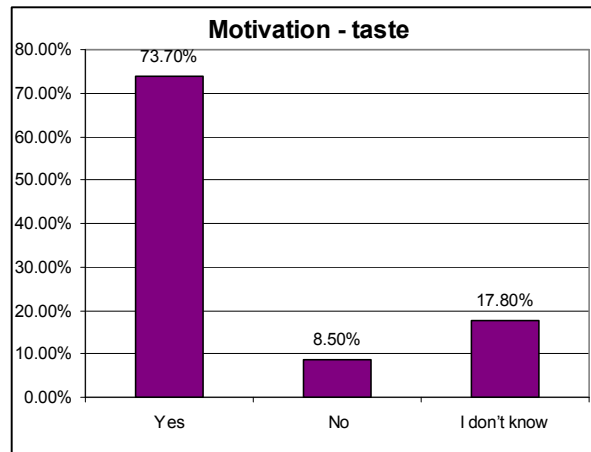
- stores exclusively for the marketing of such products,
- department stores where you can find stands for these products,
- food services developed on airlines, hotels and restaurants etc.

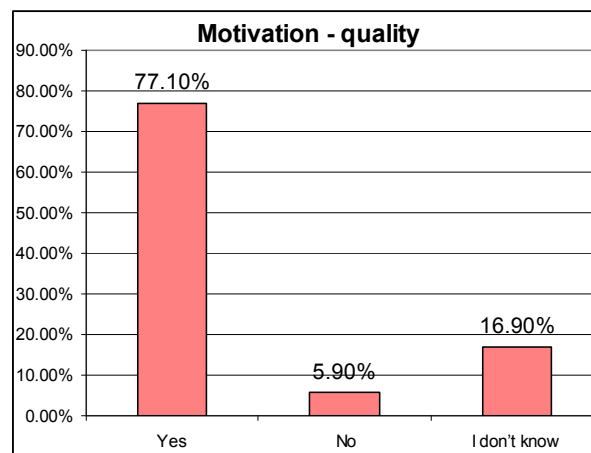
If the 80 organic products were harder to find only in specialized shops and local markets today are found on the shelves of large retail chains. Also the assortment was much more diversified

Following the motivation of purchase of these products we have identified the following motivations – For taste, quality, price, health, are all the rage, recommended by friends, out of habit and other motivations.

Regarding the motivation for choosing organic products taste after processing the data revealed that the majority of people (91) choose organic products that are palatable, natural.

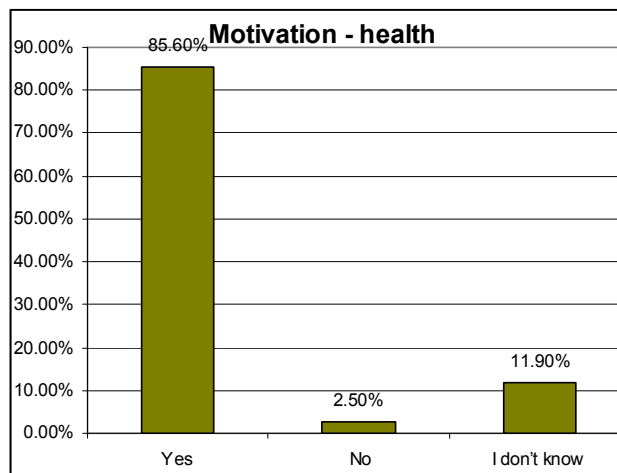
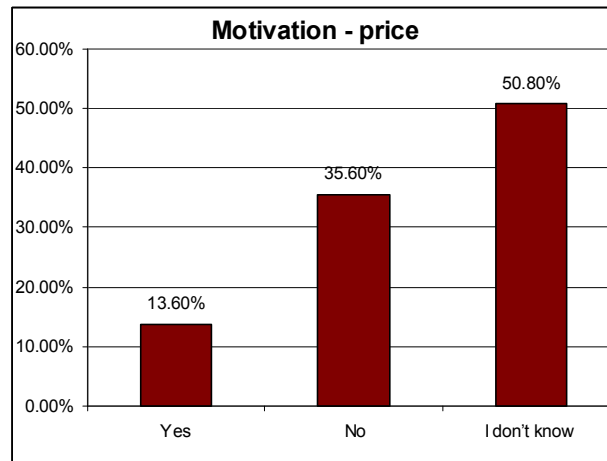

Regarding the quality motivation – 77.1% of respondents believe that these products are of superior quality and they buy into this idea. 16.9% of those surveyed did not know how to rule relating to the quality of these products.

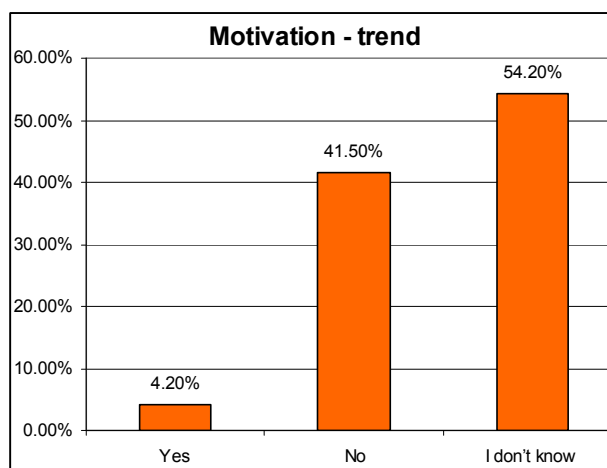

Linked to the price of organic products 13.6% (16 people) of the respondents answered that they eat for the price while 42 people said that price is not the main motivation of consumption. A number of 50% of those surveyed felt that they did not know if there existed a relationship between the purchase price and the reason for these products.

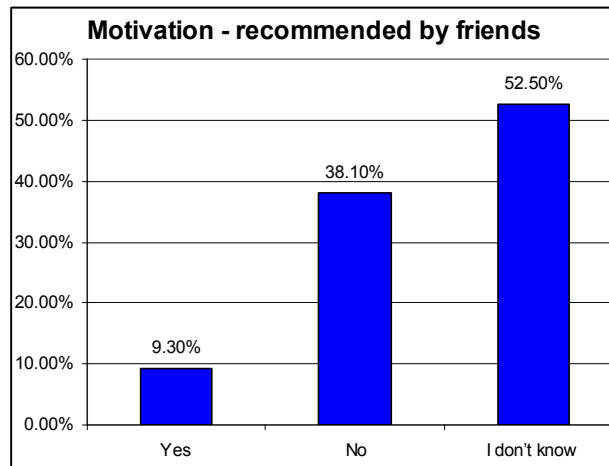

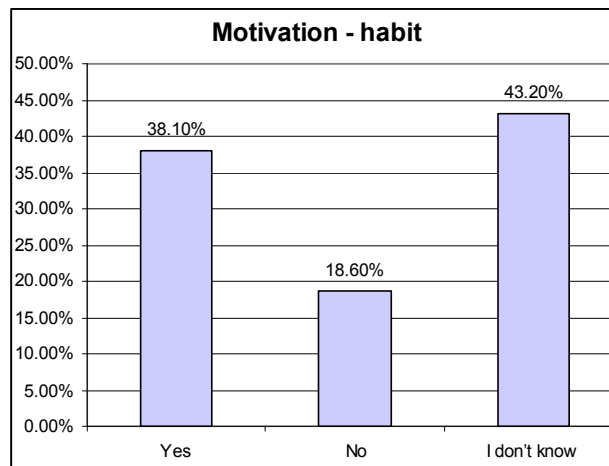
After entering the data contained in the questionnaire we found that only 13.6% of those surveyed believe they are buying these products because they have beneficial effects on their health.

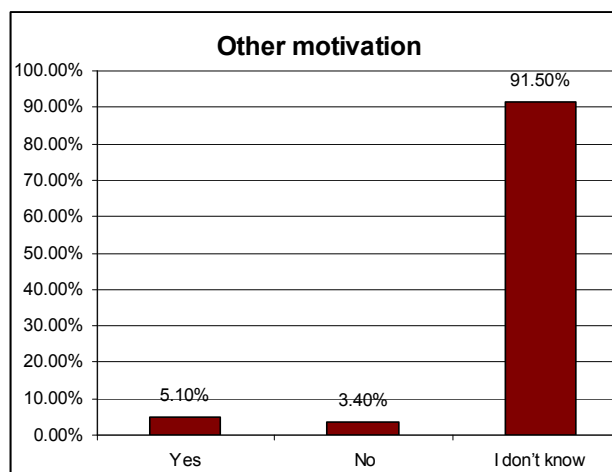
41.5% of those who responded to the questionnaire (49 people) do not consider purchasing these products because they are fashionable. Only five people believe that fashion could be a motivation.

9.3% of respondents believe they turned to these products on the recommendation of friends, while 45 persons not buy these products following recommendations made by friends.

45 persons – 38.1% of respondents – consume organic products of habit while 18.6% felt that habit is not a motivation.

In the category of organic products consumption for other reasons were rated 5.1% with positive response from those surveyed.

We believe that for some people interviewed the notion of organic is not clear. This results from the high frequency of responses like „do not know" to questions about the motivation of choice for consumers of organic products, although they said that they know the notion of ecological product.

Products resulting from organic farming practice can be easily recognized through specific tags. The labeling of organic products that ensure and guarantee quality is in accordance with legal regulations, the specificity of these products (referring to the name, logo, storage, shelf life, etc.).

			purchase location						Total
			directly from the manufacturer	From specialized stores	specialized stores	from districts supermarket	fairs, exhibitions	elsewhere	
frequency	Daily	Count	1	1	1			2	5
		% of Total	0,8%	0,8%	0,8%			1,7%	4,2%
	2-3 times per week	Count	3	7	4	3	1		18
		% of Total	2,5%	5,9%	3,4%	2,5%	0,8%		15,3%
	weekly	Count	11	13	5	4	1	2	36
		% of Total	9,3%	11,0%	4,2%	3,4%	0,8%	1,7%	30,5%
	monthly	Count	7	1	2	3	1		14
		% of Total	5,9%	0,8%	1,7%	2,5%	0,8%		11,9%
	rarely occasionally	Count	12	7	4	11	1	1	36
		% of Total	10,2%	5,9%	3,4%	9,3%	0,8%	0,8%	30,5%
	never	Count				1		8	9

		% of Total				,8%		6,8%	7,6%
Total	Count	34	29	16	22	4	13	118	
	% of Total	28,8%	24,6%	13,6%	18,6%	3,4%	11,0%	100,0%	

Analysis of the correlation between the place of purchase of organic products and the frequency with which they are acquired are summarized in the table above. There are very few people who buy these products every day or two to three times a week. The data processing and interpretation revealed that most people buy these products weekly, monthly or on an occasional basis.

Conclusions

1. What it should be done is to encourage by all means segment producers interested because in the end, consumers enjoy a healthy life.

2. Fears about the environment, the health of people and animals and genetic engineering are just as important factors supporting market niche for organic products, which grow much faster than any other agricultural sector or retail food sales.

3. We believe that buyers of Timisoara city does not have enough information on the concept of "ecological" "They must be educated in this regard. Are confused farm products, from household with organic products.

References

- Constantin, M.: *Piata si filiera produselor agroalimentare biologice*. Bucuresti: USAMBV. published on www.precis.ro
- Danciu, V. (2006) *Marketing ecologic – Etica verde a productiei si consumului*. Bucuresti: Ed. Economica.
- Ottman, J. (1998): *Green Marketing: Opportunity for Innovation*. New York: McGraw Hill. www.fermierul.ro

Az európai bankrendszer kockázatainak csökkentése a szabályozás eszközével

Tóth József

Bank group audit expert –OTP Bank Nyrt.

Tanár – Zsigmond Király Főiskola

Az elmúlt néhány évben a banki tevékenység szabályozása jelentős változáson ment keresztül az Európai Unióban. A rendszerkockázatot jelentő nagybankok az Európai Központi Bank közvetlen felügyelete alá kerültek, egységes szabályok vonatkoznak a banki szanálásra és a bankban elhelyezett betétek biztosítására. Az eurózóna tagországai létrehozták az úgynevezett Egységes Szanálási Alapot, míg a banki betétek biztosítását jelentő alapok nemzeti szinten maradtak. További változást jelent, hogy a kockázatokra jelentős befolyást gyakorló bankvezetők javadalmazásának összetevőit, azok egymáshoz viszonyított arányát, valamint a javadalmazási adatok nyilvánosságra hozatalát európai szintű előírások szabályozzák. A cikk az új szabályok által generált következményeket elemzi.

1. Bevezetés

A 2007-ben kezdődő pénzügyi válság egyik nagy tanulsága az volt, hogy a nemzeti szinten felügyelt és szabályozott bankok határokon átnyúló szerteágazó tevékenysége kiszolgáltatottá teszi az Európai Unió tagországainak pénzügyi rendszerét.

A kihívásra adott válaszként az Európai Bizottság 2012. június elején kiadott közleménye (*European Commission: 2012*) szorosabb együttműködés kialakítását tűzte ki célul, integrált pénzügyi felügyelet megteremtését, egységes betétgarancia és szanálási rendszer bevezetését szorgalmazta. A bankunió – az egységes szabálykönyvvel kiegészülve – gyakorlatilag e célok megvalósításának kerete.

Vítor Constâncio, az Európai Központi Bank (továbbiakban: EKB) elnökhelyettese 2013 februárjában tartott előadásában a következőképpen foglalta össze az Unió pénzügyi rendszerét fenyegető kockázatokat: Hatalmas nagy bankok alakultak, rengeteg irányba kiterjedő, összetett ügyletekkel. Egy bank nemzeti keretek között kerül bajba, mégis – a kiterjedtsége miatt – nagyon hamar átterjed az

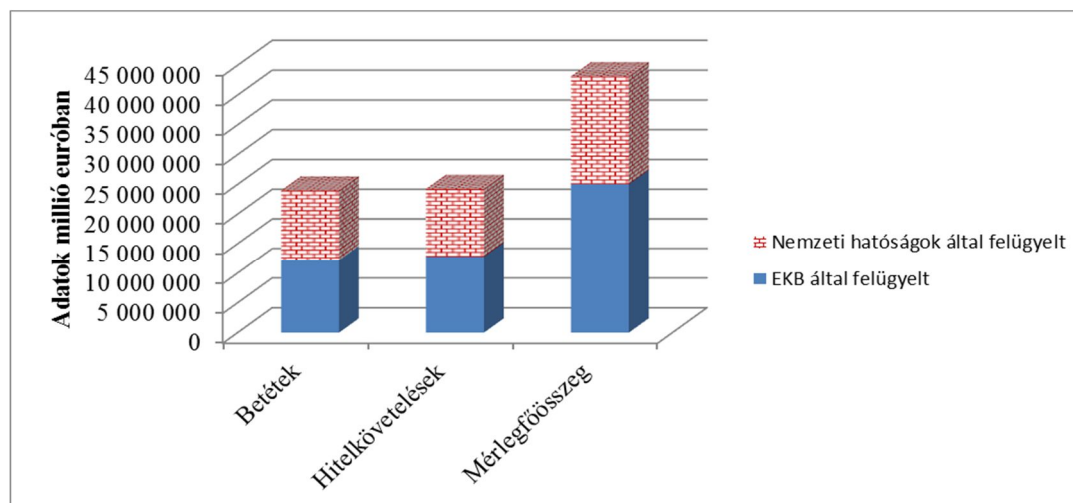
EU más országaira a probléma, így hatékonyabb a központi irányítás vagy felügyelet, mint az egyes országok szétszórt együttműködése (Constâncio [2013]).

A bankunió legfontosabb célja a pénzügyi stabilitás biztosítása, az integráció elmélyítése, amelyek az Európai Unión belül nemzeti szinten már nem valósíthatók meg. Schoenmaker (2011) kutatása is ezt támasztja alá. Azt bizonyítja, hogy a pénzügyi stabilitás fenntartása, a pénzügyi integráció elmélyítése és pénzügyi politikák nemzeti szintű érvényesítése közül minden esetben csak kettő valósítható meg, bármely kettő cél kitűzése kizárja a harmadik cél teljesülését. Ezt pénzügyi trilemmának nevezi.

2. Az Egységes Felügyeleti Mechanizmus

Az Európai Parlament 2013-ban fogadta el az Európai Bizottság Egységes Felügyeleti Mechanizmusra vonatkozó javaslatát, ami 2014 novemberétől jelentős változást hozott az európai bankok felügyeletében. Az eurózóna tagországainak a Felügyeleti Mechanizmusban való részvétele kötelező, míg más Európai Unió tagország is csatlakozhat a rendszerhez. Ennek eredményeként a mechanizmusban részt vevő tagországok három-három legnagyobb bankja és azok a bankok, amelyek mérlegfőösszege a 30 milliárd eurót vagy a nemzeti GDP húsz százalékát meghaladja, az Európai Központi Bank közvetlen felügyelete alá kerültek.

Az 1. ábra azt szemlélteti, hogy 2014. december 31-én az EKB, illetve a nemzeti hatóságok által felügyelt bankoknál elhelyezett betétállomány, a banki hitelkövetelés portfólió, illetve a mérlegfőösszeg hogyan oszlik meg a felügyelő hatóság szerinti bontásban.

1. ábra: Az EKB, illetve a nemzeti hatóságok által felügyelt betét és hitelállomány, valamint mérlegfőösszeg 2014. december 31-én (Forrás: EKB, saját szerkesztés)

Jól kivehető az ábrából, hogy az EKB által felügyelt bankok adják a teljes uniós banki betétállomány, hitelállomány és mérlegfőösszeg mintegy felét.

Az egységes bankfelügyelet ellátásáért az Európai Központi Bank a felelős, azonban a mechanizmusban nemcsak az EKB jár el, hanem a különböző országok nemzeti felügyeleti hatóságai is. A mechanizmus életbe lépésével az EKB számos jogosultságot kapott:

- új hitelintézet alapításának engedélyezése, az engedélyek visszavonása;
- az EKB-nak megvan az a joga, hogy közvetlen felügyelet alá vonjon olyan, nehéz fizetési helyzetbe kerülő bankot, amelyet a nemzeti hatóság felügyel;
- az EKB helyszíni vizsgálatok keretében győződhet meg a hitelintézetek prudens működéséről;
- az EKB különböző intézkedések végrehajtására kötelezheti a felügyelt intézményt, ha a bank nem tartja be az uniós jogot, a bank a következő 1 évben várhatóan nem fogja betartani azt, vagy a sajáttőkéje nem fedezi a kockázatokat;
- az EKB közigazgatási szankciókat alkalmazhat.

Magyarország csatlakozása – mivel nem eurózóna tagország – nem kötelező. A kockázat abban rejlik, ha régiós versenytársaink (Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Románia, Horvátország, Bulgária) csatlakoznak az Egységes Felügyeleti Mechanizmushoz és Magyarország nem. A versenyhátrány abból fakad, hogy a pénzügyi rendszer megfelelőségének vizsgálatakor előnyt jelenthet egy olyan

európai szintű, egységes felügyeleti rendszerhez tartozni, amelynek más uniós országok már tagjai. Ugyanakkor hátrányai is lehetnek a csatlakozásnak, mivel az érdekérvényesítés csorbulhat, és bizonyos makroprudenciális döntések kikerülhetnek a magyar hatóságok kezéből.

3. Az Egységes Szanálási Mechanizmus

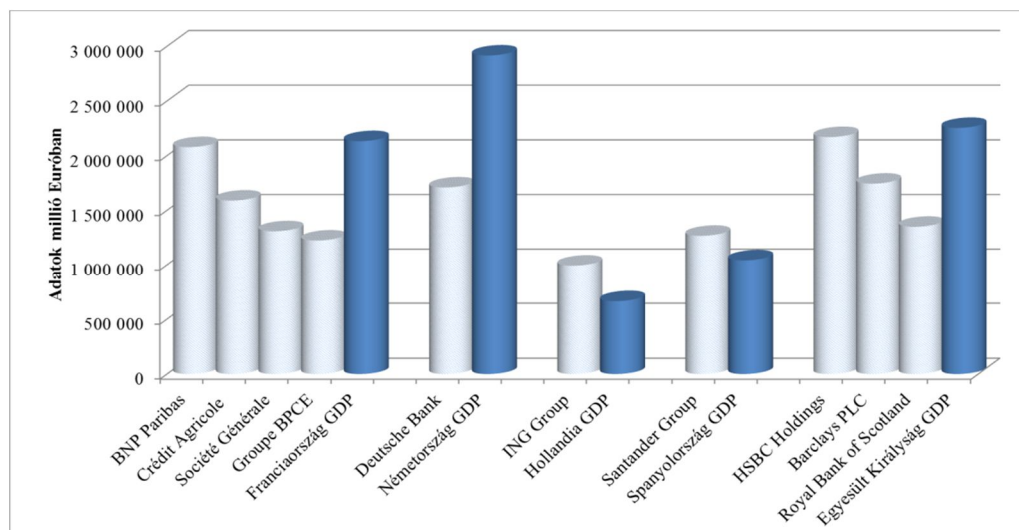
A bankunió második pillérét az Egységes Szanálási Mechanizmus alkotja. Itt is megjelenik a szabályozásbeli kettősség: az eurózónához nem tartozó tagországokra a szanálási mechanizmus irányelve, míg ez eurót használó tagállamokra az irányelv szabályait is magába foglaló szanálási mechanizmus rendelete vonatkozik¹ (Európai Parlament és Tanács [2014b], [2014c]). Az irányelv, illetve a rendelet hatályba lépésével Schoenmakertrilemmája megtörik, hiszen nemzeti szintről európai uniós szintre emelkedik a pénzügyi stabilitás egyik tényezőjének kezelése.

Amennyiben korábban egy kormányzat el akarta kerülni, hogy egy, a tagállamban működő intézmény ellen felszámolási eljárás induljon, a pénzügyi stabilitás fenntartása érdekében adófizetői pénzből kimentette (*bail out*) a bajba került bankot. Azonban ez – főleg nagyobb hitelintézetek esetén – nehézségekbe ütközik. Olyan nagyméretű bankok vannak az uniós tagországokban, hogy a kormányzatok, azok nehéz helyzetbe kerülése esetén nem képesek megmentésükre. A 2. ábra ezt a kockázatot szemlélteti.

---

¹ Míg a rendelet minden előírása automatikusan életbe lép a tagországok területén, addig az irányelv rendelkezéseit a tagországok saját törvénykezésük keretein belül szabályozzák.

2. ábra: A 2014. évi nemzeti GDP és néhány Európai Unióban székhellyel rendelkező nagybank mérlegfőösszege 2014. december 31-én (Forrás: Eurostat, bankok 2014. évi IFRS szerinti beszámolója)

Mint látható, hatalmas vagyonnal és természetesen hatalmas kitétséggel rendelkező bankok működnek a tagállamok területén. Egy-egy bank megingása jelentős terhet róhat a székhely szerinti tagállamra.

Az új előírások szerint – a biztosított betétek tulajdonosait nem értve ide – a hitelezőknek kell feltőkésíteni (*bailin*) az intézményt, de a bankok szanálásához más eszközök is rendelkezésre állnak. A szanálási hatóságok a következő eszközöket használhatják:

- a banki vagyon értékesítése,
- áthidaló intézmény alkalmazása (áthidaló intézményi mechanizmus),
- a (tárgyi és forgó) eszköz leválasztása (vagy másképpen eszközelkülönítés),
- az adósság leírása (hitelezői feltőkésítés vagy *bailin*).

Az eurózóna tagállamai esetén az Egységes Szanálási Alap biztosítja a szanálás pénzügyi hátterét. Ennek az egységes alapnak a létrejöttét nagyon sok vita előzte meg. Kompromisszumok eredményeképpen – egy kormányközi megállapodás alapján (Council of the European Union [2014]) – a tagállamok ugyan 2016 júniusában elkezdik feltölteni az alapot, azonban annak csak egy része közös az átmeneti időszakban. E szerint az első évben a teljes rendelkezésre álló keret 40 százaléka fordítható nem nemzeti célú szanálásra, a második évben 60 százalékos ez

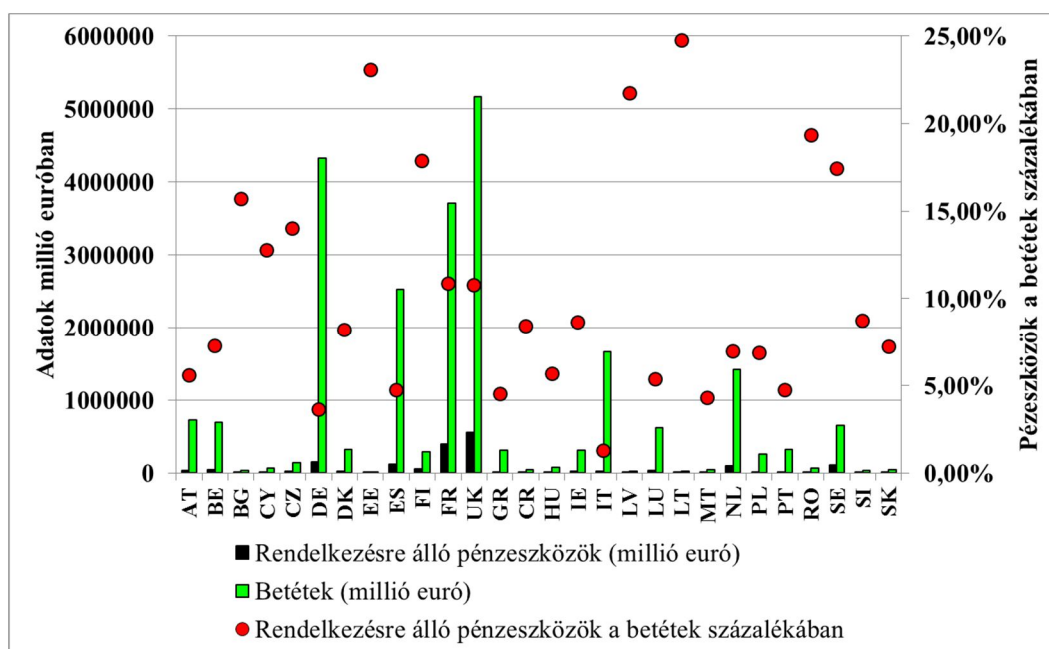
a mérték, míg ezután, hat év alatt, évente $6 \frac{2}{3}$ százalékkal nő ez az érték. A nem euróövezeti tagállamok saját nemzeti szanálási alapot tartanak fenn.

4. Az Egységes Betétbiztosítási Rendszer

Európai Parlament és az Európa Tanács betétbiztosítási rendszerekre vonatkozó irányelve előírja, hogy minden tagállam működtessen legalább egy betétbiztosítási rendszert (Európai Parlament és Tanács [2014a]). Egy, az Európai Bizottság által 2013-ban készített felmérés szerint minden tagországban működik legalább egy betétbiztosító, Ausztriában azonban 5 ilyen rendszer van, Németországban 4, míg Olaszországban, Cipruson, Portugáliában 2-2 (Cannas et. al. [2014]).

A betétbiztosítások kialakulása természetes következménye a banki kockázatvállalásnak. Egy betétes akkor helyezi el megtakarításait egy bankban, ha úgy gondolja, hogy vissza is kapja a pénzét, természetesen kamatokkal növelve. A bankok a náluk elhelyezett betétekből hitelt nyújtanak különböző lejáratokra. Így az teljesen természetes, hogy adott időpontban nem képesek visszafizetni a náluk elhelyezett betétek összességét. Az igazi kockázatot az jelenti, hogy – függetlenül a megnövekedett készpénzfelvételi igény megjelenésének okától – amennyiben egy bank nem tud azonnal rendelkezésre bocsátani megfelelő mennyiségű készpénzt, az bizalmatlanságot szül, ami további készpénz felvételére sarkall.

Az 3. ábra az Európai Unió tagállamaiban elhelyezett betétek, illetve banki pénzeszközök állományának nagyságában lévő jelentős különbséget mutatja 2014. év végére vonatkozóan.

3. ábra: A rendelkezésre álló pénzeszközök és a betétek állományának összehasonlítása 2014. év végi adatok alapján (Forrás: EKB, saját szerkesztés)

Az ábrából az derül ki, hogy a bankoknak közel sincs akkora készpénzállománya, amiből azonnal ki tudnák fizetni a náluk elhelyezett betéteket.

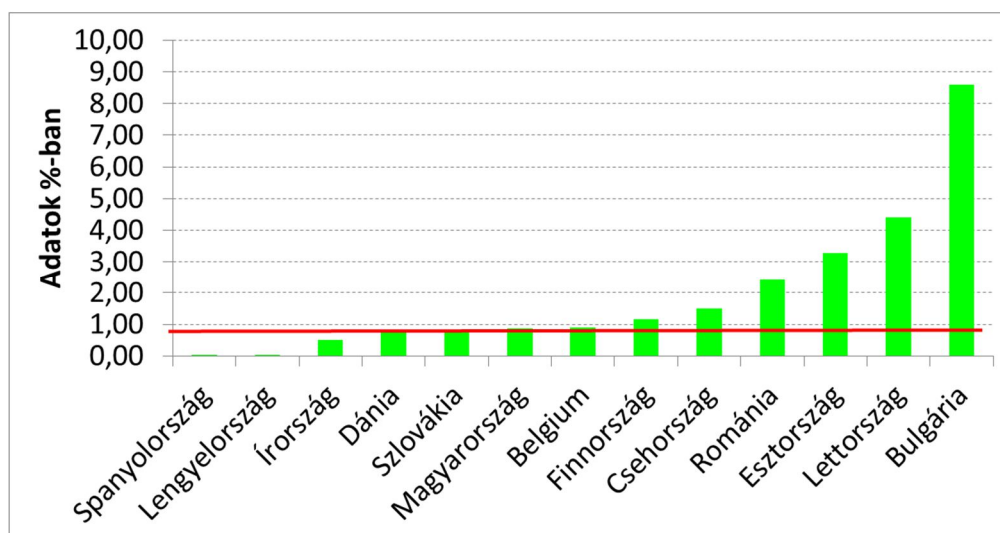
A helyzetet súlyosbítja, hogy a nemzeti hatóságok egy bankválság idején csak a hazai piacon lévő intézményre tekintettel hoznak döntéseket, az intézmény határon átnyúló tevékenységéhez kapcsolódó válság megoldásával nem foglalkoznak (Claessens et al. [2010]). Az együttműködés hiányára hívja fel a figyelmet Engineer et al. (2012) is. Álláspontja szerint a kooperáció hiányára vezethető vissza az, hogy a nemzeti betétbiztosítások jelenlegi rendszere annyira töredezett.

A betétvédelmi pénzügyi alapok integrációjának elmaradása csak részben magyarázható azzal, hogy ezek a nemzeti rendszerek különböznek egymástól, hiszen az irányelv implementálásával a fő szabályok ugyanazok maradtak. Móra (2013) megállapítása szerint a tagállamok még azt sem támogatják, hogy a betétvédelmi rendszerek kötelezően hitelt nyújtsanak egymásnak. Ebből arra következtet, hogy a meglévő pénzügyi alapok összevonásának és felhasználásnak szándéka nagy ellenállásba ütközne. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a cikk írásának idején az Európai Bizottság előkészít egy anyagot, amelyben az egységes finanszírozási alap létrehozására tesznek javaslatot.

Az irányelv előírása szerint a biztosított betétek nagysága és a kártalanítás határa betétesenként és hitelintézetenként 100.000 euró, azonban más hitelintézet, pénzügyi vállalkozás, befektetési vállalkozás, biztosító, viszontbiztosító, hatóság, nyugdíjalap által elhelyezett betétekre ez a védelem nem terjed ki.

A betétbiztosítási alapok vagyona a bankok általi befizetésből származik. Az alapok minimális vagyonának 2024. 07. 03-ra el kell érnie a biztosított betétek 0,8 százalékának megfelelő összeget.

Egyes országok betétbiztosítási rendszerei már 2012-ben is teljesítették a 0,8 százalékos elvárást (2012. év végi adatok alapján Magyarország is ebbe a körbe tartozik), mások azonban meg sem közelítik azt. A 4. ábra egyes tagországok betétbiztosítási rendszerének vagyonát mutatja a biztosított betétállomány arányában kifejezve.

4. ábra: A betétvédelmi alapokban rendelkezésre álló vagyon a biztosított betétek arányában kifejezve néhány országban 2012. 12. 31-én (Forrás: Cannas et al. (2014), saját számítás és szerkesztés)

5. Az Egységes Betétbiztosítási Rendszer

A válság alatt jelentkező kedvezőtlen tendenciák irányították a közvélemény figyelmét a túlzott kockázatvállalásra sarkalló banki motivációs rendszerek szabályozatlanságára. A közvélemény felháborodása abból eredeztethető, hogy egyes, válságos helyzetben lévő bankok adófizetői pénzből történő feltőkésítését követően a bankok vezetői prémiumok kifizetéséről döntöttek. Az Egyesült

Államokban például a feltőkésített bankok közül 9 volt olyan, amelyik a 2008. évi teljesítményre vonatkozóan banki felsővezetőknek prémiumot fizetett (Freifeld 2009). Franciaországban a Natixis nevű befektetési banknak 2008-ban mintegy 2,8 milliárd eurós vesztesége volt. A francia kormányzat a bank megmentésére adófizetői pénzből 5,6 milliárd euróval növelte annak sajáttőkéjét, majd a feltőkésítés után a befektetési bank úgy döntött, hogy mintegy 3000 alkalmazottjának 70 milliárd eurós nagyságban prémiumot fizet (Taylor 2009).

Az Európai Unióban a bankvezetők javadalmazására vonatkozó új szabályokat a Hitelintézetekre és befektetési vállalkozásokra vonatkozó prudenciális követelményekről szóló rendelet (Európai Parlament és Tanács [2013a]) és a Hitelintézetek tevékenységéhez való hozzáférésről és a hitelintézetek és befektetési vállalkozások prudenciális felügyeletéről szóló irányelv (Európai Parlament és Tanács [2013b]) tartalmazza.

A bankok kötelesek nyilvánosságra hozni

- javadalmazási bizottságaik összetételére,
- az ülések számára,
- a kockázatok és a javadalmazás számításának összefüggéseire,
- a javadalmazási rendszer főbb elemeire,
- a kompenzáció elhatárolására

vonatkozó információkat.

2014. évtől kezdődően rendszerkockázatot jelentő bankok nemcsak a garantált és változó jövedelmek (prémium) halmozott összegét jelentik, hanem a kockázatvállalásra jelentős befolyással bíró alkalmazottak jövedelmeit is munkavállalónként.

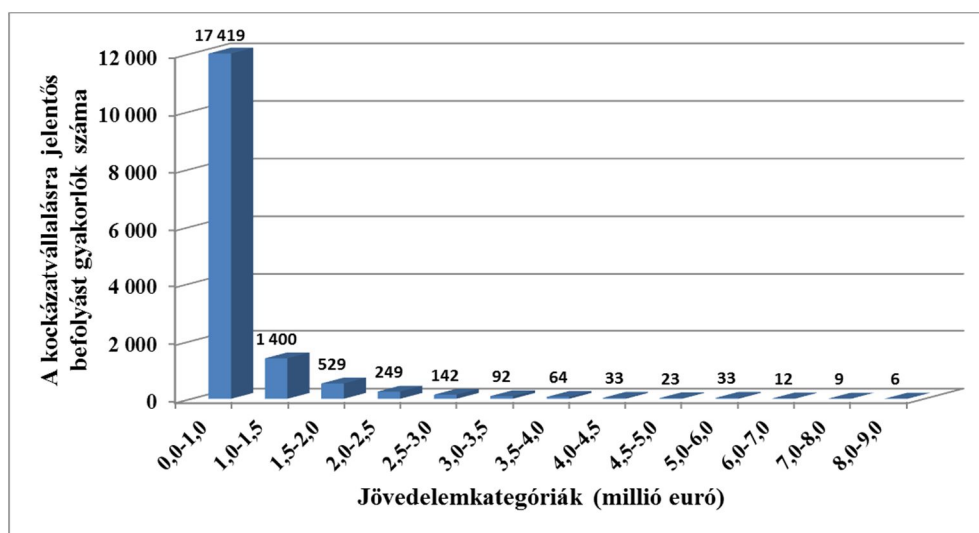
Alapesetben a javadalmazás változó összetevője nem lehet nagyobb, mint a garantált összetevő, azonban a hitelintézet közgyűlése jogosult lehet arra, hogy ezt az arányt megnövelje úgy, hogy a változó rész a garantált résznél nagyobb, de annak kétszeresénél kisebb legyen.

Az irányelv elvárása szerint a változó javadalmazás legalább 40 százalékát legalább 3 évre el kell határolni, és ezt az összeget a bank csak akkor fizetheti ki, ha a

bank pénzügyi helyzete, az érintett szervezeti egység, illetve a munkavállaló teljesítménye nem romlott.

Az Európai Bankhatóság 2014. évi stressz-tesztjében közreadott adatok felhasználásával, mintavétel segítségével következtetések vonhatók le a bankmenedzserek kompenzációjának összetételére és a megítélt vagy kifizetett javadalmazás nagyságára vonatkozóan. A mintába olyan bankok kerültek, amelyek saját tőkéje 2013. év végén nagyobb volt 4.750 millió eurónál. A kiválasztott 53 bank által nyilvánosságra hozott adatok sok esetben hiányosak voltak, így 32 esetben volt meghatározható a garantált és változó javadalmazási összetevő aránya, míg a különböző jövedelemkategóriákba tartozó bankmenedzserek számára vonatkozó adat 23 bank esetében állt rendelkezésre.

A mintában szereplő, megfelelő részletezettséggel adatot szolgáltató 32 bankból 27 átlagosan kevesebb változó kompenzációt fizetett a garantált jövedelemhez viszonyítva. Öt esetben a változó javadalmazás nagyobb volt, mint a garantált kompenzáció, de nem haladta meg annak kétszeresét. Az 5. ábra 23 európai unióban székhellyel rendelkező bank 20.011 menedzserének jövedelemkategóriánkénti kompenzációját mutatja 2014. évre vonatkozóan (ez a 23 bank hozott nyilvánosságra olyan adatokat, amelyekből a kimutatás elkészíthető volt).

5. ábra: A kockázatvállalásra jelentős befolyást gyakorlók kompenzációjának jövedelemkategóriánkénti megoszlása 2014. évben 23 európai székhellyel rendelkező bankban (Forrás: Bankok beszámolóí, saját számítás és szerkesztés)

Az ábra tanúsága szerint a banki menedzserek jelentős részének (87,05 százalékának) éves javadalmazása egymillió euró alatt maradt.

6. Következtetések

Az elmúlt néhány évben jelentős változás történt az európai szintű bankszabályozásban, azonban továbbra is vannak nyitott kérdések és feladatok. A mechanizmust szabályzó rendelet lehetővé teszi a nem eurózónabeli tagországok számára az Egységes Felügyeleti Mechanizmushoz való csatlakozást, azonban a csatlakozásnak előnyei és hátrányai is vannak. Az Egységes Szanálási Alap finanszírozása egy kormányközi megállapodás alapján történik, a nem eurózónához tartozó országok saját szanálási alapot hoztak vagy hoznak létre.

Nincs egységes betétbiztosítási alap, minden uniós tagország saját betétbiztosítási rendszerrel rendelkezik. Az alapok minimális vagyona a biztosított betétek 0,8 százalékának megfelelő összeg, ezt a szintet 2024-re kell elérnie a tagországoknak. A 2012. év végi adatok szerint számos ország – köztük Magyarország is – már teljesítette ezt az elvárást. Az új szabályok hatására a bankvezetők javadalmazási struktúrája megváltozott, a változó összetevő nem lehet nagyobb, mint a garantált bér kétszerese.

7. Irodalom

- Cannas, G. et al. (2014): *Updated estimates of EU eligible and covered deposits*. <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/updated-estimates-eu-eligible-and-covered-deposits?search>
- Claessens, S. et al. (2010): *A Safer World Financial System: Improving the Resolution of Systemic Institutions, Geneva Reports on the World Economy 12*. International Center for Monetary and Banking Studies.
- Constâncio, V. (2013): *Towards the Banking Union*. <http://www.ecb.int/press/key/date/2013/html/sp130212.en.html>, Helsinki
- Council of the European Union (2014): *Agreement on the Transfer and Mutualisation of Contribution to the Single Resolution Fund*. ECOFIN, Brussels
- Európai Parlament és Tanács Rendelete (2013a): *575/2013/EU rendelet a hitelintézetekre és befektetési vállalkozásokra vonatkozó prudenciális követelményekről és a 648/2012/EU rendelet módosításáról*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2013:176:FULL&from=HU>
- Európai Parlament és Tanács Irányelve (2013b): *2013/36/EU rendelet a hitelintézetek tevékenységéhez való hozzáférésről és a hitelintézetek és befektetési vállalkozások prudenciális felügyeletéről, a 2002/87/EK*

- irányelv módosításáról, a 2006/48/EK és a 2006/49/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről.* <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0575&qid=1424418643758&from=HU>
- Európai Parlament és Tanács Irányelve (2014a): *2014/49/EU irányelv a betétbiztosítási rendszerekről.* <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0049&from=EN>
- Európai Parlament és Tanács Irányelve (2014b): *2014/59/EU irányelv a hitelintézetek és befektetési vállalkozások helyreállítását és szanálását célzó keretrendszer létrehozásáról és a 82/891/EGK tanácsi irányelv, a 2001/24/EK, 2002/47/EK, 2004/25/EK, 2005/56/EK, 2007/36/EK, 2011/35/EU, 2012/30/EU és 2013/36/EU irányelv, valamint az 1093/2010/EU és a 648/2012/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról.* <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0059&from=HU>
- Európai Parlament és Tanács Rendelete (2014 c): *806/2014/EU rendelet a hitelintézeteknek és bizonyos befektetési vállalkozásoknak az Egységes Szanálási Mechanizmus keretében történő szanálására vonatkozó egységes szabályok és egységes eljárás kialakításáról, valamint az Egységes Szanálási Alap létrehozásáról és az 1093/2010/EU rendelet módosításáról.* <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0806&rid=3>
- European Commission (2012): *Communication from the Commission to the European Council, the Council, the European Central Bank, the European Economic and Social Committee, the Committee of the Regions and the European Investment Bank – Action for Stability, Growth and Jobs.* http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/eccomm2012_en.pdf, Brüsszel, május 30.
- Engeneer, M. et al. (2012): *A Positive Analysis of Deposit Insurance Provision: Regulatory Competition Among European Union Countries.* Journal of Financial Stability, Vol. 9, No. 4, 530-544.
- Freifeld, K. (2009): *Banks Paid \$32.6 Billion in Bonuses Amid U.S. Bailout.* <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=aHURVoSUqpho>
- Móra Mária (2013): *Mit is ér a bankunió fiskális integráció nélkül? Hitelintézeti Szemle, 2013/4, 326-350.*
- Schoenmaker, D. (2011): *The financial Trilemma, Duisenberg school of finance – Tinbergen Institute Discussion Paper, TI 11-019/DSF 7.*
- Taylor, S. (2009): *Update 1 – Natixis to pay bonuses amid growing row.* <http://fr.reuters.com/article/idUK98199+27-Mar-2009+RTRS20090327>

III. POLITIKATÖRTÉNETI ÉS -TUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

A „Zrínyi-hagyaték”

Dr. Falus Orsolya – Király Lajos – Dr. Kobilka István – Sasvári Gábor¹

Zrínyi-legacy

Miklós Zrínyi as poet and military commander recounts in his timeless epos the heroic self-sacrifice and patriotism of his great-grandfather Miklós Zrínyi. A military code, however, sheds new light on the work say, based on which it can be considered as rather an information in a last will and testament bequeathed to the nation. In the place exactly located an coded in the „Siege of Sziget” the authors carried out geophysical surveys. Its results refer to cellars or graves located in a significant depth under the ground level. The authors have already published the preliminary results of their research in Polgári Szemle. In this very paper they interpret other coded informations of the epic work, such as references to the Hungarian Holy Crown.

1. A Szigeti veszedelem mint kódolt üzenet

A Polgári Szemle legutóbbi számában jelent meg a Zrínyi Kutatócsoport első átfogó tanulmánya², amelyben a szigetvári hős dédunokájának, a költő Zrínyi Miklósnak a „Szigeti veszedelem” című eposzában található kódolt információ egy részét elemeztük.

A szigetvári hős dédunokája Grazban, Nagyszombatban, Bécsben, és Itáliában tanult. Muraköz főkapitányaként, majd 1648-tól haláláig horvát–szlavón bánként kiemelt szerepe volt többek között a Mura partján 1661-ben emelt Zrínyi-Újvár felépítésével. 1659-től titkos tanácsos, azaz a monarchia legfőbb tanácsadó testületének tagja volt. Verses eposza, amely Szigetvár 1566. évi elestét idézi fel, először 1651 szeptemberében, Bécsben jelent meg, az „*Adriai tengernek Syrenaia*” című kötetben, mely Zrínyi lírai verseit is tartalmazta. A barokk eposz felépítése matematikailag is feszes, tervszerű: 15 énekből áll, melyek összesen 1566 négysoros +

¹ Dr. Falus Orsolya – egyetemi docens; Király Lajos – helytörténész, Szigetvár Város Önkormányzata kulturális turisztikai megbízottja; Dr. Kobilka István – egyetemi docens, ezredes, PTE-KPVK Védelmi Kutatások Központ igazgatója; Sasvári Gábor – geofizikus.

² Falus Orsolya, Király Lajos, Kobilka István, Sasvári Gábor: A „SZIGETI VESZEDELEM”, MINT TITKOSÍTOTT SZÖVEG-INTERMEDIÁCIÓ. A „ZRÍNYI-KÓD”. Polgári Szemle. 11. évf. 4-6. szám, 142-153.

2 kurzívan szedett, különleges versszakot tartalmaznak. Zrínyi minden versszakot megszámozott, kivéve a már említett kettőt. A megszámozott versszakok száma a szigetvári ostrom évszámára, 1566-ra utalnak. Ez a tény arra utal, hogy a szerző nem egyszerű poéta, de egyszersmind képzett, logikus elme is, aki nem kizárólag költői, hanem egyéb eszközökkel is üzen az utókor olvasójának.

Ennek a ténynek az ismerete mindig is jelen volt a magyar irodalom és irodalomtörténet kimagasló intellektusú alakjainak munkáiban. Klaniczay Tibor több helyen is így vélekedett:

„Zrínyi Miklós személyében szétbonthatatlanul összeforrt a művész, a politikus és a katona. A „Szigeti veszedelem” nemcsak a költő zseniális alkotása, hanem a politikus és a hadvezér programja is.”³

„... világosan kijelenti azt is, hogy nemcsak az eposz megírását érezte hivatásának, hogy ez csak a kezdet, utána következnie kell az itt megfogalmazott célkitűzések végrehajtásának ...”⁴

Nem is juthat a figyelmes olvasó ezzel ellentétes következtetésre, amikor Zrínyi Miklós, a „Szigeti veszedelem” szerzője, „Az olvasónak” című műve paratextusában kifejezetten maga hívja fel erre a figyelmet:⁵

„... az én professiom avagy mesterségem nem az poesis, hanem nagyobb s jobb országunk szolgálatjára annál ...”⁶

Majd a Pars Prima – Első Ének – első és második versszakában:

*„Én az ki azelőtt ifiui elmével
Játszottam szerelemnek édes versével,
Küszködtem Viola kegyetlenségével:
Mastan immár Mársnak hangasabb versével”
„Fegyvert, s vitézt éneklek ...”*

Ami az esztéta, literátus számára Vergilius invokációjának felidézése – /”Arma virumque cano”/, azaz: „Fegyvert s vitézt éneklek” –, az itt had- és jogtörténeti, biztonsági-védelmi aspektusból más értelmezési tartományt is hordoz. „Mastan immár Mársnak hangasabb versével”, vagyis a „Szigeti veszedelem” jelenthet determinánsan katonai textust, titkosított információt is. Az eposz kódolt szöveg. A monoalfabetikus

³ Klaniczay Tibor (1961): *Reneszánsz és barokk*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 447.

⁴ uo. 489.

⁵ Szepes Erika (2006): Zrínyi és az eposz. In: Szepes Erika: *A költő is a mítosz*. Budapest: Napkút Kiadó Kft., 206.

⁶ Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem*. Budapest: Zrínyi Kiadó. 1997.

⁷ Vergilius: *Aeneis. I. könyv*.

titkosítási rendszerénél mint amilyen a Caesar titkosítási rendszer is, amely az abc egyszerű elcsúsztatásából áll, egy betű, egy adott másik betűnek feleltethető meg.⁸

2. A Zrínyi család üzenete

Szigetvár Városháza dísztermének a falán Kossuth Lajosnak 1870-ben, száműzetéséből írt levele található fénymásolatban:

„Barvart Antal Úrnak

A Szigetvári Olvasó Egylet Elnökének

Szigetvárott

Turin, Martius 4-ik napján 1870.

Meg is hálálták maradékaiban a határtalan hűséget, mellyel magát Zrínyi feláldozá. Meghálálták az irtózatig. Legközelebbi örökösét egy mérgezett retekkel ölte meg Wallenstein, azon pokoli terv egyik választott végrehajtója, melyet Magyarországnak cseh lábra helyezése iránt Bécsben egy Cabinet tanács megállapított, határozatba foglalt, II. Ferdinánd saját kezűleg aláírt, Hormayr a titkos levéltárban felfedezett, s majd nyilvánosságra hozott.

Egy másik Zrínyit vadászat közben elejtett egy vadkan, mely puska alakjában – mint mondják, mai napig is látható egy bizonyos titkos múzeumban. Egy harmadik Zrínyi a vesztőhelyen vérzett el Bécs-Újhelyen, külföldi bírák által elítélve egy minden isteni és emberi igazságot lábbal tapodó eljárás mellett, melynek ellenébe, midőn az ember természetes jogaira hivatkoznék, azt felelték neki, hogy a természet törvénye nem Magyar Ország törvénye. Kastélyai feldúlattak Horvátországban, s gazdag ezüst asztali készlete már használatban volt Bécsben az udvari ebédeknel, mielőtt a gunyoros vádkereset ellene csak meg is indíthatnák. – özvegye megtévelyedve börtönben halt meg.

Fiát, Boldizsárt, az utolsó Zrínyit, csupán azért mert nem hitték, hogy megbocsájthassa, amit attyával tettek, föld alá zárták Rottenbergben; ott táplálták egy nyíláson át kenyérrrel és vízzel 20 éven át, sötétben egy mécs világa nélkül, egy emberi lény látása, egy emberi hang hallása nélkül, míg megszűnt ember lenni, elfelejtett beszélni, elveszté eszét, el tagjai használatát – s meghalt – így háláltatott meg a Szigetvári Leonidas Önfeláldozása!”⁹

A nagynevű főúri család tehát férfiágon IV. Zrínyi János Antallal, aki Zrínyi Ilona testvére, Zrínyi Péter fia volt, 1703. november 11-én kihalt.

A költő Zrínyi Miklósnak sem volt biztosan hagyatékba lépő fiú örököse, amint azt 1662. április 6-án, Csáktornyán kelt végrendeletében maga is jelezte:

„Úr Isten az ő titkos és kifürkészhetetlen rendeléséből egészen a jelen időkig azt akarta, hogy ne maradjon fiú örökösünk, mégis lehetséges, hogyha isteni hatalmának úgy fog tetszeni, hogy a jövőben fiú örökössel áld meg.”¹⁰

⁸ Liptai Kálmán (2011): *Kriptográfia*. Eger: Eszterházy Károly Főiskola, Matematikai és Informatikai Intézet, 9-12.

⁹ Kolozsvári Grandpierre Endre (1997): *Gróf Zrínyi Miklós meggyilkoltatása*. Budapest: Titokfejtő Könyvkiadó, 243-244.

¹⁰ Bene Sándor, Hausner Gábor (szerk.) (1997): *Zrínyi Miklós válogatott levelei*. Budapest: Balassi Kiadó, 185.

A „Szigeti veszedelem” című eposzt a szerző ezért örökösök híján a magyar nemességnek, a Szent Korona tagjainak ajánlja a következőképpen:

„DEDICÁLOM EZT AZ MUNKÁMAT

*magyar nemességnek,
adja Isten, hogy véretem
utolsó csöppig hasznossan
néki dedicálhassam”¹¹*

A végrendelet elkészítése után született meg Ádám utónevű gyermeke Bécsben 1662. november 24-én. Ekkorra azonban már világossá vált, hogy a Zrínyi családot a Habsburg-ház nem tartja császárhűnek, amelyet később Zrínyi Péter hazaárulási pere és kivégzése tett nyilvánvalóvá. Az ország ráadásul hadszíntér volt, amely a végeken szolgálatot teljesítő katonacsalád számára nem nyújtott garanciát a túlélésre, a család nevének továbbvitelére. Ádám végül fiatalon halt meg, maga is a török ellen harcolva, a szalánkeméni csatában 1691. augusztus 19-én.

A „Szigeti veszedelem” című eposzt ezért a szerző biztos örökösök híján a magyar nemességnek a Szent Korona tagjainak ajánlja a következőképpen: A szigeti hős, Zrínyi Miklós mártíromságának megítélése, a „*Devictus vincit*” – „*Legyőzötve is győztes*” - vértanúság lelki igazságán nyugszik mind a mai napig. Nem vitatva ezen igazság tartamát, mégis új aspektust mutat „*A Szigeti veszedelem, mint titkosított szöveg-intermediáció*” avagy a „*Zrínyi-kód*” című publikáció (bibliográfiáját ld. az 1. lábjegyzetnél). A tanulmány nem kevesebbet állít, minthogy a hős Zrínyi katonai, hadi értelemben sem vesztes 1566-ban Szigetvár ostrománál. Különös jelentőséggel bír, oszmán hadi lobogókat szerez a csatában, melyekről rendelkezik, és a családi tudás alapján ezt az információt adja át az utókor, nemzete számára, titkosítva, a Szigeti veszedelemben, a dédunoka, a költő és hadvezér Zrínyi Miklós.

Ugyanezt a gondolatot – azt, hogy Zrínyi katonai értelemben sem vesztes Szigetvár ostrománál – olvashatjuk ki a dédunoka Zrínyi kifejezetten hadtudományi munkájában, a Vitéz hadnagyban, a „*Secretum*”, vagyis 'Titoktartás' című résznel.¹²

„Azt mondja a bölcs: omnia tempus habent (mindennek megvan a maga ideje); az időkhöz, az occasiókhoz kell magát alkalmaztatni, és mikor harcolni kell, mikor nincs ideje, elkerüljed.”

Majd néhány sorral lejjebb:

¹¹ Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem*. Budapest: Zrínyi Kiadó. 1997.

¹² Zrínyi Miklós *hadtudományi munkái*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó. 1976. 184.

„Térjünk a mi sententiánkra [...] Az őszám, Szigetben veszett Zrínyi Miklós, egyszer megcsalátékUlambasátul ilyen mesterséggel, mert szóval tartáUlama bég mind addig, míg az maga hada a szorosból kitakarodék, azután osztán véletlenül reá üte, és nagy harc után megveréZrínyi Miklóst; maga alatt a lovat megölek, csak alig jöhete elevenen maga is. Ennél többször soha ötöt meg nem verte a török. Továbbá tudni kell ezt a mesterséget, és nemcsak tudni, hanem cselekedni [...]”.

A szerző Zrínyi Miklós tehát egy kifejezetten hadtudományi műben, a titoktartást, a titkos információk megőrzését, átadását taglaló résznel, a csata időpontja megválasztásának jelentőségénél úgy említi dédapja, a szigeti hős példáját, hogy a hőst egyértelműen és határozottan nem tekinti vesztesnek katonai értelemben sem Szigetvárnál.

Ráirányulhat a figyelmünk és okkal, a szigeti hős Zrínyi kirohanásának, hősi halálának időpontjára, amely a kor különböző forrásai szerint szeptember 7. vagy 8. mai naptárunk szerint. A szeptember 8-ai időpont pedig egyrészt a Szűz napja, Kisasszonynapja, másrészt pedig Szent Adrián (magyarosan: Adorján) vértanú ünnepnapja. A kirohanás, a belső vár kapujának kinyitása, kijövetel ünnepi öltözetben, több ponton is felidézi Szent Adrián legendáriumát.¹³ Minden bizonnyal erre utal a költő és hadvezér Zrínyi, az „*Adriai tengernek Syrenaia*” című kötet címválasztásánál és nem az adriai Zrínyi birtokokra, amely birtokok léte segíti elrejteni a valódi, titkosított információt.

3. Zrínyi szigetvári győzelme

Ebben a momentumban nagyon világosan kell látnunk és át kell gondolnunk annak a súlyát, hogy a két Zrínyi, a hős és a dédunoka által átadott információ nem az, hogy a várkapitány Zrínyi vértanú, mint Adrián, hanem az, hogy előre tudja ahalála időpontját. Szent Adrián a legendája szerint ugyanígy tisztában volt a nappal és az órával, vagyis az ostrom utolsó napja olyan időpont, amely egy nemzet, kultúra számára ünnepnap, a „*győzelem vagy halál napja*” – és Zrínyi győz.

Először is felmerül a kérdés: miért biztos az, hogy Zrínyi győz, méghozzá katonai értelemben? Mindenekelőtt azért, mert kapitányként nem lenne joga feladni a vár védelmét és kijönni, kirohanni onnan. Tégláról téglára kellene küzdenie az utolsó emberig, az utolsó percig, ez a katonai feladata. Egyetlen kivétel lehetséges: ha már biztosan győzött. Akkor már megválaszthatja halála módját, idejét. Egy

---

¹³ Jacobus de Voragine: *Legenda Aurea Sanctorum. Szent Adorján és társai*.
<http://mek.niif.hu/04600/04626/html/legenda0081.html> – letöltve: 2015. december 20.

katonatisztnek – mint a dédunoka Zrínyinek – ezt meg kellett értenie. A másik kérdés, a kultikus időpont kérdése összetettebb. A mai napig áthatja a kultúrtörténetet a korábbiakban említett, különböző népek, kultúrák fennmaradásáért, szent helyen, szent időpontban vívott élet-halál harcának szakralitása. Ilyen harcot szent helyen vívnak, amelyek általában fejedelmi, királyi sírok, szakrális uralkodók sírhelyei, másrészt szent időpontban, amely egy nemzet, kultúra számára a csillagokban van megírva, vagyis csillagálláshoz kötődik. A szent időpontoknak, ünnepnapoknak, csillagállásokhoz való kötése egyértelműen megjelenik a különböző kultúrák szent irataiban, így az Ószövetségben is:

„És monda Isten: Legyenek világító testek az ég mennyezetén, hogy elválasszák a nappalt az éjszakától, és legyenek jelek, és meghatározói ünnepeknek, napoknak és esztendőeknek.”¹⁴

A költő és hadvezér Zrínyi Miklós nem kevesebbet állít, mint egyrészt azt, hogy a dédapja ilyen harcot vívott, másrészt pedig, hogy győzött. Győzelmét, az oszmán-török hadi zászlók megszerzését illetően a korábban már említett publikáció¹⁵ részletesen, konkrét helyre vonatkozó geofizikai mérések szintjén foglalkozik.

Az időpont és hely vonatkozásában sajátos bizonyítékot szolgáltat a költő Zrínyi. A Szigeti veszedelemben már az enumeráció, az eposzi seregek számbavétele részénél ezt olvashatjuk:

„ Pars prima (Első ének)

...

*98. Ki számlálhatná meg az tenger örvényét,
Vagy Herciniának számtalan levelét?
Az megszámlálhatná Szulimánnak népét,
Az is írhatná meg roppant seregeket.”¹⁶*

Első olvasatban az idézett részlet arra utal, hogy Hercinia óriási erdőségeinek levelei, a megszámlálhatatlanul soknak a jelzője illik Szulejmán seregére. Valójában sokkal fontosabb utalás, hogy ez az egykori ókori germán őserdő volt a helye a Teutoburgi vereségnek, ahol a gót, germán törzsek megsemmisítő vereséget mértek QuintiliusVarus seregeire, ami azért érdekes, mert ez a csata Kr. u. 9-ben szeptember

¹⁴ Szent Biblia. Mózes 1:14

¹⁵ Falus, Orsolya, Király Lajos, Kobolka István, Sasvári Gábor: *A „SZIGETI VESZEDELEM”, MINT TITKOSÍTOTT SZÖVEG-INTERMEDIÁCIÓ. A „ZRÍNYI-KÓD”*. Polgári Szemle. 11. évf. 4-6. szám, 142-153.

¹⁶ Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem*. Budapest: Zrínyi Kiadó. 1997.

7-től 9-ig, a Szűz napjaiban, különös csillagállásban történik, miközben a germánok megszerzik a legyőzött három légio Rómát jelképező hadi jelvényeit.¹⁷

Szigetvár ostromának végnapjaira 1566-ban hasonló kultikus időpontban kerül sor. Az eposzban a várkapitány Zrínyi levelet ír az uralkodónak. A műben használt katonai kód, Caesar-titkosítás alkalmazására utal a vonatkozó résznél a közismert magyar kifejezés helyett használt latin megfelelő, akárcsak az utolsó kurzív versszaknál:

„Pars quinta
(Ötödik ének)

...

71. Az mint lehetett is, készültem mindennel,
Vitéz szolgálóimmal, mindenmód fegyverrel,
Szorgos vigyázással és minden jó renddel;
Vége szerencsének de vagyon Istennél.

72. Irhatom bizonynyal aztot Fölségednek,
Hogy provideáltam Sziget szükségének.
Ha kézbül maradást rendelt Isten ennek,
Ez tartja meg, az mely ir te Felségednek.”¹⁸

A fenti idézet részlet jellegzetességei, mindenekelőtt az említett „provideáltam” kifejezés használata megfelel az eposz titkosított üzenetet hordozó szövegrészeinek azonosítására vonatkozó feltételeknek. Az idézett részlet kódolt szöveg, méghozzá ugyan „Szorgos vigyázással”, de „jó renddel”, vagyis a Caesar-titkosítás, kódolt és dekódolt betűvel együtt tízes ábécé elcsúsztatással értelmezhető, a nagybetűkre vonatkozóan a 72. versszakban, az utolsó, korábban már dekódolt versszak sajátosságainak megfelelően. A két nagy H betű kihagyásával, sajátos félkörívben – amelynek a későbbiekben jelentősége lesz – az Isten nagy I betűjét az ábécé első „A”-ként dekódolva – amit az ének elején egyébként már jelez – és ezt a kódolt betűt a szó végére téve, amit itt jelez „Vége ... vagyon Istennél”, és a betűket anagrammaként, sajátos félkörívben, diadém formában elrendezve az alábbi megfejtést kapjuk:

S	C
F	O
I	R

¹⁷ Tarján M. Tamás: 9. szeptember 9. | Római vereség a Teutoburgi-erdőben
/http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/9_szeptember_9_romai_vereseg_a_teutoburgi_erdoben/-
letöltve: 2016. január 21./

¹⁸ Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem*. Budapest: Zrínyi Kiadó. 1997.

F O

E N

I A

A költő és hadvezér Zrínyi azt állítja, hogy a hely, Szigetvár térségének szakrális jelentőségét, „kézből maradást” és az ostrom időpontjához kapcsolható csillagjegyet, maga a Szent Korona rögzíti. A korona kifejezést c-vel használja, ami egyrészt a hivatalos latin elnevezés és írásmód, de egy csillagkép, a „Corona Borealis” elnevezése is, amelyet Északi korona helyett a kereszténység elterjedésével inkább Szűz Mária koronájaként ismernek. Ennek a csillagképnek a felidézésével indítja eposzát:

„Pars prima
(Első ének)

...

3. *Musa! te, ki nem rothandó zöld laurusbul
Viseled koszorudat, sem gyöngye ágbul,
Hanem fényes mennyei szent csillagokbul,
Van kötve koronád holdbol és szép napbul;*¹⁹

A magyar Szent Korona elülső homlokzati oldalán lévő színes fél-drágakövek pártaszerű elrendezése valóban megfelel a csillagképnek. Sok legendánk, jelképszerű hagyományunk van, amely a Szent Koronát, annak felajánlását Szűz Máriához köti, de nem a csillagképhez. Ennek a tudása csak nagyon kevesek sajátja. Jelentősége pedig abban rejlik, hogy világossá teszi, miért az „égből szállt alá” a Szent Korona.

Idézzünk egy részletet „A törzsek származásáról avagy a Kincsesbarlang” című IV. századi szír irodalmi műből:

„Nimród az égen megpillantotta egy diadéma képmását. Hívatta Szíszánt, a takácsot, szövetett magának egy ugyanolyat, és a fejére helyezte. Ezért mondják, hogy az égből szállott alá koronája.”²⁰

A magyar Szent Korona tehát megjelenésében a Kárpát-medence kultikus helyeit, szent csillagképét hordozza és az Árpád-házhoz közvetlenül a hagyomány szerinti Attila, Nimród uralkodóházhoz kapcsolja.

Hogy ez a tudás a „Szigeti veszedelem” megértése, Szigetvár ostromának jelentősége ismert volt-e irodalomtörténetünk kimagasló alakjainál? Tudták-e

¹⁹ Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem*. Budapest: Zrínyi Kiadó. 1997.

²⁰ Ormos István (ford.) (1985): *A törzsek származásáról avagy a Kincsesbarlang*. Budapest: Helikon Kiadó, 37.

nemzetünk nagyjai, hogy Szigetvárnál, szent sírok helyén, szent időpontban a nemzet élet-halál harcát vívták Zrínyiék? Kölcsey veszi magának a bátorságot, hogy a „Szigeti veszedelem” után, amely a költő Zrínyi „szirén éneke”, 1838-ban megírja „Zrínyi második énekét”. Talán az utolsó verse, hiszen még ebben az évben, augusztus 24-én meghal. Az utolsó versszak:

*„Törvényem él. Hazád őrcsillagzatja
Szülötti bűnein leszáll;
Szelíd sugárit többé nem nyugtatja
Az ősz apák sírhalminál.
És más hon áll a négy folyam partjára,
Más szózat és más keblű nép;
S szebb arcot ölt e föld kies határa,
Hogy kedvre gyúl, ki bájkörébe lép.”²¹*

4. A Szent Korona

Az eposz Ötödik éneke további információt is hordoz a magyar Szent Koronával kapcsolatosan:

„Pars quinta (Ötödik ének)

72.

*Irhatom bizonyjal aztot Fölségednek,
Hogy provideáltam Sziget szükségének.
Ha kézbül maradást rendelt Isten ennek,
Ez tartja meg, az mely ir te Felségednek.*

73.

*De félek, más véget tett Isten ez várnak,
És az várral együtt az te hű szolgáltnak,
Mint fővénynek mondják mert számát pogánnak;
Azért csak kűvel is itt beburithatnak.*

74.

*De csak az te fejed legyen egészségben,
Örömet meghalok én ebben Szigetben.
Kérem Felségedet, hogy emlekezetben
Fiaim légyenek nálad, s kegyelemben.”²²*

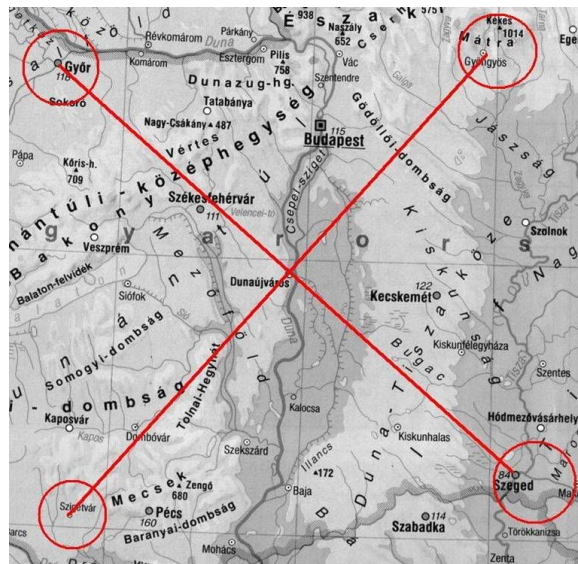
Ahogy azt a fentiekben bizonyítottuk, az Ötödik ének 72. versszaka a Caesar-titkosítás szerint a „CORONA” kifejezést adja, ebben az értelemben – „Ha kézbül maradást rendelt Isten ennek, Ez tartja meg...” – sorok azt állítják, hogy a Szent Korona,

²¹ Kölcsey Ferenc: Zrínyi második éneke. In: Ferenczi László (szerk.) (1984): *Minden óráim. Kölcsey Ferenc válogatott versei*. Budapest: Kozmosz Könyvek, 117-118.

²² Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem*. Budapest: Zrínyi Kiadó. 1997.

mint szakrális teret, megjelöli Szigetvár térségét. A korona köveire vonatkozóan önálló és szó szerinti értelmet nyer – „Azért csak kívül is itt beburithatnak. 74. De csak az te fejed...” – sorok. A „legyen egészségben” azt jelzi, hogy ezt a két sort együtt kell értelmezni, az egészet alkot. Olyan kövekről, kőről van szó, mely csak a Magyar Király fejét borítja. Ugyanakkor a 73-74 versszak sorkezdő nagybetűi az Isten szó 'I'-betűjével a „DIADÉMKŐ” anagrammát adják.

A titkosítás szempontjából, ugyanaz a háromszoros igazolás a metódus, mint a Polgári Szemle 11. évf. 4-6 számban megjelent tanulmányban elemzett záró paratextus kódolt információjának titkosításánál. A korona keresztje, köveinek térbeli elrendezése a csillagképi „CORONA”-n túl és amellet valóban hordozzák a mai Magyarország területének szakrális geográfiáját, mely megjelöli Szigetvár térségét, a Mátrát, a Duna-Rába és a Tisza-Maros torkolatát:²³

A Zrínyi Kutatócsoport a *Szigeti veszedelem* további vizsgálatát és a kimért lelet feltárását tűzte ki további kutatási célul.

²³ A képet szerkesztette: Király Lajos szerző és Lebedy János, szigetvári várkapitány.

Migrációs válság 2015 – válság a válság után

Fenyő Márk

igazgató, Szendrői Gazdasági Műszaki Ellátó és Szolgáltató Szervezet

A világgazdasági válság éveken át meghatározta mindennapjainkat. Ahogy a 20. században, úgy a 2000-es évek végén is az Egyesült Államokból indult ki a probléma, és onnan gyűrűzött át a többi országra. A történelem sajnos elhomályosult és nem sikerült okulni belőle, mint ahogy azt az ázsiai országok tették az ázsiai válság tanulságaiból. A válságok nincsenek tekintettel országhatárokra vagy kontinensek szabta határokra sem. 2015-ben egy újabb válság tört ki, amely sokk-ként érte az Európai Uniót. Cikkemben a migrációs válságot szeretném bemutatni.

Bevezetés

2010-ben végzős közgazdász hallgatóként szakdolgozati témám a MIVÍZ Kft. kintlévőségének kezelése volt. A megoldások keresése során kitértem a válság okozta nehézségekre, melyek a közüzemi tartozásokkal küzdő lakosságot még súlyosabb helyzetbe hozták. A válsággal történő kapcsolatomban ekkor kezdődött. Pár hónappal később, immár a doktori iskolában, a válságkezelést jelöltem meg tématerületemként. Ekkorra érett meg bennem az a gondolat, hogy megismerjem a válságok eredetét, a kialakulásuknak módját, a kezelésükre tett intézkedéseket és azok hatékonyságát. Ebben a cikkemben az aktuális migrációs válságot veszem górcső alá.

A válságok rövid bemutatása

A válságok különbözőek, nem tekinthetőek egységesnek. Sőt! Egyes országokban teljesen máshogy viselkednek. Úgy tudjuk ezt elképzelni, mintha a betegségeket vennénk alapul. Ugyanaz a betegség más és más lefolyású az egyes emberek esetében, akár az idejét, akár a súlyosságát vizsgáljuk meg. A kezelésükre kapott gyógyszer sem fog mindenkinél ugyanolyan gyorsan vagy éppen ugyanolyan mértékben hatni. Így egy-egy válságkezelési módszer sem tekinthető törvényszerű gyógyírnak. Viszont, ha tisztában vagyunk a módszer hatékonyságával egy hasonló gazdasági adottságú országban, akkor a lehetséges alternatívák közül kiválaszthatjuk

a számunkra megfelelő. Ezért is fontos a válságok folyamatos kutatása, nem csak akkor, ha tűzoltásszerűen reagálnunk kell rájuk. Így a kritikus helyzet bekövetkezésekor már tudunk alternatívákat felsorakoztatni.

A gazdasági világválság súlyos károkat okozott a gazdaságban és a társadalomban egyaránt. Nem volt tekintettel sem országhatárookra, de még a kontinensek által szabott határookra sem. Egy olyan jelenségről van tehát szó, amely meghatározza a világ számos pontján élő emberek és gazdaságok mindennapjait.

A 20. században is az Egyesült Államok volt a probléma forrása. Innen indult ki és gyűrűzött át a többi országra. 1929-33 között túltermelési válság volt, napjaink válságának kialakulását azonban ennél összetettebbnek találom. Nem beszélhetünk csupán egy ingatlanpiaci csődhelyzetről, ami a hitelező bankok bedőléséhez vezetett. A gondok már korábban kezdődtek. Az ezredforduló óta folyamatosan kisebb-nagyobb krízis helyzetek okoztak nagy összegű állami vagy bankszektorbeli kiadásokat, amelyek elősegítették a válsághelyzet kialakulását az USA-ban. Gondolok itt például a dotcom lufi kipukkanására, a szeptember 11-i terrroreseményekre (Fenyő 2010).

Keveset hallhattunk vagy beszéltek nekünk a pénzügyi kultúráról és annak fontosságáról. 2012-ben és 2013-ban is több cikkemben hívtam fel a figyelmet a pénzügyi kultúra hiányára és annak a válság kialakulásában betöltött szerepére. Saját meghatározásom szerint ez „olyan pénzügyi ismeretek elsajátítását jelenti, amelyek ahhoz szükségesek, hogy az egyén gondoskodni tudjon magáról, hozzátartozóiról, szükségleteinek kielégítéséről nemcsak a jelenben, hanem a jövőben is.”¹ A pénzügyi ismeretek terjesztésére az elmúlt pár évben egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a bankok. A bankszektor szerepe a kialakult válságban megkérdőjelezhetetlen, és egyértelmű. Nagy hiba volt, hogy a lakosság nem rendelkezett elég pénzügyi ismerettel ahhoz, hogy helyesen cselekedjenek, és ésszerű döntéseket hozzanak. (Fenyő 2013a). Kovács Levente egy cikkében így fogalmaz: „a gazdasági válság elhúzódásának egyik oka éppen a társadalmak pénzügyi ismereteinek hiányára volt visszavezethető.”² A bankok most már egyre nagyobb figyelmet szentelnek az említett ismeretek átadásának. A pénzügyi kultúra növelése érdekében rendezték meg 2015 márciusában az első páneurópai Pénz7-et.

Fontos, hogy a pénzügyi kultúra mellett néhány alapvető fogalmat is tisztázzunk a válsággal kapcsolatban. A válság fogalmát több szempontból is meg

---

¹ Fenyő (2013a)

² Kovács (2015a)

lehet közelíteni. Orvosi értelemben „(...) a beteg életveszélyes állapota, amely ponton a betegség válaszüthöz ér (...)”³. Hasonló ez a meghatározás a kínaihoz. „A kínai nyelv a válságot két szóval írja le: veszély és lehetőség”⁴. A kétirányúság, a válaszüth mindkettőben benne rejlik. A beteg állapotában is ott van a vég és a gyógyulás lehetősége. Gazdasági értelemben hasonló válaszüth előtt találjuk magunkat: meg tudjuk gyógyítani gazdaságunkat vagy sem. A szakirodalomban a következő nézetek elfogadottak: „Mitchell (1913) például a hitelek intenzív felszámolási folyamatával azonosítja a krízist, míg Friedman és Schwartz (1983) szerint a pénzügyi válság nem más, mint mikor a bankok tömegesen, és áron alul szabadulnak meg eszközeiktől, hogy tartalékszintjeiket helyreállítsák. Fisher (1933) és Minsky (1977) ugyanakkor a részvényárfolyamok meredek zuhanásával azonosítja a válságot, amelyet a túlságosan eladósodott cégek tömeges eszközeladásai váltanak ki. Sprague (1908) és Dewald (1972) szerint a válságot a betétek pénzre válthatóságának megszűnése jelzi”⁵. A válság kialakulásával szorosan összefüggő kifejezés a buborék és a recesszió. A buborék (pénzügyi buborék) a pénzügyi területen számos esetben kialakuló jelenség. „A buborékok a kollektív emberi örület epizódjai”⁶. Akkor találkozhatunk ilyen eseménnyel, amikor egy pénzügyi eszköz iránt megnő a kereslet. A megnőtt kereslet egyre több befektető figyelmét hívja fel. Az eszköz ára megemelkedik, olykor irreális mértékben. „Az áremelkedésből származó tőkenyereség sokak érdeklődését felkelti, de ekkor már nem az értékpapír mögötti reáltevékenység jövedelmezősége számít, hanem a tőzsdei nyereség.”⁷. Azonban egyszer minden buborék kidurran. A buborék kipukkanása után árzuhanás következik be, amely az áremelkedésnél is gyorsabb lefolyású. Ilyen buborék képződött a holland tulipánhagyma-örület, a 2001-es dotcom-válság és a 2008-ban kitört pénzügyi válsághoz vezető ingatlanárak esetében is⁸. A *recesszió* szó hanyatlást, visszaesést jelent. Gazdasági értelemben akkor beszélünk recesszióról, ha a gazdasági növekedés minimum két negyedévben negatív értéket mutat. A recesszió és a válság közötti különbséget szemlélteti az 1. ábra.

³ Tudományos és Köznyelvi Szavak Magyar Értelmező Szótára <http://meszotar.hu/keres/valsag>, letöltve 2011.11.30.

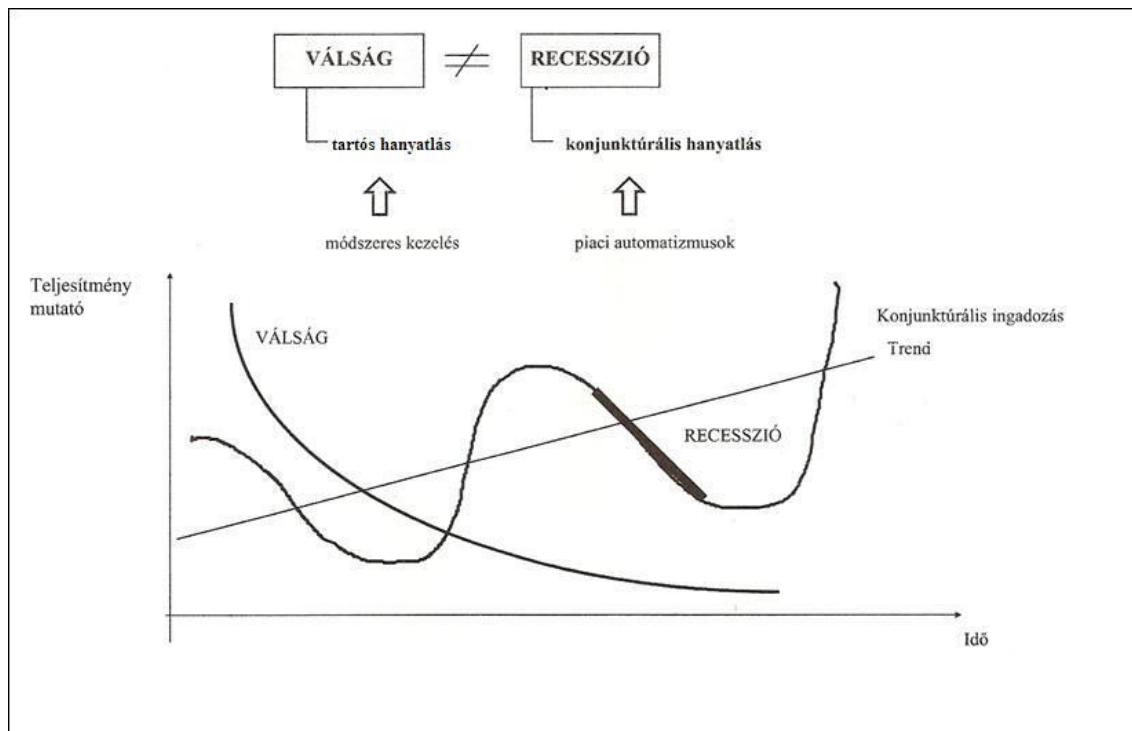
⁴ Bakos (2013: 5)

⁵ Ács (2013: 13)

⁶ Catherine Campbell: http://www.nytimes.com/2009/09/14/business/economy/14bubble.html?_r=3, Letöltve: 2012.04.01.

⁷ Gál (2010)

⁸ Gál (2010)

1. ábra: A recesszió és a válság közötti eltérés⁹

Ugyan nem most, 2015-ben hallottam először a migrációról, mégis a pénzügyi kultúrához hasonlóan egyre nagyobb jelentőséget kap. Migráció alatt az ember lakóhelyének megváltozását értjük. Több típust különböztetnek meg a szakértők, valamint a kiváltó okok tekintetében is több verzióval találkozhatunk. Közvetlenül a migrációhoz kapcsolódik a migrációs válság fogalma, amivel manapság mindennap foglalkozik a média. Saját megfogalmazásom szerint migrációs válság az emberek lakóhelyének megváltozásával járó folyamat, amelynek során az embertömeg radikális változást idéz elő a tranzit- és/vagy fogadó ország szociális, gazdasági rendszerében.

Migrációs válság 2015

A migráció folyamata nem a 2015-ös év sajátossága. A történelem során számos alkalommal találkozhattunk a jelenséggel. A háborúk, a diktatúrák, a megélhetés hiánya, a túlnépesedés számos alkalommal adott okot az embereknek lakóhelyük, országuk elhagyására. Az Európai Unió tagállamainak bővülésével és a

⁹ Bakos (2003: 9)

munkaerő szabad áramlásával egy újabb problémával találta magát szembe. Már évekkel ezelőtt is hallhattunk a médiában arról panaszkodó állampolgárokat, de akár államfőket is, hogy a bevándorlók, külföldi munkavállalók a befogadó ország lakói elől veszik el az álláslehetőségeket, illetve komoly problémát okoznak a szociális ellátási rendszerben. A jelenleg is tartó migrációs áradat azonban mégis eddig nem látott formát kezd öltetni. Jelen cikkemben igyekszem megvizsgálni a válságoknak ezt az új fajtáját.

Meglátásom szerint a honfoglalás során a Kárpát-medencében élő avar és szláv törzsek bizonyára az Európai Unióhoz hasonlóan válságként élték meg a magyar törzsek migrációját. Továbbgondolva: a környező népek szintén az idén történeteket tapasztalhatták akkoriban. Egy vallásilag különböző, más kultúrájú nép szándékozott megvetni a lábát a térségben. Ráadásul szintén párhuzamot vonhatunk a két esemény között olyan értelemben is, hogy az akkoriban portyázó magyarok nem kis riadalmat okoztak Európában. Hasonlóan a mai menekültekhez, akik a közöttük megbújó terroristák miatt jelentenek veszélyforrást. Jelen cikkem írásával egy időben, 2015. november 13-án Párizsban egy összehangolt terrortámadás történt. A fegyveres és robbantásos merényletek során 128-an haltak meg és 200-an sérültek meg. Napvilágot látott egy információ, amely szerint az egyik terrorista a menekültek között jutott be az EU területére. Ez az esemény mindenképpen elmélyíti majd a menekülthelyzetet és meghosszabbítja a válság rendezését. Amennyiben migrációs válságról beszélünk, akkor az idej semmiképpen nem az első, a fenti gondolatmenetből következő. Így a jelenleg is tartó válságot el kell különíteni, az azonosításához szükséges az évszám és a terület meghatározása. Az évszámmal kapcsolatosan egyszerűbb a dolgunk – bár később boncolgatom a kialakulásának a kezdetét – mert 2015-ben nyert teret, ekkor került be a köztudatba. A területi körülhatárolást azonban nem látom egyértelműnek, hogy európai válságról beszélünk vagy csak az Európai Unió válságáról. Esetleg beszélhetünk-e csak Európát érintő migrációs válságról, ugyanis napjainkban éppen Törökország tartja vissza migránsok százezreit Európától. A migráció célországát vagy éppen a forrásországát használjuk-e jelzőként? Publikációm címében ezért is általánosítok és hagyom kicsit homályban a „Migrációs válság 2015” révén a területi meghatározást. Véleményem szerint ez fejezi ki a legjobban a jelenlegi helyzetet, mert így beleérthetjük az EU-n kívüli országok migrációs válságát, mint például a már említett Törökországot, illetve akár Szerbiát is.

Mikortól számít a migráció már migrációs válságnak? Először megvizsgáltam a vándorlók számának tekintetében. A magyar honfoglalást mindenképpen

migrációs válságnak nevezném az egyes források szerint több százezres, akár egymillió népmozgása miatt, továbbá a vallási és kulturális különbségek miatt is. Géza fejedelem időben felismerte, hogy a keresztény Európában nélkülözhetetlen a letelepedés fogantatásához a kereszténység felvétele. Napjainkban a vallási sokszínűség számos konfliktust generál a több éve, évtizede vagy akár még régebben együtt élő európaiak között is, de még a 2015-ös migránsok között is. Válságként kezelendő még abból is kifolyólag, mert teljesen átformálta a Kárpát-medencében és környékén élők életét. Migrációs válságként említenék még egy példát, az Ír migrációs válságot. Az 1840-es és 1850-es években az éhínség elől az ír lakosság döntő többsége vándorolt ki, nagy részük az Egyesült Államokban telepedett le. A kivándorlók száma akár az egy milliót is meghaladhatta. A migránsok számos nehézség mellett a helyiek bevándorlásellenességével is szemben találták magukat. Ezek a példák jól mutatják, hogy már többször is találkozhattunk egymillió lélekszámú népvándorlással, ami vallási, gazdasági és számos egyéb problémát vetett fel. A vizsgálatom során megállapítottam, hogy ez a válság nem az első, voltak már hasonlóak és az elnevezésére a legmegfelelőbbnek a „Migrációs válság 2015” címet tartom. A következőkben azt mutatom be, hogy pontosan mikortól beszélhetünk már a 2015-ös migrációs tömeg válságáról.

Arról sokat olvashatunk, hogy miért és miért éppen most alakulhatott ki egy ilyen mértékű menekülthullám. Többféle teória látott napvilágot, néhány jelentősebbet emelnék ki. Ahogy már korábban is említettem, Törökország a menekültek zömét, százezreket tart vissza Európától. A török álláspont a harcok kialakulásakor a szírek támogatása volt. Mostanra azonban ez megváltozott: Törökország is érzi a ránehezedő belső és külső terhet, és így szeretne a területén lévő legtöbb menekülttől megszabadulni. Az általa befogadottak egyre rosszabb körülmények között élnek. Talán a miértjét a következő idézet tükrözi a legjobban: „Az ENSZ humanitárius szervezetei a csőd szélére kerültek és nem képesek több millió ember alapvető szükségleteit ellátni a menekültválság méretei miatt a Közel-Keleten, Afrikában és Európában.”¹⁰ Az pedig csak olaj volt a tűzre, hogy Németország kezdeti menekültpolitikája a támogatás volt. Azóta sok bírálatot kapott ezért Angela Merkel és belső politikai feszültséget is okozott ezzel. Németországra a menekültek azóta is „támogatóként” tekintenek. A helyzet romlását mutatja, hogy 2013-hoz viszonyítva 2014-ben három országban több mint a duplájára nőtt a beadott kérelmek száma. Olaszországban a változás 143%, Magyarországon 126% és Dániában 105% volt. 2014-ben a kérelmek kétharmadát négy országhoz adták be. Az

---

¹⁰http://www.portfolio.hu/gazdasag/oriasi_bajban_az_ensz_segelyszervezetei_a_menekultvalsag_kozepette.219204.html Letöltve: 2015. szeptember 10.

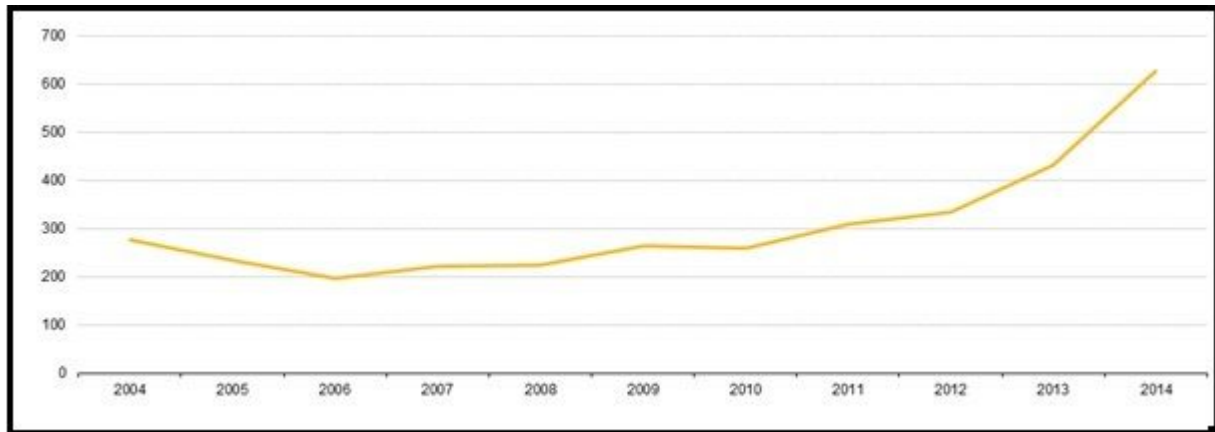

első helyen Németország áll (203.000), majd Svédország (81.000), Olaszország (65.000) és Franciaország (64.000) következik. Megjegyezném, hogy Magyarország 43.000 kérelemmel a fenti országokat követi az ötödik helyen. Németország azóta is vezeti a listát, 2015 október végéig 331.000 kérelmet adtak be. Magyarország az ötödik helyről a második helyre ugrott 143.070 kérelemmel (2015. augusztus végi adat). A kérelmet beadók nagy része Szíriából és Afganisztánból származott 2013-ban, 2014-ben és 2015-ben is. Az első helyen álló szír menekültek száma 2013-ban 49.980, 2014-ben 122.115 volt, míg 2015-ben a 170.000-et is meghaladta. A menekülteknek vonzóvá tette a helyzetet, hogy 2014-ben az elsőre beadott kérelmek közel felét, 45%-át pozitívan fogadták el, fellebbezés után pedig a 18%-át. Hogy miért lett kifejezetten Németország a legvonzóbb célpontja a menekülteknek? Azért, mert a beadott kérelmeket (elsőre beadottak és végső döntések összesen) a legnagyobb számban (48.000 db) itt fogadták el. A második helyen Svédország áll 33.000-rel. Meggyőződésem, hogy a 2013-ról 2014-re történt változások – gondolok itt az egyes országokban megduplázódott vagy éppen az összes vizsgált állam tekintetében közel megtriplázódott kérelmek számára – már egyértelművé tették, hogy migrációs válságról beszélünk. 2014 év végén már válságként kellett volna kezelni a helyzetet, ehhez képest a sajtóban még csak jóval ezután jelentek meg az első cikkek, amikben még konkrétumokat nem, csak utalást találunk a krízisre. Így, ahogy a pénzügyi válság kialakulásának pontos idejével kapcsolatban, úgy a migrációs válságéval kapcsolatban is látok némi ellentmondást. Szerintem a válság már 2014-ben elkezdődött, ha pontosak szeretnénk lenni, mindenképpen ezt az évszámot szükséges használnunk. Azonban a köztudatban a válságot a média segítségével a 2015-ös évhez kötik az emberek, így ebben a cikkemben és a cikkem címében is a 2015-ös jelzőt használom a könnyebb azonosítás miatt.

A BBC Europe szerkesztője, Katya Adler, 2015. április 20-án már említést tesz a Földközi-tengeren növekvő humanitárius krízisről, válságról, reagálva az egy nappal korábban, április 19-én 650 életet követelő, migránsokkal teli hajószerecséltlenségre. 2015 áprilisát a legtöbb halálos áldozatot követelő hónapnak nyilvánították, ekkor ugyanis 1200-nál is többen veszítették életüket a túlzásfolt hajók elsüllyedése során. Azonban ezt megelőzően, 2014 júniusában és szeptemberében is történtek hasonló, sajnálatos balesetek a térségben, melyek havonta 600-900 ember életét követelték, mégsem beszéltünk még migrációs válságról.

Az Eurostat 2015. május 21-én adta ki 2004. és 2014. közötti évekre vonatkozó tanulmányát, amiben a menekültkérelmeket vizsgálta. A közzétett anyagban utalást találunk arra, hogy 2014-ben a menedékkérők száma elérte a 626.000 főt, ami

megközelítette az 1992-ben (ekkor volt Jugoszlávia felbomlása) összesített 672.000 db kérelem számát. Ennél kevesebb volt 2013-ban, ekkor 431.000-et számláltak. Megállapítható, hogy a pénzügyi válság kitörését megelőzően is, körülbelül 2006 óta szinte folyamatosan nő a kérelmezők száma (2. ábra). Így a válság kitörése sem lehet kiindulópont a migrációs válság kialakulásában. Robbanásszerű emelkedés már 2013-ban is észrevehető volt, mégsem beszéltünk még válsághelyzetről.

2. ábra: Menedékkérők száma az EU-ban 2004-2014¹¹

Fontos és megkerülhetetlen tény, és jól tükrözi a helyzetet a kérelmet beadók száma, de csak általánosan. Nem tartom relevánsnak, mert a kérelmek számát az EU tagállamaira összességében vonatkoztatja. Ez csak nagyságrendileg adhat támpontot a vizsgálatunk során. Azonban a múltban többször is bizonyítást nyert, hogy állt már ilyen vagy hasonló helyzettel szemben az EU. A válság kialakulásának kijelentését én nem ehhez kötném. Sokkal inkább hűen tükrözi az országra bontott kérelmek száma. Ezek jobban érzékeltetik az egyes országokra nehezedő terhet, így szerintem ez egy hasznosabb mutató. Az Eurostat adatai alapján az egymillió lakosra jutó kérelmek száma Magyarországon volt a legmagasabb 3.322 db kérelemmel. A második Svédország 1184 db-bal és a harmadik Ausztria volt 1141-el. Ehhez képest a legfelkapottabb célpontnak számító Németországnak az értéke 905 volt.

Konklúzió

Cikkemben megvizsgáltam és igyekeztem röviden bemutatni a migrációs válságot. Rávilágítottam, hogy hasonló embertömeg már többször is okozott

¹¹ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics Letöltve: 2015. október 10.

„válságot” a történelem során. A számok tükrében bemutattam, hogy a válságnak egyértelmű jelei voltak 2013-ban, 2014-ben pedig ezek a jelek csak fokozódtak, sokszorozódtak. A köztudatban mégis csak 2015-ben nyert teret és kezdett el a világ foglalkozni a menekültkérdéssel és a helyzet tényleges kezelésével. Több szempontból is vizsgálhatjuk a migrációval kapcsolatos adatokat, mégis a legsokatmondóbbnak a lakosságszámra vetített menekültkérelmek számát találom. Ez tükrözi a legjobban az adott ország migrációs helyzetét.

Források

Tudományos és Köznyelvi Szavak Magyar Értelmező Szótára:
<http://meszotar.hu/keres/valsag> Letöltve: 2011. november 30.

Catherine Campbell:

http://www.nytimes.com/2009/09/14/business/economy/14bubble.html?_r=3 Letöltve: 2012. április 1.

http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics

Letöltve: 2015. október 10.

<http://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-press-releases/-/3-18062015-CP>

Letöltve: 2015. október 11.

<http://www.cfr.org/migration/europes-migration-crisis/p32874> Letöltve: 2015. október 10.

<https://ec.europa.eu/migrant-integration/index.cfm?action=furl.go&go=/news/hungary-xenophobia-at-its-peak&pdf=1> Letöltve: 2015. október 11.

<http://www.bbc.com/news/world-europe-34131911> Letöltve: 2015. november 10.

http://www.portfolio.hu/gazdasag/oriasi_bajban_az_ensz_segelyszervezetei_a_menekultvalsag_kozepette.219204.html Letöltve: 2015. szeptember 10.

<http://www.bbc.com/news/world-europe-32376082> Letöltve: 2015. szeptember 20.

Irodalom

Ács Barnabás (2011): *Előrejelezhető volt-e a 2008-as gazdasági válság?* Pécs: Doktori értekezés.

Bakos István (2003): *Európai válságkezelési esettanulmányok. Oktatási segédlet.* Miskolc: Miskolci Egyetem.

Fenyő Márk (2010): *Világgazdasági válság 2008-2009: Okok és reakciók.* In: *Tudományos Mozaik 7. kötet.* Kalocsa: Tomori Pál Főiskola.

- Fenyő Márk (2012): A pénzügyi válság begyűrűződése az Európai Unióba. In: *Tudományos Mozaik 9/1. kötet*. Kalocsa: Tomori Pál Főiskola, 91-105.
- Fenyő Márk (2013a): *A pénzügyi kommunikáció és kultúra metamorfózisának vizsgálata a pénzügyi válságok tükrében*. BanskáBystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela.
- Fenyő Márk (2013b): *Communicative and cultural aspects of the current financial crisis*. Miskolc: microCAD – Nemzetközi Tudományos Konferencia.
- Gál Zoltán (2010): *Pénzügyi piacok a globális térben*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kovács Levente (2013-2014): The Position of the Banking Sector in 2013 and the Challenges Faced by it. In: *Hungarian Financial Almanac 2013-2014.*, 68-73.
- Kovács Levente (2015a): A pénzügyi kultúra Európában, Magyarországon és a Miskolci Egyetemen. In: Veresné Dr. Somosi Mariann (szerk.): *„Mérleg és Kihívások” IX: Nemzetközi Tudományos Konferencia* (elektronikus konferenciakiadvány) – Miskolc: Miskolci Egyetem, 179-188.
- Kovács Levente (2015b): Financial literacy and the tasks at hand in Hungary. In: *Economy & Finance*. 2015/1., 77-86.
- Kovács Levente (2016): A „Money Week” szerepe és jelentősége. In: *Tudományos Mozaik 12. kötet*. Kalocsa: Tomori Pál Főiskola, 87-100.

Fichte eszményi állama és gazdaságfilozófiája¹

Dr. Frenyó Zoltán

főiskolai tanár, Tomori Pál Főiskola

Sipos Pál (1759-1816)
emlékére,
halálának 200.
évfordulóján

Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) a klasszikus német filozófia képviselője, az egyetemes filozófiatörténet kiemelkedő alakja, akinek spekulatív eszméi (tudománytannak nevezett alapfilozófiája, etikája, történetfilozófiája, részben jogfilozófiája és vallásfilozófiája) a bölcsélet történetének ismert és számon tartott tanait jelentik, nemzetpolitikai és gazdaságfilozófiai tanai azonban a 20. század közepe óta inkább csak a szűk szakmában és kutatói közösségben ismertek, és semmiképpen nem gyakorolnak hatást közelmúltunk és korunk közgondolkodására. Pedig ahogyan annak idején, amikor 1800-ban Fichte megjelentette „Zárt kereskedelmi állam” című művét, az abban foglalt állam- és gazdaságtanának kora gazdasági rendszerének kritikájaként megvolt a maga jelentősége, úgy az ott kifejtett eszméi napjainkban is fontos mondanivalót hordoznak egy kívánatos átfogó és távlatos gazdaságpolitika szempontjából. Az előadás ebből a nézőpontból kívánja ismertetni és elemezni Fichte gazdasági tanait és eszményi államberendezkedésre vonatkozó nézeteit.

1. Fichte emlékezete

Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) a klasszikus német filozófia képviselője, az egyetemes filozófiatörténet kiemelkedő alakja. Spekulatív eszméi, tudománytannak nevezett alapfilozófiája, továbbá etikája, történetfilozófiája, részben jogfilozófiája és vallásfilozófiája a bölcsélet történetének ismert és számon tartott tanait jelentik. Nemzetpolitikai és gazdaságfilozófiai tanai azonban a 20. század közepe óta inkább csak a szűk szakmában és a kutatói közösségben ismertek, és nem nagyon gyakorolnak hatást közelmúltunk és korunk közgondolkodására. Egyszerűen szólva

---

¹ Előadásként rövidebb formában elhangzott a „Határtalan értékek a valós és a virtuális világban” c. konferencián a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából. Budapest: Tomori Pál Főiskola, 2015. november 24.; Megjelent még: Valóság, 2016/8. 30-41.

Fichte gazdasági eszméi nem szoktak szerepelni a gazdasági tanok történetében. Ez a jelenség főleg a 20. század második felének ideológiatörténetében leli magyarázatát.

Amikor 1800-ban Fichte megjelentette „Zárt kereskedelmi állam” című művét, az abban foglalt állam- és gazdaságtanának megvolt a maga jelentősége nemcsak saját elvont filozófiájának gyakorlati következményeként, hanem egyben korának kapitalista gazdasági rendszere kritikájaként is. Ehhez hasonlóan úgy érezzük, ott kifejtett eszméi a mi korunkban is fontos szempontokat jelentenek és számvetést kívánnak meg egy szükséges átfogó és távlatos gazdaságelmélet és gazdaságpolitika szempontjából. Az alábbiakban ebből a nézőpontból kívánjuk röviden ismertetni és elemezni Fichte gazdasági tanait és eszményi, illetve észszerű államberendezkedésre vonatkozó nézeteit.

A fentiekben leírtakhoz kapcsolódik az az érdekes körülmény és egyben összetett jelenség, hogy a „Zárt kereskedelmi állam” magyar fordítása „A tökéletes állam” címmel 1943-ban jelent meg a Phönix Kiadónál. E kiadót Sándor Pál egyik tanulmányában baloldali könyvkiadóként tárgyalja². Fichte szóban forgó művének fordítója Rózsahegyi Zoltán, a kiadó állandó fordító munkatársa volt, akinek a nevéhez Fichtén kívül Tacitus, Montesquieu, Schopenhauer, J. S. Mill, Tolsztoj egyes műveinek fordítása is fűződik. S ami Fichte életművének későbbi különböző ideológiai vetületeit illeti, Rózsahegyi Zoltán a Fichte-kötet Előszavában rámutatott: „El kell ismernünk, hogy az igazi Fichtéről, akit nemzetiek, konzervatívok, liberálisok, demokraták, szocialisták egyként magukénak vallanak, nehéz helyes képet adni.”³

2014-ben, Fichte halálának 200. évfordulóján világszerte számos nagyszabású konferenciát rendeztek. Németország természetesen élen járt a *Fichte-Jahr* jegyében szervezett tudományos rendezvényeivel, s az egyik berlini konferenciát kifejezetten a „*Der geschlossene Handelsstaat*” elemzésének szentelték.⁴ Ezen a konferencián hívták fel a figyelmet arra, hogy szemben azokkal a totális állam és a tervgazdaság fogalmain keresztül fenntartott vádakkal, amelyek miatt a művet eddig

² Sándor Pál: *Baloldali könyvkiadás Horthy-Magyarországon*. Magyar Könyvszemle, 78. évf. 1962. 2-3. sz. 125-130. Különösen 126-127.

³ Rózsahegyi Zoltán: Előszó. In: *Fichte (1943): A tökéletes állam*. Budapest: Phönix, 6.

⁴ *Mit Fichte philosophieren. Perspektiven seiner Philosophie heute*. Berlin: Humboldt-Universität, 2014. jan. 29-31.; *Sein und Freiheit in J. G. Fichtes Spätwerk. Facetten und Probleme*. Internationale J. G. Fichte-Gesellschaft, Rammenau, 2014. máj. 23-25.; *Nation und Natur. Bewusstsein und Selbstbewusstsein* im Werk J. G. Fichtes. Leibniz-Sozietät der Wissenschaften zu Berlin. 2014. nov. 13. E konferencia anyaga megjelent: Hans-Otto Dill (Hrsg.) (2015): *Denken und Handeln. Philosophie und Wissenschaft im Werk J. G. Fichtes. Akten der Interdisziplinären Fichte-Konferenz der Leibniz-Sozietät der Wissenschaften*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften; *Fichtes Geschlossener Handelsstaat. Über Ort und Ortlosigkeit der Ökonomie im transzendentalen System*. Berlin: FernUniversität in Hagen, 2014. nov. 28-30.

elhanyagolták, ma ennek helyes értékeléséhez szélesebb perspektívára van szükség, amelyben a transznacionális gazdaságnak és a pénz jelenségének vonatkozásában megpillanthatjuk e mű időszerűségét.

Rokay Zoltán 2013-ban ezt írta: „2014 Fichte halálának 200. évfordulója. Egészen bizonyos, hogy ezen alkalomból is napvilágot fognak látni értékes és eredeti publikációk a témával kapcsolatban.”⁵ Idehaza 2014-ben jelent meg Hankovszky Tamás kiváló Fichte-monográfiája,⁶ továbbá egy konferenciát rendeztek, amelyet Erdélyi Jánoson kívül Fichte vizsgálatának szenteltek.⁷

Ennél hangsúlyosabb az a hatás, amelyet Fichte életében gyakorolt a magyarországi filozófiára. Fichtének Jénában mintegy 140 magyarországi és 37 erdélyi hallgatója volt.⁸ Fichte legjelesebb magyar követői az erdélyi Sipos Pál (1759-1816) és Körmöczy János (1762-1836) voltak. E filozófusok a szabadság fichtei elvének nemcsak szubjektív, hanem inter-szubjektív, közösségi mondanivalóját, nemzetépítő jellegét is érzékelhették. Sipos Pál alakjáról, születésének 250. évfordulóján Szászvárosban 2009-ben konferencián emlékeztek meg.⁹

⁵Rokay Zoltán (2013): *Johann Gottlieb Fichte élete és műve*. Óbecse, 3.

⁶Hankovszky Tamás (2014): Fichte korai tudománytanának alapgondolata. Budapest: L'Harmattan; Ezen kívül egy irodalomtörténeti tanulmány: Gurka Dezső: A morális reflexiótól a cselekvésig: Kanti és fichte elemek Kölcsey Ferenc írásaiban: *Acta Academiae Pedagogicae Agriensis Sectio Philosophica*, 46 (2014), 163–176.

⁷Erdélyi János – Johann Gottlieb Fichte. *A Michael Benedikt Társaság nemzetközi konferenciája*. MTA Domus-Ház, Bp. 2014. ápr. 14-15.

⁸Mokos Gyula (1890): *Magyarországi tanulók a jénai egyetemen*. Budapest: MTA.

⁹Fichte magyarországi hatásáról: Benkő Samu: Sipos Pál és a magyar filozófiai esszé születése. In: Uő (1977): *A helyzettudat változásai*. Bukarest: Kriterion, 84-122. = Uő (1979): *Haladás és megmaradás. Művelődéstörténeti tanulmányok*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 331-370.; Hajós József: Az erdélyi Fichte-befogadás történetéből. In: Uő (1999): *Barangolások kolozsvári könyvtárakban*. Bukarest-Kolozsvár: Kriterion, 305-378. = Fehér M. István – Veres Ildikó (szerk.) (1999): *Alternatív tradíciók a magyar filozófia történetéből*. Miskolc: Felsőmagyarországi Kiadó, 170-220.; Egyed Péter: Az erdélyi filozófusok viszonya Fichtéhez – a 20. századra való különös tekintettel. In: Fehér M. István – Veres Ildikó (szerk.): *Alternatív tradíciók*, i. m. 221-229.; Egyed Péter (szerk.) (2002): Sipos Pál: *A keresztyén vallásnak és a világosodásnak együtt való terjedéséről*. Kolozsvár – Szeged: Pro Philosophia; Hajós József: Egy röpirat a gondolat szabadságáról. *Korunk*, 1972/12. 1806-1811.; Hajós József: 175 éves első Fichte-fordításunk. *Látóhatár*, 1973. 86-88.; Körmöczy János és a kortárs eszmei áramlatok. *Keresztény Magvető* (Kolozsvár), 120. 2014/3-4. Körmöczy-Különszám.; Gurka Dezső: Körmöczy János filozófusi pályakezdése a jénai posztkantianizmus hatásterében. *Keresztény Magvető*, 2014/3-4. 439-452.; Gurka Dezső: Kölcsey Ferenc filozófiai tájékozódásának kanti-fichtei tendenciái. *Irodalomtörténeti Közlemények* CXIX. 2015. 2. sz. 216-234.; Gergye László, Kanti és fichte nyomok Kazinczy Ferenc egy episztolájában, *Magyar Filozófiai Szemle*, 37 (1993), 436-438.; Makkai Ernő: Sipos Pál és Kazinczy Ferenc. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1944, 12–23. *Erdélyi Tudományos Füzetek*, 174. 5-9.; Makkai Ernő: Sipos Pál kisebb filozófiai művei. *Szellem és Élet*, 6. évf. 3-4. sz. 1943. dec. 157-170.

2. Eszményi állam és reális társadalom

Az ember céltételező mivolta, valamint a történelem változó és korlátolt természete miatt a történelem mozgalmában és a szellemtörténetben végighúzódik, meghatározott, főleg átmeneti korokban és nehéz időkben pedig jellegzetessé és erőteljessé válik az eszményi állam- és társadalomberendezkedés eszméje, amely a fennálló viszonyok és állapotok kritikájaként, továbbá nem szerves fejlődés lehetőségeként jelentkezik. Az ilyen eszményi koncepciókat utópiának szokás nevezni. A reális élet szempontjából az utópiát egyaránt lehetséges mint megvalósíthatatlant lebecsülni és mint örök értékek foglalatát nagyrabecsülni. Ezzel szemben a fennállóhoz kapcsolódó koncepciókat, a szerves átalakításra törekvő felfogásokat reformoknak szokás nevezni, ugyanakkor egyrészt mozgalmak, másrészt a tudás és az ész alapján a politika időnként radikális átalakításokra is irányt vesz.

Az eszmetörténetben az utópikus gondolkodás leginkább a kései antikvitást és a koraújkort jellemezte; az utópikus képzeteknek pedig két fő típusát alakították ki: egyrészt az igazságos társadalmi berendezkedés eszméjét, másrészt az anyagi javak bőségének országát, a gondtalan életet biztosító államot (ilyenkor nem a munka, hanem a dologtalanság az álom tárgya). Az ilyen alakulatok pedig jellegzetesen egyrészt vagy a múltban álltak fenn, vagy a jövőben várhatók, s ha mégis a jelenben, úgy a horizonton túl, térben a már éppen el nem érhető messzeségben fekszenek.¹⁰

Fichte felfogása eltér ettől a sémától. Szubjektív idealista filozófiája eredetileg Kant rendszerét kívánta következetesen végiggondolni, de attól merőben különböző eszmerendszerré fejlődött. Gondolkodásában különleges módon fonódnak össze legelvontabb eszméi a cselekvés parancsával, a szellem birodalma mint a boldogság korszaka kiépítésének igényével. Fő művei ennek a formálódó eszmének a megfogalmazásai: *A teljes tudománytan alapvetése* (1794); *Az erkölcsstan rendszere a tudománytan elvei alapján* (1798); *Az ember rendeltetése* (1800); *A zárt kereskedelmi állam* (1800); *A jelenlegi kor alapvonásai* (1804); *A boldog élet útmutatója avagy a vallás tana* (1806); *Beszédek a német nemzethez* (1808). Egész életművét a Bajor Tudományos Akadémia 42 vaskos kötetben adta ki (1962-2012).

---

¹⁰ Hahn István: A késő antik utópia. *Világosság* 1975/8-9. 470-477. In: Uő (1982): *Hitvilág és történelem*. Budapest: Gondolat; Frenyó Zoltán: Az antik mitológia alvilág-képzetei. In: Uő (2006): *Kereszténység és filozófia*. Budapest: Kairosz, 7-58.; Morton, A. L.: *Angol utópia*. Budapest: Kossuth, 1974.

Fichte kétféle filozófiát különböztet meg: a dogmatizmust, amelyben a tárgy határozza meg a tudatot, és az idealizmust, amely a szabadság filozófiája. Ebben a szellem, az emberi ész teremtő erővel bír, s itt a tudat megvalósulása a lét megvalósulása. Fichte a szabadságot mint abszolút elvet gondolja el. Eszerint az igazi valóság nem az, ami van, hanem az, aminek lennie kell. Ezért a metafizika helyesen nem *ontológia* (lételmélet; görögül: „on” = létező), hanem *deontológia* (görögül: „deon” = kellő) kell, hogy legyen, s nem a reálissal, hanem az ideálissal kell, hogy foglalkozzék.

Saját korát Fichte – történetfilozófiájának ötös szakaszolásában a harmadik stádiumként – mind a tekintély, mind az ész elvetésének korszakaként határozza meg, amelyet még azzal jellemez, hogy ez az igazsággal szembeni közömbösségnek és a kötetlenségnek a kora, vagyis a tökéletes bűnösség állapota.¹¹ Ebben a helyzetben lép fel Fichte eszményi, racionális és radikálisan új társadalmi elképzelésével, amelyet azonban nem utópiaként kívánt kezelni, hanem bizonyos realitásból, illetve realitásra irányulóan dolgozott ki. Az, hogy Fichte felfogását a későbbi mérvadó elemzések utópiának tekintették-e, vagy sem, e megnyilatkozások világnézeti háttérétől függött.

A mű eszményi jellegének problémáját könyve elején Fichte így fogalmazza meg:

„A gyakorlati politikusok mindenkor elismerték az elméleti politikusok jogát arra, hogy gondolataikat az állam szervezetéről és igazgatásáról elmondhassák – bár különben nem nagyon érdekelték őket ezek a gondolatok, és nem törődtek a plátói köztársaságokkal, illetve azok utópikus alkotmányával. El kell ismernünk: helytálló az az ellenvetés, hogy az elméleti politikusok javaslatai közvetlenül valamennyien kivihetetlenek; ám ez nem válik szégyenére a javaslatok szerzőinek, amennyiben nyíltan beismerik és tettel bizonyítják, hogy egy eszményi világ határain belül maradtak. (...) Ha azonban a filozófus tudományát komoly dolognak és nem csupán játéknak tekinti, úgy sohasem ismerheti el, nem tételezheti fel, hogy javaslatai feltétlenül megvalósíthatatlanok. (...) A filozófus azt állíthatja, lévén a közvetlenül kivihetetlen javaslatok tisztán elméletiek, hogy magasabb szempontból mindenre, s éppen ezért nem valamely meghatározott dologra illenek; az adott helyzettel szemben tehát csupán közelebbi meghatározásra szorulnak.”¹²

---

¹¹ J. G. Fichte: *A jelenlegi kor alapvonásai. 1-2. előadás. Válogatott filozófiai írások.* Budapest, 1980. 424.; 431.

¹²J. G. Fichte: *A tökéletes állam*, i. m. 17-18. A továbbiakban a vizsgált műből vett idézetet vagy az e műben szereplő tantételre vonatkozó egyértelmű utalást a szövegben egyszerű zárójeles lapszámmal jelezzük.

3. Fichte gazdasági tanai

Munkájában ezután Fichte rátér azokra a főbb vonásokra és tényezőkre, amelyekkel szerinte a helyes állami, társadalmi és gazdasági berendezkedésnek a fennállóval szemben rendelkeznie kell. Megállapítja, hogy Európa korabeli viszonyai nem lehetnek maradandóak, mert nem a jogon és a méltányosságon alapulnak. Felveti a valóságos állam és az észállam viszonyát. Az ész szerinti elrendezést a fokozatosság alapján gondolja el, és a kívánatos berendezkedés meglévő feltételeit keresi. Ugyanakkor rámutat, hogy az ember rendeltetése a terv, annak lehető megvalósítása, s az ehhez szükséges akarat. „Sohasem vihetjük végbe azt, amire nem tudjuk magunkat elhatározni” (21.o.). Ezzel utalhat arra is, hogy a fennálló, az adottnak tekintett rendszer létrejöttének is megvannak és megvoltak a maga tevőleges szereplői.

Fichte kinyilvánítja az ember jogát a jóléthez és ahhoz, hogy munkájában örömét lelje, s azt vallja, hogy az államnak rendeltetéséhez tartozik ennek elősegítése. Fichte szerint az államnak feladata az életfeltételek, a jog és a tulajdon biztosítása. Az állam továbbá közösségteremtő erő és intézmény, amelynek az igazságosság alapján kell állnia. Ennek tartalma a „mindenkinek a magáét” elve (25-29.o.).¹³

Az ember méltóságának megfelelő állapotokat Fichte így írja le:

„Nem jámbor óhaj az emberiség javára, hanem jogainak elengedhetetlen követelménye és rendeltetése, hogy olyan könnyen, olyan szabadon, a természetten oly mértékben uralkodva és annyira emberi módon éljünk e földön, amennyire azt a természet megengedi. Az ember dolgozzon; de ne mint egy teherhordó állat. (...) Az embernek félelem nélkül, kedvvel és örömmel kell dolgoznia és kell, hogy ideje maradjon arra is, hogy szellemét és szemét az égre irányíthassa. (...) Legelőbb is erre a felismerésre jutunk: a belső, lényegi jólét abból áll, hogy a lehető legkönnyebb, folyamatos munkával szerezhessük meg az emberi élet örömeit. Ezt tekinthetjük a nemzeti jólétnek, nem pedig egyesek legnagyobb mértékű jólétét, ami gyakran épp a nemzet romlásának legfeltűnőbb jele és tényleges oka. Nagyjából mindenkinek egyformán kell a jólétben részesülnie. Mivel azonban természetes erőnk nem fokozódik a végtelenségig, és mivel a külső természet tevékenységünk nélkül, váratlan csoda következtében nem változik meg, s nem semmisíti meg eddig ismert törvényeit, a jólétet nem a természettől, hanem önmagunktól kell várnunk; csak munkával szerezhethetjük meg” (49-50. o.).

Mindennek a megvalósítása új társadalmi és gazdasági rendet tesz szükségessé. Fichte bírálja korának berendezkedését és világkereskedelmi

¹³A „mindenkinek a magáét”: „suum cuique” római jogi alapelv, amely a görög filozófia igazságosság-fogalmára megy vissza. Platón: *Állam*, IV. 433 a.; Arisztotelész: *Nikomakhoszi Etika*, V. 6-9. 131 a – 134 a.; Cicero: *De naturadeorum*, III. 15. 38.; Cicero: *De finibusbonorum et malorum*, V. 23. 67.; Ulpianus: *Digesta*, I. 1. 10.; Iustinianus: *Institutiones*, I. 1. 1-4.

rendszerét: kritikája a fennálló gazdaságnak főleg merkantilista vonatkozásaira irányul. A társadalom addigi tagolódásához képest Fichte az alapvető foglalkozási ágak szerinti társadalmi és gazdasági tagozódást tartja kívánatosnak. Gazdasági szempontból a munkának két fő ágát, a termelést és a feldolgozást különbözteti meg egymástól, s legfőbb mértékként alapvetőnek a mezőgazdaságot nevezi meg (29. o.; 34. o.). E nézete Fichtét a fiziokratizmus és a tradicionalizmus szellemével rokonítja.

A társadalom alapelemeit a földművesek, a kézművesek és a kereskedők rendjében jelöli meg (30-31.o.). E rendek létszámát és arányát Fichte meghatározandónak tekinti, s ebből következőleg a munkamegosztás átfogó társadalmi szabályozását tartja szükségesnek (35.o.). Kívánatosnak tekinti a szükségletek szerinti arányos elosztást, a felesleg kölcsönös kiegyenlítését, a közösség javaiból való igazságos részesedést, amelynek következtében sem gazdag, sem szegény nem válhat senkiből (45. o.).

Miként Fichte megállapítja:

„A felállított elmélet főeredményei a következők. A törvényileg szabályozott államban meg kell állapítani a nemzet három legfontosabb rendjének számarányát, és ezek mindegyikének létszámát meghatározott számú tagban kell korlátozni. Minden polgárnak biztosítani kell, a neki kiosztott munka ellenében, az ország minden terményéből és iparcikkéből reájutó részt. Hasonlóképp kell eljárni a köztisztviselőkkel is, bár ezek kézzelfogható ellenértéket nem adnak érte. E célból meg kell határozni és le kell rögzíteni az árak egymásközötti és pénzben kifejezett értékét. Végül mindennek lehetővé tételére meg kell akadályozni, hogy a polgárok a külfölddel közvetlenül kereskedhessenek. Mind e megállapítások a tulajdonról szóló elméletemre épülnek” (66-67. o.).

Az állam így irányt vesz az önellátásra, belső működésének összehangolására, harmóniájára. Külső gazdasági kapcsolatot csak maga az állam tart fenn a szükséges mértékben, pénzügyi téren pedig az állam mint egyetlen bank működik (132. o.). Így kialakul a zárt kereskedelmi állam, hiszen – miként Fichte rámutat – jogi és politikai értelemben az állam amúgy is az, szemben az eddigi gazdasági szinttel (47. o.). Fichte érzékeltetni kívánja, hogy a kereskedelem folyamatában elkerülhetetlenül megjelenik a vesztes (89. o.), s a külkereskedelemből és az ellenőrizhetetlen árumennyiségből óhatatlanul nehézségek származnak (101. o.). Ahogyan Fichte fogalmaz: „Véleményünk szerint minden jelenlegi kereskedelmi és ipari politikai rendszerből (...) az egyetlen helyes és józan ész által megkívánt rendszerbe az vezet, ha az állam teljesen elzárkózik a külföldi kereskedelemtől, és elkülönült kereskedelmi egység lesz belőle, mint ahogy addig is külön jogi és politikai test volt” (104. o.).

Fichte igen fontosnak tartja, hogy a szükségleteket természetes és mesterséges szükségletek szerint különböztessük meg egymástól. Erről így nyilatkozik:

„Szigorúan véve igaz ugyan, hogy mindenkinek meg kellene elégednie azzal, amit lakhelyének éghajlata és a körülötte lakó polgártársainak ügyessége állít elő. Ha ifjú korától megszokta volna ezt, talán panasz nélkül mondana le a külföldi áruról, vagy legalább is nem kívánna meg annyifélet. A megszokás révén a külföldi áruk nélkülözhetetlenül szükségessé váltak a jóléthez. (...) Ám egyrészt a külföldi iparágak belföldi fejlesztésére tekintettel, másrészt mivel a nemzetet fokozatosan kell leszoktatni bizonyos, a jövőben ki nem elégíthető élvezetekről, különbséget kell tenni a jóléthez ténylegesen némiképp hozzájáruló, és az olyan élvezeti cikkek között, amelyeket csak a divat teremt meg” (105-106. o.).

Az államnak Fichte elképzelése szerint természetes határaihoz kell visszahúzódnia vagy kiterjeszkednie. Ezután az államnak el kell zárkóznia, ezzel pedig megszünteti a háborúk okait. Fichte tudniillik rámutat arra, hogy a kereskedelem háborút szül, s a világkereskedő állam folytonosan terjeszkedni akar és háborút okoz (84; 95; 111. o.). Ezt a kérdést így világítja meg:

„A bölcselek előjoga volt mindenkor, hogy a háborúk miatt sóhajtozzanak. Jelen könyv szerzője sem szereti jobban a háborút, mint bárki más. (...) Ha meg akarjuk szüntetni a háborút, úgy a háborúk okát kell megszüntetni. Minden államnak meg kell kapnia azt, amit háborúval akar megszerezni, mégpedig egyedül azt, amit ésszerűen akarhat: természetes határait. (...) Ha egy állam határainak elzárására készül, úgy előbb természetes határáig kell kiterjeszkednie, vagy oda vissza kell húzódnia. (...) Amit nem tesz meg az elzárkozás befejezése előtt, azt később már nem teheti meg. Ha természetes határain belül még idegeneket tűr meg, úgy ezek később elszaporodnak és megdöntik az államot” (109-110. o.).

Igen fontosak ennek az államfelfogásnak pénzülméleti vonatkozásai és következményei. Fichte az új államban országpénzt kíván bevezetni, amely értékálló, értékét törvény szabja meg, s amely teljesen megfeleltetendő az ország határain belül forgalomban lévő áruk mennyiségének és értékének (58-60. o.). A feladatot Fichte a következőkben állapítja meg: „Ami az egész világon érvényes pénzből, vagyis arany és ezüstpénzből a polgárok birtokában van, azt ki kell vonni a forgalomból, és egy olyan új nemzeti pénzzel kell pótolni, amely csakis az országban, ott azonban kizárólagosan lenne érvényes. (...) A mi rendszerünkben a nemzeti pénz nem függ semmi mástól és általában nem cserélhető be semmire. (...) Közvetlenül csak áruval van kapcsolatban és csak áruval cserélhető el; vagyis igazi, közvetlen, egyedüli pénz” (112-119. o.).

Az így kialakuló államban a termelés és az elosztás összeegyeztetése megvalósul, egyensúlyuk biztosított (54. o.). A polgárok tevékenységét nem a haszonra törekvés (130) és a birtoklás, hanem a használat és a hivatás vezérli (67-69. o.). Az adó mértékét nem a lehetőség, hanem csakis a szükségesség szabja meg (86. o.), az adózás és a közteherviselés helyes gyakorlata társadalmi békéhez vezet (133. o.). Mindennek következtében pedig a bűncselekmények jelentős része okafogyottá

válik (134. o.). A fenti elvek alapján kialakuló állapotokat Fichte a továbbiakban így jellemzi:

„Az elzárkózással beálló javulás következtében a nép igen magas jólétben él, és ebből a jólétből mindenkinek megfelelő rész jut. Amire bármelyik polgárnak szüksége van és meg akarja azt szerezni, biztosan megtalálhatja valamelyik polgártársánál, aki épp annak a szükségletnek a kielégítésére van kijelölve, és akitől azt bármikor megkaphatja. Ha valamiből az egyiknek feleslege van, arra biztosan igényt tart másvalaki, akinek szükségleténél már a másik feleslegére számítottak, és akinek a felesleget bármikor eladhatja” (129. o.).

Fichte kitér arra is, hogy ennek az elrendezett és megfelelő körülményeket biztosító államnak nemzeti szempontból is nagy hatása és jelentősége van. Ezt a szempontot így fogalmazza meg:

„Mivel az alattvalók csak egymással és igen kevés idegennek élnek együtt, s különleges életmódjukat, berendezkedéseiket és szokásaikat az új rendszabályoktól nyerik, s hazájukat és minden nemzeti intézményt ragaszkodva szeretnek, — nyilvánvaló, hogy az ilyképp elzárkózott nemzetnél igen hamarosan kifejlődik a nemzeti becsület és az élesen meghatározott nemzeti jellem. Így keletkezik egy másik, egy teljesen új nemzet. Megteremtője valójában a nemzeti pénz bevezetése volt” (134. o.).

Fichte már könyve elején megemlítette, hogy tudja, javaslatát egyetlen állam sem lesz hajlandó bevezetni (20. o.). Műve végén aztán koncepcióját szembesíti korának közgondolkodásával, amelyről kinyilvánítja lesújtó véleményét. Indokoltnak tartjuk ezeket a gondolatait az alábbiakban összefüggőben idézni.

„Az itt kifejtett eszmék sokaknak mélységesen visszatetszők lesznek, és így ezek nem képzelhetik el a dolgok azon állapotát, ahova ezek az eszmék irányulnak; ennek igazi okát a következőkben látom: Korunknak van egy, az ősök komolyságától és józanságától elütő vonása, mégpedig az, hogy játszani, a képzelettel szerte csapongani akar, és mivel nincs sok mód e játékszenvedély kielégítésére, nagyon is hajlandó játékká változtatni az életet. (...) A játékos hajlam következtében semmit sem akarunk szabályosan elérni, mindent csak ravaszszággal és szerencsével. Azt kívánják, hogy a pénzszerzés és minden emberi kapcsolat a szerencsejátékhoz hasonlítson. (...) Jobban örülnek a megszerzés csalfintaságának, mint a birtoklás biztonságának. Ezek azok, akik állandóan szabadságot követelnek, a kereskedelem és a pénzszerzés szabadságát, szabadulni akarnak a rendiség ellenőrzésétől, szabadulni akarnak minden rendtől és erkölctől. Természetes szabadságuk korlátozásának tekintik mindazt, ami szigorú szabályszerűségekre és a dolgok rendezett, teljesen egyenletes menetére irányul. Ezeknek csak ellenszenves lehet egy olyan közéleti berendezkedésnek gondolata, ahol nincs többé megtévesztő spekuláció, nincs előre nem látott nyereség, nincs hirtelen meggazdagodás” (135-136. o.).

„Dicsérték sokszor a nagyszabású világkereskedelmi rendszer előnyeit azzal, hogy az utazások és a kereskedelmi kapcsolatok révén megismerkednek egymással a nemzetek, és ezáltal sokoldalú műveltség keletkezik. Valóban: igaz lenne ez, ha már népekké és nemzetekké alakultunk volna, ha valahol is léteznék egy szilárd nemzeti műveltség, s ez a népek érintkezése által egybeolvadna, általános, tisztán emberi műveltséggé változna. Ám amint én látom, az a törekvés, hogy világpolgárokra váljunk és mindenütt otthon legyünk, semmi komoly dolgot sem eredményezett, és sehol sem érezzük magunkat otthon” (137. o.).

4. Értelmezések, értékelések, időszerűségek

Ezek a megfontolások alkotják tehát Fichte felfogásának leglényegesebb összetevőit. Látnivaló, hogy a koncepció igen specifikus és összetett, amelynek értékelése körültekintést, árnyaltságot és megkülönböztetési készséget igényel, s az eszme és a realitás iránti komolyságot követel meg. Fichte elgondolásainak éppen a középponti eleme, a zárt állam, közvetlenül nézve, a mai korban nemcsak lehetetlennek tetszik, hanem szoros értelemben véve nem is tűnik kívánatosnak. Ennyivel azonban az eszme mégsem intézhető el, mert a lehető önellátásra törekvés önmagában jogos elv, s ha a körülmények erre megadatnak, alapelvevé tétele indokolt lehet. A „zárt kereskedelmi állam” elvében azt is méltányolnunk kell, hogy ez a parttalan és társadalombontó tőkés világkereskedelem elleni visszahatásképpen fogalmazódott meg, s ennyiben figyelmet érdemel mindaddig, amíg az említett világrend érvényesül. Az állam természetes határainak fogalma pedig önmagában ismét jogos tartalmat hordozó elv akkor is, ha érvényesítése a történelemben általában több mint nehéz feladat.

Emelkedett gondolkodást tükröz, és mindenkor indokolt törekvés az, ahogyan Fichte a társadalmi béke és az igazságos berendezkedés feltételeit keresi, s amellyel Platón, Morus Tamás, Kant és mások útját követi. Gondolkodásának értéke az, hogy a társadalmi problémák megoldása során az észszerűséget hívja segítségül és kívánja érvényesíteni, továbbá, hogy a politikai akarat tényezőjének fontosságát hangsúlyozza. Időszerűséggel bír a merkantilista gazdaságpolitika, továbbmenve pedig a nemzetek feletti kereskedelmi érdekelttség bírálata. Hasonlóképpen megfontolandó a liberalizmussal szemben az állam szerepének felismerése és társadalomszervező hivatásának bemutatása. Figyelmet érdemel az is, hogy ezekkel kapcsolatban Fichte az ellenérdekeltsegeknek pontosan a tudatában van.

Rendkívül valóságos problémát ragad meg Fichte, amikor felveti a helyes munkamegosztás iránti igényt, és az egyes gazdasági ágazatok közt egyeztetést követel meg. Kétségtelenül igaza van akkor is, amikor a külkereskedelem egyes felesleges területeit jelöli meg, és mesterséges ágait és jelenségeit kárhoztatja. (Hazai boltjaink kínálatából, a bonyolultabb termékekről most nem is beszélve, gondoljunk az ír vaj, az olasz tej vagy a kínai fokhagyma mai jelenségére, ami nemcsak botrányos, hanem észszerűtlen is.) Mély gazdasági, társadalmi, lelki és erkölcsi problémára tapint rá akkor is Fichte, amikor a szükségleteket megkülönböztetve

bírálja az álszükségleteket, és tudatosítja, hogy saját kora mesterséges szükségletképzést folytat.

Ami pedig Fichte pénzelméletét illeti, a teljesen csak az országon belül érvényes pénz gyakorlatáról feltehetően nem lehet kezeskedni. Mégis roppant fontos az országos pénz fichtei eszméje, mert ezzel a valóságos fedezettel bíró, objektív értéket képviselő, értékálló reális pénz elvének alapvető mivoltát hangsúlyozza. Ennek jelentősége még szembeszökőbb a mai korban, amikor a gazdaság virtuális világában a nemzetközi fináncoligarchia a hitelpénz révén határ nélkül, teljes önkénnyel érvényesíti uralmát. Fichte gazdaságfilozófiájának megbecsülendő vonása az is, hogy megfogalmazásakor a nemzeti érdek, a nemzetépítés szempontja is vezette, s tisztában volt azzal, hogy gazdasági elveinek a nemzettéválás és a nemzeti érzés szempontjából jelentősége van. Végül meg kell szívlelnünk Fichte szavait abban a vonatkozásban is, hogy saját korát a komolytalanná válás és így a tökéletes bűnösség korának tekintette, s ebben a mi korunk sok tekintetben ismét magára ismerhet. Mindezek miatt Fichte filozófiájának nemcsak többi ága, hanem gazdaságfilozófiája is méltó a figyelmünkre akkor is, ha ma ezt a területet inkább elkerülik, vagy méltatására csak gyenge hangon kerül sor, vagy megemlézése rendre hiteltelenítésbe fordul.

Fichte gazdaságfilozófiájának utóélete egyenetlen, és úgy tűnik, a rá következő korok hányatott és radikális rendszerei miatt máig nem került nyugvópontra. Eszméit több irányzat igyekezett kisajátítani, illetve több irányzattal bélyegezték meg, természetesen ideológiai indítékokból. Itt mindenekelőtt a szocializmus, illetve a nemzeti szocializmus irányzatáról van szó. Ezekről függetlenül Fichte kétségtelenül sajátos, többtényezős eszmerendszert képvisel. Fichteracionalisztikus, szocialisztikus (vagyis társadalomban gondolkodó) és ekkorra nyilvánvalóan antiliberalis politikai gondolkodó, aki azonban az egyént, a személyt nem becsüli alá, hanem magasba kívánja emelni. Erre a legegyszerűbb bizonyíték „Az ember rendeltetése” című munkája, amely az emberi szabadság, méltóság és öntételezés elvét hangoztatja, s amely ugyanabban az évben jelent meg, mint „A zárt kereskedelmi állam”. „Az ember méltóságáról” című művében kijelenti, hogy a filozófia középpontjában az ego áll.¹⁴ Végeredményben egyöntetűen azt lehet mondani, hogy Fichte egész filozófiája a szabadság filozófiája, csak hogy egészen más értelemben, mint a liberalizmus szabadság-fogalma.

---

¹⁴ J. G. Fichte: *Über die Würde des Menschen* (1794). GA I/2. 79-89.

Ernst Bloch Fichtét határozottan utópikus gondolkodónak, s az egyik első antikapitalista utópistának tartja.¹⁵ Mások filozófiájának kifejezetten reális politikai konzekvenciáit hangsúlyozzák. Jean Jaurès a szocializmus történetében jelöl ki előkelő helyet neki.¹⁶ Egyesek szerint Fichte egyenesen az államszocializmus eszméjét előlegezte meg. Többek közt a német nemzet felrázását célzó beszédsorozata miatt sokan a német sovinizmus és a nemzeti szocializmus ősatyját pillantják meg alakjában.¹⁷ Bruno Bauch szerint Fichte a kapitalizmussal és a marxizmussal szemben az etikai szocializmus képviselője.¹⁸ Arnold Gehlen Fichtét az első német teoretikus szocialistának tekinti.¹⁹ Vannak, akik Fichte ellentmondásosnak tűnő eszméit azzal kívánják feloldani, hogy filozófiájának fejlődését, alakulását, különböző korszakainak eltérő arculatát hangsúlyozzák, de olyanok is akadnak, akik Fichte tanait végeredményben ellentmondásos eszmerendszernek ítélik.

A spontán vagy a tervezett gazdaság és társadalom elve a társadalomfilozófia állandó dilemmája. E két elv tisztán nézve a politika két rossz véglete. A szabad verseny és a tervgazdaság, a liberális kapitalizmus és az államszocializmus rendszereiben a történelem e két rossz elv gyakorlati bizonyítékát is felmutatta. Úgy véljük, hogy amikor Fichte szembenéz kora problémáival, nem ezeknek a rendszereknek az útját egyengeti, hanem új megoldásokat keres, mindenesetre úgy, hogy az adott helyzethez képest domborítja ki a kívánatos berendezkedés tényezőit, s egyben közelít a régi társadalom hivatásrendi tagolódásához. Szeretnénk világossá tenni, hogy azok az interpretációk, amelyek Fichte gazdasági tanait a kommunista szocializmus és a nemzeti szocializmus irányzatával összefüggésbe hozzák, lett légyenek ezek akár méltató, akár bíráló hangok, egyrészt anakronisztikusak, másrészt elsiklanak afölött, hogy Fichte koncepciója teljesen mentes attól az erőszaktól és intézményesített terrortól, amely a megnevezett rendszereket természetűl fogva jellemzi.²⁰

¹⁵Bloch, Ernst (1959): *Prinzip Hoffnung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 638-642.

¹⁶Jaurès, Jean (1892/1960): *Les origines du socialisme allemand*. Paris: Maspero, 1960.

¹⁷J. G. Fichte: *Reden an die deutsche Nation* (1808).; Ld. még Fichte megnyilatkozását a zsidókról, akiknek helyzete Fichte szerint „állam az államban”. J. G. Fichte: *Beitrag zur Berichtigung der Urteile des Publikums über die französische Revolution*. Danzig Verlag Ferdinand Troschel, 1793. Sämtliche Werke, Bd. VI. 37-288. Gesamtausgabe, Bd. I/1. 203-404.

¹⁸Ld.: Heinz, Marion – Schäfer, Rainer: Die Fichte-Rezeption im Nationalsozialismus. In: Stolzenberg, Jürgen – Rudolph, Oliver-Pierre (Hrsg.) (2010): *Wissen, Freiheit, Geschichte. Die Philosophie Fichtes im 19. und 20. Jahrhundert. Fichte-Studien*, Band 35., Amsterdam – New York: Editions Rodopi, 252.

¹⁹Gehlen, Arnold (1935): *Deutschtum und Christentum bei Fichte*. Berlin: Junker und Dünhaupt, 1935. 227. Ld.: Heinz-Schäfer, i. h.

²⁰A kérdésről ld.: Hankovszky Tamás: Az agresszió mint jogi és mint erkölcsi probléma Fichténél. Előadás a Lábjegyzetek Platónhoz c. konferencián, Szeged, 2015. máj. 15. Megjelent: Hankovszky

Ilyen, merő ideológiai fogantatású anakronizmusra akadnak példák a 20. század filozófiatörténetében. Jellegetesen ebbe a sorba tartozik Lukács Györgynek „Az ész trónfosztása” (1954) című munkája, amely az egész újkori irracionalista filozófiát és számos egyéb jelentős elméletet a fasizmusként emlegetett náciizmushoz vezető áramlatként ábrázolta.²¹ (Lukács György természetesen nem Fichte bírálatával foglalkozik, hiszen egyrészt Fichte, nem tartozván az irracionalizmushoz, nem illeszkedik a koncepciójába, másrészt Fichtéről Engels „A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig” című könyve előszavában mégiscsak így nyilatkozik: „Mi, német szocialisták, büszkék vagyunk arra, hogy nemcsak Saint-Simontól, Fourier-tól és Owentól származunk, hanem Kanttól, Fichtétől és Hegeltől is.”²² Ellenkezőleg, Lukács egész pályáján, különböző vonatkozásokban sokszor felhasználja Fichte eszméit.²³

Az említett anakronizmus másik eklatáns példáját Karl Popper „A nyílt társadalom és ellenségei” (1945) című könyve szolgáltatja, amelyben a szerző a történelmet az úgynevezett zárt és nyílt társadalmak konfliktussorozataként láttatta.²⁴ A zárt, kollektív társadalmaknak és a 20. századi totális államoknak, a náciizmusnak és a kommunizmusnak szerves elődeiként az egykor szocialista, majd liberális Popper – filozófushoz és írástudóhoz méltatlan önkénnyel, a történettudomány és a filozófiatörténet-írás szabályait áthágva – képes volt Platón, Arisztotelészt, a középkori kereszténységet és Hegelt beállítani, s ezek helyett a liberális racionalizmus nyílt társadalmát mutatta föl követendő példaként. Popper

---

Tamás: *Az agresszió elutasítása Fichte jogfilozófiájában és etikájában*. In Laczkó Sándor (szerk.): *Lábjegyzetek Platónhoz 14. Az agresszió*. Pro Philosophia Szegedi Alapítvány – Magyar Filozófiai Társaság – Státus Kiadó, Szeged, 2016. 329-337.; A mondottakat támasztja alá, hogy egy évszázada Xavier Léon, akinek identitását Stéphane Soulié a „franco-judaïsme” terminussal jellemzi (Stéphane Soulié: Xavier Léon, philosophe. *Archives Juives*, 2006/1. Vol. 39. 143-147.), nagyszabású munkákban értékelte Fichte filozófiáját. Xavier Léon (1902): *La philosophie de Fichte*. Paris Alcan; Fichte et sontemps, I-III. A. Colin, Paris, 1922-1925.; Fichte franciaországi hatásáról ld.: Ives Radrizzani (ed.) (1977): *Fichte et la France*. Paris: Beauchesne.

²¹Georg Lukács (1954): *Die Zerstörung der Vernunft*. Berlin: Aufbau-Verlag. / Lukács György (1978): *Az ész trónfosztása*. Budapest: Magvető.

²²Friedrich Engels (1965): *A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig*. Budapest: Kossuth, 11.

²³Ld. pl.: Lukács György (1977): *Ifjúkori művek*. Budapest: Magvető, 842-844.; *Történelem és osztálytudat*. Budapest: Magvető, 1971. 372-379.

²⁴Karl Popper (1977): *The Open Society and its Enemies*. London: Routledge&Kegan Paul; K. Popper: *A nyitott társadalom és ellenségei*. Budapest: Balassi, 2001.

Fichte-ellenes kirohanásairól szólva Arthur Fridolin Utz az „emigráns-sors” indulatait emlegeti.²⁵

Nemcsak e teljesen torz beállításokhoz, hanem a fentebb érintett különböző egyoldalú értékelésekhez képest is igen eredeti elemzéssel járult hozzá Fichte megértéséhez Anthony Curtis Adler „*Fichte monetáris történelme*” (2012) című, közelmúltban megjelent tanulmányával.²⁶ Adler hangsúlyozza, hogy „*A zárt kereskedelmi állam*” Fichte jogfilozófiájának függeléke, de ugyanakkor olyan mű, amelyet szerzője egyik legjobb, legátgondoltabb írásának tekintett. Utal arra, hogy a művet Friedrich Schlegel nagyra tartotta, világos szándékú, a filozófiától a politikához vezető mintaszerű alkotásnak tekintette. Adler rámutat a politikai gazdaságtan fontosságára, méltányolja, hogy a műben a tulajdon nem előzi meg az államot, s a gazdasági igazságosság vezet a politikai igazságossághoz. Adler a mű erényének tekinti, hogy abban szoros összefüggés áll fenn a jogfilozófia, a gazdaságfilozófia és az elméleti filozófia között.

Adler végiggondolja „*A zárt kereskedelmi állam*” helyét Fichte életművében és korában. Megállapítja, hogy a szóban forgó mű Fichte pályája közepén, egyben a XVIII-XIX. század fordulóján született meg, abban az időszakban, amely egyszerre mind a felvilágosodás és a romantika köztes időszaka, valamint a francia forradalom és Napóleon közötti szakasz is. A mű célja mindezek miatt Adler szerint az átmenet, az átvezetés kidolgozása az ideálisból a reálisba, vagyis a történelem alakítása, s ebben a gyakorlati ész szerepének biztosítása.

Ebből a perspektívából nyeri el igazi értelmét a pénz, amely Fichte művében középponti szerepet kap. Amikor korábban a művet elhanyagolták, s azt homályosnak, különösnek és merevnek tekintették, nem értették meg Fichte szellemét. Adler megvilágításában Fichte itt magára a történelemre mint pénzre, s a pénzre mint történelemre tekintett, hiszen a pénz maga az igazi közvetítő. A történelem sem nem ideális, sem nem materiális, hanem monetáris, vagyis egyszerre ideális és reális, a valóság és a lehetőség egysége.

S ha ezek után Adler interpretációját és Fichte intencióját megfontoljuk, leszűrhetjük azt a tanulságot, hogy nem elég egyszerűen bírálni a modern kor pénzközpontúságát. Ha a pénz történetét megértjük, belátjuk azt is, hogy a pénz a

---

²⁵ Arthur Fridolin Utz (Hrsg.) (1986): *Die offene Gesellschaft und ihre Ideologien*. Bonn, 405. Vö.: Inhoffen, Peter: Freiheit durch Vernunft? Ordnung und Ziel der menschlichen Gesellschaft nach Johann Gottlieb Fichte. *Jahrbuch für Christliche Sozialwissenschaften* 28 (1987), 94.

²⁶ Adler, Anthony Curtis (2012): An Interpretive Essay: Fichte's Monetary History. In: J. G. Fichte: *The Closed Commercial State*. Transl. introd. SUNY Press, State University of New York, 1-72.

merő realitás és a merő idealitás egysége, olyan különös kikerülhetetlen jelenség és emberi produktum, amely egyszerre teljességgel van is és nincs is. Ha ez a körülmény Fichtét két évszázada arra készítette, hogy a pénznek ezen a sajátos és egyetemes közvetítő természetén elgondolkozzék, mennyivel élesebben jelentkezik a probléma a mi korunkban, amikor a pénz virtuális és reális világa között a feszültség soha nem látott méreteket öltött. Bizonyos értelemben ezért még mindig indokoltnak tűnnek Wilhelm Busse szavai 1848-ból, aki szerint „*Es muß auf Fichte zurückgegangen werden*”, vagyis „*Fichtéhez kell visszatérnünk.*”²⁷

5. Irodalom

5.1 Kiadások és bibliográfiák

- Baumgartner, Hans Michael –Jacobs, Wilhelm G. (1968): *J. G. Fichte-Bibliographie*. Stuttgart Frommann.
- Doyé, Sabine (ed.) (1993): *J. G. Fichte-Bibliographie*. Amsterdam and Atlanta: Rodopi.
- Johann Gottlieb Fichte. *Gesamtausgabe der Bayerischen Akademie der Wissenschaften (=GA)*. Hrsg. von Reinhard Lauth, Erich Fuchs, Hans Gliwitzky, Peter K. Schneider. 42 Bände. Stuttgart: Bad Cannstatt, 1962-2012.
- Fichtes Sämtliche Werke*. Hrsg. von Immanuel Hermann Fichte. 11 Bände. Berlin: Veit und Comp, 1845-1846. Nachdruck der Ausgaben Berlin, 1845-1846 und Bonn, 1834-1835. Berlin: Walter de Gruyter, 1971.
- J. G. Fichte: *Der geschlossene Handelsstaat. Ein philosophischer Entwurf als Anhang zur Rechtslehre zu liefernden Politik*. Tübingen: Cotta, 1800. Leipzig: Insel Verlag, 1922. Hrsg. von Hans Hirsch. Hamburg, 1979.; GA, Reihe I. Band 7. 1988.
- Fichte: *A tökéletes állam*. Budapest: Phónix. 1943. Fordította és az előszót írta: Rózsahegy Zoltán.

5.2 Felhasznált irodalom

5.2.1 Idegennyelvű irodalom

- Adler, Anthony Curtis: *An Interpretive Essay: Fichte's Monetary History*. In: J. G. Fichte: *The Closed Commercial State*. Transl. introd. Suny Press, State University of New York, 2012. 1-72.
- Bauch, Bruno (1917): *Fichte und der deutsche Gedanke. Flugschriften der Fichte-Gesellschaft von 1914, Heft 4*. Hamburg: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Bauch, Bruno (1920): *Fichte und unsere Zeit*. Erfurt.
- Bauch, Bruno (1925): *Fichte und der deutsche Staatsgedanke*. Langensalza: Beyer&Söhne.
- Bergner, Dieter (1957): *Neue Bemerkungen zu Fichtes Stellungnahme zur nationalen Frage*. Berlin: VEB Deutscher Verlag.
- Bergner, D., Mende, G.: *Fichte und seine Bedeutung für die Gegenwart. Zwei Festvorlesungen zur Gedenkveranstaltung anlässlich der 200 Wiederkehr des Geburtstages von J. G. Fichte* (Universität Jena, Mai 1962). Schiller Universität Halle, 1962. Klny: Jenaer Reden und Schriften, 1962. 4.
- Bloch, Ernst (1959): *Prinzip Hoffnung, I-III*. Frankfurt am Main: SuhrkampVerlag.

²⁷Busse, Wilhelm (1848): *J. G. Fichte und seine Beziehung zur Gegenwart des deutschen Volkes*. Halle: Heynemann. Jobban ismert a neokantianizmusnak Busse formuláját szó szerint követő jelszava, amelyet Otto Liebmann fogalmazott meg 1865-ben: „Kanthoz kell visszatérnünk!” Az újfichteanizmus (Neufichteanizmus) a 20. században bontakozott ki.

- Bonar, James (1992): *Philosophy and Political Economy*. Transaction Publishing. London: New Brunswick, 280-296.
- Bruhin, Alexander (1943): *Die Fichte'sche Idee des Geschlossenen Handelsstaates in ihrer Bedeutung für die Nazionalsozialistische Wirtschaftsordnung*. Berlin.
- Burtscher, Michael (1991): *Die Fichte-Rezeption im Kaiserreich. Ideenpolitische Aspekte*. Doktori tézis, München: Ludwig-Maximilians-Universität.
- Busse, Wilhelm (1848): *J. G. Fichte und seine Beziehung zur Gegenwart des deutschen Volkes*. Halle: Heynemann.
- Engelbrecht, Helmuth C. (1933): *Johann Gottlieb Fichte. A Study of his Political Writings with special Reference to his Nationalism*. New York: Columbia University Press.
- Fischer, Kuno (1900): *Geschichte der neuen Philosophie*. 6. Bd.: *Fichtes Leben, Werke und Lehre*. Heidelberg.
- Freyer, Hans (1936): *Die politische Insel. Eine Geschichte der Utopien von Platon bis zur Gegenwart*. Leipzig.
- Gehlen, Arnold (1935): *Deutschtum und Christentum bei Fichte*. Berlin: Junker und Dünnhaupt.
- Groß, Stefan (2008): *Handelsstaat versus Globalisierung. Anmerkungen zu Johann Gottlieb Fichtes „Geschlossenem Handelssaat“*. *Tabula Rasa*. Jenenser Zeitschrift für kritisches Denken. No. 31. 2008. 15. Januar.
- Hahn, Karl (1969): *Erziehung und Wissenschaft bei J. G. Fichte*. München: Beck.
- Hartmann, Nicolai (1960): *Die Philosophie des deutschen Idealismus*. 1. Teil: *Fichte, Schelling und die Romantik*. Berlin: Gruyter.
- Heinz, Marion – Schäfer, Rainer (2010): *Die Fichte-Rezeption im Nazionalsozialismus*. In: Stolzenberg, Jürgen – Rudolph, Oliver-Pierre (Hrsg.) (2010): *Wissen, Freiheit, Geschichte. Die Philosophie Fichtes im 19. und 20. Jahrhundert. Fichte-Studien, Band 35*. Amsterdam – New York: Editions Rodopi. 2010. 243-265.
- Hoeres, Peter (2004): *Krieg der Philosophen. Die deutsche und die britische Philosophie im Ersten Weltkrieg*. Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh, 293. skk.
- Inhoffen, Peter (1987): *Freiheit durch Vernunft? Ordnung und Ziel der menschlichen Gesellschaft nach Johann Gottlieb Fichte*. *Jahrbuch für Christliche Sozialwissenschaften* 28 (1987) 91-131.
- Jacobs, Wilhelm G. (2012): *Johann Gottlieb Fichte. Eine Biografie*. Berlin: Insel.
- James, D. (2010): *Fichte's Theory of Property*. In: *European Journal of Political Theory*, 9. 2010. 202-217.
- Jaurès, Jean (1960): *Les origines du socialisme allemand (1892)*. Paris: Maspero.
- Krautkrämer, Ursula (1979): *Staat und Erziehung*. München: BerchmansVerlag.
- Kühn, Manfred (2012): *Johann Gottlieb Fichte. Ein deutscher Philosoph*. München: C. H. Beck.
- La Vopa, Anthony J. (2001): *Fichte. The Self and the Calling for Philosophy*. Cambridge University Press.
- Meinecke, Friedrich (1995): *Fichte és a német nemzetállam eszméje az 1806–1813-as években*. In: Bretter Zoltán, Deák Ágnes (szerk.): *Eszmék a politikában. A nacionalizmus*. Pécs.
- Molnár, László (2007): *Geschlossener Handelsstaat oder freier Markt? Bemerkungen über zwei Konzeptionen des Wirkungsbereichs des modernen Staates*. Konferenciaelőadás. *Geschichte und Identität*. Budapest, 2007. nov. 9.
- Nakhimovsky, Isaac (2011): *The Closed Commercial State. Perpetual Peace and Commercial Society from Rousseau to Fichte*. New Jersey: Princeton University Press.
- Oesterreich, Peter L. – Traub, Hartmut (2006): *Der ganze Fichte: Die populäre, wissenschaftliche und metaphilosophische Erschließung der Welt*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Papadopoulos, Theodoros (1993): *Die Theorie des Eigentums bei J. G. Fichte*. München: Ars Una.
- Pesch, Rainer (1982): *Die politische Philosophie Fichtes und ihre Rezeption im Nazionalsozialismus*. Marburg-Kassel: Philipps-Universität.
- Rothhaar, Markus (2015): *Die Menschenwürde als Prinzip des Rechts*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Saage, Richard (1996): *Zur Konvergenz von Kontraktualistischem und Utopischem Denken in Johann Gottlieb Fichtes Der geschlossene Handelsstaat*. In: Neugebauer-Wölk, Monika, Saage, Richard (Hrsg.): *Die Politisierung des Utopischen im 18. Jahrhundert*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 40-55.

- Schmoller, Gustav (1865): Johann Gottlieb Fichte. Eine Studie aus dem Gebiete der Ethik und der Nationalökonomie. *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, 5 (1865) 1-61.
- Schrader, Wolfgang H. (Hrsg.) (1997): *Fichte im 20. Jahrhundert*. Fichte-Studien, Bd. 13. Rodopi B. V. Amsterdam-Atlanta: Rodopi.
- Siep, L. (1992): *Praktische Philosophie im deutschen Idealismus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Sombart, Werner (1930): *Die drei Nationalökonomien*. München – Leipzig: Duncker&Humblot.
- Verzar, Andreas (1979): *Das autonome Subjekt und der Vernunftstaat. Eine systematisch-historische Untersuchung zu Fichtes Geschlossenem Handelsstaat von 1800*. Bonn.
- Villacañas, José L. (1997): *Ethischer Neu-Fichteanismus und Geschichtsphilosophie. Zur soziopolitischen Rezeption Fichtes im 20. Jahrhundert*. In: Schrader, i. m. 193-220.
- Vorländer, Karl (1920): *Kant, Fichte, Hegel und der Sozialismus*. Berlin.
- Weber, Marianne (1900): *Fichte's Sozialismus und sein Verhältnis zur Marx'schen Doktrin*. Tübingen: Mohr.
- Willms, Bernard (1967): *Die totale Freiheit. Fichtes politische Philosophie*. Köln: Westdeutscher Verlag.
- Zinn, Karl Georg (1987): *Politische Ökonomie. Apologien und Kritiken des Kapitalismus*. Opladen: WestdeutscherVerlag.

5.2.2 Magyar irodalom

- Balázs Zoltán (1991): Adalékok Fichte történetfilozófiájához. *Magyar Filozófiai Szemle* 1991/4-5. 424-449.
- Bretter György (1979): Fichte eszményi állama. In: Uő: *Párbeszéd a vágyakkal*. Budapest, 188-214.
- Felkai Gábor (1988): *Fichte*. Budapest: Kossuth.
- Hankovszky Tamás (2011a): A nemzeti gondolat nyelvfilozófiai megalapozása. Fichte: Beszéd a német nemzethez. *Kellék* 45 (2011), 69-85.
- Hankovszky Tamás (2011b): Fichte jénai tudománytanának kiindulópontja. *Magyar Filozófiai Szemle* 55, 2011/3. 31-56.
- Hankovszky Tamás (2013a): *Fichte esszéje az igazságról*. Tiszatáj 2013/5. 78-83.
- Hankovszky Tamás (2013b): Az ember természeti állapota és az ember természete. A korai Fichte Rousseau-kritikája. *Magyar Filozófiai Szemle* 57, 2013/1. 38-50.
- Hankovszky Tamás (2014): *Fichte korai tudománytanának alapgondolata*. Budapest: L'Harmattan.
- Hermann István (1979): *Teleológia és történetiség*. Budapest: Gondolat.
- Lendvai L. Ferenc (1975): Utópizmus és poroszság. Adalék Johann Gottlieb Fichte történetfilozófiájához. *Világosság* 1975/8-9. 498-504.
- Frivaldszky János (2010): A jogi reláció a (poszt)modern korban. Olasz filozófusok Fichte nyomdokain. *Iustum Aequum Salutare* VI. 2010/4. 59-109.
- Frivaldszky János (2013): Johann Gottlieb Fichte: A jog kölcsönös elismerő viszony vagy a tulajdonosok egyezsége? In: Uő (szerk): *A jogi gondolkodás mérföldkövei*. Budapest: Szent István Társulat, 268-283.
- Hrubi Attila (2007): Fichte korai tudománytanának alaptételei. *Passim*, 9/1. 2007. 57-67.
- Mannheim Károly (1996): *Ideológia és utópia*. Budapest: Atlantisz.
- Molnár Tamás (é.n. – (1993)): *Utópia: örök eretnokség*. Budapest: Szent István Társulat.
- Rokay Zoltán (2013): *Johann Gottlieb Fichte élete és műve*. Óbecse.
- Szelényi Ödön (1915): *Fichte vallásfilozófiai fejlődése, némi tanulással napjaink philosophálására*. Pozsony: Wigand.
- Weiss János (2004): Adalékok a tudománytan születéséhez. *Magyar Filozófiai Szemle* 48. 2004/3. 351–369.

The Turkish general elections of 2015: A step towards proportional representation?

Gonda Bence

MSc-hallgató, Pro Futuro Bono Dél-Alföldi Regionális Egyesület, Hungary

The electoral reforms in Turkey after the military coup d'état of 1980 has resulted a semi-proportional electoral system where generally 10-20 percent of the votes has not manifested in a seat in the Grand National Assembly. The disproportionality is a result of the limited number of seats available in the districts (effective threshold) and an exceptionally high 10% electoral threshold (implicit threshold).

In the present study the author examines the electoral results of the nine general elections held in Turkey since 1983. The results show that the 2002 general election signaled a turning point in the fragmented Turkish party system. Over the last decade the number of effective parties has been rising, and reached 3.13 in 2015. Whereas the declining Loosemore-Hanby index proves that despite the unprecedentedly high electoral threshold, electoral results are becoming more proportional.

Turkey is a country with a long and colorful history, showing a great regional variety of social, cultural and economic characteristics. Due to its size, geography, and history, Turkey represents a bridge between two continents. It is both a European and an Asian country at the same time as it shares borders with the EU and with Iran.

Turkey is the 37th largest country in the world in terms of landmass, and the second largest European country after Russia. According to the 2014 census Turkey has a population of almost 78 million, and the country's economy is ranked as 17th largest in the world.

Turkey is a democratic, secular, constitutional republic with a diverse cultural heritage. The country is a member of NATO since 1952 and of the Council of Europe since 1949. It started full membership negotiations with the European Union in 2005 after joining the EU custom union in 1995. Thanks to its rapidly growing economy and strategic geographic location Turkey is recognized as a major regional power.

The Turkish political system

The Republic of Turkey was officially born on October 29, 1923 as the successor state of the Ottoman Empire. Preceded by a single-party system between 1925 and 1946 a multiparty democratic system was established after World War II. The first multiparty election in the country's history was held in 1946. The electoral reforms after the 3rd military coup d'état of 1980 dramatically changed the political landscape of the country. Although only three parties were allowed to compete during the general elections of 1983, after the referendum in 1987 the leaders of previously banned political parties were allowed to take part in politics again.

The President is the head of the state in the Republic of Turkey. Although it is largely a ceremonial role, the recent constitutional changes have greatly increased the value of the office. The President was elected by the Grand National Assembly before the 2007 constitutional reform. By contrast today the holder of the office is elected by the citizens through a public vote.

The legislative power in today's Turkey is in the hand of the Turkish Grand National Assembly which has 550 seats assigned to the 85 electoral districts. Members of the Assembly are elected for a four year term¹. Seats are assigned based on a closed listproportional representation system using to the D'Hondt method. A political party must receive at least 10% of the votes cast during the parliamentary election in order take part in the seat distribution.² This means that Turkey has the highest explicit electoral threshold in the world.

The Republic of Turkey has a multi-party system with traditionally strong conservative parties. Right-wing parties took first place after 12 out of the last 17 parliamentary elections since 1950. While the conservative parties tend to receive more votes in the central regions of Turkey, the leftish parties have historically more support in the coastal regions of the country and in bigger cities. According to Özbudun there are two major political cleavages in Turkey: the center-periphery and the church-state cleavage. The party system of today's Turkey has developed around these social divisions.

---

¹ Before the referendum of 2007 members of the great National Assembly were elected for a 5 years term.

² Independent candidates must receive at least 10% of the votes cast in the given province in order to take a seat in the Grand Assembly.

According to the results of the cluster analysis produced by Akarca and Baslevant, the political map of Turkey has gradually altered over the last two decades. The support of the conservative AKP had been growing until 2007 in all territories of Turkey except the western provinces. The last two elections however showed a gradual decline in AKP's support, which has resulted in a geographically more balanced electoral map.

Evaluating the electoral system

One of the most important institutional factors of proportionality is the **district magnitude (explicit threshold)**, which is the number of seats available in the given district. Larger district magnitude increases proportionality, since smaller parties have a better chance to win a seat in the district.

The electoral districts of Turkey show great differences in terms of district magnitude. Out of the 85 districts 19 contains three seats while 15 districts offer only two seats. On the other hand Istanbul has two districts with 31 seats each, and another one with 26. Altogether 17 districts have at least ten seats.

Due to the strong imbalance in district magnitude smaller districts tend to produce more disproportionate results. During the 2011 elections there were 35 districts in which there was at least one party that received more than 10% of the votes but failed to win a seat. For example in the Igdir district, on the eastern border of the country, where only two mandates were available the AKP did not win a seat despite receiving 28.3% of the votes. On the other hand in the 2nd district of Ankara the Peoples' Democratic Party (HDP) has won a seat with only 4,35% of the votes.³

Therefore it seems that district magnitude in many cases can act a stronger barrier than the unprecedentedly high electoral threshold, which can eventually lead to more disproportionate electoral outcomes.

The most commonly used and easily interpretable grouping method in political science literature is the **effective number of parliamentary parties** developed by Laakso and Taagepera. The indicator correlates with the degree of power centralization and the number of alternatives voter may choose from during

---

³ Data used in this study was obtained from the European Election Database.
http://www.nsd.uib.no/european_election_database/country/turkey/ Accessed: 23.08.2015.

elections. It does not only take into account the mere number of parties but also considers the weight of each party. Since a political system where two major parties (taking 30-40% of all votes each) and two of smaller parties operate, is significantly different from a system where four more or less equal parties compete for votes.

The effective number of political parties indicates whether the national assembly of a given country is closer to a one party system or is dominated by multiple parties, where P is the proportion of seats each party takes in the national assembly after elections.

$$N = \frac{1}{\sum p_t^2}$$

For example if only two parties are present in the assembly of which one took 80% of the seats and the other only 20% the effective number of parties would be:

$$N = \frac{1}{(0,8^2+0,2^2)} = 1,47$$

On the other hand in a system where four equal parties are present in the assembly the indicator would be

$$N = \frac{1}{(0,25^2 + 0,25^2 + 0,25^2 + 0,25^2)} = 4$$

After analyzing the electoral results of the general elections held in Turkey since 1983, we find that the multi-party system of the country experienced radical fluctuations over the last three decades (Figure 1). The effective number of parliamentary parties was gradually increasing until the 1999 election, reaching 4.87. The following election in 2002 however produced extreme changes in the party system. Only 2 parties (AKP, and CHP) surpassed the 10% threshold and were able to take seats in the Grand National Assembly. There were five other parties that received at least 5% of the votes but failed to win seats.

On the other hand if we examine the effective number of political parties (an indicator that uses vote share instead of seat share) we see that it remained at a

relatively high level (5.32) even in 2002. The gap between the two indicators shows that the extremely high threshold did not favor a fragmented party system in the assembly.

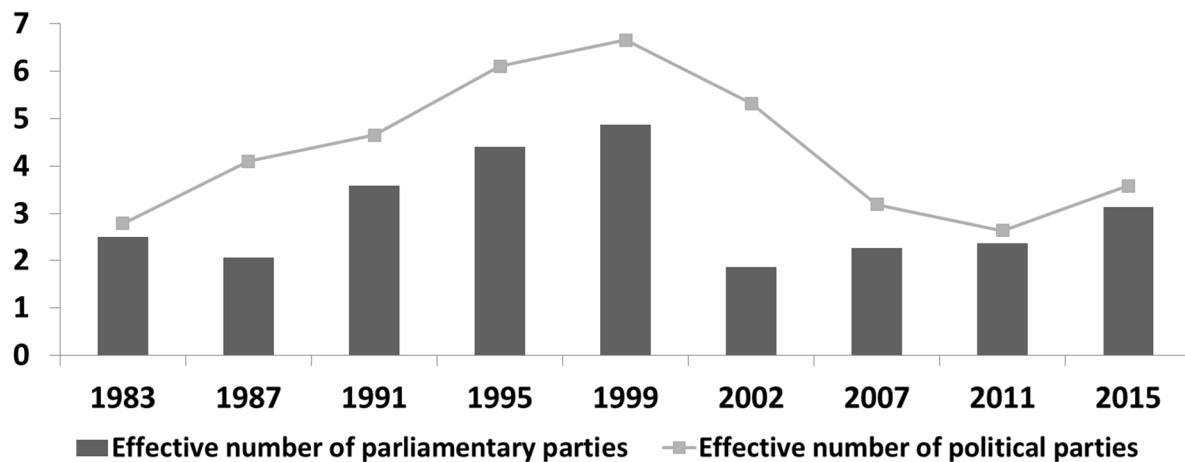

Figure 1: Effective number of parties in Turkey (1983-2015)

During the last three elections however the gap has narrowed down signaling that while a radical concentration has occurred in the party system⁴, strategic voting became more common as voters felt the need to lower the risk of having their votes lost.

In order to fully evaluate the Turkish electoral system, we also need to examine the concept of electoral disproportionality. The **Loosemore Hanby's** index has become the most widely used measure of disproportionality. The index provides an aggregate estimation of the difference between votes cast and seats assigned to each party. The index is calculated by taking the sum of the absolute differences between vote percentages (V_i) and seat percentages (S_i) parliamentary parties received during the election. Finally the sum is divided by 2.

$$N = \frac{\sum |V_i - S_i|}{2}$$

⁴ In the 2002 elections there were 11 parties that had received at least 1%, while only 5 in 2015.

Although the index is likely affected by external factors, we shall use the following generally accepted classification of the Loosemore-Hanby index (Table 1):

0-5%	Proportional
5-10%	Moderately proportional
10-15%	Moderately disproportionate
>15%	Highly disproportionate

Table 1: Loosemore-Hanby index classification

Majority electoral systems tend to result in higher L-H index numbers. The United Kingdom for example has seen its last five general elections yielding higher than 20% L-H index values. The report published by the Electoral Reform Society after the 2015 UK parliamentary elections stated that it was „the most disproportional election to date in the UK” with a 24% index value. On the other hand countries with proportional representation systems like Belgium, Austria, or Finland had elections with L-H numbers between 5-7% in recent years.

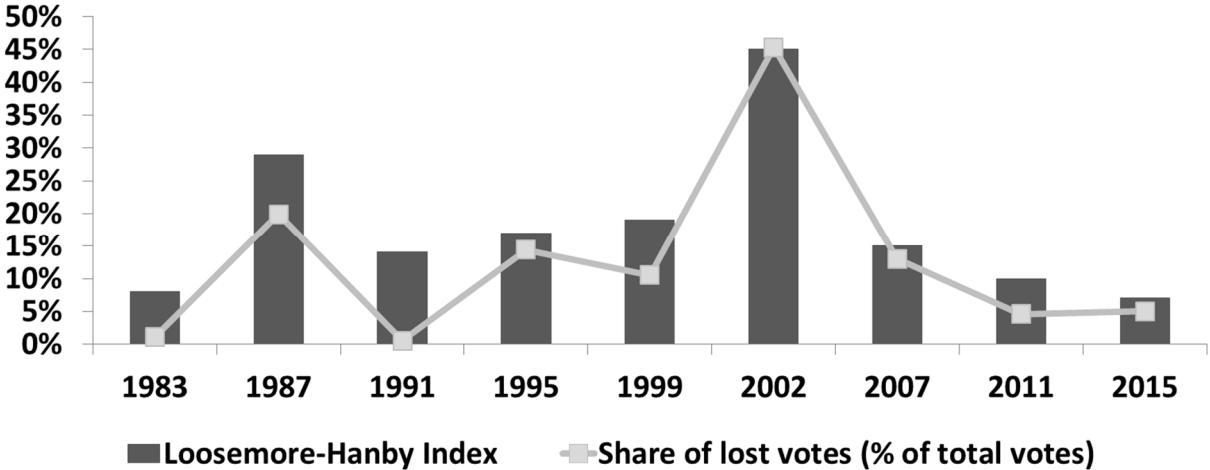

Figure 2: Electoral disproportionality in Turkey (1983-2015)

Looking at the electoral results, we find that 7 out of 9 elections produced moderately or highly disproportionate outcomes (L-H value equal or higher than 10%), while two of these elections (1987 and 2002) showed extremely high values (Figure 2). However it seems that the trend has changed after 2002 and the results of

the last three elections became more proportionate. It is also visible that as the result of increased strategic voting the share of votes that did not manifest in seats has largely decreased over the last decade.⁵

Conclusion

The political map of Turkey has significantly changed since the 1983 general election. During the last three decades a realignment of the electorate has occurred, which means that a large number of voters changed to parties which they identified as better representing their interests and ideological leanings.

After analyzing the electoral results of the last nine general elections, we came to the conclusion that the Turkish political system made great steps towards a more balanced and competitive multiparty system. The effective number of parties has seemed to stabilize around 2.5-3, while the electoral results become more proportionate. On the other hand the proportional electoral outcomes and the growing number of political parties led to a hung parliament in the 2015 election. Since 2002 AKP has never received more than 50% of the popular vote, yet due to the disproportionate results has always won the majority of seats in the Assembly.⁶ After the last election however it became necessary for AKP to form a coalition government. Since coalition negotiations broke down during the summer an early election was called, which will be held on 1 November 2015.

In order to achieve an even more proportionate electoral system it would be necessary to lower the electoral threshold and to balance the district magnitude. Although it would likely tend to yield results that would require the formation of coalition governments more frequently.

References:

Akarca, Ali T. (2010): Analysis of the 2009 Turkish Election Results from an Economic Voting Perspective. *European Research Studies Journal*. 13 (3), 3-40.

---

⁵The share of votes that did not manifest in a seat was 45.3% in 2002 but only 5% in 2015.

⁶ The seats share/vote share ratio of the AKP was 1,93 in 2002, 1,33 in 2007 and only 1,19 in 2011.

- Akarca, Ali T. and Başlevent, Cem (2011): Persistence in regional voting patterns in Turkey during a period of major political realignment. *European Urban and Regional Studies*. 18 (2), 184-202.
- Eggers, Andrew C. and Fourinaies, Alexander B.(2014): Representation and district magnitude in plurality systems. *Electoral studies*. Volume 33. 267-277.
- Enyedi Zsolt, Körösenyi András (2001): *Pártok és pártrendszerek*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kovács László Imre, Stumpf Péter Bence (2014): Az arányosságról a 2014-es parlamenti választás után. *METSZETEK* 3 (3), 52-62.
- Kozma Viktória (2007): Pártrendszer és koncentráció. *Politikatudományi Szemle*. 16 (4), 31-76.
- Özbudun, Ergun (2013): *Party Politics and Social Cleavages in Turkey*. <https://www.rienner.com/uploads/513663b2a80d1.pdf>
- Rallings, Colin and Thrasher, Michael (2015): *The 2015 General Election: aspects of participation and administration*. http://www.electoralcommission.org.uk/_data/assets/pdf_file/0008/191861/Plymouth-UKPGE-electoral-data-report-final-WEB.pdf

Kinn vagy benn? A brit uniós tagság belső és külső dimenziói

Dr. Pál Monika Éva

főiskolai docens, Tomori Pál Főiskola, Hungary

Jelen tanulmány a 2016-ban tartandó brit referendum kapcsán elemzi a brit uniós igényeket és visszatekint az Európai Közösség és a szigetország kapcsolatának alakulására. A szerző választ keres arra a kérdésre, hogy a brit követelések teljesítése milyen fundamentális, az Unió egészének jövőjét, az integráció alakulásának formáját, a brit belpolitikát érintő következményekkel járhat, valamint arra is kitér, hogy a kilépés forgatókönyve milyen átalakulást indukálna az európai erőviszonyokat és a brit belpolitikát illetően.

Az Egyesült Királyság lakói a közeljövőben népszavazáson döntenek arról, hogy benn kívánnak-e maradni az Európai Unióban, vagy kilépnek a közösségből. Az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogy milyen jelentősége van az eseménynek, az milyen következményekkel jár a bennmaradás és a kilépés forgatókönyve szerint. A tanulmány először arra keres választ, hogy egyáltalán miként értelmezhető a brit tagság, valamint a differenciált együttműködés milyen hatással lehet a jövőbeni Európára.

Az Egyesült Királyság és az EK/EU kapcsolata: a különös házasság

A szigetország és a Közösség kapcsolata nem indult zökkenőmentesen. A Római Szerződések idején még nem találjuk az Egyesült Királyságot az aláírók között, az ország 1960-ban egy szabadkereskedelmi integráció (EFTA) alapítói között van, amelyre leginkább mint ellenintegrációs projektre tekinthetünk. Az EGK sikerei és a megváltozott gazdasági, külpolitikai prioritások miatt a britek hamarosan kérelmezték a csatlakozást az európai integrációs közösséghez, amely lépést De Gaulle Franciaországa rendre meg is vétőzött. A De Gaulle-korszak lezárultával beköszöntő Pompidou-elnökség már zöld lámpát adott a csatlakozásnak, így az első bővítési körben a királyság már a kilenc tagállamra bővült EGK tagjává válhatott. Pár évvel az 1973-as csatlakozást követően, a munkapárti¹ Harold Wilson megígérte, hogy újratárgyalja és népszavazással erősíti meg az elődje, Edward Heath konzervatív miniszterelnök által kialakított csatlakozási feltételeket. Az 1975 májusában tartott népszavazás során a britek 65%-a a bennmaradás mellett voksolt.

---

¹ A magyar politikatudományban, közbeszédben, hibásan, a 'Munkáspárt' fordítás elnevezés terjedt el a Labour Party-ra. Helyesen 'Munkapárt' az elnevezés.

Margaret Thatcher (1979-1990) kormányának EK-politikáját konfliktusok övezték, stílusa konfrontatív, de sikeres volt, hiszen a Jacques Delors Európai Bizottsága 1985-95 közötti működése alatt a Közösség szupranacionális fejlődése, az egységes piac és a valutaunió politikájának kialakulása közepette sikerült az Egyesült Királyság számára komoly engedményeket, kivételes jogosítványokat kiharcolnia (brit visszatérítés, opt-out). Az 80-as évek euroszeptikus, harcos thatcherizmusa sem jutott el a kilépés gondolatáig, viszont a Major-kormány alatt kötött Maastrichti Szerződés körül fellángolt belpolitikai viták ismét a konzervatívok alapvető, belső megosztottságát tükrözték a Közösség és az integráció kérdésében.

Az elsőpró 1997-es munkapárti győzelem után Tony Blair nem csupán a pártot tolt a politika közép felé, de markánsan elkötelezett uniós politikát vitt. A munkapárti Brown-éra után ismét színre lépő Cameron-kormány európai politikájának a gazdasági válságból való kilábalásra kellett fókuszálni, a Grexitet, az ukrán válságot, a menekült-kérdést és a terrorizmust kellett hatékonyan kezelnie. A kormány épp azért került többször is összetűzésbe a többi tagállammal, mivel a fiskális fegyelem, a nemzeti költségvetések ellenőrzése, a bankunió, vagyis az egész Európát érintő euroválság kezelésének egyetlen útja, egyértelműen a mélyítés, a szorosabb integráció, a szupranacionális architektúra megerősítése vagy kiterjesztése volt.

Gyakran összemósódik a közbeszédben, de nyilvánvalóan el kell választani az euroszeptikusságot, mint a mainstream-politika jellemzőjét a 70-es évek óta és az EU-ból kilépés radikális lépésének támogatását. Az euroszeptikusok – legyenek akár konzervatívok vagy a Munkapárt bal szárnyán elhelyezkedők – az engedmények és a hatékonyabb, markánsabb nemzeti érdekképviselő mellett törnek lándzsát, a britek esetében a nemzetek Európája-modell képviselői, nem ab ovo a kilépés szószólói.

Az ellenzéki Munkapárt élére 2015-ben megválasztott, a párt alulról jövő, Blair-kritikus, a hagyományos baloldali politizálást visszaállítani kívó Jeremy Corbyn baloldali fordulata nem hozott egyértelmű irányváltást Európa-ügyben, annak ellenére, hogy a liberális gazdaságpolitika kritikája programjának központi eleme volt megválasztása előtt, valamint Corbyn erősen kritizálta az EU bürokratikus és nem eléggé demokratikus döntéshozatalát, annak megreformálása mellett állt ki², különösen a munkavállalói jogok és a környezetvédelem terén. A Munkapárt azonban a referendum kérdésében a bennmaradásért kampányol, miközben – hasonlóan a konzervatívokhoz –, a pártfegyelem alól felmentést adva lelkiismereti szavazásra ad lehetőséget tisztségviselőinek.

---

² A Munkapárt irányváltásához: „I don't think it's principled to retreat to a position of withdrawal from the EU that Labour last held when we subscribed to the longest suicide note in history in our 1983 manifesto. Our future should be as an open, outward-looking country leading the reform of Europe, not the wrongheaded and damaging isolationism of Labour's past.” Kendall (2015).

Jelentősebb fordulatként értékelhetjük az Egyesült Király Függetlenségi Pártja (*United Kingdom Independent Party, UKIP*) színre lépését a brit belpolitikában. A UKIP 1993-as felbukkanása a nyílt és radikális EU-ellenesség új erejét jelentette, a part, mint a kilépés egyértelmű és kérlelhetetlen híve jelent meg. A UKIP mint EU-ellenes párt azért alapvetően más, mint a bal- vagy jobboldal euroszeptikusai, hiszen populista retorikája nem csupán a kilépést tartja az egyedül járható útnak, hanem az EU egész létjogosultságát kérdőjelezi meg. Bár a többségi választási rendszernek köszönhetően a párt mindössze egy mandátumot nyert a parlamenti választásokon, de a pártra leadott 12%-nyi szavazat valódi választói támogatottságról és kiváló mobilizálási képességről árulkodik.

A konzervatív brit kormány egy, a brit parlamenti választások előtt a Konzervatív és Unionista Párt euroszeptikus szárnyának tett ígéret miatt volt kénytelen meghirdetni a népszavazást. A kormányfő 2013. január 23-i Bloomberg-beszéde tekinthető a startpisztoly eldördülésének. Cameron ebben vázolta EU-politikáját, kifejtve³, hogy a változatlan, megreformálatlan unió, a status quo fenntartása nem lehetőség a szigetország számára és jogokat biztosít az eurozónán kívüli tagállamoknak. Cameron úgy érvelt, hogy a jelenlegi formájában a brit választók nem támogatnák az Unióban maradást egy népszavazás során. A kormányfő az eurozóna krízisére, EU versenyképességének romlására utalt, a választók és az EU közötti nem kielégítő kapcsolat hármas problémahalmazát jelölte meg mint a reform szükségességének bizonyítékát. Ezzel a felütéssel összekötötte, beágyazta a brit kívánalmakat egy uniós reformcsomagba, jelezve, hogy a brit kérések kielégítése uniós érdek is.

A brit kormány a 2015 decemberében Donald Tusknak, az Európai Tanács elnökének eljuttatott csomagjában fektette le azon kívánságlista sarokköveit, amelynek sorsa a várhatóan 2016. februári tanácsi csúcson kell eldőlnie annak érdekében, hogy nyáron sor kerülhessen a népszavazásra.

2015. június 25-26-án az Európai Tanács csúcstalálkozóján Cameron frissen újraválasztott miniszterelnökként bejelentette, hogy a reform és a brit pozíció újratárgyalása érdekében sikeres tárgyalások folynak („*properly under way*”). A szeptemberben, Jonathan Faull vezetésével felállt munkacsoport (*task force*) a decemberi izlandi csúcson nem ért el átütő sikert a tárgyalásokon, annak ellenére, hogy sokan decemberre a tárgyalások lezárását várták. Ennek egyik fő oka a politikai napirendet abszolút uraló, egyre elhatalmasodó menekültválság volt. Sem energia, sem kellő idő nem állt rendelkezésre a brit kérdés érdemi megvitatására. A Tusknak küldött levél után, amely négy brit kívánságot fogalmazott meg, egyértelművé vált, hogy egyes tagállamok és Nagy-Britannia között a szabad mozgás (munkavállalás)

---

³David Cameron 2013. január 23-i beszéde Nagy-Britanniáról és Európáról videón: <http://www.bloomberg.com/news/videos/b/d3c09fe3-0212-4f2d-9088-11eb2293c658> és a beszéd szövege: <http://www.newstatesman.com/politics/2013/01/david-cameras-speech-eu-full-text>

témájában feszül a legnagyobb ellentét, de Donald Tusk már 2016 februárját jelölte meg mint a megegyezés dátumát.

A négy alapelemből álló brit kívánságlista konkrétumai lassan körvonalazódtak, 2016 januárjában még nem volt látható a megegyezés alapját alkotó részletekbe menő program.

A brit négyes csomag a következőket tartalmazta:

1. Nagy-Britanniának nem kötelező részt vennie az egyre szorosabbá váló politikai együttműködésében (*ever closer union*)

A már a Római Szerződésben megfogalmazott „*ever closer union*”, vagyis a konkrétan meg nem határozott föderáció felé tett lépések sorozatának felpuhítása kétféleképpen értelmezhető. Egyfelől, **jogelméleti** megközelítéssel, azaz az eredeti szöveg megfogalmazása egy általános kívánalmat fejez ki, amely nem zárja ki a megállást az integráció bizonyos szereplői számára és előrehaladást másoknak. A föderáció egységes és egy időben való elérésére tehát nincs előírás, mint ahogy az „*union*” szó is homályban hagyja a végcélt, nem nevesíti a föderációt mint olyat. Ily módon a legtöbb, ami rögzíthető, hogy a brit kérelem teljesítésével sérülne a szerződések szelleme, az alapító atyák által kívánalomként megfogalmazott elméleti alapvetése.

Jogi-procedurális kérdésként kezelve a londoni kérést, a szerződések felülírása, lábjegyzetelése nem csupán a szerződések szellemének csorbítását veti fel, hanem ama **ab ovo** jogi, szerződéses kötelezettségvállalást sértheti, amely az aláírás és ratifikáció pillanatában öltött testet. Andrew Duff – az Alkotmányos Konvent volt tagja, az uniós jog elemzője, aki mint volt liberális képviselő a gyakorlati problémák felől is megközelíti a Brexit okozta jogi dilemmákat – felveti, hogy egy esetleges szerződésmódosítás nem is sikerülhet, hiszen az alkotmányozó konvent összehívása nem a Tanács hatásköre, a megerősített kompetenciájú Európai Parlament és a Bizottság, utóbbi, mint a törvények őre, komoly tényező a szerződések újraírásakor, és nem feltétlenül adna zöld utat a brit követelésnek.⁴

Alapvető kérdés, hogy a szerződésmódosítás az Unió történetének **irányát tekintve** hozhat-e fordulatot. A megválaszolandó, de egyelőre nem megválaszolható kérdés, hogy a heterogenitás kimondása és lefektetése a továbblépés, a mélyítés érdekében megadandó ár, esetleg ellenkezőleg, a szétesés felé vezető út állomása, amely egyértelműen kárt jelent az unió jövőjére nézve. A történelmi tapasztalat azt sugallja, hogy a sokféleség – megfelelő alapokkal és szabályokkal –, önmagában nem gátja az integrációnak. Kérdéses azonban, hogy „*költség-haszon*”-elemzés szempontjából valóban nyereséges lenne-e egy francia-német-benelux-triád által

---

⁴ Duff, A. (2015)

vezényelt mag-Európa. A többi államtól el/leszakadva valóban versenyképesebb lenne a kicsi és erős hármas, mint a behemót, de diverz egység a globális piacon, a világpolitika színpadán?

Az előbbiek fényében is egyértelmű, hogy a brit csomagra adott válaszok nem választhatóak el az unió továbbhaladásáról szóló vitáról. Cameron kihívása annak a stratégiának a része, amely szerint a mélyítés – például, a bankunió kiteljesítése, az eurozóna további integrációja – nem képzelhető el egy jövőbeni szerződésmódosítás nélkül. A kimondatlan alku a briteknek tett engedmény fejében a GMU továbbfejlesztésének adott szabad út biztosítása és egy majdani szerződésmódosítás elfogadása. A mélyítés konkrét lépéseit illetően jelentős haladás, hogy a Bizottság 2015 októberében bejelentette, hogy a nyáron elfogadott „öt elnök jelentésének” első szakaszát végrehajtja és konkrét lépéseket tesz a GMU megerősítése érdekében.⁵

A mag-Európával kapcsolatos fejlemény, hogy az eurozóna integrációjával kapcsolatban Françoise Hollande francia elnök külön eurozónás kormányt, költségvetést és parlamentet szorgalmazott. A francia gazdasági miniszter egy erős eurozónás bizottsági elnöki posztot is vizionált, amelyben a szupranacionális csúcsszerv vezetője a zónához tartozó tizenkilenc állam gazdasági, pénzügyi és szociális politikájának koordinálásáért felelne.⁶ A költségvetési és transzferunió szintén a mélyítés forгатókönyvének lépései. Mario Draghi, az Európai Központi Bank elnöke egyenesen „hatalmas ugrásnak” (*quantum leap*) nevezte azokat a feladatokat, amelyeket az intézményi konvergencia terén elérendőnek lát. Az intézményi mélyítés számára több közös (*shared*) szuverenitást, és a polgárok felé megerősített elszámoltathatóságot kíván meg.⁷ A 2012 óta a fiskális és bankunió felé tett lépések annak a scenáriónak a részei, amelyek magasabb szintre helyezik, kiegészítik a gazdasági és politikai unió felé tett lépéseket. A válságból való előremenekülés tehát a szupranacionális architektúra megerősödésével is jár, amely felismerésnek nem csupán gazdasági, hanem abból következően politikai következményei is lehetnek. Pontosan ez az a folyamat, irány a föderalizmus útján, amelyet nem tart kedvezőnek a jelenlegi brit kormány. Az eurozónából kimaradók, a britek mellett például a svédek is aggasztónak látják azon lépéseket, amelyekbe nincs beleszólása az eurozónán kívülieknek, de amelynek hatása nem korlátozódik a közös pénzt használó tagállamokra, felerősítve olyan félelmeket, hogy a kinn maradók másodrangú EU-tagok lesznek.

---

⁵ A Bizottság végrehajtja az „öt elnök jelentésének” első szakaszát, 2015. október 21. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5874_hu.htm

⁶ Hollande proposes a Eurozone government: <http://openeurope.org.uk/blog/hollande-proposes-a-eurozone-government/>

⁷ <http://www.euractiv.com/sections/eu-priorities-2020/draghi-calls-quantum-leap-eurozone-integration-312949> = <http://www.euractiv.com/sections/eu-priorities-2020/draghi-calls-quantum-leap-eurozone-integration-312949> = Draghi calls for ‘quantum leap’ in eurozone integration. (*Euractiv*, 2015. márc. 17.)

Érdekes paradoxon azonban, hogy miközben a gazdasági válságból való felépülés és a globális versenyképesség javítása megköveteli a szorosabb gazdasági harmonizációt, az olyan területek mint az energiaügy és a digitális piac terén vállalt közös uniós lépések meghozatalát, vagyis az egységes piac fejlesztését – amely, nem mellesleg brit érdek is –, a britek ezen lépések politikai konzekvenciáit nem vállalnák, míg a gazdasági lépések ellen, amelyek, például, növelnék az uniós versenyképességét, nem emelnek kifogást. Ezenfelül a brit csomag tükrében London annak az eurozónának a kérdéseibe kíván (indirekte) beleszólni, amelyre mint kívülálló tekintett és amelynek sosem volt, valamint nem is szeretne a tagjává válni. Elfogadható azonban azon érvelés, amely az eurozóna integrációját és kétsebességessé válását az egész egységes piacra kiható fejleménynek tekinti és nem látja sterilen elválaszthatóan a fiskális integrációt és a politikai szupranacionalizmus felé tett lépéseket.

Németország és Hollandia a Maastrichti Szerződés óta központi alapelvként, rendezőelvként működő szubszidiaritás megerősítésében érdekelt. A szubszidiaritás külső és belső dimenziói, vagyis a hatékonyság és a participáció elvei egyaránt hangsúlyt kapnak. Míg az említett tagállamok a közösségi döntéshozatal hatékonyságnövelésében és kiterjesztésében érdekeltek, a britek éppen hogy nem csupán a továbblépés diverzifikálását, hanem az eddigi feladatok repatriálását is igénylik. A repatriálás lefordítható a szubszidiaritás alkalmazására is, a nemzetek Európája-koncepció ebből a szempontból tehát nem csupán a nemzeti érdekképviselőt, a föderáció lassítását, kikerülését jelenti, hanem a részvétel és hatékonyság melletti érvként is felhozható. A szubszidiaritás és repatriálás összekötése mellesleg a demokratikus deficit csökkentésének igényével kapcsolódik össze, amely nem egyfajta anti-föderális politikai álláspont, a szupracionalizmus antitézise, hanem a nemzetek Európája demokratizáló és diverz projektjének a megjelenése.

Kérdéses azonban, hogy a differenciált integráció, a kétsebességesség helyett a kettőosztatóság nem vezet-e olyan kettőosztottsághoz, amely a nem eurozónások/új tagállamok/szegény tagállamok elszigetelődéséhez, hosszabb távon leszakadásához vezethet? Nem dőlt még el, hogy az identitásdeficittel küzdő integrációs projekt nem fog-e még jobban szétszakadni oly módon, hogy növeli, elidegeníti a nem magországokhoz tartozó országok állampolgárait. Lehetséges, hogy új törésvonal születik az eurozónán belül is, hiszen például Görögország nem lenne tag a magországok csoportjában. Az intézmények kettőosztása együttjárhat az elsőrendű/másodrendű uniós állampolgárság valóságának vagy annak percepciójának kialakulásával. Az eurozónás tagállamként nem kormányozza-e bele magát elszigeteltségbe? Az uniós további, előre még nem látható mélyülésének iránya rendre felveti majd a brit vagy egyéb tagállami szerződésfoldsodások igényét. A bebiztosított különállás nem vezet egyben izolációhoz, marginalizációhoz?

2. A születendő EU-s szabályozásra a nemzeti parlamenteknek a britek piros lámpát, vagyis vétót kérnek

A Lisszaboni Szerződés 12. cikke megerősítette a nemzeti parlamentek szerepét, amely sárga lapot adhat a törvénykezésben – például a szubszidiaritás alkalmazását tekintve – míg a brit javaslat viszont vétót, piros lapot adna a nemzeti parlamenteknek. Ez kiegészül azzal, hogy a britek Brüsszel túlhatalmát, a szupranacionális bürokrácia túlterjeszkedését kritizálva nem csupán fékeznek, hanem vissza is nyesnék az Unió jogosítványait, viszont nem látható még, hogy ezek mely területekre terjednének ki.

3. Az euró mint az EU egyetlen valutája kifejezést töröltetnék a szerződésekből

Az *opt-out* a differenciált együttműködés példája, amely évtizedek óta a Közösség mindennapjainak realitása. A többsebességesség, a kivételek és differenciált együttműködési formák tehát nem újkeletű jelenségek, ezekre az euroövezet vagy Schengen a legtöbbet citált példa. Elméletileg az *opt-out*-ot egyfelől szemlélhetjük úgy, mint a különleges kivételezett bánásmód megnyilvánulását, amely aláássa a homogén egységet, másrészt egy olyan *modus vivendi* eseteként is vizsgálható, amelyre reálpolitikai megfontolások miatt van szükség. Sőt: a „változó geometria” mint a rendszert alapvetően meghatározó, természetes rend is értelmezhető. Világos, hogy a homogén Közösség legalább az első bővítés óta pusztán fikció, hiszen nyilvánvaló, hogy olyan gazdaságilag, politikailag heterogén tagállamok csoportja alkotja a már huszonnyolc tagot számláló Uniót, amely nem lép egyszerre. A megoldás ennek a helyzetnek a kezelésére az *opt-out* vagy a derogáció eszköze. A Delors-Bizottság által elképzelt gazdasági és monetáris unió lépcsőfokai és a hozzájuk kapcsolódó maastrichti konvergenciakritériumok csomagja pontosan egy olyan egymásra épülő konstrukciót vázol fel, amely, bár kritériumokkal körülbástyázott, de nem kényszerzubbonny, nem kötelezi egyszerre haladásra a Közösség tagállamait.⁸

Azért hozna minőségi változást egy esetleges szerződészmódosítás, mivel a kivételesség – például az euro esetében – vagyis a „*multi-currency union*”-szabály lenne, nem kivétel. Kérdés például, hogy újonnan belépő államok esetében praktikusán miként működne a monetáris közösséghez való csatlakozás. Az újdonsült tag elkötelezi-e magát a maastrichti konvergenciakritériumok irányában,

---

⁸ Bár a brit példától eltérően a koppenhágai kritériumoknak megfelelően Magyarországnak mindent meg kell tennie az euroövezetbe való csatlakozás érdekében, a makrogazdasági mutatók mellett a politikai akarat is szükséges a közös valutaövezetbe lépéshez. Ezidáig — néhány kivételtől eltekintve —, nem volt kétséges, hogy a politikai szándék nem hiányzik a csatlakozás mögül, de a válság és az euroszeptikusok megerősödése ezt a hozzáállást alapvetően változtatta meg.

mint amely az *acquis* része és később kap felmentést, esetleg a csatlakozási tárgyalások során rögzíti választott tagságát?

4. A szociális támogatás feltételeit a Nagy-Britanniába költöző uniós munkavállalók esetén korlátozná

A választók szemében a bevándorlásügy központi téma. A 2014-es februári YouGov a Channel 5 számára végzett közvéleménykutatása szerint a britek 65%-át aggasztotta a bevándorás, 31% nem aggódott és 4%-nak nem volt véleménye. A válaszadók 39%-a vélte úgy, hogy a nyugati országokból való vándorlás pozitívan hat a britekre, míg ez a szám csupán 22% volt, amikor a kelet-európai bevándorlókra vontakozott. 2014 januárjában, tehát még jóval a szíriai bevándorlási hullám tetőzése előtt, a válaszadók 62%-á osztotta azt a véleményt, hogy a bevándorlók juttatásait meg kell vonni az országba érkezésük után öt évig, míg 25%-uk nem korlátozná a szociális juttatások nyújtását, 13%-uk pedig nem tudott a kérdésre válaszolni. Komoly és megválaszolandó kérdés azonban, hogy a juttatások csökkentése, a kormány által a bevándorlók elé emelt négy éves moratórium, vagy a nem a szigetországban élő gyermekek utáni támogatás, vagyis a már korábban bevezetett szigorításon túli lépések, önmagukban elegendő korlátozó erővel bírnának-e. Az uniós jogászok, az Európai Bíróság esetjoga szerint nem számít a szabad mozgás korlátozásának a szociális juttatások megkurtítása, amely nemzeti hatáskörbe tartozó jog. Az uniós állampolgárok közti diszkrimináció viszont elfogadhatatlan, azt főleg a visegrádi országok kormányfői sérelmezték, akiknek állampolgárai nagy számban vállalnak munkát a csatlakozás óta a szigetországban. Cameron 2010-es azon választási ígérete, hogy százezer alá csökkenti a bevándorlók számát, nem valósult meg 2015-re.⁹ A bevándorlók számának csökkentése és az egyenlő bánásmód együttes, kettős kihívásának megoldása érdekében az európai munkavállalók számára egy speciális státusz létrehozása lehet a kiút, hiszen úgy tűnik, négy évnyi moratóriumhoz ragaszkodik a brit kormány. (Egy korábban megszűntetett, de hamar eltűnt javaslat volt a 18-22 év közötti brit állampolgárságú munkavállalók juttatásainak a korlátozása, amely kivédené a diszkrimináció vádját. Az elégedetlenséget, amely szavazatvesztéssel járhatna, a kincstár másfajta juttatások megadásával kompenzálná.)¹⁰

Végül a hónapok óta húzódó tárgyalássorozat a 2016. februári brüsszeli csúcson megegyezéssel végződött, amely után a Londonba visszatérő miniszterelnök, a kabinettel való egyeztetés után, június 23-ra ki is tűzte a népszavazást, amelyet westminsteri képviselők meg is szavaztak. Cameron

---

⁹ Dodds (2015)

¹⁰ Olyan javaslat is felmerült, hogy a brit állampolgárságú, külföldről hazatérők (*expat*) juttatásait korlátozzák, de ez nem volt elegendő engedmény az uniós feleknek.

egyértelmű sikerként értékelte a kiharcolt eredményt, így a bennmaradásért kampányolók (*Stronger in Europe*) élére állt.

A 2016. februári brüsszeli csúcstalálkozóra a britek és az EU tagállamai tehát a decemberi négy pont alapján készültek. Meglepetésként azonban, a brit fél egy radikális követeléssel, a szociális juttatások tizenhárom évig történő befagyasztásával állt elő. A végső kompromisszum hét évben maximálta a szociális jogok felfüggesztését, és a gyermekek után kedvezmények megvonása csak az újonnan érkezettekre lenne érvényes, méghozzá 2020-tól. A támogatást indexálnák, a nominálérték és a vásárlói kosár alapján számolnák majd ki. Az indexálás azt jelenti, hogy a munkavállaló nagyobb költségvetési befizetései után a juttatások is fokozatosan, az idő elteltével emelkednek. A megegyezés kimondta, hogy a szociális rendszer leterheltsége esetére beindítható a vészfék, amely korlátozásait maximum négy évig lehet érvényben tartani. Ez utóbbi rendelkezés komoly, Londonnak tett engedmény, a vészfék beindításának makrogazdasági feltételeit, számokra lebontott konkrétumait nem látjuk.

Lényeges elem, a diszkriminációmentesség érdekében tett alku, hogy a támogatások valamennyi tagállam számára alkalmazhatóak lennének. Az uniós állampolgárok nem EU-polgár házastársaival szemben, a név-/állházasságok kiküszöbölése érdekében a harmadik országok állampolgáira vonatkozó szabályozás lesz irányadó.

Az egyik legvitatottabb, legkényesebb megoldandó feladat az unió jövőbeni mélyítéséhez kapcsolódik, az Egyesült Királyság különutasságának, mozgásterének biztosítása. Ezt azzal a formulával oldották meg a felek, hogy kimondták a felmentést a – Juncker szerinti brit „különleges és specifikus” (*special and specific*) státuszt – amelynek lényege, hogy a jövőbeni szerződésmódosítások alól, de cserébe lehetővé válik „a mélyítés azon tagállamok között, amelyek osztoznak ennek jövőképében.” A City, francia nyomásra, nem kapott különleges elbánást, a pénzügyi szabályozások területén a briteknek egyenlő lehetőségeket kell biztosítani („*level playing field withon the internal market*”).

Összességében, Cameron nem érte el, hogy jogosítványokat repatriáljanak Brüsszelből, London nem kapta meg az eredetileg kívánt vétójogot sem, de egy ország is indíthat konzultációs mechanizmust, ha az eurozóna döntését a maga számára hátrányosnak ítéli meg. Emellett, a megállapodás szövege rögzíti, hogy egyetlen tagállamot sem érhet diszkrimináció annak alapján, hogy milyen fizetőeszközt használ.

A kampány és a kilépés

Az érdemi kampány tehát teljes gőzzel indult útjára a februári megegyezés után. Tartalmát, jellegét tekintve tartalmaz identitással, szuverenitással kapcsolatos elemeket éppúgy, mint a racionális-materiális érveket. A szuverenitás nemzeti érdek, a britség és európaiság központi elemei a vitának, de igazán a bevándorlás vált a legkényesebb vitaponttá, hiszen a bevándorlás kapcsán a szolgáltatások megvonása, a munkahelyekért folyó verseny a britek mindennapi életére jól lefordítható problémák.

A jelenlegi kampányból kiderült, hogy a populista hangulatkeltés a multikulturális Nagy-Britanniában is veszélyes fegyver, különösképpen a bevándorlásügy kapcsán fokozódó idegenellenesség billentheti át a „nem” javára a szavazatokat. A populista, euroszeptikus, Európa-ellenes pártok térnyerése okán a (mérsékelt) EU-barát erők két tűz közé kerülhetnek. A brit konzervatív kormány saját euroszeptikusainak szorítását mintegy azok domesztikálásával, kooptálásával igyekszik megoldani. David Cameron ezen okból vette be az EU referendumról szóló tanácskozó testületébe a népszerű londoni főpolgármestert, Boris Johnsont – aki később, nagy meglepetésre átigazolt a „nem”-táborba. Hasonló megfontolások alapján emelte be Cameron a kormányba Pirit Patilt, aki korábban a Referendum Párt színeiben került a nagypolitikába. Másfelől, a legerősebben az Európa-barát, föderalista Liberális Demokraták és a Skót Nemzeti Párt együttes szavazatait kitevő vokssal rendelkező UKIP egy parlamenti helyével és parlamenten kívüli eszközöket felhasználva szorítja jobbról a Cameron-kabinetet. (Az pedig érdekes paradoxon, hogy az eredetileg euroszeptikus Cameron sokak szemében szinte az EU megmentőjének szerepében lép fel, mivel benn tartaná a briteket az EU-ban a reformok sikeres keresztülvitele esetén.) Nigel Farage, a UKIP vezetője, a brit konzervatív, antiglobalista választókra apellál, és komoly korlátozásokat vezetne be a külföldi munkavállalókra. Az alacsonyan képzett vagy képzetlen külföldi munkavállalókat a parlamenti ciklusban már nem engedné be, a magasan képzettek számát pedig 50.000-ben maximálná. Kül- és gazdaságpolitikájában bezárkózóbb, a nemzeti szuverenitást mindenek elé helyező politika jellemzi.

A „benn” és „kinn” kampány főbb érvei a következők:

SZAKPOLITIKA	BENNMARADÁS	KILÉPÉS
KERESKEDELEM	Az exportvámok és a bürokrácia elkerülése (a brit export 45%-a az EU-ba irányul)	Új EU-kapcsolat kialakítására lehetőség. Nem köti EU-jog. Fontos országokkal (Kína, India, USA) köthet kereskedelmi szerződést
EU-BÜDZSÉ	340 font évente, háztartásonként	A hetente 350mill. fontnyi pénz, amely a fél oktatási költségvetés,

	És 3000 fontot kap vissza a tagságból adódóan. Kilépés esetén is fizetni kell az egységes piachoz való hozzáférés miatt.	otthon marad. Ezt tudományos kutatásra és új iparfejlesztésre lehet költeni.
SZABÁLYOZÁS	A 28 nemzeti sztenderdet egy európai sztenderddé alakul, amely a bürokrácia csökkenését hozza és kedvez az üzleti szereplőknek. Bennmaradva harcolni lehet a jobb szabályozásért.	A kiválás után újra maga kontrollálja az ország a munknak-ajogi, egészség- és biztonságügyi előírásokat, amelyeket a Business for Britain felmérése alapján az üzleti szereplők támogat.
BEVÁNDORLÁS	A kilépés nem vezet a bevándorlás csökkenéséhez. Azok az országok, amelyek kívülről kereskednek az EU-val, nagyobb bevándorlást mutatnak, még az EU-országokból is, mint NB.	Megváltoztatható a „drága és összevissza” (<i>out-of - control</i>)-rendszer, amelyben nyitott ajtók vannak az EU-ban és blokkolják azokat a nem-EU bevándorlókat, akik hozzátehetnének a brit jóléthez.
BEFOLYÁS	Nemzetközi csúcson NB két módon is képviselve van külügyminisztere és az EU főképviselője által. Az együttműködés segít az ebola és az afrikai kalózkodás elleni küzdelemben.	NB-nak kevés a befolyása az EU-ban. Kívülről újra elfoglalhatja székét nemzetközi intézményekben és nagyobb befolyással bír a szabadkereskedelem és az együttműködés területén.

Forrás: <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2016/01/graphics-britain-s-referendum-eu-membership>

A népszavazás pártpolitikai megfontolások miatt kikényszerített és elhúzódó folyamat, amely az euroszkeptikus eszmék táptalajává válhat. Ennek oka, hogy a tagságról szóló vita, magának a kilépésnek mint opciónak a felvetése válságot tükröz. A migránsválság és a terrorizmus kezelésében nem túlzottan kompetensnek mutakozó Unió maradék és megtépázott tekintélye is csorbulna a kilépéssel. Belpolitikailag ennek haszonélvezői az euroszkeptikus pártok, amelyek a 2017-es francia elnök- és német parlamenti választások során is erőre kaphatnak. Az integrációellenes szélsőjobb megerősödését mutatta 2015-ben az önkormányzati választások során a Front National előretörése, amely az első fordulóban elsőként végzett a választásokon. Németországban Merkel menekültpolitikájának kritikája a kölni karácsonyi események nyomán tovább nő, támogatottsága csökken, míg az AfD, a Pegida a bevándorlásellenes hangulatra tud politikailag ráülni. A jobboldali populista lengyel irányváltás, a PiS 2015-ös győzelme is konfrontatívabb EU-politikát ígér, különösképpen annak fényében, hogy a Bizottság 2016. január elején erősen bírálta a jobboldali Kopacz-kormány a demokrácia intézményeit (alkotmánybírák kinevezése, média függetlensége) sértő döntéseit (Timmermanns-levél). Az ukrán válság óta kihúlt orosz külpolitika formálói is kedvezően értékelnék a

megosztottságot mutató és a britek kilépésével nagyágyút veszítő Uniót, míg az Egyesült Államok, amelyet „különleges kapcsolat” fűz a britekhez, Európa mint fontos szövetséges gyengülését nem fogadná szívesen.

A kiválás precedensként szolgálhatna és az EU arcvesztésének üzenete nem csupán az lenne, hogy az integrációs felépítmény belül nem egységes, hanem ezáltal kifelé sem tudna hiteles egységnek mutatkozni, modellként, a demokrácia és stabilitás szigetként funkcionálni, hanem a szétesés útjára lépett integráció. Ez pedig globális szerepvállalását, tekintélyét is csökkenti.

A Brexit nem csupán a kormányfő személyes ügye, hanem politikai túlélésének próbája. Annak a pártnak az elnökeként, amelynek nevében az unionista szó szerepel, nem kíván asszisztálni az 1707 óta létező unió szétesése felett. Annak ellenére, hogy felmenti minisztereit a pártfegyelem alól és ő a bennmaradás mellett kardoskodik, a „nem” többségbe kerülése egyértelmű vereség lenne a pártvezér számára, amely belülről megindítaná a trónkövetelők mozgolódását, az utódlási harcot. Annak ellenére, hogy Cameron bejelentette, hogy a a kilépés esetén nem adja át a stafétabotot, olyan nyomás alá kerülhet, hogy lemond tisztségéről, teret engedve az euroszeptikusok előretörésének, szinte felidézve azt a belső harcot, amely a Konzervatív Pártot jellemezte a Thatcher-érában. A sikeres tárgyalások végén és a bennmaradás esetén a kormányfő hármasszoros nyereséget könyvelhet majd el. Egyben tartja az Egyesült Királyságot, vagyis a három évszázados uniót, hiszen az Európa-barát skótok nem próbálkoznának egy új referendummal, amelyre a kilépés miatt kerülhetne sor. Az elnyert kedvezmények és a bennmaradás következményeként a miniszterelnök belpolitikai legitimitása megnő, kompetens vezetőként léphet fel. Emellett az Unión belül felértékelődhet személyes súlya és valódi mágnes, központi személyisége lehet a kétsebességes Uniónak, a nem eurozónás tagok és a nem mag-Európás országok vezető érdekeinek fő szószólójává válhat.

A kilépésre vonatkozó procedurális-jogi keret¹¹ egyértelműsége mellett azonban, nem világos, hogy milyen utat választana a szerződések által már nem között Egyesült Királyság. Sötétben tapogatózunk, hogy vajon a norvég, esetleg a svájci modell lenne-e az irányadó a brit kormány számára.

Gazdasági következményeit tekintve a teljes elszakadás szélsőséges forgatókönyve szerint a tagsági díj, mintegy nyolc milliárd font (13 milliárd euró) a brit kincstárban maradna, a WTO-szabályok szerint az import élelmiszerkorlátokat le lehet bontani, olcsóbbá téve a behozatalt, valamint a brit partok melletti halászati jogokat is korlátozás nélkül lehetne gyakorolni. A City a feltörekvő piacok gócpontja

---

¹¹ „Nem”-szavazat esetén a kormány a Tanácsnak nyújthatja be a kilépés szándékáról szóló javaslatát. A Lisszaboni Szerződés 50. cikke — első ízben a Közösség történetében — rendelkezik a kilépés forgatókönyvéről, két évet adna a kilépés levezénylésére, akkor lépne életbe a tagság megszüntetése. A kilépés és a Lisszaboni Szerződés jogi és technikai problémáiról ld. Renwick (2016).

lehetne, egyfajta „Szingapúr szteroidon”¹², egy kifelé nyitott, kereskedőnemzet, bár azt figyelembe véve, hogy a City-t sok befektető, mint az EU kapuját választja, ez a prognózis is kétséges lehet. A *The Economist* azonban felhívja a figyelmet arra, hogy legyen szó akár a pénzügyi szektorról, az áruexportról, a sztenderd szabályoknak való megfelelés nélkül a britek elvesztik globális és az egységes piacon meglévő versenyképességüket, arról nem is szólva, hogy a famereknek nyújtott 2.7 milliárd fontos juttatás is elveszne, amellet, hogy az ipari termékek (például az autóipar) vagy a tejtermékek területén magas importvámokkal kellene számolni az egységes piacra lépve.¹³

Svájc egy sor bilaterális szerződéssel kötődik az EU-hoz, lazább kapcsolat köti a közösséghez, de az egységes piaccal kapcsolatos jogszabályokat a svájciaknak is alkalmazniuk kell. Fontos különbség, hogy a britek számára olyan fontos szolgáltatások, mint például a pénzügyi szolgáltatások, nem tartoznak az együttműködés keretei közé. A svájci modell követése esetén a briteknek is alkalmazni kell az uniós sztenderdeket, hiszen azzal exportálhatnak csak az EU területére, de a hazai piacukon kell követni az EU szabályozást.¹⁴

Norvégia a svájci modellnél szorosabban kötődik az EU-hoz, az EEA (*European Economic Area, Európai Gazdasági Térség*) tagjaként vámmentesen hozzáfér az egységes piachoz, kivéve azon étel- és italféléket, amelyeket az EU támogat. Norvégiának az egységes piacra vonatkozó összes jogszabályt be kell tartania, valamint az EU-tagok befizetéseihez mérhető tetemes hozzájárulást fizet be a közös kasszába, természetesen anélkül, hogy a politikai döntésekbe beleszólhatna. (Norvégia ugyanakkor számos terület, program munkájában részt vehet, mint amilyen a *Frontex*, *Europol* vagy a *Védelmi Ügynökség*). Mivel **Norvégia a schengeni rendszer** tagja, a határőrizetben kevésbé folytathat önálló politikát, mint az abból kimaradó (*opt-out*) Egyesült Királyság.¹⁵

Egy fontos különbséget meg kell azonban említeni Nagy-Britannia hosszú távú jövője szempontjából. Svájc és Norvégia esetében a tagságnál lazább kapcsolatok, bár nem feltétlenül vezetnek tagsághoz, de olyan szempontból mindenképpen a tagság előszobái, főleg az EEA-tagság, hogy egyre szorosabb, az adott országot és az EU-t pókhálóként összekötő kapcsolatrendszert jelentenek, amelyek megkönnyítenének egy jövőbeni csatlakozást. A brit kilépés után, legalábbis rövid távon, valószínűleg nem lenne visszaút a Közösségbe.

A kilépésnek az Egyesült Királyságra vonatkozó következményei mellett kevesebb szó esik arról, hogy maga az Európai Unió hogyan alakulhatna át a britek

---

¹² „Making the Break” *The Economist*, 2012. dec. 8. <http://www.economist.com/news/briefing/21567914-how-britain-could-fall-out-european-union-and-what-it-would-mean-making-break>

¹³ uo.

¹⁴ Hannan (2016)

¹⁵ Gayle (2015)

távozása után. Konkrét külpolitikai hatását tekintve az Unióra végtelenül kedvezőtlenül hatna a brit kiválás. A hármass válság – külpolitikai (Ukrajna, Daesh) migrációs, pénzügyi válság – szorításában vergődő Közösség arcvesztése a globális politika és a nemzeti belpolitika dimenziójában is káros következményekkel járna.

A kilépés nem csupán gazdasági és külpolitikai szempontból, hanem a belső politikai-hatalmi konstelláció tekintetében is markáns átrendeződéshez vezetne. Hollandia, Svédország, Olaszország például úgy tekint a szigetorszagra mint egy, a német-francia-tandem ellensúlyozására képes erőre, szinte az erőegyensúly klasszikus brit külpolitikájára emlékeztetve a szemlélőt. A brit kilépés tehát alapvetően rajzolná át az európai erőviszonyokat.¹⁶ Thomas Kielinger az adaptabilitást, a szabadkereskedelmet és reformot tartja a britek kulcsfontosságú jellemzőjének és történelmi-kulturális beágyazottságukat, vagyis a kontinentális hagyománytól eltérő történelmüket látja az európai különutasság forrásának. A kereskedelem és a reformokra sarkalló hajlam az adaptibilitás, vagy másképp fogalmazva, a flexibilitás záloga, amely a világhoz való alkalmazkodás kulcsa. Ebben is hozzáadott értéket képvisel a szigetország. Kielinger tehát indirekte azzal érvel, hogy az Egyesült Királyság egyfajta ellenpólusa a protekcionista mediterrán blokknak a Tanácsban, tehát szavazatával a szabadkereskedelem, a globális piacok felé nyitottabb EU garanciája. Ebből a szemszögből tekintve a német ragaszkodás a brit bennmaradáshoz a túlélés kulcsa is, a differenciált együttműködés az adaptibilitás tesztje, nem kerékkötő, hanem a belső dinamizmus garanciája.¹⁷

Konklúzió

A fentiekben elmondottak alapján láthatjuk, hogy a Brexit nem szűken vett brit kérdés, amely a korábbi referendumhoz hasonlóan kizárólag brit kívánalmakat fogalmaz meg, hanem az Unió egész irányának, fejlődésének tesztje. Olyan fundamentális kérdések feszegetését jelenti, amelyek tisztázására ha előbb-utóbb nem kerül sor, az belülről feszíti szét a Közösséget. A többsebességes, nem egy taktusra lépő Európa nem fikció vagy újkeletű fejlemény, komoly történelmi hagyományokra tekint vissza a Közösség fejlődésében. A gazdasági közösségből politikai entitássá formálódó Unióban kérdéses, hogy az eurozóna milyen irányban fejlődik tovább, az eurozóna mélyítése mennyire szakítja szét a jelenlegi rendszert. Az azonban egyértelmű, hogy a brit kilépésnek az Unió és a britek is vesztesei lennének, mind gazdasági, mind politikai tekintetben. A kilépés precedens nélküli lépés lenne, amely karakterében is megváltoztathatja az Uniót, és amely

---

¹⁶ Möller – Oliver (szerk.) (2014: 106)

¹⁷ Kielinger (2015)

következményeként az Egyesült Királyságnak egy egyelőre nem ismert keretben kellene tovább működnie.

Irodalom

- Dodds, L.: David Cameron will never hit his immigration target. Here's Why. *The Telegraph*, 2015. május 21. <http://www.telegraph.co.uk/news/general-election-2015/politics-blog/11602078/Immigration-how-will-the-Conservatives-tackle-it.html>
- Duff, A.: *How to make the Brexit deal formal, legally-binding and irreversible.* <http://www.euractiv.com/sections/uk-europe/making-brexit-deal-formal-legally-binding-and-irreversible-319647>, 2015. nov. 19.
- Gayle, D.: The Norway option: what is it and what does it mean For Britain? *The Guardian*, 2015. okt. 28., <http://www.theguardian.com/politics/2015/oct/28/the-norway-option-what-is-it-and-what-does-it-mean-for-Britain>
- Hannan, D.: What Brexit would look like for Britain Life outside the EU could be very good for us. *The Spectator*, 2016. jan. 23., <http://www.spectator.co.uk/2016/01/what-brexit-would-look-like-for-britain/>
- Kendall, L.: Labour can win power and keep hold of its principles. *The Guardian*, 2015. július 25. <http://www.theguardian.com/commentisfree/2015/jul/25/liz-kendall-labour-can-win-power-and-keep-principles>
- Kielinger, T.: Why Britain keeps its distance, Germany wants the UK to stay, but a look at geography explains the struggle. *Politico*, 2015. szept. 27. <http://www.politico.eu/article/britain-has-always-been-an-island-david-cameron-compatibility-europe/>
- Koller Boglárka: Új perspektívák Lisszabon után. In: *Polgári Szemle*, 2012. február 7. évf, 5-6. szám, http://www.polgariszemle.hu/?view=v_article&ID=473
- A Lisszaboni Szerződés.
- Möller, A., Oliver, T. (szerk.) (2014): *The United Kingdom and the European Union: What would a „Brexit” mean for the EU and other States around the World? DGAP-elemzések*, 2014. szept. No.16.
- Renwick, A.: *What happens if we vote for Brexit? The Constitution Unit.* <http://constitution-unit.com/2016/01/19/what-happens-if-we-vote-for-brexit/>, 2016. jan. 19.
- Scarpetta, V.: Hollande proposes a Eurozone government. *Open Europe*, 2016. jan. <http://openeurope.org.uk/blog/hollande-proposes-a-eurozone-government/>
<http://www.euractiv.com/sections/euro-finance/frances-economy-minister-calls-fiscal-transfers-eurozone-317170> = France's economy minister calls for fiscal transfers in Eurozone. (*Euractiv*, 2015. aug. 3.)
- <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2014-04/cp140065en.pdf>
- <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2016/01/graphics-britain-s-referendum-eu-membership>
- <http://www.euractiv.com/sections/eu-priorities-2020/french-german-ministers-flesh-out-plans-two-speed-europe-315123> = „French, German ministers flesh out plans for ‘two-speed Europe’” *Euractiv*, 2015. jún. 4.
- <http://openeurope.org.uk/daily-shakeup/new-open-europe-briefing-safeguarding-non-eurozone-states-rights-is-essential-to-new-eu-settlement-heres-how-to-do-it/> = „Safeguarding non-Eurozone states’ rights is essential to new EU settlement – here’s how to do it”. *Open Europe* 2015. szept.

Magyar katonai szervezetek és vezetés a török hódoltság korában – avagy: Tantárgy volt-e a stratégiai menedzsment a királyképzőben?

Dr. Ujj András

főiskolai tanár, Tomori Pál Főiskola, Hungary

Miközben a Magyar Királyság katonai kultúrája és szervezetei évszázadokon át követték a nyugat-európai mintákat, az 1541 és 1699 közötti másfél évszázados török hódoltság jelentős mértékben megváltoztatta ezt a trendet. A királyi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség – eltérő okból és más-más módon – a katonai erők alkalmazásában éppúgy sajátos utat járt be, mint a hadművészet fejlődésében. Egyrészt a központi hatalom hullámzó hatékonysága és a pénzügyi háttér változó mértékű biztosítottasága, másrészt a nagy ellenség, a török haderő jellemzői, hadviselési módjai és harcmodora jelentős mértékben hatottak a magyar katonai gondolkodás fejlődésére. Ennek egyik következménye a nehéz fegyvernemeket – páncélos nehézlovasságot, egyes tüzernemeket – nélkülöző „könnyű” haderőszervezet kialakulása volt. Ez a fajta specializálódás komoly következményekkel járt a haderő fejlesztésére és alkalmazására éppúgy, mint a harceljárásokra, a vezetés minőségére és az alkalmazott harceszközökre. Kényszer diktálta helyzet volt ez, vagy a lehetőségek a képességek és a szükségletek közötti harmónia tudatos megteremtése – máig vitatott kérdés, melyre „fekete-fehér”-válasz nem adható. A korszak problémáira adott válaszok – lehettek azok sikert eredményezőek vagy kudarcot hozóak – a vezetéselmélet mai művelői és a döntéshozók számára mindenképpen érdekesek és tanulságosak.

1. Bevezető gondolatok

Mindenekelőtt elnézést kell kérnem az előadás címéért, az ugyanis kissé megtévesztő. Azt sugallja, hogy létezett olyan, önálló államiságra támaszkodó magyar haderő az 1541 és 1699 közötti időszakban, melynek sajátosságai pontosan leírhatóak. Márpedig – figyelembe véve az 1526-os kettős királyválasztással, majd Buda 1541-es török elfoglalásával kialakult helyzetet – ez csak korlátozottan igaz. Így aztán külön kell vizsgálnunk a Habsburg-fennhatóság alatt működő királyi Magyarország és a török birodalommal sajátos kapcsolatot ápoló Erdélyi Fejedelemség haderejének szervezetét és irányítási-vezetési rendjét. Mondanivalómat igyekszem a stratégiai szintekre korlátozni, de néhány esetben kénytelen leszek beérni az operatív szintek vizsgálatával.

Kérem, ne számítsanak komoly hadtudományi elemzésre! Erre sem a rendezvény jellege, sem az előadás adta keretek nem megfelelőek. Csupán azt a kérdést szeretném megvizsgálni, mely okok vezettek oda, hogy az említett időszak magyar hadszervezetei – noha Mátyás uralkodása (1458-1490) alatt, tehát a XV. század második felében a Magyar Királyság még Európa egyik legerősebb és leghatékonyabb haderejével rendelkezett – milyen tényezők következtében tértek el az európai trendektől, és e változások hanyatlásnak tekinthetők-e, vagy inkább egy sajátos viszonyok által kialakított „külön útnak”? A kérdés már csak azért sem érdektelen, mert a modern vezetésszervezés és stratégiai menedzsment is azt igyekszik vizsgálni, hogy az általánostól való eltérések anomáliák-e, vagy éppen a lehetőségek kihasználásának hatékony eszközei!

Nézzük meg tehát előbb a középkori magyar hadszervezetek virágkorát, a XV. század második felét. Ez az az időszak, amikor Európában megkezdődik a tűzfegyverek elterjedése, a nehézgyalogság szerepe felértékelődik, és az alkalomszerű, egyes hadjáratokra szervezett haderőket lassan, de biztosan felváltják az állandó hadseregek. E tendenciák mindegyike kimutatható Mátyás haderejében. Meglepően nagy számban alkalmazták a különböző méretű és feladatkörű ágyúkat, elsősorban a várharcok során, de érdemi erőt képviseltek a Dunán működő ágyús naszádok is. Némiképp nőtt a gyalogos katonák aránya, a puskával felfegyverzetek aránya megközelítette a 20 %-ot – bár még nem érte el a nyugat-európai nagyhatalmak haderőinek szintjét. A legfontosabb fegyvernem továbbra is a nehézlovasság maradt, de rendkívüli mértékben megnőtt a könnyűlovasság szerepe. A huszárság Mátyás seregében vált egyfajta köztes lovas fegyvernemmé, mert a reguláris haderő részeként, a török szpáhikéhez hasonló módon felszerelve, igen hatékonyan végezte a felderítés, portyázás, szárnybiztosítás és üldözés feladatait. A hadsereg magvát mindenkor a zsoldosok adták, a nemesi felkelés, a nemesi bandériumok és a telekkatonaság jelentősége folyamatosan csökkent. Mátyás uralkodásának második felében az állandóan alkalmazott királyi zsoldosok létszáma 10-12 000 fő volt, egyes hadjáratok idején azonban ez a szám elérhette a 15-20 000-et is.¹ Ez a kombinált haderő sikerrel védte a déli határokat a török ellen, ugyanakkor eredményes támadó hadjáratokat is indított Szilézia, Ausztria és Csehország ellen.

---

¹ Erre vonatkozóan egyértelműnek tekinthető adatokat találunk Liptainál (1984: 112-115).

1. ábra: A Magyar Királyság Mátyás halála idején²

Mi volt a titok? Mai szóhasználatlál élve Mátyás igen eredményesen és hatékonyan gyakorolta királyságában az erőszak monopóliumát. Kincstára olyan bevételekkel rendelkezett, melyek révén képes volt a zsoldosok rendszeres fizetésére és a hadjáratok költségeinek fedezésére, ezáltal jelentős mértékben csökkentette az uralkodó hatalom főuraktól való függőségét. Seregvezérei képzettek és gyakorlottak voltak, bár elkötelezettségük – elsősorban státuszuk és nemzetiségük okán – különböző forrásból fakadt. A katonák megfelelő kiképzéssel rendelkeztek, fegyelmezésük eszközei pedig adottak voltak. A felszerelés és fegyverzet állapota mindenkor megfelelt az alkalmazás követelményeinek. A fentebb felsorolt tényezők meglehetősen általánosak, a kor néhány más eredményes hadviselő országának haderejéről is elmondhatók. Ami igazán hatékonytá tette Mátyás hadseregét, az a stratégiai vezetés színvonala volt! A király reálisan mérte fel erőit, beleértve az ország, illetve a meghódított területek anyagi és humán erőforrásban megmutatkozó lehetőségeit. Ismerte a haderő erős és gyenge oldalait, feladatait ennek megfelelően határozta meg. Úgy gondolom, a politikai és katonai célok egysége ezekben az évtizedekben mutatkozott meg a legerőteljesebben. Noha a külső körülmények –

²https://www.google.hu/search?q=magyarorsz%C3%A1g+t%C3%A9r%C3%A9pe+m%C3%A1ty%C3%A1s+kor%C3%A1ban&tbm=isch&imgil=Wjky14AN_IgVaM%253A%253BsTDWYRBTPCdKjM%253Bhttp%25253A%25252F%25252Fdka.oszk.hu%25252F005600%25252F005644%25252F&source=iu&pf=m&fir=Wjky14AN_IgVaM%253A%252CsTDWYRBTPCdKjM%252C&biw=1366&bih=631&usg=__ogioOhj2SH_jf8tr-zSvHLSanFU%3D&ved=0CDYQyjdqFOoTCNCW6ti8lckCFUiVcgodlyMPhA&ei=LRNKVpDMBMiqygOXx7ygCA#imgrc=TuH_FuJgGWdL8M%3A&usg=__ogioOhj2SH_jf8tr-zSvHLSanFU%3D Letöltve 2015. 11. 16-án.

főként az Oszmán Birodalom figyelmének tárgya, valamint az európai hatalmi viszonyok – gyakran változtak, Mátyás hosszú távú politikai célkitűzései állandóságot mutattak. E következetes politikai gondolkodásra alapozva már nem okozott nagyobb nehézséget a középtávú célkitűzések megfogalmazása és a végrehajtást célzó tervek kidolgozása.

Röviden összefoglalva: volt világos, megalapozott központi akarat, volt az érvényesítését célzó elgondolás, rendelkezésre álltak a szükséges erőforrások, ezek felhasználása következetesen, a központi hatalom ellenőrzése mellett folyt, és végül, de nem utolsó sorban, létezett egy elkötelezett felső- és középvezetői csapat, mely képes volt mozgósítani a végrehajtókat. És ez még csak a XV. század! Hol vannak ekkor még a 21. századi sztármenedzserek tuti módszerei?

2. A királyi Magyarország

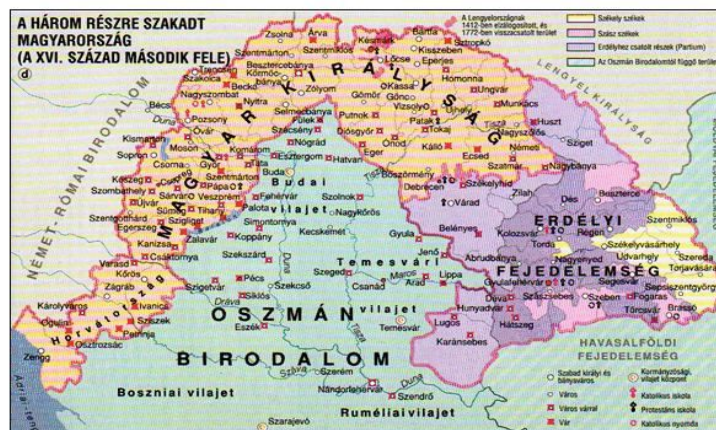
Előadásomban nincs mód annak vizsgálatára, hogy alig ötven évvel Mátyás halála után mi vezetett az ország két, majd három részre szakadásához. Nem elemezhetem, hogyan alakult ki a királyi Magyarország, évszázadokra a Habsburg-dinasztiát juttatva a magyar trónra, és hogyan jutott el az ország észak-keleti és keleti része az önálló fejedelemséggé váláshoz. Most az sem fontos, hogyan foglalták el I. Szulejmán hadai az ország középső részét, és jutottak egészen a Felvidék széléig. Azt is csak felületesen vizsgálhatjuk, de ezt meg kell tennünk, hogy milyen viszonyok alakultak ki Mátyás hajdani királyságában a XVI. század második felére.

A mohácsi csatát követő zűrzavarban a kettős királyválasztás a központi hatalom felbomlását jelentette, és előrevetítette a két új hatalmi centrum prioritásainak a korábitól jelentősen eltérő átrendeződését. Azt is mondhatnánk, hogy a magyar politika utolsó világos pillanata maga Mohács volt: Meg kellett állítani a török terjeszkedést, amely alapjaiban veszélyeztette a magyar államiságot. Ferdinánd és Szapolyai királysága azonban formálisan is kettéosztotta az érdekeiben addig sem igazán egységes nemességet és a Mátyás óta egyre nagyobb politikai és gazdasági befolyással bíró városokat. A törökhöz való viszonyt már aszerint ítélték meg, hogy ki melyik oldalon állt: Ferdinánd- avagy János-párti? Persze nem csak az számított, hogy Habsburg Ferdinánd előbb osztrák főherceggként és magyar királyként, majd V. Károly örököséként Magyarország neki jutott részén birodalma egészét védte, János és utóda pedig a Porta meglehetősen sajtóságos támogatását

élvezve maradhatott hatalmon. Számunkra most inkább az a fontos, hogy milyen körülmények között gyakorolták hatalmukat?

A Jajca 1463-as elfoglalásával teljesen kiépült déli végvárrendszer a törökök időszakonként felerősödő nyomásának következtében a XVI. század közepére jelentős erősségeit veszítette el, és mindinkább az ország belső területeire tolódott. A megmaradt végvárak rendszerét – részben királyi parancsra, részben a birtokos nemesség saját kezdeményezésére – kisebb várak, megerősített kastélyok vagy más módon kialakított erősségek, úgynevezett végházak hálózata egészítette ki. A rendszer tehát messze nem volt egységes, elemei képességeikben, méreteikben és erejüket tekintve jelentősen eltérhettek egymástól. Természetesen feladataik is ennek megfelelően változhattak.³

2. ábra: Magyarország a XVI. század második felében⁴

A királyi Magyarországon alkalmazott haderő létszáma és összetétele ugyancsak vegyes képet mutat. A királyi végvárak katonasága, amely elméletileg a kincstár által fizetett rendszeres hópénzt húzott, a XVI. és XVII. század fordulójára mintegy 12-16 000 főt tett ki, és ennek egy része külföldi zsoldos volt. A létszám aszerint változott, hogy a császári udvar hogyan ítélte meg a török fenyegetés nagyságát, illetve hogyan alakultak a birodalom európai ügyei. Nem feledkezhetünk meg persze arról sem, hogy a királyi kincstár fizetőképessége folyamatosan gyenge lábakon állt. A fizetések elmaradása nem ritkán a helyi lakosság megsarcolását, a harci kedv csökkenését, nem egy esetben a szolgálati hely elhagyását eredményezte. Hiába léteztek a felszerelésre, ellátásra és kiképzésre vonatkozó előírások, ha azok a gyakorlatban nem érvényesültek. Mindezek következtében a királyi várak magyar

³ V.ö.: Szántó (az *Irodalom*-ban).

⁴<https://www.google.com/search?q=a+h%C3%A1rom+r%C3%A9szre+szakadt+magyarorsz%C3%A1g&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0CBwOsARqFQoTCIaf8cTExscCFclFAodxD8DMw&biw=1366&bih=631#imgrc=on8eAayWkN-BNM%3A> Letöltve 2015. 08. 26-án.

katonái gyakran hagyták el a szolgálatot, hogy aztán úgynevezett szabad hajdúként álljanak ismét zsoldba akár várkatonaként, akár a mezei hadakhoz csatlakozva. Ez utóbbi esetben azonban gyakran más európai hadszíntereken szolgáltak.⁵

Nem állíthatjuk persze, hogy a királyi hatalom ne igyekezett volna gondoskodni a törökkel határos területek védelméről.⁶ Az 1550-es évektől kezdve új várak építésével, a meglévők megerősítésével vagy korszerűsítésével igyekeztek gátat vetni a törökök előretörésének – változó sikerrel. Ennek stratégiai célja azonban a birodalmi területek külső határainak védelme volt, vagyis a királyi Magyarország érdekei alárendelődtek a Habsburgok nagyhatalmi érdekeinek. Ennek meglehetősen sok jelét látjuk a katonai szervezetek kialakításában, feladataik meghatározásában, az állomány nemzetiségi összetételének változásaiban és a vezetők kiválasztásában. Ez utóbbiban erősen megmutatkozik a magyarok iránti bizalom hiánya, ennek eredményeként pedig a végvári harcmodort jól ismerő, hozzáértő és kezdeményező, ugyanakkor az Udvari Haditanács által kialakított szabályokat kevésbé tisztelő magyar parancsnokok mellőzése, külföldiekkel való felváltása.⁷

A fentiekén túl elmondható, hogy a török és magyar végvárakban és végházakban szolgáló katonaság harceljárásaiban, fegyverzetében, de még öltözetében is kezd egyre inkább hasonlítani egymásra.

3. ábra: Gyalogos és lovas hajdú, illetve török janicsár és szpáhi⁸

⁵ Erre vonatkozó adatokkal szolgál Nagy (1983: 20-29).

⁶ Lásd: Pálffy (1997: 3).

⁷ Lásd: Újváry (1984: 42-45.)

⁸ <https://www.google.com/search?q=a+h%C3%A1rom+r%C3%A9szre+szakadt+magyarorsz%C3%A1g&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0CBwOsARqFOoTCIaf8cTExscCFclaFAodxD8DMw&biw=>

A határvidéki harcok, melyet kis kötelékek vívtak, kezdeményezőkézséget, alkalmazkodóképességet, nagyfokú mozgékonyt, komoly harci jártasságot kívántak meg szervezettől és egyéntől, illetve vezetőtől és végrehajtótól egyaránt. A szervezeti keretek rugalmasak voltak, kis erővel, 25-30 fővel végrehajtott akciók éppúgy előfordultak, mint a több száz katonát megmozgató összecsapások. A lesvetések, rajtaütések, portyák alapos előkészítést, nagyfokú gyorsaságot és személyes bátorságot kívántak meg, ezt pedig csak a gyakorlatban lehetett megtanulni.⁹ A harcmódorhoz igazodott a felszerelés és a fegyverzet, illetve a kötelékek összeállítása, vagyis a lovas és gyalogos katonák aránya is. Ezek a hasonlóságok szembeötlőek voltak, és erősítették az Udvar magyarokkal szembeni ellenérzéseit. Minthogy a végvári magyar katonaság nem vett részt a nyugat-európai értelemben vett hadjáratokban, ezirányú tapasztalatai nem lehettek. Az a kevés számú magyar katonai vezető, aki a birodalmi haderőben szolgált, az ország határain túl jeleskedett, ismereteit nem volt módja átadni itthon harcoló honfitársainak. Noha a XVII. században Zrínyi Miklós tollából megszületnek a magyar hadtudományi irodalom első nagy és eredeti munkái, melyek értékükben vetekszenek a kortárs nyugati művekkel, érdemi hatást nem gyakorolnak sem a korabeli magyar hadviselésre, sem annak megítélőire.

Természetes tehát, hogy királyi Magyarországon a végvárrendszer sajátosságainál fogva kialakult hadszervezet, az alkalmazott módszerek, végrehajtóinak mentalitása lényegesen eltért a nyugati mintáktól. Hozzájárult ehhez Magyarországnak a Habsburg-udvar külpolitikai és katonai stratégiájában elfoglalt, egyáltalán nem elsődleges pozíciója, a legfelsőbb szintű katonai döntésekben mutatkozó következetlenség, a gazdasági teherbíró képesség ingadozása és a magyarok iránti bizalmatlanság. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a védelmi és feltartóztató szerepre kárhoztatott végvári katonaság – tekintve az 1699-es végkifejletet – teljesítette hivatását. Ezt az időszakot inkább a taktikai szintű sikerek jellemezték, semmint a hadászatiak, mutatva a végrehajtó szintek vezetőinek nagyfokú alkalmasságát.

[1366&bih=631#tbn=isch&q=v%C3%A9gv%C3%A1ri+katonas%C3%A1g&imgc=N5M0fjkZX4HEdM%3A](#) Letöltve: 2015. 08.26-án.

⁹ Lásd: Perjés (1969).

3. Az Erdélyi Fejedelemség és a Partium

Ha a királyi Magyarország politikai és katonai helyzetét bonyolultnak neveztük, akkor az erdélyi viszonyok jellemzésére már nem is találunk jelzőket. Ezt az alig több mint száz évig fennálló államalakulatot tulajdonképpen két nagyhatalom, az Oszmán Birodalom és a Német-római Császárság szembenállása hozta létre és tartotta életben. Az erdélyi fejedelmek törökhöz fűződő ambivalens viszonyából és Habsburg-ellenes törekvéseiből fakadó problémákat csak tetézték a háborúk, éhínségek és járványok, valamint az itt ekkor élesedő protestáns-katolikus szembenállás. Ha elfogadjuk a Montecuccolinak tulajdonított mondást, miszerint a háborúhoz három dolog kell: pénz, pénz és pénz, már azon is csodálkoznunk kell, hogy a fejedelemségnek egyáltalán volt hadserege. A katonáskodás ugyan a szabad székely határőrök, valamint a kis- és középnemesség fő foglalkozásának tekinthető, a végvárat elhagyók, valamint a hajdúság különböző csoportjai pedig jelentős számú katonai kontingenst jelentettek, de felszerelésük, ellátásuk, és főként fizetésük erőn felül terhelte a fejedelmi kincstárat. A hajdúság és a szabad székelyek kiváltságainak csökkentése, a földesúri magánkatonaság csökkenő létszáma, a különböző kontingensek eltérő harcértéke részint a rendelkezésre álló fegyveresek számának csökkenését, részint a haderő egésze harcértékének instabilitását jelentette. A hiányokat zsoldosok fogadásával kellett pótolni, ez azonban erőn felül terhelte az államot, és csak nagyobb hadjáratok idejére biztosította – ha biztosította – a szükséges erőket. Természetesen voltak a fejedelemség életének kiemelkedő szakaszai, melyek olyan nagy nevekhez kapcsolódtak, mint Báthory István, Bethlen Gábor vagy I. Rákóczi György, amikor egyszerre sikerült lazítani a török függőségen és hatékonyan fellépni a Habsburgok ellen. A haderő létszáma még a nagyobb hadjáratok és a jelentősebb sikerek idején sem lépte túl a 20 000 főt, ami összehasonlítva a Birodalom vagy a kor európai nagyhatalmainak hadseregeivel, igen figyelemreméltó.¹⁰

Azt kell mondanunk, hogy a fejedelemség haderőinek teljesítménye elsősorban a fejedelem külső és belső pozíciójától függött. Amennyiben élvezte a Porta bizalmát és támogatását, és képes volt belső helyzetét megszilárdítani, viszonylag stabil stratégiát alakíthatott ki, melynek központi eleme többnyire a Habsburg-ellenesség volt. A fejedelmi haderők is ezekben a háborúkban érték el legnagyobb sikereiket, elsősorban a már sokat emlegetett hajdúságnak köszönhetően. Ahogy

---

¹⁰V.ö.: Liptai (1984: 238., 261., 267.).

arról korábban már szoltam, a zsoldosok mellett a királyi és a szabad hajdúk, majd valamivel később a privilegizált hajdúk koronként változó arányban adták a központi hatalom fegyveres erejének magvát. Ezek változó minőségű fegyverzettel, differenciált harckészséggel rendelkeztek, és státuszuktól függően lehetett őket kontroll alatt tartani. A XVII. század közepére nem egy esetben már a „királycsináló” szerepét is betöltötték. Egyszerre voltak megbecsült és lenézett elemei koruk katonatársadalmának.

4. ábra: Gyalogos hajdú a XVII. század közepéről¹¹

Minthogy az erdélyi katonaság – a politikai kapcsolatok okán – igen ritkán és akkor sem központi akarat szerint csapott össze a törökökkel, a velük való összehasonlításnak sok értelme nincs. Ugyanakkor el kell fogadnunk a tény, mely szerint – leszámítva a rendkívül ütőképes könnyűlovasságot – a fejedelmek hadseregei időleges sikereik ellenére sem vethetők össze a nyugat-európai haderőkkel, beleértve a császárit sem. A gyalogság kiképzettsége nem érte el a sorgyalogság szerepét betöltő, képzett és gyakorlott zsoldos csapatokét, felszerelésük, fegyverzetük minősége is alatta maradt a kor színvonalának, a lőfegyverrel rendelkezők aránya pedig még ekkor sem haladta meg a teljes gyalogos létszám egyötödét. Rákóczi György tüzérségét leszámítva ezen a téren is jelentős lemaradás mutatkozott.

---

¹¹<https://www.google.com/search?q=a+h%C3%A1rom+r%C3%A9szre+szakadt+magyarorsz%C3%A1g&tbn=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0CBwQsARqFQoTCIaf8cTExscCFclaFAodxD8DMw&biw=1366&bih=631#tbn=isch&q=v%C3%A9g%C3%A1ri+katonas%C3%A1g&imgc=N5M0fjkZX4HEdM%3A> Letöltve 2015. 08.26-án.

Úgy tűnik, az Erdélyi Fejedelemség esetében a külső kényszerek és a megalapozatlan vezetői ambíciók olyan vállalkozásokra kényszerítették a haderőket, melyekre azok hosszú távon alkalmatlannak bizonyultak. Ennek oka egyrészt a pozíciók, az erők és képességek helytelen felmérése, ebből fakadóan a politikai és katonai célok összehangolatlansága, másrészt pedig az állam gazdaságiteljesítőkéességének végessége volt. Hiába értek el taktikai szinten sikereket, ha ezeket nem tudták tartóssá tenni. A három említett, kiemelkedő vezetői képességekkel rendelkező személyiséget nem számítva, a stratégiai szint soha nem bizonyult olyan teljesítőképesnek, mint az alárendeltek.

4. Összegzés

Összegezve a fentieket azt mondhatom, hogy a vizsgált kor stratégiai vezetői természetüket tekintve a modern menedzserek által is ismert problémákkal találkoztak, feladataik jellege is hasonló volt, bár következményeik sokkal messzebbre hatottak. Érdemi különbségek a módszerekben és a rendelkezésükre álló eszközökben mutatkoztak, ezeket a korlátokat azonban nem léphették át. Minden átmenetinek tekintett siker és minden kudarc ellenére mégis azt kell mondanom, hogy az a bizonyos 150 év megteremtett egy olyan magyar katonai vezetői réteget, amely a későbbiekben nemcsak a csatamezőkön, hanem az államigazgatásban is megállta a helyét nemzeti keretekben éppúgy, mint birodalmi méretekben. A körülmények által kikényszerített „elhajlás”, a könnyűlovasság kiemelt szerepe a haderőn belül, illetve a huszárság mint fegyvernem kialakulása gyökeres változásokat eredményezett mind a haderők szervezetében, mind a harci alkalmazásban, melynek hatásai napjainkban is kimutathatók. A kezdeményezőkéesség, a helyzetfelismerés, az alkalmazkodóképesség, a gyorsaság olyan tulajdonságok, amelyek a szokásokra alapozó vezetők számára meglehetősen terhesek lehetnek, de nem nélkülözhetőek a váratlan, újszerű megoldásokat követelő feladatok végrehajtása során.

5. Irodalom

- Liptai Ervin (1984) (főszerk.): *Magyarország hadtörténete*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó, I. kötet, 112-115.
- Nagy László (1983): *Hajdúvitézek*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- Pálffy Géza (1997): *A pápai vár felszabadításának négyszáz éves emlékezete 1597-1997*. Pápa: Jókai Mór Városi Könyvtár.
- Perjés Géza: A hajdú kutatás jelentősége. In: *A hajdúk a magyar történelemben*. (A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 10.) Debrecen, 1969.
- Szántó Mihály: *A magyar hadszervezet és hadművészet a honfoglalástól a XIX. század közepéig*.
Elérhető: <http://szantomihaly.gportal.hu/gindex.php?pg=28223680>
- Újváry Zsuzsanna (1984): *„Nagy két császár birodalmi között.”* Budapest: Gondolat Kiadó.

IV. ABSTRACTS

ABSTRACTS IN ENGLISH

THE ZRÍNYI-HERITAGE

Dr. Orsolya FALUS – Lajos KIRÁLY – Dr.István KOBOLKA– Gábor SASVÁRI

Miklós Zrínyi as poet and military commander recounts in his timeless epos the heroic self-sacrifice and patriotism of his great-grandfather Miklós Zrínyi. A military code, however, sheds new light on the work say, based on which it can be considered as rather an information in a last will and testament bequeathed to the nation. In the place exactly located and coded in the „Siege of Sziget” the authors carried out geophysical surveys. Its results refer to cellars or graves located in a significant depth under the ground level. The authors have already published the preliminary results of their research in Polgári Szemle. In this very paper they interpret other coded informations of the epic work, such as references to the Hungarian Holy Crown.

MIGRATION CRISIS 2015 – CRISIS AFTER CRISIS

Márk FENYŐ

director

Szendrői Organisation of Economic and Technical Supplies and Services

The international financial crisis played a decisive role in our daily forages. As in the previous century as well as in the end of the 2000s, the problem began in the United States and spilled over from there to other countries. They forgot the past and couldn't learn from it as the Asian countries could. Crisis has no respect for national borders or boundaries of continents. In 2015, a brandnew crisis began that shocked the European Union. I would like to introduce the migration crisis in my article.

FICHTE'S IDEAL STATE

Dr. Zoltán FRENYÓ

college professor, Tomori Pál College, Hungary

Johann Gottlieb Fichte (1762-1814) is a representative of the classical German philosophy, a major scholar of the universal history of philosophy, whose speculative views (his basic theories, ethics, philosophy of history, law and religion) belong to the known and acknowledged history of philosophy, but whose views of

national politics and economic philosophy have only been known in a narrow circle of the profession and research since the middle of the 20. century, without influencing much the public thinking of the recent decades. As Fichte published „The Closed Commercial State” in 1800, which was a critical review of the economic systems of that age, we have to admit that his views could add important aspects to the contemporary sets of economic policies. This presentation attempts to reveal and analyse Fichte’s economic doctrines and his doctrines on the ideal state.

**THE TURKISH GENERAL ELECTIONS OF 2015:
A STEP TOWARDS PROPORTIONAL REPRESENTATION?**

Bence GONDA

MSc Student– Pro Futuro Bono Dél-Alföldi Regionális Egyesület

The electoral reforms in Turkey after the military coup d’état of 1980 has resulted a semi-proportional electoral system where generally 10-20 percent of the votes has not manifested in a seat in the Grand National Assembly. The disproportionality is a result of the limited number of seats available in the districts (effective threshold) and an exceptionally high 10% electoral threshold (implicit threshold).

In the present study the author examines the electoral results of the nine general elections held in Turkey since 1983. The results show that the 2002 general election signaled a turning point in the fragmented Turkish party system. Over the last decade the number of effective parties has been rising, and reached 3.13 in 2015. Whereas the declining Loosemore-Hanby index proves that despite the unprecedentedly high electoral threshold, electoral results are becoming more proportional.

FINANCE STARTUP

Krisztina HOLMÁR – Dr. Györgyi KŐVÁGÓ

college associate professor – college assistant professor, Tomori Pál College, Hungary

The notion „startup” has become one of the most important terms in the economic and entrepreneurial world. It has only filtered into the Hungarian language in the recent years, still leaving many people without clues when asked to give a definition of this term. There were few opportunities of establishing such enterprises before the widespread penetration of the internet, but today we already have the appropriate environment for such businesses. Apart from mobile phones, the development of information technologies and the internet promoted the creation of new and innovative payment methods, which also increased the number of startup companies in the field of finance.

CORRUPTION AND FRAUD IN THE FINANCIAL SECTOR

Dr. Mihály HEGEDŰS

college professor, Tomori Pál College, Hungary

The competition for social resources encourages economic actors to violate business rules based on ethical principles for taking advantage.

Since the economic crisis of 2007, corruption has been on the increase in general and measurably in the public sector, construction industry, real estate trade, oil and gas industry, heavy industry and mining sectors. In the stagnating economies of the economic crisis, the participants share on fewer orders and as a result of escalated competition, the corruption pressure increases. The crises have not left the financial sector untouched. In recent decades, confidence has been shaken in the financial industry through brokerage scandals and bank failures. The generally accepted public opinion that corruption does not affect and infect the financial sector, thanks to its strict regulation, has been hurt.

Hungarian events affecting the financial sector during 2014-2015 demonstrated that in the financial organizations, the company's internal procedures to ensure the legitimate operation did not prevent the abuses because part of the offense contributors came from the leaders.

Because of the generalizations of the broker scandal, the integrity of the directly non-affected financial and controlling organizations has suffered a significant decline in interest; only with common efforts, law restrictions and appropriate communication can confidence be successfully restored again.

Keywords: trust, ethics, corruption

JACOB WRESTLING WITH THE ANGEL – NEW MEANINGS OF A BIBLICAL TOPIC IN A PAINTING

DR. Rita KISSNÉ BUDAI

college associate professor, Tomori Pál College, Hungary

From the age of romanticism, it was common that artists gave a personal interpretation of the traditional biblical subjects. The depiction of Jacob wrestling with the angel became especially popular in late 19th century painting. As symbolist painters considered art as a sacred activity and thought of themselves as the chosen ones, this Old Testament episode has become the expression of their own internal struggles, of the travail they had experienced during the creation of their work. The mystical nature of this story was particularly attractive to them as well as the mysterious encounter of the human and divine spheres. Eugène Delacroix, Gustave Moreau, Paul Gauguin, Maurice Denis and Marc Chagall's paintings on this subject are all confessions that reflect their mentality and creative

habits. Through some examples of 20th century Hungarian paintings and graphics (Imre Amos, Béla Kondor, Lajos Szalay), one can grasp that the symbolic content of this scene has remained a source of artistic inspiration for a long time.

ROLE AND IMPORTANCE OF „MONEY WEEK”

DR. Levente KOVÁCS

General Secretary of the Hungarian Banking Association

It is always the economic crises that draw the attention to the deficiencies of the financial culture and skills. It was the same story at the time of the Great Depression of 1929/33, which was due to overproduction, and at the time of the current global economic crisis. As we see it, it is important to improve the financial skills of the people from schoolchildren to policy-makers so that people would understand the operation of banking processes and financial products. The expected outcome would be that the regulations in the bank sector took place within the frameworks of „sufficient and proportional” measures, ensuring normal conditions after a period of overregulation.

The European Banking Federation, the „voice of banks” plays an active role in the improvement of the European financial culture and financial skills. Preparing for the first Pan-European Money Week in 2015, it surveyed the financial skills of European youth and the financial culture of various European countries. This study discloses the findings and also summarises the results of the first Pan-European Money Week.

SATCHINEZ SWAMPS AREA – ECOTOURISTIC ROUTE

Iuliana Ioana MERCE – Ioana Anda MILIN – Andreea Mihaela RĂDAC – Luminița PÎRVULESCU

University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine „Regele Mihai I al României” of Banat, Timișoara, Faculty of Agricultural Management, Romania

As the current trends on the worldwide market demand for tourism products have developed in nature through tourism, the natural tourism potential of Romania can become a competitive advantage as a tourist destination if it is valued through a sustainable development policy. In order to exploit the natural heritage through tourism, the rational need to develop sustainable forms of tourism, the most common of such, ecotourism, emerges. The issue is topical in the context of environmental protection and sustainable exploitation of natural resources. The area studied is part of a larger, more complex, and important issue of the protection of permanent swamps and areas of reeds, willows, meadows that are home to high biodiversity especially lacustrine as well as serving as a buffer zone for the Satchinez Swamps Natural Reserve.

Keywords: ecotourism, natural reserve, protecting the environment, sustainable development

THE MOTIVATION ANALYSIS FOR CHOOSING ORGANIC PRODUCTS FOR TIMISOARA BUYERS

Ioana Anda MILIN – Andreea Mihaela RĂDAC – Iuliana Ioana MERCE

University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine „Regele Mihai I al Romaniei”.of Banat, Timișoara, Faculty of Agricultural Management, Romania

Biological agriculture (ecological, organic, bioorganic) is considered to be an available solution resolving the negative impact of agriculture on the environment and product quality. With respect to the international context, many favourable trends, sustained by FAO and WHO that have a special interest in ecological agriculture and the consumption of such products, can be seen. The processing and the distribution of organic food products are differentiated because some products are sold unprocessed (vegetables and fruits) and others are processed. Regarding the methodology of research, this study is based on field research, questionnaires given to consumers in Timisoara, between February to June 2015. What we want to highlight in this study is the motivation for choosing these products by consumers in our city.

Keywords: motivation, consumption, health, quality

REALITY AND DREAM – UNKNOWN MEMORIES OF HUNGARIAN ART NOUVEAU

Dr. Géza NAGYMIHÁLYI

Greek catholic priest, professor emeritus

The origin of the Modern Style (Hung.: Szecesszió) at the end of the 19th century and at the beginning of 20th, gave rise to a novel spiritual and artistic revolution in the West and in Central Europe. The artists turned away from the academic and traditional artistic forms and turned to religion, nature, and to handcraftsmanship at the boundary of art. In Hungary, there are many very famous examples of this artistic period. Such excellent example are provided by the works of Lechner Ödön and the Artists' Colony of Gödöllő (1901-1920).

In this study, the unknown monuments of the Hungarian Greek Catholic Church: the Church of Debrecen and its frescoes, the Church of Miskolc and its iconostase, the Church of Budapest (Rosen place) and its frescoinsanctuary, and the Bishop's residence in Nyíregyháza are represented.

THE UNITED KINGDOM AND THE QUESTION OF INTEGRATION

Dr. Monika Éva PÁL

college associate professor, Tomori Pál College, Hungary

In the present paper, the author looks at integration as a recurring theme in both the domestic and foreign policy of the United Kingdom.

For analytical clarity, it is worth differentiating between the problem of internal integration and external one. The former term refers to the problem of separating powers between the centre and local, regional powers, the federalisation of the UK, in other words, devolution. Recently, the Scottish referendum on maintaining the Union, which has existed for centuries, has drawn attention to the problem of internal integration, raising the question of separation or secession.

The issue of external integration is connected with the UK's future place in the Union (Brexit debate) as a referendum on EU membership will be held as promised by the Cameron government. The problem of Brexit goes well beyond being a purely British question as it concerns the very self-definition and vision of the Union itself.

The author will argue that these double crises of integration are beneficial, may strengthen the UK as a whole, moreover, may lead to a more efficient Union in the end.

MEDNYÁNSZKY'S PORTRAITS IN THE LIGHT OF THE EMERGENCE OF PHOTOGRAPHY

Eszter REICHERT

Art History BA alumna, Tomori Pál College, Hungary

The paintings of Mednyánszky László (1852-1919) are widely known. The mood of his landscapes enchant us and as we see his portraits, we can be witnesses to his peculiar presentiments. But what is the background of the mood and the presentiment, the essence of his paintings? What concept and technique could have led the painter? As I was thinking of these questions, I realised how many and unique portraits were made by Mednyánszky despite of the fact that his age had turned away from portrait painting and handed this area to photography. It was only possible by renewing the genre with his choice of subject matter. Another important aspect worth an investigation is the connection between Mednyánszky and photography? Did he use it as a tool, or did he turn away from it? In my study, I try to answer these questions.

**MODERNITY AND TRADITION IN THE COLOUR TONES
OF ILONA KESERÜ ILONA**

Gyöngy SZALAY

Art History BA alumna, Tomori Pál College, Hungary

Ilona Keserü connects the elements of her paintings in such a manner that they cut out a tangible space from the universe and from emptiness. If we want to study how the artist brings life to the neutral material with the spirit of a so-called ancient mover and with determined originality, we have to unfold the connections between her visual reality and her paintings.

The painter's problem of the experience of space is answered in her early baroque works. With her paintings, she joins the avantgarde, the modern movement lead by Kassak in Hungary. Her discovery is the connection between Mobius's space form with the endless colour lines. She depicts the unfailing possibilities of the variants and their individual interpretations. In her works, from the 2010s, we can detect the novelty synthesis of music and painting, by re-discovering the colour-changing tradition of the renaissance.

**THE ARTISTIC INTERPRETATION OF SAINT CECILIA'S STORY
IN THE MODERN AND POST-MODERN ERA**

Krisztina SZEMÁN

Art History BA alumna, Tomori Pál College, Hungary

Saint Cecilia was a well-liked figure in European art until the Modern era. Her most famous depiction, the statue by Stefano Maderno sets the beginning of the Baroque sculptures. With time, the fading importance of Biblical figures and saints made Saint Cecilia less and less popular, too. However, two significant artists of the Modern era, Salvador Dalí and Max Ernst felt the desire to depict the saint: they both painted her in a Surrealist stlye. In the Post-modern era, Mariann Imre from Hungary and the American artist Kehinde Wiley were inspired by the Maderno statue so much that they created their own versions. How much can the works of art depict the miraculous story of the saint, how the real world and the fate after death is there in the works, is it possible to display the virtual part of the story with traditional artistic tools? Ernst and Wiley reached back to the canonistic depicting: Ernst showed the saint of music in his own way, Wiley created the post-modern paraphrase of the Maderno statue. Dalí balances between reality and virtual worlds, in a dream-like state, while Mariann Imre captures the exact moment when the body becomes the unseen soul.

RISK MITIGATION IN THE EUROPEAN BANK SYSTEM
BY MEANS OF REGULATION

József TÓTH

Bank group audit expert – OTP Bank Nyrt.

Associate professor – Zsigmond Király College

The regulation of the European banking activity has significantly changed in the last few years. Supervision of the large European banks bearing system risk is given over to the European Central Bank, and new rules of banking resolution and bank deposit schemes have been introduced. The member states of the euro zone have implemented the so-called Single Resolution Fund, while the funds of banking deposit schemes remained under the management of national authorities. Furthermore, the composition of the remuneration of material risk takers, the ratio of the fixed and variable part of the managerial compensation as well as disclosure of remuneration data have also been regulated. This article analyses the consequences of such new rules.

**HUNGARIAN MILITARY ORGANISATIONS AND LEADERSHIP IN THE AGE OF
THE OTTOMAN OCCUPATION – or: Was strategic management
a separate subject in Royal Hungary?**

Dr. András UJJ

college professor, Tomori Pál College, Hungary

Meanwhile the military culture and military organisations of the Hungarian Kingdom followed the Western European mainstream during the centuries, the Ottoman Occupation between 1541 and 1699 brought a significant change. The Royal Hungary and the Principality of Transylvania represented a very special way in the use of military force, similarly, to the development of military art. On the one hand, the weakness of the central power and the lack of financial background, while on the other hand, the characteristics of the Turkish Forces in the region influenced the development of a significant Hungarian military way of thinking. One of the results of that was the formation of a „light“ military organisation without heavy services like armoured cavalry and artillery. This kind of speciality had an influence on the development and use of forces, furthermore, on the combat procedure and leadership style and combat techniques.